

13-23-6.28.

J D 9

M

ALEXII
AURELII PELLICCIA
DE CHRISTIANÆ ECCLESIAE
PRIMÆ, MEDIÆ, ET NOVISSIMÆ ÆTATIS
POLITIA
DISSERTATIONES

TOMI IV. PARS III.

AD USUM
D. NIVARDI
TASSINI

NEAPOLI

MDCCLXXXI

EX OFFICINA JOSEPHI DE DOMINICIS.

PUBLICA AUCTORITATE.

ALIX

AUTHORISED

BY THE

GOVERNMENT

OF INDIA

DISSEMINATED

TO THE

MEMBERS

OF THE

LEGISLATIVE

ASSEMBLY

OF THE

I N D E X

DISSERTATIONUM

PARTIS II. TOMI III.

DISSERTATIO V.

DE Cœmeterio , five Catachumba Neapolitana ,

DISSERTATIO VI.

De Re Christianorum Domestica .

DISSERTATIO VII.

De Superstitionibus Christianorum mediæ ævi .

MANTISSA I.

De Templis Gestatoriis Veterum .

MANTISSA II.

De Capella, & Clero Aulico Regni Neapolitani .

THE

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

plane patefaciunt : Undenam enim factum est, ut Baptisteria, Chorus, Porticus, atque tota quanta est veterum Templorum structura antiquam abiecerit formam, nisi quod disciplina Liturgiæ Baptismatis, Liturgia Mystica, Pœnitentium ista ab antiqua recesserint norma? Quamobrem postquam pœnitentium ordo evanuit, frustra porticus fierent pro eorum statione: obsoleto antiquo Baptismatis *ministerio*, supervacaneum foret Baptisteria eo, quo olim construebantur, modo ædificare. Hac sane regula si cetera metiris innovatæ disciplinæ capita, liquido nosces, novæ constructionis Templorum causam, atque rationem. Quemadmodum itaque de Templis, ita & de veterum Christianorum Sepulcris factum est: inducta siquidem disciplina sepulturæ Ecclesiasticæ, qua cuique fas fuit in ipsomet humari Templo, neglecta paullatim fuere antiquorum Sepulcrorum monumenta, eo ut vel eorum pene memoria ipsis civibus exciderit. Hinc mirum nemini erit, nostros a XIII. forte sæculo de Cœmeterio, quo majores sui conditi fuerunt, nihil amplius laborasse; immo venerandi illius monumenti in tantum oblitos fuisse, ut vel nostra ætate nonnullis vix illud extare innotescat, aliquibus id ipsum prorsus ignorantibus.

At neglectui, perinde atque ignorantie nullo forte negotio parcendum fuisset, nisi hominum ignorantia perditissimorum profanæ manus extremam antiquissimo, eximioque huic patriæ vetustatis monumento cladem intulissent. Elapso siquidem, ut fertur, ineunte sæculo, hi quibus antiqua, quæ pro Cœmeterio stat, Ecclesia curæ erat, distractis e Cœmeterio literatis lapidibus, eisque in partes dissectis, Ecclesiæ pavementum stravere, æternum nefandæ ignorantie monumentum, quod adhuc & exterorum & nostras elicit lacrymas. Qui itaque ini-

micas

micas Ecclesiasticæ antiquitatis nostræ memoriis manus injecere non dubitarunt, crudiori negligentia Cœmeterium omnibus pervium, pateisque facere; hinc veteres picturæ pessumdatur, semitæ præruptæ, & quod dolendum maxime est, loculi aperti; quod ex ingesta vulgi hominibus idea factum est, quibus persuasum erat, in ipsis Cœmeterii loculis thesaurum servari, quare singulos aperuere loculos, distractis undique, quibus tegebantur, lateribus. Hæc profecto suasio adhuc senioribus quibuidam, eorum qui illuc degunt, insidet; qui cum mæsa pius illuc degunt viderent, effodiendo thesauro me meam in Cœmeterio operam navare arbitratæ erant, meque velut *Magum* (*Nigromantæ* ut nostri ajunt) diu habuere.

Hæc cum sit nostri Cœmeterii conditio, frustra conaremur antiqui hujus monumenti absolutissimam ideam tradere. Utinam & nostri, Romanorum ad instar, relligiose illud servassent! At de ipsorum etiam Romanorum ea etiam in re incuria queritur Boldettus, atque Bottarius, cum attamen innumera hi invenerint monumenta facta testaque. Quid de nostris dicturi fuissent, qui nil nisi violatum, luxatum, exesum, distractumque in tanto Cœmeterio reliquere? Quamobrem racemandum in illo mihi unice fuit, ne quæ temporis, hominumque immanem sævitiam elapsæ erant res, penitus obliterarentur. Mirum sane præcul dubio est, clarissimos quosque, qui nos inter florere, viros huic operi manum admoveere dedignatos esse, quod si fecissent, magis plura reliqua fuissent hujus Cœmeterii monumenta; quandoquidem majora erant elapso sæculo, imo & proxime præteritis annis, cum loci sorditate in dies pictæ imagines deleantur, inscriptiones pereant, atque aditus ipsimet deperdantur. Quicquid igitur in re tanti momenti, cuius-

A 2

modi

modi illud est Sacrae antiquitatis nostrae unicum superstes monumentum, fecerim, acceptum fore spero meis potissimum concivibus, perinde ac ceteris Ecclesiasticae antiquitatis studiosis: ac forte posterorum commoditati, atque utilitati prospiciam, dum illis conservare studeam reliqua Coemeterii nostri monumenta, quae aliquando edax tempus inde auferet. Qua quidem in re neque Romanorum accuratam methodum sequi mihi fas fuit, cum nemo eorum, quibus Coemeterii jus est, vel parum meam adjuverit operam. Hinc neque mihi licuit aditus Coemeterii interclusos, mea etiam impensa, pervios facere, neque diffractos lapides componere, ut aliquam inde inscriptionem exscribere possem. Utinam tandem, quae auspiciis Clementissimi Regis nostri oritur nos inter, Academia subterraneam hanc regionem, quae nostrae haud parum luminis historiae praeretur, prorsus perviam facere conetur, atque omnia omnino conscripta illuc antiquitatis nostrae monumenta in lucem revocare queat.

C A P U T I.

De vetustate Coemeterii Neapolitani.

Heic generatim de antiquis Christianorum Coemeteriis dicere, supervacaneum procul dubio esset, cum nullius utilitatis videretur, quae ea in re congefferent Severanus, Aringhius, Boldettus, atque Bottarius, expilare; quis quis enim Coemeteriorum historiam, cultum, usum intelligere voluerit, adeat horum scriptorum libros, qui plenissime hanc rem tractarunt. In eo itaque totus incumbam, quod nostrum singillatim interest patrium Coemeterium, cuius & originem, historiam, structuramque pro viribus persequar. Hinc cum vulgatissimum cuique sit, Chri-

Christianos omnium primos, damnata cadaverum
combustione, in Cœmeteriis defunctorum corpora
humasse, unum dumtaxat animadvertendum statui,
quod disciplinam nascentis Religionis respicit, ne
mysticis allecti veterum rationibus, rerum nostrarum,
ut plerumque accidit, origines re ipsa ignoremus.
Hi etenim, qui de hisce Cœmeteriis usque
adhuc scripsere, ignorasse videntur originem illius
disciplinæ, qua majores nostri & a comburendis
cadaveribus abstinuere, & subterraneas specus hu-
mandis cadaveribus magis selegerunt; quandoqui-
dem vel humanitatem, vel eam, qua corpora Sa-
cramentis initiata prosequabantur, religionem Chri-
stianos a crematione cadaverum deterruisse arbitra-
ti sunt, vel alias sibi met effinxere rationes, quæ
quanta laborant pietate, tanta veritate carere vi-
dentur. Originis porro disciplinæ hujus testem lo-
cupletissimum damus antiquissimum scriptorem Mi-
nucium Felicem, qui Cæcilius Christianos sic de-
ludentem inducit, *execrantur rogos, & dominant in-
gnium sepulturas, quasi non omne corpus, etsi flam-
mis subtrahatur, annis tamen & atatibus in terram
non resolvatur.* Sic autem Octavius Cæcilio reponit:
*Nec, ut creditis ullum damnum sepultura timemus,
sed veterem & meliorem consuetudinem humandi fre-
quentamus.* His profecto verbis Minutius aperte fa-
tetur, Christianos veterem consuetudinem spectasse
ea in re: at quamnam vetus certe erat consuetudo
populorum, qui corpora humarent, haud crema-
nentur, nisi Orientalium, atque potissimum He-
bræorum? Quamquam enim & ipsos inter Romanos
primis Reip. temporibus nullus extitisset cremandi
usus, ætate nihilominus Minucii diu jam novus ne-
dum inolverat mos, sed magnas egresserat in cun-
ctis fere Romani Imperii provinciis radices, adeo ut
nullibi forte gentium, præter Orientales, humationis
A 3 usus

rufus obtineret, tum cum Christiana exorta est Rel-
 ligio. Quamobrem *ab veterem consuetudinem* Minu-
 tius nonnisi Hebræorum illam indicasse, nemini
 dubium erit, a quibus profecto didicerant nostri an-
 tiquum sepeliendi cadavera morem, normamq: se-
 qui. Ne vero argutulus quis, quibus ad miraculum
 laboramus, arbitretur, me ignorasse diu exagitatam
 questionem, num scilicet omnia omnino Romano-
 rum cadavera cremarentur, an divitum dumtaxat
 illa; fatear, oportet, me huic questioni expenden-
 dæ minime vacare, quam quodammodo vel imis,
 ut ajunt, labellis attingere inferius locus erit, cum
 interea de Romanorum more, quod Politiam uni-
 versam, atque generales leges intererat, locutus
 sim: nemo sane inficias ibit, Romanos, ipsa Rel-
 ligione, sive superstitione magistra, cadavera cre-
 masse, quemadmodum, & Christiani veterem con-
 suetudinem secuti, ac forsitan profanam quoque cre-
 mationis indolem averfati, suorum cadavera terra
 humarunt, nunquam autem combusserunt.

§. I.

*Cava Cæmeterii Neapolitani vix a Christianis mi-
 nime offosse; adeoque illis antiquiores. Neque
 aedificiis construendis a Neapolitanis exca-
 vata, ut rosum inde haurirent.*

Quemadmodum nostrum nemo est, qui credat,
 Christianos persecutionibus exagitados, atque ab Im-
 peratoribus, Magistratibusque insectatos, olim Ro-
 mæ; primis nimirum tribus sæculis, Cæmeteria
 effodisse; ita cuique suum erit, immensum pepe-
 cius subterranearum viarum, quæ ad plurima se ex-
 tendunt millaria, ut infra dicemus, nos inter Christia-
 nos numquam fecisse. Quis quis etenim & Cæmete-
 riæ materiam, nimirum rosum, qui nisi ferro fodiri ne-
 quit,

quit, observaverit, atque longitudinem, innumera pene ambulacra, triplicem contignationem, maximarumque viarum altissimos fornices viderit, tantum opus Christianis tribuendum non esse manifesto fatetur; qui siue vim Magistratum effugerent, siue suis sepulturam pararent, neque tanti erant, ut in ipsi sterarum visceribus integram fere urbem excaverent, neque artificibus tot tantisque, quantis tanto operi opus foret, vel inveniendis, vel conducendis pares erant; neque si lapides dumtaxat, quæ ex meatibus extraherent, foras educere vellent, paganorum oculos effugere possent: neque tandem ea magnificentia unicum sepulture opus efformare studuissent. Ipse met. profecto Cl. Mabillonius, qui Romana viderat Cœmeteria, nostri magnificentiam, amplitudinem, longitudinem, latitudinemque adeo admiratus est, ut longe Romanis omnibus nostrum hoc Cœmeterium præstare, aperte in suo *Itinere Italico* fassus sit; cui equidem sententiæ, qui nostrum cum Romanorum illis contulerit Cœmeterium procul dubio accedit: Romæ enim Cœmeteria vix longitudine alterum pertingunt milliarium, latitudine plerumque quam brevissima sunt, fomicibus aliquando ad hominis staturam, aliquando humilioribus, viis pariter arctioribus, quæ vix binum hominem capere valeant.

Neque præterea in jussu Neapolitanæ Reipublicæ Magistratum tribus primis Christianæ Æræ Sæculis Christianis illas effodiendi Caveas copia fuisset, cum Reip. politiam interesset subterranea sartâ terra servare, ne, quod imminebat, subterraeisque stratibus fulciebatur, solum, luxatis fundamentis, periret. Neque dices, id fundorum dominos interesse, qui sotte cum e Christianis essent, propriis facile cesserint juribus; qui enim fieri potuit, ut omnes omnino domini fundorum illorum, qui plurimum

rium milliarium spatio caveis imminet, Christiani fuerint, neque ullus intermedius extiterit alterius Religionis Civis? A quo equidem neque jus effodiendi vendi poterat, inconsulto Magistratu, cum publicam rem interesset effodiendorum meatuum jus, ut legibus Agrariis statutum erat.

Hoc sane argumentum magis confirmat ipsa Neapolitanæ Reip. conditio, quam primis Sæculis paucos habuisse Christianos, nos docet Simmachi epistola, qui profanæ Religionis cultum nos inter ad suam usque ætatem peritare aperte fatetur, cum *Religiosam Urbem* nostram appellaverit; neque Simmachus Idolorum Pontifex Religioni Christianæ eam certe tribueret laudem; quicquid ea de re scripserit Sabatinus noster, qui peculiari Dissertatione in Comment. nostri *Kalendarii Marmorei* partem abest, quin & Simmacum Pontificem Idolorum, inter pios recenseat Christianos. Pauci itaque, qui nos inter versabantur, Christiani Paganorum manus videntur effugere potius studuisse, quin operam, facultatesque subterraneis meatibus tanta magnificentia excavandis impenderent, atque vel ex eadem re paganis magis magisque paterent.

Quod si alicui suavis erit, jam tum a primis Christianæ aeræ Sæculis publico cultu nos inter Christianos Religioni vacasse, quod certe nemo sanæ mentis affirmare auferit; neque etiam publicus Religionis cultus suadet tantam operam Christianos contulisse uni sepulcreti effodiendo, ita ut vias latitudine, atque fornicibus amplissimas efformarent, cum loculos nullo negotio in arctioribus viis potuissent excavare. Ne vero quis arbitretur, Cœmeterii vias sero tandem, tum nimirum cum quisque civium illuc humaretur, ampliassè nostros, ipsa prohibet viarum, fornicumque constructio, sive effossio, quæ ejusmodi ac nunc est, & olim ab initio

initio fuisse manifeste se se prodit: Unus enim, idemque est fornicum ductus, idem viarum æquale spatium, ac tandem in laterali tuso primi videntur loculi excavati, qui eandem ab initio fuisse cavæ formam, latitudinem, altitudinemque procul dubio testantur. Quæcumque igitur fuerit olim Christianorum conditio in nostra Neapolitana Urbe, dici nequit, Christianos cavas Cœmeterii vias effodisse.

Verum, quamquam eadem pene fuerint rationes, quibus moti viri clarissimi, qui historiam Romanorum Cœmeteriorum scripsere, caveas illas ipsos fodisse paganos longe ante Christianum nomen doxerint, facile nihilominus & harum fodinarum causam, rationemque assignarunt. Apud antiquos enim, ipsa Christiana Religione vetustiores, mos erat, subterraneas minas fodere, ut dum inde terram ædificiis construendis sumerent, agros, atque frugiferum, pomiferumque solum minime læderent, quas equidem caveas, atque reliquos, terra hausta, hiatus jam tum Ciceronis ætate *Arenaria* appellarunt Romani. Hinc ex his, quæ nemo in dubium verterit, cum liquido constet harum fodinarum origo, atque causa, sequitur illis antiquis, quæ jam extabant, caveis usos esse Christianos, in iisque loculos dumtaxat effodisse, ut suorum cadavera humarent. At longe diversa est nostrorum Cœmeteriorum latebrosa historia, cum intelligi nequeat, qua de causa Neapolitani caveas illas foderint; numquam enim ea, quam ex illis effoderant, materia ædificiis construendis majores nostros olim usos esse constat, neque ipsa viarum constructio hoc idem suadere videtur. Ac primo quidem, quod ad materiam spectat, Cœmeterii nostri cavæ in toso sunt: atqui priscos illos urbis nostræ incolas toso ad tum publici, tum privati juris ædificia construenda raro usos esse, testantur, quæ adhuc restant, antiquorum ædificio-

clorum rudera; quandoquidem Theatri muri, quorum pars extrat, quamque vulgus appellat *l' Anti-caglie*, vetustissimi Aquæductus, vulgo *li Ponti rossi*, arcus aliquot porticum antiquorum Balneorum, quæ videntur prope Ecclesiam S. Nicolai *a Caserto*, atque ipsa antiquissima Urbis incenia, quorum vel paucissimæ reliquæ in ipsis restant caveis ædium, quæ sunt in ea Regione, vulgo *sopra muro*: Hæc porro, aliæque, si quæ supersunt, antiquorum monumentorum rudera haud toso, sed lateribus, Græcorum more, constructa fuisse videmus; quæ quidem ædificiorum materia adeo nostris olim usitatissima fuit, ut vel ipsas antiquas vias lateribus stratas hodieum videre sit in vetustioribus Urbis nostræ locis. Ex quibus liquido patet caveas nostri Cœmeterii priscos Neapolitanos ad effodiendam ædificiorum materiam minime fecisse.

Neque dicas, quod etsi primi illi Neapolis incolæ toso usi non sint, qui nihilominus secuti sunt post Christianam æram tosum ædificiis construendis adhibuerint; nam adhuc lateritia struebantur ædificia tum, cum subterraneæ nostræ Cœmeterii caveæ extabant. Sic quicquid reliquum erat elapso sæculo murorum antiquæ Ecclesiæ S. Fortunatæ, quæ extat in Cœnobio Sanctimonialium S. Gaudiosi, lateritium opus est, ut testatur antiqua Templi illius descriptio, quæ, mihi, servatur in Archivo Domus Clericorum Regularium Ss. Apostolorum Neapoli: Antiqui muri Ecclesiæ S. Agnelli lateritii sunt: ex lateribus pariter sunt antiqui muri Cœnobii S. Patritiæ; quemadmodum & lateritii operis erat longè vetustissimum Oratorium S. Mariæ de *Septimo Cælo*.

Cum autem sacra hæc ædificia fabricati sunt majores nostri, longe antea subterraneæ Cœmeterii viæ extabant: ipsa enim rerum nostrarum

Hi-

Historia nos docet, Episcopos illos, qui hæc excitantur vel Tempia, vel Cœnobia, vel ædificulas, in Cœmeterio sepultos fuisse, nam vel ex uno Johanne Diacono nostro, ut infra ostendemus, constat, ante quartum etiam sæculum caveas nostri Cœmeterii extare, qua quidem ætate, ut antiquam sacrarum Ædium, Cœnobiorumque ruderatellantur, adhuc nostra ædificia lateritia erant. Quod si ex iis, quæ restant ædificiis augurandum aliquid erit, usus tosi nos inter Andegavensibus, vel forte Nortmannis antiquior minime videtur, illius sane ævi ædificia vel primum toso constructa visuntur. Hæc porro lateritia ædificiorum materia vel in ipso utebantur Cœmeterio, cum integrum quandoque invenerim Cœmeterii ambulacrum, in quo loculi lateritio opere affabre exornati, atque superinducti apparent, de quo infra dicturi sumus.

Majorum itaque nostrorum ædificia sive publica, sive privata lateritia fuere; etsi non negaverim toso illos quandoque usos esse ornatus magis caussa non autem in urbe, sed in villis, atque rusticationis domibus. Reliqua adhuc sunt in vicinioribus Urbis villis, vulgo *Antignano*, *Vomero*, &c. ruderat aliquot satis antiqua murorum, opere tessellato constructa, quarum taxelli e toso sunt. At nullibi intra ipsa Urbis antiquæ mœnia id genus tessellata opera inveniunt; quare opinatus sum nostros olim in villis toso usos esse, quod Romanorum morem, quorum tessellati tosi opus veluti proprium erat, imitati essent: nisi dicere velimus, ruderat illa, quæ in Villa *il Vomero* sunt, Romanorum magis, quam nostrorum ædificiorum fuisse; eo enim erat Appia via, secus quam Romanos passim rusticationis domus habuisse, historia testatur. Hujusmodi itaque ornatus, qui opere tessellato fiebat, haud tantum erat, ut tam imis, longissimisque caveis

Oc-

occasionem dederit, potissimum cum nullo fere negotio quisque iis in suburbanis villis vel in propriis fundis tofum invenire posset, quin illud e subterraneis fodinis longius, operosiusque quæreret.

Hæc igitur, quæ de antiquis Urbis nostræ ædificiis diximus, plane ostendunt, nostros subterraneas illas Cœmeterii nostri caveas tofo, ut illo ædificia fabricarentur, eruendo haud fodisse, cum lateritio opere passim uterentur. Cui equidem argumento & illud, quod ipsæmet Cœmeterii nostri caveæ suppeditant, accedit; ipsa siquidem illarum constructio, forma, altitudo, latitudo, atque longitudo aperte illorum sententiæ refragantur, qui putarunt tofo hauriendo illas fodisse antiquos. Ac primo quidem ad longitudinem semitarum quod attinet, in altera Cœmeterii diæta, quæ hodie in ipso est Porticus Cœmeterii plano, tres restant, etsi terra interclusæ, viæ, quarum una ad Cryptam S. Mariæ *del Pianto* ad lævam, altera Cryptam S. Hermetis versus, quarta ad Cœmeterium S. Viti olim, nunc ad Templum S. Mariæ *della Vita* ducunt, ut ex antiquissima traditione nostri habuere; quæ sane traditio passim constans erat apud majores nostros sæculo XIV., in quo has viarum sœmitas adhuc pervias fuisse, testatur illius ævi auctor anonimus in quodam opere de antiquis Basilicis Neapolis, quod ms. olim servatum fuisse in archivo Thesauri S. Januarii scripsit Chioccarellus in notis ms. ad Lectionarium Ecclesiæ Neapolitanæ, atque tandem Anno 1592. typis italico idiomate vulgatum fuit. Cœmeterii itaque viæ ultra unum, atque alterum protendebantur milliarium, cum illa, quæ ad Templum S. Mariæ *del Pianto* ducit ad tertium, S. Hermetis illa ad secundum facile pertingerent milliarium. Hæc ipsa autem nimia viarum longitudo excavatorum lapidum educationem pro-

prohibuisse nemo non videt: qui enim fieri potuit, ut qui vellent tosum ædificiis construendis excavare, in tantam producerent longitudinem caveas, ut ex illis nonnisi nimio sumptu lapides educerent? quanto enim, amabo, starent pretio excissi lapides, qui ad mille saltem passus per subterraneas vias portandi erant, ut vel ad ipsum educerentur Caveæ aditum, a quo ad minimum uno, vel altero milliaro ipsa tandem, quo vehendi erant, distabat urbs? Secundo: ipsa viarum forma nos docet haud lapidibus, sive toso excavando illas fecisse majores nostros, cum altera diætā (nunc prima, quæ plano, ut diximus, porticus Cœmeterii est) Cœmeterii, quæ longior ceteris est, magnificentissime, atque affabre excavata videatur, ambulacra sane allicubi ad minus sexdecim palmis lata sunt, fornices autem altos habent quatuordecim, vel quindecim palmos, ipsi autem fornices adamussim. testudineati undique sunt. Quod si lapidibus unice eruendis, excidentisque operam illuc dedissent nostri, nequit intelligi, qua de causa tam latas efformarint vias, fornicesque tam belle testudineatos, atque expolitatos. Quid præterea, amabo, & de ipsis dicemus semitis? si illi caveas foderent lapidibus excidentis, qua de re rectam potius lineam secuti non sunt? Habes enim in primo, quo ingredimur, ambulacro recta tosi fundum, quod ultra sequitur, at nihilominus ad lævam, atque dexteram majores, atque longiores sequuntur semitæ. Hæc præfecto si conferas cum forma Cœmeteriorum Romanorum magis magisque intelliges a nostris caveas toso excidendo, ut eo in ædificiis uterentur minime factas fuisse; siquidem semitæ Romanorum Cœmeteriorum, quæ ut terram, lapillosque ædificiis construendis effoderent, excavatæ fuere, arctissimæ, secum inter proximiores, brevissimæ, atque ad hominis pene altitudinem expositæ sunt. Ipsa

Ipsa vero viarum progressio, plane evincit, nostros data opera quosque hiatus in ipsis ambulacris vitasse, quod secus certe fecissent, si excavandis lapidibus illuc operam dedissent: Passim enim videre est in nonnullis Cœmeterii viis nostros cavum recta minime secutos esse vel ex eo, quod in proximum campum, atque publicas quandoque agrorum semitas decurrit totus, adeoque si recta cavum secuti fuissent, aditum ambulacro fecissent; hinc ubi istiusmodi locis pervenere, dextera vel lava, prout erat viæ efformandæ progressio, cavum protecti videntur. Quod si effodiendis inde lapidibus laborassent, toto certe conatu, immo vel unice eam omnem operam, industriamque contulissent, ut nimium frequentiores aditus, hiatusque pro viribus efformarent, ex quibus commodius, faciliusque excisos lapides educerent. Sive itaque ipsam Cœmeteriorum structuram spectare velimus, sive antiquiorum Neapolitanæ Urbis ædificiorum lateritiamplesnamque materiem, nemini certe suavisum erit nostri Cœmeterii caveas olim lapidibus effodiendis unice factas esse.

Unum tandem addere non pigeat argumentum, quod nostræ conjecturæ faciliorem quodammodo viam sternere puto: In nonnullis porro Cœmeterii locis, in quibus fossores ultra progredi eadem lineâ eâ, de qua dictam est, ratione noluerunt, restant adhuc insignia instrumenti illius, quo excidendo toso utebantur; vides enim illuc tosum neque quadro, neque in longum excisum, sed continuis murtorii scalpri ictibus veluti minutatim concisum: Vides præterea in ipso toso adhuc rimas scalpri, continuo se se sequentes. Ex his autem scalpturiendi tosum, ut ita dicam, vestigiis liquido patet, tosum nostros haud inde effodisse ædificiis contruendis; cum ea, qua utebantur, methodo tosum potius

in minutissimas partes conciderent ; contra ea qui etiam num hisce cavis adlaborant , scalpro tofum in continuas magnæ molis partes excindunt e massa, ex qua tandem quadratos lapides efformant . Quisquis accurate rimas omnes , quæ permultæ sunt , nostri Cœmeterii peragravit , id per se dilucide vidisse testatur.

Ex his itaque , quæ in medium protuli , argumentis affirmare non dubito : caveas Cœmeterii nostri Christianæ Relligionis epocha antiquiores procul dubio esse : neque a nostris factas fuisse , ut tofum inde excissum ; construendis urbanis ædificiis , adhiberent . Qui igitur tantam operam majores nostri subterraneæ huic , ut ita dicam , Urbi effodiendæ insumere conati sunt ? Utinam quo proclive fuit negantia argumenta persequi , ita & latebrosa antiquorum opera in lucem educere , eorumque indolem explicare possem . Subterranearum sane cavearum usum nemo nostrum explicare ausus est ; novam itaque mihi adorienda erit via , atque in subterraneis umbrarum regionibus exigua conjecturarum facula iter inaccessum tendandum . Quamobrem meas explicare satagam conjecturas , cum certi nihil in tam obscura antiquitate expetendum erit . Quibus sane , quæ proferam , conjecturis etsi lectorum arbitrium esto addere , vel denegare fidem , unum nihilominus illos oratos volo , ut neque me audaciorem habeant , neque iudicium proferre velint , nisi per se Cœmeterii structuram , ambulacra , vias , aditusque ea , qua par est , diligentia minute observaverint .

§. II.

In Campania olim ex antiquissimo more vias subterraneas fuisse, quibus Populi secum inter communicarent. De Cimneriis Campaniæ populis, eorumque subterraneis domiciliis: Expenditur Strabonis de Cimneriis Campanis narratio. Quid de Cimneriorum cavernis dixerint Homerus, Lycophron, Ovidius, Cicero, Silius &c. Horum cavernas veluti fabulosas minime traduxisse Strabonem ostenditur. Expenditur etymon vocis *xupuew* a Bocharta traditum. De cavis viis, in quibus Annibal Numidas dispesuit. Tentamina de loco harum cavarum; atque obiter de situ antiquorum murorum Urbis Neapolitanæ. Mazochius notatus: Ex quibus conjecturæ aditum aperitur, nostri Cæmeterii caveas fuisse olim subterraneas vias, quibus Campaniæ populi usi sunt. Tandem nonnulla adduntur de oppido Cimeterii; num fuerit illud proprium Nolani Urbis nomen medio ævo. Notantur Peregrinius, Remondinius, Cellarius.

Traditum a Strabone L. V. est, antiquam fuisse Populorum Campaniæ consuetudinem, ut per fossas vias ducerentur, quam profecto consuetudinem Romani, antiquos imitati, secuti sunt in nostræ Campaniæ solo, quemadmodum Puteolana Crypta, atque Paulipana, vulgo *Petri Pacii*, testantur. Qua sane in re brevioribus itineribus antiqui consuluerant; eo siquidem subterraneas vias efformarunt, quo longiora itinera vitarent, cujusmodi ea fuere, quæ inter viciniore Urbes per montium cacumina, intermediasque valles conficienda nimia difficultate erant.

Eo autem libro Strabo morem sive consuetudinem hanc primum Cimneriis tribuere videtur, quos inter primos Campaniæ incolas recenset, auctoritate

tate antiquissimi Ephori, cujus testimonium in Campaniæ Historia plurimi faciendum certe erit, quippe qui Cumanus erat, ut Suidas testatur; hanc itaque Strabo Cimmericorum historiam sic ex Ephori sententia refert laudato Libro quinto: *Ephorus vero Cimmericis locum illum dicens, (hoc est circa Lacum Avernum) hos habitare ait in subterraneis edificiis, quæ ἀργύλλαι argillas vocant, ac διὰ τούτων ορυγμάτων παρ ἀλλήλους πεποιτταν ac per fossas quasdam inter se commeare, hospitesque eadem via in oraculum adducere alte infra terram conditum*: De hisce profecto Cimmericis, Bajæ inter atque Cumanum agrum incolentibus, locutus erat jam antea Homerus. Odif. 11.

*Hic vero Cimmericorum erat virorum populus,
atque oppidum,*

Qui caligine, atque nubibus tecti sunt, neque umquam eos

Sol lucidus aspicit radiis . . .

Homerus siquidem iter Ulyssis describens, illum narrat, Nimpha Circe relicta, altera die ad Cimmericos pervenisse, a Circeis enim (nunc S. Felicitæ, olim ex Plinio Insula) profectus unius diei itinere Cumanam oram petere facile poterat, in qua jam tum Cimmerici erant; quare Cluverius, Servium in notis ad *Æneid. VI.* secutus, docet, Ulysses ad Cimmericos Campanos venisse, eosque designasse Homerum. Itaque ex Homero populi Cimmerici ex oppido nomen forte ducebant, quod Cimmericum Strabo post antiquiores appellat, illosque caligine, atque nubibus tectos, nec umquam eos Solem aspicere dicit, cum subterraneas incolerent cavernas, ut Ephorus apud Strabonem narrat; nequit enim de Cœli, atque climatis indole Homerum intelligi, cum nemo ignoret quanta olim fuerit, atque etiam num sit Cœli temperies, aerisque puritas in

Tom. III. P. II.

B

agro

agro Cumano, atque Bajarum oris. Immo & antiquissimus Licophron, qui in aula Ptolomæi Philadelphi suum exaravit Poema, Cimmeros ad Bajas ponit, ait enim.

Tum Bais transiens gubernatoris sepulcrum

Et Cimmeriorum Domicilia.

Hinc & de iisdem locutus Cimmeriis Silius L. III. illorum subterranea domicilia appellat *Tetaream Urbem*. Ex quibus duo sequuntur: Cimmeros prope Avernum lacum. in agro Cumano, atque Bajas sua habuisse domicilia. Secundo: Cimmeros subterraneas caveas habuisse, quare Homerus, Silius, alique illos veluti Solis radiis orbatos, Cœlique serenitate carentes describunt. Atque heic apposite Strabonis sententia expendenda occurrit; quandoquidem nonnullis post Cellarium Strabo vius est veluti fabulosam traduxisse integram Ephori de Cimmeriis narrationem: Cimmeros sane circa lacum Avernum extitisse, numquam dubitare poterat: Strabo, tum auctoritate Ephori, Cumis nati, tum Homeri, atque Licophronis illa; hinc fabulosam duxit ille quam addit de Cimmeriorum destructione narrationem; quos Rex quidam delevisse ferebatur, eo quod consulto illorum oraculo prædictioni eventum minime respondere expertus esset. Neque Cimmeriorum narrationem, veluti fabulosam habuisse Strabonem dicendum erit ex historia silvæ, ab Agrippa cæsa circa lacum Avernum; eo quod neque ipsemet Strabo cuniculos extitisse negat, sec. illos Coccejo tribuit, Cimmeriis ut auferat; qua equidem in re a Geographi sententia recedere non dubito, cum præ illius auctoritate maximi facienda sit Ephori illa, qui & ipso Strabone longe antiquior fuit, & locorum, in quibus natus erat, historiam scripserat.

Cum itaque nulli dubium sit ex allatis antiquo-

rum

rum testimoniis, Cimmerios olim subterranearum viarum auctores fuisse, in subterraneisque cavernis quoddammodo degisse, vel iis saltem delectatos esse, in quibus *Oraculum χυτον*, adeoque & Templum habebant, liquido patet, jam tum a remotissima antiquitate subterraneas vias in Campaniæ solo fuisse.

Immo ipse subterranearum cavernarum usus illis nomen fecisse videtur, si τῶν Κιμμερίων nominis etymon expendere velimus; quod apposite ex Phœnicia lingua ortum, Bochartus ostendit, cum ea vetustissimos Campaniæ incolas locutos fuisse, nemo adhuc in dubium revocet. Is autem *Geogr. Sacra L. I. partis II. C. XXXIII.* non dubitat τῶν Κιμμερίων nomen a Phœnicia voce *חמר* *Cimer*, *Demigrari*, *Atrari* manasse, ex qua quidem radicali oritur vox *חמרירי* *Cimeriri* tenebra apud Jobum *C. III. V. 5.*; quamobrem populis in subterraneis umbrarum, tenebrarumque locis degentibus Cimmeriorum nomen factum fuisse consentaneum & antiquorum narrationibus de consuetudine horum Populorum, & genio antiquæ linguæ, qua primi usi sunt, qui ad nostras ex Oriente appulere oras, omnino videtur.

At videamus nunc quæ fuerint ab antiquis Historicis, atque Poëtis assignata Cimmeriis subterraneæ cavernæ, illæ nimirum, quas Coccejo tribuit Strabo, sui ævi potius traditiunculas, ut manifeste patet, secutus, quam Ephori Cumani civis antiquissimi testimonium; scribit enim ille ibidem, sua tempestate circa Avernum lacum silvam cæcidisse Agrippam, atque duplicem invenisse *διόρυγαν* *ca-
vum*, *cuniculum*, unum nempe ab Averno Cumas usque, alterum *ἐπὶ Νέαν πόλιν ἐκ Δικαιοκρατίας ἐπὶ τῇ Βαίᾳ* *versus Neapolim a Puteolis per Bajas*. Hic porro Strabonis locus multum faecessivit nego-

tii rerum nostrarum scriptoribus, qui rati Strabonem omnino locutum fuisse de Crypta Pausilypana, cum illam nihil commune cum Bais, atque Puteolis habere comperti essent, potius Strabonis locum corruptum esse putarunt, ut omnium fere primus opinatus est noster Capaceius *Neapol. Hist. L. II.* At præter situm hujus cuniculi, prout illum describit Strabo, id quod idem addit Geographus aperte ostendit, de alia altera certe caverna loqui, cum ait *supra Bajas* fuisse, ut nimirum cuniculum hunc diversum esse ostenderet a Crypta, quam *Pausilypanam* appellamus, quæ quidem longe tum a Bais, tum a Bajano agro distat.

Hæc itaque caverna, de qua Strabo loquitur, quamque sua ætate extare testatur, recta a Neapoli ad Puteolos excurrebat subtus montes, atque colles, qui mutuo ab una ad alteram civitatem sese sequuntur; quare addit ille *supra Bajas*; ut nimirum progressum cuniculi *τοῖς* denotaret, ex quo liquido patet, Strabonem Cryptam illam minime descripsisse, quæ ætate Proregum nostrorum a quodam *Petro Pacio*, sive *de Pace* nomen obtinuit, cum illa inter Cumas & Lacum Avernum sita fuerit, ut etiamnum videre est, etsi imperviam illam fecerint, quæ inibi exhalant, mephitæ.

Hanc vero Petri Pacii Cryptam nullus dubito, primum esse a Strabone descriptum cuniculum, quem scribit, *ab Averno Cumas usque actum* esse. Hæc profecto caverna in agro Cimmericorum fuisse videtur, cum inter Bajanum sinum, & Avernum Lacum illos fuisse nos doceat Cicero *Academ. quest. L. 2. Cimmerici populi in Italia ad Bajanum & Avernum sinum incolentes vallem ingenti jugo circumductam*. Qui equidem Cimmericorum situs videtur illos ad subterraneas cavernas fodiendas impulsisse, ut nimirum breviori subterranea via finiti-

mas

mas peterent urbes, quin alta montium, quibus circumdabantur, juga scanderent, difficillimisque laborarent itineribus, quæ nimia longitudine, atque difficultate commercia facile vel impedirent, vel retardarent. Quamobrem Cimmeriis uterque cuniculus tribuendus, qui quidem ut facilius & Cumas & Neapolim venirent, duas excavarunt subterraneas vias, una ab Averno Cumas usque ad eorum dexteram, altera sinistrorsum a Bajano sinu, quem incolebant, Neapolim usque.

De prima porro Crypta loquitur, ni mea fallor sententia, Agathias *L. I. Histor.*, ex quo discimus hanc subterraneam viam usque in ipsam Cumarum urbem progressam Narsetis ævo; ait enim: *In eo flexu collis (quo Cumarum iungebatur urbs, quam obsederat Narfes), qui orienti obvertitur, spelunca est recta undique, & valde cava ... Hic Sibillam vixisse ajunt. Huic spelunca pars quedam incumbat manium, nimirum, urbis Cumarum.* Num vero Ovidius hanc, vel illam *Neapolim* e Puteolis *Metamorph. L. II.* describat, incertum manet, etsi de altera hac illum potius locutum arbitror, cum cavernam describat, quæ non in ipso Cimmeriorum oppido, sed prope illud erat; Cumana autem spelunca ab ipso certe oppido Cimmerio exordiebatur, quæ vero hinc Neapolim ducebat, nonnisi ad Gaurum Montem incipere poterat, adeoque in ipso proprie non erat Cimmeriorum oppido, sed *prope Cim- merios*, ut ait Ovidius:

*Est prope Cimmeros longo spelunga recessu,
Mons cævus, ignavi domus, & penetralia Sommi,
Qua nunquam radiis oriens, mediæque, cadensque.
Phæbus adire potest. . . .*

Ex ipso autem Licophrone intelligimus, jam tum a remotissimis temporibus *ιννιυμ αδυβατον* fuisse collem, qui Cimmeriis imminerebat, eorumque agrum circumdabat; illorum enim domicilia *σταυλα* describens, ait:

B 3

Ταῦτα πρὸς αὐτῶν κρατὶς πολυδύμου λόγου

Uli inuius

Tallit in caelum verticem capax collis.

Si itaque collis impervius erat, consulto Cim-
merii, undique colle illo circumdati, subterraneis
viis effossis, aditum finitimis populis sibimet fece-
runt. Hunc autem collem, qui inaccessus, inuius-
que tum erat, ipsum fuisse Gaurum montem, quis
quis Bajani sinus, atque Averni topographiam no-
verit, affirmare non dubitat; atque hinc intelli-
gimus vim epitheti illius, quod Juvenalis *sat. IX.*,
Gauro monti tribuit.

Suspectumque jugum Cumis & Gaurus inanis.
non enim inanem illum appellasset Juvenalis, quasi
infæcundum, cum Sidonius Apollinaris, alique,
ipso etiam Sidonio vetustiores, de hoc Puteolano
Gauro (duo enim alii sunt ejusdem nominis mon-
tes) locuti, illum veluti vitibus refertum, opti-
mumque ferentem vinum laudent: *Inanis* igitur a
Juvenale appellatur, cum vacuus esset ob effossam
in ejus visceribus cavernam, de qua Strabo loqui-
tur, a Puteolis, hoc est e Puteolano agro Nea-
polim usque decurrentem. Hæc igitur sunt procul
dubio *ορυμασσαι fossæ, cuniculi*, per quas Strabo scri-
psit, secum inter Cimmericos communicasse: καὶ δια-
πρὸν ορυμασμάτων γὰρ ἀλλήλοις τε ποιεῖν ac per fossas
quasdam inter se committere.

Cum itaque in dubium verti nequeat, a Puteo-
lano agro per Bajarum montes Neapolim usque spe-
luncam, subterraneam & mirum viam, fuisse, sive
Cimmericis, ut probabilius videtur, sive aliis Cam-
paniæ populis, quibus id moris erat ex Strabone,
illa sit tribuenda; cum reliqua sint hujus subterra-
neæ viæ vestigia quærendum nunc restat; qua quidem
in investigatione, conjectura, atque traditione duce,

ali-

aliquid si augurari fas erit, hanc eandem subterraneam viam in illa ipsa Catacumba, de qua sermo potissimum nobis est, inveniendam esse ducem, quamquam, postquam intermedius ager e Puteolis Neapolim vulcanicis eruptionibus obnoxius fuerit, neque vel ipsa huius cuniculi vestigia nobis præbere possit.

Constans est nostros inter vetustissima traditio, Catacumbam S. Januarii præter alios aditus, viasque, de quibus infra dicemus, duas habuisse longiores vias ad dexteram unam, que Puteolum usque pertingeret, ad lævam alteram, quæ *Cimiterium* ducebat. Hæc profecto traditio, cum nostros inter certa fuerit elapso sæculo, magni certe facienda est, quandoquidem tunc viæ omnes Cœmeterii nostri adhuc patebant, cum nonnisi hoc præsentis sæculo interclusæ, obstructæque fuerint. Quod si intpexerimus se se sequentes colles a *Capimontii* illo, in quo maximus est Cœmeterii aditus, Puteolum usque, quodammodo & ipsam intelligemus progressionem huius subterraneæ viæ, quæ per continuos colles subtus decurrens læva per *Quarto* ad Puteolanum agrum, dextera ad subterraneum collis S. Hermetis perveniebat, atque totum Antinianum collem pervadebat: Adhuc enim ostenditur in altera Cœmeterii diata, quæ antiquior est, via subterranea, quæ ad S. Hermetis sive S. Erasmi montem ducebat, de qua inferius sermo redibit. Hinc collis, qui nostræ Catacumbæ aditui imminet, per cuius viscera via illa ad montem S. Erasmi progreditur, a subterraneis viis *Cuniculi* nomen accepit, unde etiam num corrupte a nostris dicitur *il colle della Conacchia*, a Latina voce *cuniculus*. Hunc Pontanus laudat collem, eumque cum Hermetis, aut Olimpias illo conjungit.

At non Hermetis, aut Olympias, aut Conicle.

B 4

Hæc

Hac tibi conjugia, aut hos exoptant hymenæes.
 Heic, ut scribit Capaccius *Hist. Neap. L. II. C. VI.*, passim cuniculi excavati reperiuntur, oblongi, terræque meatus manufacti, qui aliquo pacto inter se coire videntur, in quibus latitans insignis ille latro Joannes Anellus numquam in satellitum manus incidere poterat; & cum aliis locum ignorarent, diabolico eum credebant spiritu ferri, propterea quod eminus, cominusque velocissime se videndum præbebat.

At duo adhuc videntur negotium nobis facessere, unum ex ipsomet oritur Strabonis textu, alterum ex novissimo de altera *Neapoli Martorellii* interpretamento. Primo enim nequit intelligi quid sibi velit via subterranea, e Puteolis Neapolim usque ducta, per Bajas; retrogrediendum enim fuisset, si e Puteolis Bajas usque protendendus fuisset cuniculus, ut Neapolim perveniret; eo vel magis quod non modo nulla aderat ratio intorti hujus itineris, immo ad Bajas cavum ducentes frustra longiorem effecissent viam, quæ certe minori impensa brevior, faciliorque evasisset, si posthabitis Bais, e Puteolis Neapolim per collium viscera illam instituissent. Quamobrem, ni dicere velimus Strabonem, accuratissimum procul dubio Geographum, corographiam horum locorum ignorasse, in dubium potius revocanda erit ætæ allati textus Strabonis, quem corruptum ab amanuensibus fuisse conjicio, præsertim ob *αναλογικον* vocum *Bais*, & *Βαδην*. Locus itaque Strabonis sic forte olim legabatur: *διωρυγαν . . . επι Νεαπ πόλιν εκ Διακαιερχικε επι την Βαδην*, hoc est: *cuniculum . . . versus Neapolim e Puteolis juxta viam*. Nullo autem negotio fieri potuit, ut amanuenses, qui *Neapolim* & *Puteolos* ibi legebant, græcarum vocum vim vel plane ignorantes, (ut bene multi illos inter olim

erant,

erant, qui vix literarum formas noverant) vel parum intelligentes, pro *στῆς Βαῖαν* scripserint *στῆς Βαῖας*, rati id magis consentaneum esse Strabonis sententiæ, qui una cum Neapoli, ac Puteolis Bajarum quoque meminerit: Hac sane ratione mihi videtur affectissimo Strabonis loco commode, atque ad rem mederi posse, cum certum prorsus sit vulgatam loci illius *λαῖαν* corruptam omnino esse.

Qui verò, quod alterum erat, novitati student, Strabonis locum *γενεῖς* esse, & aliam Neapolim, a nostra longe diversam, facile nobis obtrudere posse putant. Martorellius sane in altero tomo suæ *Thesæ Calamariæ* p. 589., ut Mazochium perstringeret, Peregrinii sententiam sequi ratus aliam effinxit *Neapolim* ejusdem nempe nominis urbem *Lucrinum*, & *Bajas* juxta extitisse; quam profecto sententiam etsi firmate innumeris testimoniis tum Græcis, tum Latinis promiserit in sua Puteolana Chorographia, duobus tamen Strabonis locis id ostendere contentus, illa affert, quibus, nisi illiteratissimis quibusque fucum facere voluerit, nequit intelligi quantum profecerit, cum in primi interpretatione parum honeste se gerat, alterum vero idem illud sit, quod in quaestione versatur. En duo quæ affert Strabonis testimonia: primum pag. 590. *ικη (ἐν Βαῖαις) γὰρ ἈΛΛΗ ΠΟΛΙΣ γηγενηται, συνωκοδομημένων βασιλεῶν ἄλλων ἐν ἄλλοις ἐκ ἐλαττων τῆς Δικαιαρχίας*: Huic autem textui vide quam appinxit Martorellius versionem: *Nam ibi (prope Bajas) NEAPOLIS adificata est non minor Puteolis, aliis juxta alias constructis regiis villis*. O ridiculum caput, inclamasset ille in puerulum aliquem, qui hanc, vere *ἁποδιδιοισιν* interpretationem ei obtulisset: At quo novam excitaret Neapolim, minime fecit Martorellius de more textus veritatem; quis enim ignorat *ἀλλή πολις* significare *alia civitas*? Quis unquam voci *ἀλλή* *ἐν noua* signifi-

fica-

fictionem præstitit? Hinc ille neque præpositionem ex meliori interpretatione donavit, cum jam illam reddiderit, *prope*, omnem nimirum vim textui illaturus, ut Strabonem ex sua sententia locutum suis obtruderet. At quis quis a limine Græcorum linguam salutavit, per se videt, Strabonem de ipsis Bais locutum *aliam* scripsisse in ipsomet Bajarum agro ob nova ædificia quodammodo excitari *Civitatem*; sic enim ejus sonant verba, *αἰτίας* interpretata: *Nam ibi (in Bais) alia civitas facta est, cum ædificatis regiis (villis, sive palatiis) aliis juxta alia, non minor Puteolis*. Ex qua sincera interpretatione plane liquet, novam Neapolim inter fabellas Martorellianas recensendam esse. Alterum, quod ex Strabone desumit ille monumentum, ut *aliam* Neapolim Puteolis extitisse ostendat, ipsissimus est Geographi testis, de quo nobis est questio, quemque corruptum esse antea demonstravimus: Immo nihil ad rem facit Strabonis locus, quem detorsisse ammanuenses nemo inficias ibit, si in primo textu, quem Martorellius protulit, Geographus de ipsis Bais loquatur, heic vero, hoc est in nostro, quem corruptum ducimus, testu, Strabo non in ipsis Bais, sed juxta *Bajas* *Novam Civitatem Neapolim* ædificari testaretur. Cum igitur nemo sanæ mentis alteram *Neapolim* juxta *Bajas* extitisse crediderit, sequitur Strabonem, cum de subterraneo cuniculo loquitur, nostræ, quæ una in Campania fuit Neapolis, meminisse, adeoque Bajarum vocem vel pro *ἐπὶ τῇ βαδνὴ* *juxta viam*, vel pro alia altera voce, amanuentium opéra, irrepsisse. Hæc obiter dixisse de imaginaria hæc Puteolana Neapoli satis erit, cum nostri instituti ratio minime patiatur, commentitiâ hanc sententiam plenissime, quod nullo negotio fieri posset, exufflare.

Cum itaque de Cimmeriorum more campi subter-

tersaneos cuniculos passim haberent, Cimmeriosque, qui deinde eadem Campaniæ ora incoluere, populi imitati, subterraneas foderent vias, quibus facilius, atque citius cum finitimis populis communicarent; factum est, ut ipsis in campis *καβοειδων*, vel *καβοειδων* nomen fuerit, quod idem audit ac *cuniculorum* a *τυ λαβυρ* *fovea*, *cuniculus*: etsi antiquissimam hanc nostrorum camporum denominationem ex ipsis forte Phœniciis posset quis desumere, pene squos vox *כור* *Bor* Latine est *Fovea*, hinc *כור-ל* *Labor ad Foveam*, ac si diceres *campi ad foveas*, sive *fovearum*. Huic autem etymo potius acquiescerem, quam nostrorum scriptorum illi, qui docuere hisce campis veluti feracissimis *Laboriorum* nomen a *laborando* factum. Quamquam enim vetustatem hujus denominationis certe definiri nequeat, Plinius attamen L. XVIII. C. XI. de hoc loquitur nomine tamquam perantiquo, atque vulgatissimo; neque ob agri feracitatem nomen illud campo inditum scribit, ut noster Franchius in sua Dissertatione de *Liburia Ducali* opinatur: Hæc porro habet Plinius: *Quantum autem universas terras Campus circumcampanus antecedit, tantum ipsum pars ejus, quæ Laboria vocantur, quem Phlegreum Græci appellant. Finiuntur Laberia via ab utroque latere consulari, quæ a Puteolis, & quæ a Cumis Capuam ducit. Ex quo Plinii textu duo sequuntur: Laborias partem esse campi, quem Græci appellabant Phlegreum, & has Laborias definiri hinc inde via Consulari, quæ a Puteolis Capuam ducit. Qui enim usque adhuc hunc Plinii locum adhibuere nostris antiquitatibus illustrandis, vim Plinianæ sententiæ minime assecuti fuisse videntur; nam verba illa: *quæ vocantur Laboria* non ad *pars ejus* referenda sunt, sed veluti infra parenthesim posita ad *terras*; ita ut sic recte lectio instituenda erit: *Quantum autem**

uni-

universas terras campus circumcampanus antecedit ; tantum ipsum antecedit pars ejus, quam Phlegraum Græci appellant, quæ terræ Laboriæ vocantur. Si enim illa: quæ Laboriæ vocantur, responderent illis: pars ejus, ipsamet sermonis syntaxis sibi met nullimode constaret. Hæc autem animadvertenda duxi, ut intelligamus Plinium non dixisse Laborias ipsum esse campum Phlegraum ; sed Laborias esse partem Campi Phlegrei : neque Phlegræos proprie dictos campos Plinii ævo Laborias appellari, ex nimia Laboriarum urbertate, quam laudat ille, patet ; quare cum nonnulli antiquos campos Phlegræos inficete admodum a Vulcani foro minime differere putarint, vetustiorum scriptorum mentem assequi merito desperarunt. Apud rerum nostrarum antiquissimos sane scriptores traditio constans est, integram illam regionem, quæ Neapolim inter & Puteolos est, olim exarsisse, ut ex majorum suorum sententia Phlegræos descripsit Petronius in Satirico. At tandem Plinii ætate regionis illius maxima certe pars culturæ aptissima evaserat ; jamdiu extinctis, quibus exarserat, flammis, quare hujus regionis agri ex ipsis met, quibus imbuti erant sulphureis particulis uberiores habebantur, ut inquit Cornelius Severus.

Neapolim inter

*Et Cumas locus est, multis jam frigidus annis
Quamvis æternum pinguescat ab ubere sulphur.*

Hic itaque ager, etsi olim flammescens, tandem Plinii ætate uberrimus evaserat, etsi antiquum adhuc servaret nomen Campi Phlegrei : ejus enim ævo exiguam jam illius partem Vulcani forus occupabat ; Alioquin nequit intelligi, qua ratione Campi Phlegrei, nimirum flammescens maximæ ubertatis laude ceteris circumcampanis agris Plinii sententia præstarent. Igitur, ut in viam redeamus, in

ve-

vetustissimis Campis Phlegræis *Laborida terra* erant, Atqui antiqua illa Campi Phlegræi regio ea est, in qua vetustissimi quique Scriptores Cimmericos incoluisse testantur, ut jam antea vidimus; merito itaque Cimmericorum *cuniculorum* ergo *Laboridarum* nomen, quod idem indicat, terris illis factum fuisse conjiciemus.

Laboria præterea limites cum desinit Plinius nostræ etiam conjecturæ opem ferre quodammodo videtur; tum quod infra duplicem hanc viam tota excurrat subterranea nostra *Crypta*, quam Cimmericorum opus olim fuisse arbitramur: tum quod lucem affert loco Strabonis, pro ut illum supra restituimus. Sane cum *Laboria terra* secus viam Consularem essent, apposite Strabo cuniculum e *Puteolis* Neapolim describens, illam *ex viâ ad eam juxta viam* extitisse scripserit, nimirum *juxta viam consularem*, qua *Laboria*, in quibus cuniculus ille erat, *ab utroque latere finiebantur*.

Hiscæ tandem argumentis accedit vetustissima traditio, cujus testes sunt Cl. noster Fabius Jordanus in sua *Historia Neapolis MS.*, & qui hanc expulavit Capaccius. Apud hos sane legimus in ipso nostro Cœmeterio Vulcani Templum fuisse; quod facile crederem eo fuisse ob Phlegræos campos, in quibus extabat Cuniculus ille, juxta antiquorum fabellas; hinc & forte Juvenalis *antrum Vulcani* nonnisi Cavernam hanc appellavit, quæ Vulcanicis campis finitima erat.

Atque heic, cum sit conjecturis locus, meam de Oppido *Cimiterii* opinionem adjiciam, in qua rerum nostrarum Scriptores minime secutus sum. Erchempertus enim meminit oppidi cujusdam nomine *Cimeterium*, eumque Pellegrinius, Pratillius, Cellarius, alique recentiores Geographi proprium Nolanæ Urbis nomen medio ævo fuisse autumarunt. Hinc cum diu
apud

apud laudatos Scriptores inditi Nolanæ Urbi nominis hujus rationem frustra exquisivissem, sensim in eam deveni sententiam, ut crederem, *Cimiterii* oppidum in nostro fuisse Neapolitano agro, infra fines Clanii, ac forte prope aditum aliquem Cavernæ illius, quæ cum Cœmeterium deinde evaserit, incolis, quæ illo proprius erant, *populi Cœmeterii* nomen fecit. Hinc duo mihi probanda erunt, primum: eo nomine Nolanam Urbem minime venire. Secundum: nonnisi oppidanos agrorum illorum, qui ipsis Cœmeterii aditibus propius debebant id nomen istulisse. Primum Erchemperti auctoritate conficiam, qui narrans Arichi Beneventani Principis fœdus cum Neapolitanis, anno DCCLXXVIII. pactum, hæc habet: *Neapolitibus, qui a Langobardis diutina oppressione satigati erant, pacem concessit, eisque diutina in Liburia & Cœmeterio per incolas sancita, dispensationem misericordie vice distribuit &c.* Itaque incolæ Liburiæ & Cœmeterii e Neapolitis erant. At quis umquam somniatus est Nolanos Neapolitas fuisse, vel Neapolitum nomine aliquando, ipso etiam medio ævo, venisse? Hinc neque ille fortuito *Liburiam*, atque *Cœmeterium* conjunxisse videtur, sed ut unius pene, ejusdemque agri incolas designaret. Quod ut dilucidius pateat, statuendi videntur limites, quibus medio ævo campi Laborii, sive Liburii finiebantur. Peregrinius in Not. ad Anon. Cassin. aperte ait Leburiam definitam esse *Clanio scilicet amne, Cumis, Puteolis, Neapoli, Acerrisque Urbibus*. Sic & Michael Monachus in suo Sanct. Camp.: *Terra ultra Laneum versus Vesuvium, Neapolina, & Patriam dicebatur Liburia*. Ac tandem Abbas de la Noce in not. ad L. II. Chron. Cassin. eandem rem confirmat: *Regio, quæ non longe a lacu Patriæ sita est, in agro Cumano, Campus Laborius dictus Plinio, Græcis Flegreus*. Nunc

appellatur Quarto &c. Cùm itaque Erchempertus Neapolitanos incolas *Liburia* cum Cemeterii illis conjungit, sequitur circa *Liburiam*, infra ipsum agrum Neapolitanum hos Cemeterii incolas fuisse, & diversos pene a Cumanis, Puteolanis, Acerranisque. Quoniam autem hi Cemeterii incola proprie fuerint, etsi haud facile divinari possit, nihilominus inter Cumanum & Linterni agrum fuisse arbitror, quo scilicet & Leborii incipiebant campi, & cavernæ illius, cujus meminisse vidimus Strabonem, aditus, atque cuniculi erant. Hinc leges apud eundem Erchempertum in *pactis* inter Langobardos, & Neapolitanos *Liburia* incolas, *campos fundatos & exfundatos*, quibus vocibus nihil aliud designari potest nisi campus proprio *fundo* sive toto, quo cuncti pene campi Leborii sustentantur, carens, qui ea de re *exfundatus* dicebatur; cum *fundatus* contra ea appellaretur campus, cujus fundum sive totum minime peritum, atque excavatum erat. Alterum autem, quod probandum aggressus sum tum ex hactenus dictis, tum testimonio Historiæ Miscellæ patet, cum in hujus Historiæ Libro XVI. inter populos agri Neapolitani, sive *Duchalis* Liburiæ, ut nostri ajunt, recenseantur *populi Cymiterii* inter illos, quos Belisarius, Neapoli illatam solitudinem ut frequentarent, advocavit: *Colligens per diversas villas Neapolitana Civitatis viros, ac mulieres domibus habitaturis immisit, idest Cumanos, Puteolanos & alios plurimos Liguria* (pro *Liburia* medio ævo) *degentes, & Playa, & Sola, & Piscinula, & Lacotrocule, & Summa, aliisque villis* . . . simulque *& de populis Cymiterii adjunxit*. Vide hac phrasi plane ostendi hisce populis proprium non fuisse nomen, sed a *Cormeterio* (medio ævo *Cymeterium*, vel *Cemeterium*) secus quod incolebant, nomen desumpsisse; hinc Erchempertus illos *incolas* Ce-

Cemiterii, Miscella *populos Cymiterii* appellabant, ac si dicerent, & *alios omnes*, qui in agris, in quibus *Cœmeterii* aditus sunt, incolunt. Quod si hisce incolis ea de re id nominis factum non fuerit, nescio hujus denominationis probabiliorem tradere rationem, præsertim cum inter Geographos omnes mediæ ætatis, neque unum invenies, qui alicujus oppidi hujus nominis mentionem fecerit. Quod si nunc oppidulum illud, milliario forte uno a Nolana Urbe distans, *Cimiterium* appellatur, vulgo *Cimibile*, nequit inde desumi, vel novissimum hunc Nolanæ Urbis vicum tum extitisse, cum Erchempertus, atque Auctor Miscellæ (sive quis quis fuerit laudatæ illius periochæ auctor) scripserit; sive de eodem illo vico locutos esse laudatos Historicos, cum, præter alia bene multa argumenta, in Nolano agro sit ille, cujus equidem ager medio ævo a Theodorico Rege certissimis hinc inde limitibus a Neapolitano discretus fuerat, teste Cassiodoro *Epist. L. III. ep. XXIX.* Ex his igitur conjectandum erit, frequentissimos in Leborinis campis Cavernæ, quapropter *Cœmeterio* tandem nostri usi sunt, aditus ipsis villicis, ceterisque agrorum illorum incolis nomen *populorum*, sive *incalarum Cimeterii* fecisse, quemadmodum olim ex iisdem subterraneis Cavernis *Cimieriorum* nomen antiquissimis illis nostrarum *Liburiarum* incolis obtigisse diximus.

Ex hæcenus dictis nostræ sunt desumenda conjecturæ argumenta, quibus opinamur, olim, *Cimierii* auctoribus, juxta viam Consularem e Puteolis Neapolim usque viam subterraneam fuisse, in qua tandem Christiani, antiquos mores, legesque secuti, quibus nefas in Urbe sepeliri erat, defunctorum cadavera humarunt, loculis in ipsis antiquæ subterraneæ viæ lateribus excavatis.

Cum autem hæc viæ subterraneæ per Leborinos
cam-

campos discurrerent, & in nostro Neapolitano agro passim fuisse, & circa ipsam Urbem nostram exitus quosdam habuisse, dicendum erit. Hoc profecto testantur tum Livius, tum Petronius Arbiter. Primus enim Hist. Rom. L. XXIII. c. I. de adventu Annibalis e Capua Neapolim locutus, ait: *Ipse per agrum Campanum mare infernum petit, expugnaturus Neapolim, Numidas partim in insidiis (& pleraque cave sunt via, sinusque occulti) quacumque apse potuit, disposuit.* Sequitur inde historiam, Pœnosque narrat ad ipsa pervenisse Urbis mœnia, atque portas, e quibus egressi Neapolitani milites, ut in pedestrem Annibalis copiam impetum facerent, a Numidis, qui supervenere circumventi, eos inter nonnulli natatu salutem querentes, Carthaginiensis ducis vim elapsi sunt. Ex qua quidem Historia duo sequuntur, I. prope ipsam Urbem *cavas esse vias*, atque subterraneos *sinus*: II. *cavas* hæc via parum a Mari abfuisse. Observatu digna sunt ipsa Livii verba, qui de *insidiis Numidarum* verba facturus, aperte scribit, Annibalem illos occultasse in *occultis sinibus*, quos subterraneas, sive *cavas vias* fuisse narrat: Hoc enim mire confirmat quod hætenus de subterraneis agri Neapolitani viis diximus: neque unam id genus viam in nostro agro fuisse, sed *plerasque* dicit, in quibus cum ille equites Numidas posuerit, consequens est, fuisse altiores, atque equite armato capaces, cujûsimodi profecto sunt ambulacra Cœmeterii nostri, quorum altitudo præ ipso etiam milite, qui equo vehitur, attollitur. Quod si velimus vel obiter hujus *cave viæ* situm divinare, ut ut res. certè difficillima erit, nostra nihilominus proferamus tentamina. Livius scribit, Annibalem *per agrum Campanum mare infernum* petiisse, igitur e Campano Atellanum ingressus, inde per Cumanum agrum Neapoli venit ex ea parte,

quæ Occidentem respicit, ut quisquis antiquam nostram noverit *chorographiam* manifeste intelligit; quamobrem cavæ hujus viæ aditus, Urbanis mœnibus proximus, in ea quærendus erit suburbii parte, quæ Occidentem respicit atque mari proximior est. Si longius, quam par est, ex instituto diverti argumento mens mihi esset, pleraque lectoribus forte non injucunda de Neapoli, Palæpolique dicere possem, quibus exagitatissimæ duarum urbium quæstioni satis pro viribus facerem; at de his, cum otia nobis Deus fecerit, dicturi, paucis ad rem contenti nunc erimus.

Ad planitiem usque, quæ ad radices est Montis Hermetis, nunc *S. Erasmi*, antiquissimam se se extendisse nostram Urbem, præter Pontanum, Bocaccium in Admeto, aliosque, docet Cl. Fabius Jordanus in superius laudatis Historiæ Neapolitanæ libris; *Libr. enim I. de Neapolis situ edisserens, hæc habet: Primam vero Neapolim per eam partem fuisse, ubi nunc Regium Castrum (vulgo Castel nuovo) est plano quodam, & ad mare loco sitam, satis quidem ex veterum ædificiorum monumentis, quæ ibi quotidie effodiuntur, affirmari potest. Nuper enim cum sub ea arce ad novi Nivalis fundamenta altius humus effoderetur inventa sunt antiquissima latericiorum murorum vestigia, vetustissimi fornices, ingentia porticum, cisternarumque fragmenta, testaceæque complura sepulchra, iis similia, quæ passim in exterioribus Urbis pomeriis veteres posuisse conspiciamus. Si itaque ex Livio illa procul dubio Urbis nostræ mœnia Annibali occurrerunt, quæ ad Occidentalem plagam, unde per Cumanum agrum ad Mare infernum ille venerat, erant, ea profecto ad radices montis Hermetis statuenda erunt, cum inibi Mare infernum a muris haud procul erat, ita ut, qui e Neapolitanis Numidarum arma evaserant, natatu sibi consulere pos-*

possent: at montem certe Urbanis mœnibus vicino-
rem, in quo *sinus occulti* erant, atque *cave via*,
Hermetis illum fuisse nemo inficias ibit; montem
enim in cuius sinibus Annibal equites occultavit,
urbis mœnibus propiorem fuisse, aperte indicat Li-
vius. Igitur Annibal ex ea parte, quæ ad Hermetis
radices erat, nostris mœniis accessit, atque in ipsis,
quæ eo in monte erant, *cavis viis* equites Numidas
in insidiis posuit. Huic profecto conjecturæ nedum
viæ, qua Annibalem per mare inferum e Campano
agro venisse scribit Livius; nedum nostrorum mœ-
nium situs, aliaque, quæ expendimus, chorographica
hujus historiæ adjuncta plane respondent; sed & an-
tiqua, quæ per majorum nostrorum manus ad nos
usque pervenit, traditio, qua constans est in ipso
Hermetis, nunc *S. Erasmi*, sive ut vulgus ait: *S. E-
rasmo*, monte aditum quemdam subterraneæ cavernæ
fuisse, quæ ad illam *S. Januarii ad corpus* proten-
debatur, atque adhuc, etsi interclusa, protenditur.
Ex quo prima illa vel magis confirmatur conjectu-
ra, cum si, qui in Hermetis monte erant, sinus occulti,
cave via fuerant, atque hæ viæ ad Cœmeterium
S. Januarii protendebantur, ita ut iisdem etiam pro
Cœmeterio usi sint deinde nostri; certe sequetur
Cœmeterii ambulacra antiquos Neapolitanos viæ-
rum subterranearum loco in tæso excavasse.

Verum ex Petronio & Cryptam quandam in *Gra-
ca Urbe*, Neapoli scilicet, ut cuncti illius inter-
pretes docent, extitisse liquet, & in eadem Crypta
feminam Sacerdotem sacris quibusdam nocturnam
operam dare consuevisse, discimus: narrat enim, En-
colpium cum sociis, Gnitionis opera cœnantem, adisse
mulierem quandam, eique dixisse: *Ego sum ancilla
Quartilla, cujus vos Sacra ante cryptam turbastis*.
Sacra autem Priapi certe erant, ut ex integra Pe-
tronii fabula patet. Nostratibus autem hanc Petronia-

nam Cryptam a Puteolana haud aliam fuisse, visum est: Lege Capaccium, Surgentium, Summontium, aliosque rerum nostrarum Scriptores. At quamquam hujus Cryptæ situm certo innuere difficillima profecto res videatur, a nostrorum tamen Scriptorum sententia discedendum esse, facile puto ex ipsis adjunctis Petronianæ historiæ; quandoquidem, ut ex perturbata Petronii historia conjicere licet, haud longius a Foro Crypta illa aberat, atque certe prope ipsam Urbem; cum contra ea, Petronii ætate, altero ferme milliario Puteolana Crypta ab ipsa Urbe distaret. Quid autem ex Trimalchionis cœna, quam ille prope Cryptam habuisse videtur, ad divinandum Cryptæ locum desumi possit, non video, cum, si his nimium immorari liceret, Trimalchionis Cryptam cum Quartillæ illa nihil commune habuisse ostenderem; atque fortasse ad *Platanonia*, quæ idem meminit Petronium, cœnam Trimalchionem condidisse augurarer, quid quid senserit Martorellius, qui unam eandemque Quartillæ, atque Trimalchionis Cryptam fuisse veluti ex tripode docet.

Quod si parumper in divinando hujus Quartillianæ Cryptæ situ immorari non injucundum lectori erit, meum proferre tentamen audeam; quare ab ipso Petronii textu res exordienda merito erit: Narrat siquidem ille, in Foro Neapolitano Encolpium venisse cum sociis: *Veniebamus* (ait Encolpius) *in forum, deficiente jam die*. E foro diversorium petiisse dicit, ibique, cœna expleta, mulierem diversorii cellulam ingressam, eis sic allocutam fuisse: *Me derisisse vos putabatis: ego sum ancilla Quartilla, cujus vos Sacra aut Cryptam turbastis*. Mox & illos de ipsiusmet Quartillæ adventu commonefacit, deque eâ dicit, quod miratur, *quis Deus juvenes tam urbanos in suam regionem detulerit*.

Itaque Forum a Diversorio haud longe abfuisse

vi.

videtur; quandoquidem e Foro in quo *deficiente jam die* erant, statim in *Diversorio* ad cœnam devenere. Præterea Quartilla gratulatur de adventu illorum in *suam regionem*; ergo Diversorium, quod prope Forum erat, in ipsa stabat Quartillæ regione, cujus adeoque regio prior Foro erat. Tandem in ipsa regione, ut ex Petronii contestu patet, Sacra Quartilla peragebat, igitur & Quartillæ Crypta secus ipsum erat Forum. Quibus sic delibatis, modo Fori Neapolitanæ Urbis locum statuamus, erit unde & ipsa Quartillæ regio, & Cryptæ situs dignosci facilius queant. Duplex autem Forum in Urbe nostra olim fuisse tum vetustiora monumenta, tum, quæ supersunt, rudera, ac ipsa demum traditio testantur. Unum quippe Forum inter duos antiquos muros, quos *Anticaglie* dicimus, in *summa Platea* ipsum loci nomen fuisse declarat; Forum enim *S. Patritiæ*, a proximo illius Templo etiam num appellatur: Quod & *majus forum* dictum ex eo constat, quod in publicis antiquis diplomatibus muri illi *majoris Fori muri* appellati fuerint, Alterum vero media in Urbe inter Capuanam, Nolanamque viam omne illud spatium occupabat, quod contra Tyndaridum, nunc S. Pauli, Templum est, B. Laurentii monasterium, & quicquid viarum infra B. Gregorii, inferioremque, nunc *Majoranæ* dictum, vicum circumquaque ad Capuanæ, Nolanæque Regionum ædium est, continebat; hinc adhuc & vetus servat nomen, cum *forum vetus* illa appelletur vicinia, & in pervetustis chartis illius Regionis ædes *ad Forum* dicantur. Utrum autem illorum Petronii forum fuerit nullo fere negotio intelligimus, siquidem ille de foro loquitur, in quo res venales prostabant: *In quo*, ait, *notavimus frequentiam rerum venalium*. Atqui in altero hoc forum emporium rerum venalium fuisse tum vetustissima traditio majorum nostrorum, tum Historiographus

noster Johanne Villanus plane docent: Circa muros
 enim, testimonio vetustorum Diplomatum, Templi
 S. Georgii Majoris, in ipsa via Furcillensi legimus
 extitisse rerum venalium forum, quod ad ipsum S.
 Georgii Templum pertinebat; cujus Fori, sive emporii
 ætate Petri de Stefano Scriptoris nostri, adhuc quæ-
 dam extabant vestigia in area loci, sive Ædium
 illarum, quas *Vicariam veterem* appellamus, eo quod
 illuc jus diceret Magistratus sui rerum venalium
 judiciis. Immo ad ætatem ejusdem Villani nostri,
 carnes eodem in loco vendebantur, atque adhuc ex-
 tabat locus, quem ille c. XXII. vernacula illius ævi
 lingua appellat: *Arco de la Buzaria*, vox profecto
 gallico vocabulo *Boucherie*, atque italico *Beccheria*
 maxime affinis. Ex his itaque liquet Forum, de quo
 locutus est Petronius, alterum hoc fuisse, adeoque
 ed procul dubio quærendam esse Quartillæ tum re-
 gionem, tum & Cryptam, in qua Sacra peragebat;
 quam sane regionem, *Furcillensem* certe fuisse, in
 qua erat & Crypta Quartilliana, fatendum est. Immo,
 si descriptius locum indigitare conjecturis licebit,
 singillatim Cryptam hanc eo loci fuisse augurarer,
 qui inter Ecclesiam Fratrum S. Augustini (quo olim
 erat Propugnaculum S. Georgii) & Templum S. Geor-
 gii intercedit. Eo siquidem olim antiquissima quædam
 erat Crypta, teste Johanne Baptista Bolvito, stu-
 diosissimo antiquitatum nostrarum speculatore; is
 enim in quodam *variarum rerum ms.* volumine, quod
 autographum in Archivio domus Clericorum Re-
 gularum Ss. Apostolorum servatur, scribit, anno
 MDLXXIV., dum aliquibus in locis Monasterium
 S. Augustini reficeretur, se vidisse in locis illius
 subterraneis, vestigia, atque aditus antiquissimæ Cry-
 ptæ, in cujus, quæ adhuc supererant, æmbulacri
 ruderis nonnullæ apparebant operis reticulati reli-
 quæ. Huic Bolviti testimonio accedit & aliud locu-
 lentius

lentius ex quodam Instrumento literis Langobardicis exarato a Notario Nicolao Capano, Judice Johanne Capice Tomacello anno MCCLXXV. , quod servatur in eodem Monasterio Fratrum S. Augustini, vulgo *della Zecca*; in eo etenim Instrumento legitur *concessio*, ab Ayglerio Archiepiscopo Neapolitano facta Monasterio S. Augustini, Cœmeterii Ecclesiæ S. Vincentii, quæ olim erat Ecclesiæ Sanctimonialium inter Templum S. Augustini, atque S. Agrippini illud. Hæc itaque abunde testantur ea in regione subterraneas hæc Cryptas extitisse, quas maximæ vetustatis fuisse reticulata opera, quæ in illis vidit *Bolvius*, patefaciunt.

Hinc, ut huic tentamini finem imponamus, ex antiqua illius regionis denominatione, alterum e re nostra manare argumentum mihi videtur. Cryptam sane illam, cujus Petronius, meminit, Sacris obeundis dicatam fuisse, idem ille docet, quod nonnisi ex antiqua Cimmeriorum religione prodiisse dicendum erit, quos Oraculum, sive Templum in Crypta habuisse, nos docet Strabo, ut jam dictum est. Atqui hanc ipsammet regionem, in qua suam habuisse Sacram Cryptam Quartillam coniecimus, Cimmeriorum olim propriam fuisse, ab iisque inhabitatam, Pontanus poster testatur, cum L. ultimo de *Bello Neapolitano* sic rem aperiat: *Convenisse autem eum in locum* (Neapoli scilicet) *proximis e vicis, atque castellis plurimos, docent per vetusta quædam Urbis nostræ regionum nomina, quæ hodie quoque & publicis, & privatis scripturis servantur, ut Bajana vicinia, Bajanis a colonis dicta, ut e Cimmeriis Cimmeria, quibus urbis partes & quædam fuerunt ad habitandum distributa.* Hæc protuli ex Pontano non tantum ut ejus testimonio meam firmare velim conjecturam, cum ille de mediæ ævi historia loquatur, sed quo ostenderem Pontano suum in

ipsamet Urbe Cimmericorum quandam fuisse regionem, quemadmodum & Alexandrinorum illa, aliæque id genus erant, quas cum suis sacris (ut de Alexandrinorum illa omnibus constat) gentes aliunde heic appulsæ incolebant. Vigebat adhuc antiqua hæc traditio Benedicti de Falco ætate; is enim libro *delle Antichità di Napoli &c.* de antiquis Urbis Plateis edisserens, scribit: *Venuti alquanti uomini da Baja, & habitati in un' altra parte della Città, su detta la strada delli Bajani, come un' altra strada, dov' è S. Maria di Porta Nuova, habitata da Popoli Cimmerici, ch' erano vicini a Pozzuolo, su detta la strada a Cimmino, laonde oggi si dice S. Maria a Cimmino.*

At fallitur ille in describendo hujus regionis situ; quemadmodum & in ipsa cominis Cimmini origine; quandoquidem Ecclesia illa S. Mariæ, olim in *Cosmedin*, deinde di *Porta Nova*, a familia *Chimmina*, quæ inter familias sedilis *Portæ Novæ* a Dionysio de Sarno in sua Chronica apud Siculam in *Vita S. Appreni* recensetur, suam desumpsit denominationem: Hinc regio illa Cimmericorum eo potius loci fuisse puto, quo nunc Templum S. Georgii Majoris, atque contiguæ ædes sunt, cum laudatus Dionysius de Sarno, in ampliori Chronica (quæ manu Boluiti scripta in laudato autographo illius volumine legitur, cujus certe lacinia dicenda est illa, quam Sigismundus de Sicola edidit) scripserit, in quadivio S. Georgii Majoris, ea parte nimirum, qua versus *appenninum S. Augustini* Templum vergit, olim fuisse *sedile Cimrium*, unde quædam, quæ ed erat, sacra ædícula, *S. Maria de Cimro* appellabatur: nemo autem non videt *Cimrium* vocem vel parum a *Cimmericorum* illa distare; adeoque *Sedile* de more a regione, in qua erat, nomen tulerat, unde quod *Sedile Cimrium* (quod

(quod postea *Cimbrium*, ut *duriusculæ* syllabæ *nova* pronuntiationi occurrerent, dixere nostri) erat, ibi olim & regionem *Cimmeriorum* fuisse liquido sequitur. Itaque, ut ad *Petronium* redeamus, antiqua *Neapolitanorum* traditio suadere videtur, *Quartillæ* sacram *Cryptam* in subterraneis locis regionis illius fuisse, quæ interest *Templa* inter *S. Augustini della Zecca*, & *S. Georgii Majoris*, cujus *Cryptæ* pars forte quædam & *Monasterio S. Augustini*, & circum vicinis ædificiis subest, altera *XIII. ævo* jam in *Cœmeterium Monialium S. Vincentii*, uti diximus, abierat. Sacra autem eo perficiebat *Quartilla*, *Cimmeriorum* more, qui cum in ea habitaturi devenerint regione, *Cryptam* sibi met illuc efformarunt, in qua de patrio more *Sacra* peragerent; hinc neque proximæ regionis denominatio prætereunda nobis erit, quippe quæ maxime nostro huic suppetias fert argumento; siquidem, ut ex *Falco* didicimus, atque ex ipsa denominatione *Ecclesiæ S. Arcangeli a Bajano* inferre licet, regionem *Cimmeriorum* illi proximiorum *Bajani* coloni incolabant, cum *Populi*, quorum *Urbes* proximæ erant, confines quoque in nostra *Urbe* regiones incoherent; *Bajarum* enim *Urbs*, atque *Cimmerium* ex *Strabone* finitimæ erant.

Ex his itaque, quæ hætenus diximus, nostra quodammodo firmatur conjectura de situ *Cryptæ Quartillianæ*, quam cum *Cimmeriis* olim *Sacro* usui fuisse, eidemque usui ad *Petronii* usque ævum adhibitam censeamus, nobis inde vel illud certe sequitur argumentum, *Cimmerios* nedum *populis* totius *Campaniæ* subterranearum *Cryptarum* tum ad itinera tum ad *Sacra* auctores fuisse, sed & illos in eadem nostra *Urbe* id genus *Cryptas* construxisse, in qua patriis *Sacris* operam darent. Quod si subterranea loca, quæ a regione *Cimbrium*, sive *Cimmer-*
me-

meriorum ad antiquum Parthenopis Templum, five S. Patritiæ Monasterium (quo enim nunc Cœnobium illud est, ed Parthenopeum Monumentum fuisse, pluribus ostendit Fabius Jordanus, quibus potius acquiescendum esse puto, quam Martorellianis figmentis.) invisere, atque speculari liceret, nullus dubito, quin & via forte inveniri posset subterranea, quæ ad nostrum quoque S. Januarii Cœmeterium pertingeret, cum in imo vallis, (nunc *Largo delle Pigne*) quæ media est inter collem Monasterii S. Agnelli, & illum S. Francisci de Paula, vulgo *la Stella*, olim cavam quamdam fuisse viam ad ultima pestis usque tempora, eamque cum ipsis Januariani Cœmeterii viis communicasse, constans nostrorum traditio ferat; quæ equidem Vallis illius (nunc *il Largo delle Pigne*) caverna tandem tempore Pestis cadaveribus oppleta, impervia plane, secus ac olim erat evasis; unde media in vallis illius ærea ædiculam quamdam B. Virgini Sacram postri ædificarunt, postquam os cavernæ, cadaveribus confitæ, prorsus obstruxere, ut Sacrum de Sepulcrorum jure locum sic testarentur; quæ tandem ædicula elapso labente sæculo e medio viæ, quæ erat, plano sublata, sub ipsis antiquis Urbis mœniis, ubi nunc visitur, translata fuit. Unde consequens esset, ipsam Quartillæ Cryptam veluti unum fuisse ex quamplurimis Cœmeterii nostri antiquissimis aditibus. Neque insolens alicui videatur, aliena Sacra in nostra fuisse Urbe, cum, præter quam quod innumeris aliarum gentium testimoniis id omnibus commune Civitatibus ostendere possem, si Dissertationis scopus id pateretur, plura addere possem de Sacris Cimæriorum argumenta, quibus ostenderem & Cimærios inter eos fuisse, qui e Cimærio, ad Lacum Avernum oppido, Neapolim cum Cumaniis coloniam deduxere, quare medio tandem

ævo eorum antiqui agri pars in nostro plane comprehensa fuit ; & antiquioribus Neapolitanis Sacra docuisse vel inter primos ipsos Cimmericos ; quare nil mirum esset, ad Neronis usque Imperium, quo imperante scripsisse videtur Petronius, adhuc vestigia subterraneæ hujus Liturgiæ nos inter perfluisse , Hoc equidem, mea sententia, mire confirmat antiquius Templum Neapolitanorum, quod eo erat in loco, ubi adjutum quemdam Cœmeterii S. Januarii fuisse, ex superius laudato ms. Capellæ Thesauri S. Januarii diximus ; in eo sane legimus quoddam Cœmeterii nostri os fuisse inter duos Neapolis pagos nimirum *Polleca*, & *Marianella*. Eo autem loci, ubi *Pollacæ* pagus extat, olim erat antiquissimum, ac forte primum Neapolitanum Templum, quod ea de re tandem *Aram veterem* appellarunt nostri, cum illam, vicinioribus ad Urbem ipsam extructis Templis, deseruerint. Hujus *Ara veteris* memoria extat in Actis vulgatis B. Aspreni (quæ *γυναία*, nec ne, sint, nostrum non interest, modo compertum habeamus, medio, quo forte scripta fuere, ævo hanc nostris inter obtinuisse de loco potissimum traditionem ; nos siquidem non latet antiquioribus Actis fabellas adfuisse majores nostros, quas locorum nihilominus chorographiam minime turbasse puto), in quibus hæc legimus : *Antequam Neapoli Christus coleretur, cives, ut gentilium mos est, Sacra Diis offerebant in summitate cujusdam montis prope Neapolim, qui nunc dicitur ARA VETVS de Terzeno Capitis montis, quod e loco Ara Veteris, quod a Civitate distabat, paulo ante B. Petri adventum deducta erat in planiciem, ubi nunc dicitur Ara Petri ad Aram.* Hunc autem locum, qui in laudatis Actis dicitur de Terzeno Capitis montis prope ipsum fuisse Pollacæ *Polleca*, pagum nos docet disertissimus rerum nostrarum scriptor Cl. Fabius Jordanus in

in sua Historia Neapolitana, ms.: *Fuit autem is locus prope vicum Peluccam, ut ex Neapolitani Capituli monumentis excerpimus.* Quid ni autem si & vicino Pago ipsa *Vetus Ara*, vetustissimum Neapolitanum Templum, nomen dederit? Bona id sit eorum venia, qui etymologias Orientalium idiomatum, quæ certe nostri, quemadmodum & Cimmerii, origine & ipsi ex Oriente, initio locuti sunt, cane pejus & angue aversantur, quamquam eadem crux cunctis ætymologiis non sit præfigenda. *Pelucca* profecto, unde tandem *Polleca* nomen factum est, ex Phœnicia nativa nostrorum olim lingua plane, ac sponte oritur. Apud Orientales enim Ministri ædis Sacræ פלח *Peleche* appellabantur apud Danielelem c. III. v. 12., & Chronic. II. c. 4. a themate פלח *Pelech coluit servivit*: consentaneum itaque antiquis moribus videtur, ut Sacrorum Ministri, qui circa Sacra, quibus inserviebant loca, commorari solebant, pago, in quo *Ara Vetus* erat, quemque ea de re incolebant, *Peleche* nomen fecerint, ac si dixeris Pagus, in quo Sacri Templi Ministri inhabitant; unde temporis progressu, atque antiquo obsoleto idiomate, Pagus ille primum *Pelucca*, mox *Polleca* appellatum fuerit. Cum igitur videamus *Veterem* Neapolitanorum *Aram* ad ostium Cryptæ, olim Cimmeriorum fuisse, ultro conjicimus Sacrorum, quæ in Ara Veteri fiebant, nostris olim ipsos Cimmerios auctores fuisse, quare horum populorum, quorum quodammodo Colonia nostri haberi poterant, nil mirari subit ad Neronis usque ætatem Sacra in ipsa Urbe nostra persistisse, ac præsertim ea in Urbis regione, quæ quondam Cimmeriorum propria fuerat. Quod si interea hisce hand acquiescendum conjecturis aliquis non censeat, æquos, bonosque exoratos velim lectores, ne in tam ima, atque, ut ita dicam, latebrosa antiquitate morosiores videri velint, meque

mea pro viribus proferre tentamenta paulo etiam, ac par est, audacius sinant, modo antiquitatibus Patriis vel perexiguum aliquod lumen accedat, quo quidem in tam prærupto calle paulatim veritati iter nos facimus, laudem forte adepturi, si dum, prima eo figimus vestigia, aliis veriora patefaciendi vel viam, vel saltem rimas præmonstrare studeamus.

Ex his itaque, quæ adhuc a nobis dicta sunt de subterraneis caveis, quæ in Neapolitano agro, inque ipsa Urbe nostra inde a remotissimis temporibus, Cimmeriorum opera fuere; id quod vetustissimorum Scriptorum testimoniis, Strabonis nimirum, Lycophronis, Virgilii, Statii, Livii, Petronique firmare conati sumus; plane colligimus, nostri hujus Cœmeterii caveas Christianæ Religionis ævo longe antiquiores esse, quas antiquissimi nostri agri Coloni Cimmerii viarum subterranearum ergo excavarunt, ubi de eorum more Sacra fecere, extructo in iisdem subterraneis viis Templo. Hinc tandem Christiani iisdem cavis, quas effossas invenere, viis usi sunt eorum cadaveribus humandis, atque Sacris pariter illuc exercendis, præsertim tum cum illis in apertum prodere nefas fuisset, de quo sequenti capite edisseremus.

§. III.

Ejusmodi subterraneis viis temporis progressu minime nostros usos esse, hinc nullius fuere postmodum usus, atque cunctis pene ignota evasere. Ea de re subterraneas hasce cavernas nullo negotio nostris asquirere, easque sepulcrum, loco adhibere contingit. Qua tandem aetate in Cœmeterium illa abiere. Num illuc soli humarentur Christiani? Quando nam omnibus Neapolitana Urbis civibus illud patere cœpit. Num medio ævo fas Neapolitanis fuerit alibi præter Cœmeterium sepeliri. Qua demum aetate nos inter in Templis humari capium, cujus moris potissima investigantur causæ.

Cum ea sit rerum pene omnium conditio, ut quæ aliquando magno in hominum usu, atque extinctione fuere, tandem novis supervenientibus moribus paulatim nullo habeantur loco, ac plane demum obsolescant; id ipsum & antiquis hisce accidit subterraneis viis, quibus, destructis Cimmeriis, quorum opera proprio usui excavatæ fuerant, quæ eadem ora exinde incoluere, gentes (quibus neque eadem mens, neque eadem forte & religio erat) cum minime usæ sint, sensim tum usus, tum & illarum evanuit memoria, eo ut aetate Agrippæ, ut ex Strabone vidimus, vix antiqua superesset traditio, extitisse olim subterraneas id genus caveas, qua permota Agrippa tandem, cæcis silvis, Cryptas hasce quæsit. Quis quis autem Urbium, agrorumque vicissitudines, quæ populorum illis sequuntur, noverit, id minime obstupescet: quandoquidem passim historia testatur ejusmodi fatu deperiisse immensa Græcorum, atque Romanorum opera, quorum vix vel ipsa vestigia steterere non tantum temporis, quantum potius barbararum gentium injuria.

Exem-

Exemplo autem (cum de viis sermo præsertim nobis sit) quam maxime cuique erunt Appia illa, atque Consularis viæ, quas ingenti sumptu, atque labore Romani stravere; quæ quidem cum maximo usu ipse se forent, eaque de re subterraneis Cimmeriorum illis haud unquam comparandæ, in tantum atamen exitium subversæ fuere; ut nisi historia illas quondam, extitisse nos doceret, vix, vel ne vix quidem exesa, comminutaque testari possent rudera; quamobrem cum illud fuerit viarum, & usu præstantissimarum, & ætate præ Cimmeriorum subterraneis illis longe recentiorum satum, mirari non subit, hæc poenitissimæ antiquitatis subterranea itinera ita deperiisse, ut Romanorum etiam ætate nil præter suboscuram extiterit harum viarum traditionem: Quod si in aperto, atque sub dio fuissent hæc Cimmeriorum opera, neque illam evasisset cladem, cui & Appia, & Consularis via obnoxia fuere; quare non nisi loci ipsius naturæ, cuiusmodi montium vitæra sunt, longum ævum illas perstitisse fecit, quamquam postquam in Cœmeterium evasero & antiquam formam amiserint, & si quæ supererant Cimmeriorum Sacrorum vestigia a Christianis diruta omnino, atque de more everfa fuerint.

Cum itaque nullius certe usus fuerint hæ viæ, atque omnium fere Civium nostrorum memoria excidissent, tum cum Christiana Religio nos inter obtinuit, prout certe primis fidelibus fuit loca illa subterranea sibi met quodammodo vindicare; quin ullius læderent iura. Immo maximopere temporum conditioni accomodata ea erant, cum Christianis impune propriam profiteri nefas foret religionem, ejusque obire Sacra. Eadem itaque ratione, qua post Constantinum Magnum, illi Idolorum templa in Sacras ædes transtulere, & subterraneis hisce viis tum Sacris perficiendis, exercendisque,

tum

tum suorum cadaveribus humaudis usi sunt. Ea sane ætate cum in ipsamet sepeliri Urbe vetitum foret, passim in agris, propriisque suburbanis fundis sepulcreta quisque habebat. At cum Christiana Religio sanctiorem quam-lam excitaverit in fidelium animis erga ipsa defunctorum cadavera ideam, inde factum est, ut quam sollicitissime hi de sepultura curarint, eamque & a paganorum illa loco etiam segregare, & una simul habere, atque eo loci Sacris precibusque, in constructis ea de re ædiculis operam dare studerent. Cum igitur subterranea hæc loca & temporum conditioni aptissima, & Religioni maxime consona forent, merito inter majores nostros, qui primi Christianam amplexi sunt Religionem, hæc ex antiqua traditione conquesta, ac tandem inventa, Sacris hisce usibus accommodarunt, edque pro re nata prima Religionis fundamenta, ut ita dicam, jecere, quamobrem merito nostri ad mediam usque ætatem religiose loca illa custodiere, ita ut intelligi nequeat, qua de causa novissimis tandem temporibus apud nostros illa viluerint, quod num ignorantia, num corruptis moribus tribuendum sit meum non erit expendere.

Num autem ab exorta usque Christiana nos inter Religionem nostri antiqua illa Crypta, Cimmeriisque viis pro Cœmeterio, atque Sacris locis usi sint, affirmare non audeo, cum nullum suppetat monumentum, quæ tantæ vetustatis historiam patefaciat. Forte nostri iis in agris, qui Sacris ædiculis, quas primo coluere, finitimi erant, propria habuere sepulcra; unde & primum Episcopum nostrum Asprenum ad locum Sacræ illius ædiculæ, quæ *Ara Petri* olim, nunc *S. Pietro ad Ara* appellatur, humatum refert mediæ ævi Scriptor Actorum S. Aspreni, quem ex ms. Chioccharelliano refert Mazochius de *Ss. Neap. Eccl. Episcopos. cultu parte III. sect. 2.*

p. 205. *Quiescit*, ait ille, *in loco, ubi Ara Petri nunc temporis nominatur*; antiquus enim mos nostris, ut jam diximus, fuerat in agris sepeliri, ut veterum inscriptionum, atque effossa olim passim sepulcra in Urbi vicinioribus agris abunde testantur. De primo itaque ab Ecclesia condita Sæculo, deque altero frustra quæres hujus Cœmeterii usus apud nostros; si illius ævi, si quæ sunt, monumenta expendes.

Verum post alterum forte Sæculum in Christianorum sepulcretum nostram abiisse Cimmerianam Cryptam ex Johannis Diaconi nostri testimonio facile conjicimus. Is enim in eo, quem Sæculo IX. scripsit, Episcoporum nostrorum Catalogo, jam inde ab ea ætate in eo extramurano Cœmeterio nostros humatos fuisse Episcopos dilucide innuere videtur; quandoquidem ex iis, quæ de Johanne, quarto hujus nominis nostrorum Episcopo, narrat, manifeste sequitur, Maronem, Agrippinum, Eustarium, Ephebum, Fortunatum, atque Maximum Neapolitanæ Ecclesiæ Episcopos eo in Cœmeterio statim post illorum obitum consēpultos fuisse. Neque fidem denegandam censeas velim auctori haud synchrono, eo quod Johannes Diaconus septem prope sæculis ceterior ipso Marone Episcopo fuerit, adeoque vulgarem secutus traditionunculam illud scripserit; narrat enim ille translationem horum omnium Episcoporum e Cœmeterio S. Januarii in Stephanía, a Johanne IV. factam: Johannes autem IV., ut ostendit Mazochius laudato opere parte III. p. 289., medio sæculo IX. Neapolitanum Episcopatum moderatus est, ab anno nimirum DCCCXLII. ad annum DCCCL.; igitur ejusmodi translatio eo temporis spatio erit certe statuenda, quod ab anno, ut diximus, DCCCXLII. ad annum DCCCL. intercessit. Atqui Johannes Diaconus noster (ut pluribus probat Ludovicus Muratorius in Præfatione ad Catalogum Episcoporum Neapolita-

norum ejusdem Johannis Diaconi *tom. I. parte II. Scrip-
tor. Rer. Italicar.*) hoc exaravit opus ad Annum
DCCCLXXV.; Vides igitur ipsum procul dubio
Johannem Diaconum synchronum fuisse translationi
Ss. Episcoporum a Johanne IV. Episcopo factæ.
Hinc merito maxima adhibenda erit synchrono huic
scriptori fides, in re, quam certe propriis viderat
oculis. Quod si nemini posthac dubium erit Johan-
nem IV. e Cœmeterio S. Januarii extramurano cor-
pora Maronis, Agrippini, Eulatii, Ephebi &c.
translulisse in Stephania, consequens erit, hosce E-
piscopos in eorum obitu in extramurano illo Cœ-
meterio humatos fuisse.

Superest nunc & de Maronis Episcopi nostræ
ætate, & de ejus corporis translatione edisserere,
ut dilucide nostrum inde firmetur argumentum. Tum
a Johanne Diacono, tum ab auctore Indiculi Episco-
porum nostrorum, qui sæculo X. scriptus Mazochio
videtur, quemque post Blanchinium recudit ille
initio sui operis de *Cultu Episcoporum Neapolita-
norum*, Maro tertio enumeratur loco inter no-
stræ Urbis Episcopos; Asprenus enim omnium pri-
mus habetur, quem secutus est Epitimius, cui &
Maro successit temporibus, ut habet laudatus Indi-
culus, Iginii, & Pii Papæ, & Antonini Pii Im-
peratoris & filiorum ejus, altero nimirum sæculo;
quamobrem o *tau* Mazochius, testimoniis undique
expensis, tum laudato opere p. 112. scripsit: *Is enim
altero Christi sæculo sedisse videtur, tum & in Com-
ment. ad Kalendar. Marmor. to. II. die Junii XV.
pag. 628.: Certe Maro noster inter antiquissimos Ca-
thedra Neapolitana Pontifices referendus est, ac facile
altero Christi sæculo vixerit: quo medio eum sedisse
Blanchinianus Episcoporum Neapolitanor. catalogus
præferet. In ætate autem viro eo facile, eo vi-
detur caritati veterum monumentorum tribuas, cum*
fin-

synchonis deficientibus monumentis, certo aliquid, atque indubitauer decerni nequeat. Verum cum omnia, quæ supersunt antiquiora monumenta in hoc mire conveniant, ut Maroni tertius adscribatur post Asprenum locus, intemperantioris critices foret illud pernegare vel ex hoc uno, quod synchona deficientia testimonia; si enim eadem quodammodo incutendum foret regula, & ipsi valedicendum prope foret Romanorum Pontificum seriei. Verum ut ut incertum maneat velis, quo anno Maro sederit, denegare tamen ei minime poteris maximam antiquitatem ipso sæculo III. majorem, in quo certo certius de iis, qui sederunt Episcopis, quique illis successerunt, nobis constat.

Cum autem inter eos Neapolitanæ Ecclesiæ Pontifices, quos Johannes IV. transtulit in Ecclesia Stephania (nunc *S. Restituta*), certo constet eodem ipsum quoque Maronem e pristino, quo, cum obiit, humatus fuerat loco translatum fuisse; adhuc attamen sub judice lis esse videretur, num ne Johannes Episcopus e Januario Cœmeterio, an ex altero, quo illi forte humati fuerant loco, prædecessorum suorum corpora transtulerit; quandoquidem Diaconus noster Johannes de hac locutus translatione, locum, e quo translati fuerant minime innuit; ait enim in Johannis IV. Episcopi nostri Vita: *Corpora quoque suorum prædecessorum de sepulchris, in quibus jacuerant levavit, & in Ecclesia Stephania singillatim collocans, aptavit unicuique arcuatam tumulum, ac desuper eorum effigies depinxit.* Quod autem Johannes IV. inter suos prædecessores transtulerit & Maronem, eundem testem do Johannem Diaconum, qui in Maronis Vita, scribit: *Maro Episcopus ob Sanctitatis meritum in Ecclesia Stephanina transfatus esse videtur.* Ubi Mazochius adnotavit, *non videtur non dubitantis esse, sed passim pro* genio

genio Linguae Latinae illius ævi Scriptores ea abuti voce in iis etiam rebus, quarum nulla suppetunt dubia, cujusmodi hæc certe erat, de qua Diaconus scribit, qui cum, ut ostendimus, synchronus huic fuerit translationi apprime noverat quæ, atque qualia Episcoporum nostrorum corpora in Stephaniaz collocaverat Johannes IV.

Verum de loco unde translatio isthæc facta fuerit quamquam heic siluerit Diaconus, velut de re sua ætate omnibus pernota, plane nobis id liquet ex eodem illius Chronico pluribus in locis, in quibus de *Prædecessorum* Johannis IV. sepultura egit. Si enim nobis de Sepulcris constiterit, quo humati fuerant ceteri Johannis IV. prædecessores, quos una cum Marone transtulit ille, cum Diaconus de una translatione loquatur, facile intelligemus, quoniam fuerant illi humati, adeoque omnium unum, eundemque fuisse olim sepulturæ locum, extramuranum nimirum Cœmeterium.

Primus itaque sit Agrippinus, qui Neapolitana sedet cathedra sub Heliogabalo, sive Elagabalo, ut in notis ad indiculum Blanchinianum scripsit Mazochius, isque tertius a Marone fuit, atque initio Sæculi III. obiit. De hujus autem sepultura etsi non meminerit Diaconus in hujus Pontificis vita, passim vero in suo Chronico testatur illius corpus in Cœmeterio extramurano humatum fuisse, quod luce clarius patet ex libello *Miraculorum S. Agrippini*, quem vulgavit Mazochius in appendice ad Dissertationem de *Cultu Ss. Episc. &c.*, ut infra fuse dicemus, de Cœmeterii nostri ædificiis tractaturi.

De Eustatio, qui in Episcopatu Agrippino successit, vides Diaconi nostri ætate jam e Cœmeterio, ut infra ostendendum, in S. Maria in Cosmo-din translatum fuisse.

Se-

Sequitur in Pontificum nostrorum Chronologia Ephebus, quem eodem Cœmeterio consepultum fuisse, ut mox dicemus, atque ex ms. Neapolitanæ Ecclesiæ Lectionario confirmaturi erimus, ipse testatur unius ex antiquioribus Cœmeterii aditibus S. Ephremi (pro S. Euphepii, ut infra) denominatio.

Huic successit Fortunatus, de quo scribit Diaconus: *Qui sepultus foris urbem quasi ad stadia quatuor*, nimirum in eodem Cœmeterio, in quo ædícula suo dicata fuit nomini, ut testimonio ejusdem Johannis Diaconi sequenti capite dicturi sumus.

In eadem, Fortunato dicata, Cœmerii nostri ædícula sepultum fuisse Maximum, Fortunati successorem, docet in Maximi Vita idem Johannes Diaconus.

De Severo, qui post Fortunatum Zosimo, sive Cosmo (de cujus sepultura nullum extat monumentum) successit; scribit Johannes Diaconus: *Præius ipse foris Urbem jacuit in Ecclesia sui nominis consecrata*, in uno nimirum ex Cœmeterii ostiis, in quo adhuc Ecclesia S. Severi perstat.

Hunc excepit Ursus, de quo ait idem Chronographus: *Ipse vero Ursus Episcopus sepultus est in Cymeterio foris ab Urbe, ubi & beatus requiescit Ephebus*, alter Ephebi corruptum nomen.

Quem secutus est Johannes hujus nominis II., qui, teste eodem Diacono, *sepultus est in eo Oratorio, ubi manu sua condidisse dicitur Beatiss. Martyrem Januarium, a Marciano sublatum*, in maximo nempe Cœmeterii ostio.

Et ne, quæ infra fusius tractanda erunt, supervacue heic præfigamus, ceteros fere omnes, qui Johannem IV. præcesserunt, Episcopos eodem in Cœmeterio consepultos fuisse, luculentissime in singulorum vita testatur toties laudatus Chronographus

Johannes, ita ut nemini dubitandi locum reliquerit.

Si itaque quot quot præcesserê Pontifices ad Stephanianam una simul transtulit Johannes, cuinam dubium erit & Maronem, quem cum aliis transtulit ille, ut diximus, eodem in Cœmeterio, quo Agrippinus, Eustatius, Ephebus, Fortunatus, Maximus &c. conditi fuerant, humatum fuisse? Neque suspiceris velim ex diversis locis translationem hanc factam fuisse a Johanne IV., eo quod Chronographus Johannes scripsit; *de sepulchris, in quibus jacuerant*, non autem *de sepulchro*; nam quamquam hæc Chronographi phrasis commode explicari posset de diversitate loculorum, cum quisque *loculus* sepulcrum appellaretur; eam nihilominus locutionem apposite Diaconus adhibuisse mihi videtur, varia enim *sepulchra* merito dicenda erant, quæ nimis secum inter distabant, cujusmodi fuisse infra ostendam sepulcrum S. Severi, quod ab illo S. Eusebii pluribus stadiis dirimebatur, uti & S. Gaudiosi Cubiculum a S. Januarii illo &c.; unde optimo loquendi genere, atque apposite scripsit Diaconus, Johannem corpora suorum prædecessorum *de sepulchris*, non autem *de sepulchro* levasse.

Postquam autem luculentissimis evicimus argumentis, Maronem Episcopum in extramurano Cœmeterio sepultum esse, nullo negotio ipsa per se patet nostri hujus Cœmeterii ætas, quando nimirum in Cœmeterium abierint antiquæ illæ jamdiu obsoletæ Cimmeriorum Cryptæ, subterraneæque viæ. Cum etenim altero Christi Sæculo vita functus sit Maro, jam tum Christiani cives nostri in illis Cryptis sepeliri consueverant, eo ut Episcopi Maronis corpus illuc pariter intulerint. Hinc ab ea ætate passim ceteri Episcopi in extramurano Cœmeterio conditi sunt, ut Chronographum testem audivimus.

Ex

Ex quo equidem manifeste sequitur, jam inde ab altero sæculo concives nostros, qui Christianam profitebantur Religionem, eo cunctos humatos esse, cum pene omnium fuerit Christianorum, historia illius ævi magistra, studium uno, eodemque omnes loco sepeliri, præsertim postquam majorum suorum, vel moribus, vel martyrio clariorum corpora illuc inlata forent, ut tandem & in nostro factum est Cœmeterio, Episcopis primo, mox & Cl. Martyris Januarii Sacris ossis in eodem Cœmeterio humatis,

At suspitioni, quæ forte cuidam suboriri poterit, eluendæ pauca adjicere non pigeat, ne quis arbitretur nostrum hoc Cœmeterium omnibus pene civibus Urbis Neapolitanæ patere ante ipsam etiam Christianam religionem, eo ut primis saltem Æræ Christianæ Sæculis Christianorum, perinde ac paganorum commune illud fuerit Sepulcretum. Huic sane dubio satis abunde fecit Boldettus in suo opere *delle Osservazioni sopra li Cemeterii Romani* to. I., ubi luculentissimis argumentis ostendit, nusquam Romanos inter, qui paganam profitebantur religionem, subterranea id genus Sepulcra obtinuisse; neque communia Sepulcra illos habuisse, si familiaria excepias Columbaria, quæ adicularum instar in propriis fundis, atque secus ipsas persæpe publicas vias construebantur; vel plebea *puticula*, quæ extra Urbem excavata, a profundioribus fossis, in quibus cadavera ex Varrone, Horatio, Festo, aliisque proiciebantur, ne parum quidem differebant. At illius expilare argumenta neque mens est, neque tempus vacat; quamobrem unum, atque alterum addam heic argumentum, quod nostram præsertim rem, atque Neapolitanæ Civitatis politiam eâ de re interest. In Græca profecto Urbe, quemadmodum nostra erat, norunt omnes, intra Urbis mœnia sepeliri vetitum; quem forte morem e Græci ipsis didicere

Romani. Hinc Græcos inter nonnisi viris vel toga, vel armis clarissimis publicum Sepulcrum summi honoris ergo decretum: Lege Ciceronis epistolam 53. Libri IV, *familiar.* Hinc antiqui lapides Græci idipsum nostra in Urbe testantur, cujusmodi sunt duo illi apud Capaccium in suo *Histor. Neapol.* L. I. c. VIII., quorum unus continet Neapolitani Senatus decretum, quo ob singularia merita Octavio Caprario publicus sepultura locus datus est; alter, in quo simile decretum legimus de loco publico sepulturae, Licinio Pollioni dato. Quamobrem ceteris civibus extra Urbem, atque in ipsis exterioribus Urbis pomeriis sepeliri fas fuit: quisque enim in propriis fundis privatum, haud publicum, condere sibi poterat sepulcrum; quemadmodum re ipsa testantur immensa sepulchrorum rudera, ac integra quandoque Sepulcra, quæ proxime præteritis Sæculis passim reperta sunt in ipsis Urbis nostræ locis, quæ olim extramurana erant, ut & in ipsis etiam suburbiis. Audiamus inter ceteros locupletissimum hujus rei testem Historiographum nostrum Fabium Jordanum, qui in suo ms. Historiæ Neapolitanæ commentario, de Sepulcris verba facturus, ait: *Itaque in exterioribus Urbis pomeriis singula sepulchra fiebant, vel ex maximis, bipedalibusque lateribus arca in modum humi defossa, ut in Constantinopolitana via (strada di S. Maria di Constantinopoli, quæ olim extra urbem erat), dum exequaretur, & B. Sebastiani Monasterii hortis observavimus; vel ex quatuor ingentibus ex patrio tuso lapidibus, eodem inter se more compactis, ut sub Patulcio colle (qui Cryptæ Puteolanae imminet) ad Nucerini Ducis suburbium, & sub B. Januarii Porta in Cave, quam B. Antonii dicimus, via humi effossos frequenter inspeximus. Illustrium vero hominum in marmoreis arcibus variis figuris insculptis, quas in nonnullis*

nullis posterioribus Templis translatis eundem in usum plerumque videmus. In his sere omnibus anconummos, fictiles quoque aliasque varii generis Lucernas, cretalia, vel vetera interdum Onichina, aliteriusve lapidis vascula aperta conspeximus. Passim hoc idem, qui & ante, & post ipsum scripsere Fabium, testantur, quorum heic congerere testimonia in re, quæ omni prorsus ambiguitate apud eruditos caret, supervacaneum duco. Unum dumtaxat animadvertendum erit, quod ad rem nostram maxime facit, nostros olim de Græcorum more publicum Sepulturæ communis locum minime habuisse; id quod ex laudatis duobus Neapolitanis Senatusconsultis apud Capaccium plane colligimus; in utrisque enim legimus decreto Senatus tum Octavio Caprario, tum Licinio Pollioni, de civitate optimæ meritis, dari *δημοτικὸν τόπον* publicum sepulturæ locum, quem parentes elegerint. Igitur I. nullus erat publicus locus, in quo cuique sepeliri fas erat II. Quibus id Senatus non permiserat, in privatis fundis sepeliri, ac privata dumtaxat Sepulcra, cujusmodi ea, quæ diximus erant, habere fas erat. Unde manifeste patet, publicum non fuisse Neapoli Sepulturæ locum, usque dum antiqua stetit Græcorum politia; quemadmodum deinde & Neapolitanos fecisse nemo inficiabit, postquam Romanorum mores, atque leges imitati sunt, cum hoc idem Romanis fuerit Sepulturæ jus ad labentis usque Imperii ætatem; ex quo nostra mire confirmatur sententia, de origine Cæmeteriorum, quorum usus unis dumtaxat tribuendus est Christianis, qui paganorum mores averfati, ac Judæorum potius illos, qui in cavernis, cryptisque sepeliri antiquum habebant, secuti, vel omnium primi id genus sepulcra adhibuere. Hæc itaque delibavi, ut scirulorum quorundam deliramentis occurrerem, qui cum antiquorum mores plane ignorent, facile credere possent

possent illud idem Coemeterium, quod civibus nostris Christianis pro Sepultura fuit, & olim id ipsum fuerit paganis illorum majoribus: Quamquam enim non is sim, qui verear, si communia olim paganis, Christianisque fuerint sepulcra, nostrorum ab illis minime discerni posse loculos; quandoquidem latum plane interest nostrorum inter, atque Paganorum sepeliendi morem, methodum, formam &c. discrimen; maximo nihilominus studio vera in antiquis explicandis rebus sequor, atque quam maxime eorum taceat, qui quo ineptiores, atque antiquae historiae ignarissimi, eo sententiis ex tripode veluti proferendis expeditiores videntur.

Cum itaque Christiani omnium primi id genus subterranea loca suorum cadaveribus humanis elegerint, nostrum ab altero Saeculo unis commune fuit Coemeterium civibus, qui Christo nomen dederant, dum ceteri Paganæ religionis homines antiquum adhuc sequebantur morem. Quamobrem ea ætate, qua nos inter paganitatis reliquias prorsus interiit, tum tandem omnibus omnino Civibus eo loci publica fuisse sepultura videtur. Memini autem non est in exagitata nimirum questione immorari, atque certam statuere de publicæ Christi nos inter Religionis in vectæ epocha sententiam, postquam inter tot tantosque clarissimos viros in explicanda præsertim Simmachi ea de re auctoritate nec bene convenit. Quamobrem, questionibus prorsus sepositis, juvat illud certò affirmare, post latas a Constantino Magno pro Christiana Religione leges publico procul dubio jure jam inde & nos inter potitam esse Christi Religionem, etsi hec quemadmodum & in ipsis Romana, atque Bizantina Urbe, reliqua aliquot fuerint Paganæ qui tenacius antiquo cultui adhererent; hinc jam tum a Saeculo IV. eadem de causa publicum, atque omnibus omnino Civibus

(quippe

(quippe qui generatim eandem profitebantur religionem, commune Cœmeterium illud, de quo sermonem instituimus, fuisse cenſeo, eoque omnium noſtrorum cadavera illata fuiſſe, ita ut exinde publici Neapolitanæ Urbis juris illud extramuranum evaſerit Cœmeterium; eſſi eis, qui in antiqua profana perſtiterant religione vetitum certe non foret veterem ſequi ſepulturæ politiam; id quod ad ſeram forte ſtetit ætatem, cum ad Imperium ipſius Theodoſii Magni Sacrificia dumtaxat paganis, qui reliqui erant, lege interdicta forent, turificationibus, aliſque profanis ritibus, ut & Templorum idololatricorum aditu minime illis vetitis, Libanio Sophiſta teſte, qui in *Oratione pro Templis* ſic Theodoſium alloquitur: *Certe Sacrificiorum uſus a duobus equidem Fratribus* (Valentiniano nimirum, & Valente) *prohibitus fuit; at non & λιβανωτος turificationis, quin & hoc ipſum Lex tua firmavit* (alludit ad Theodoſii Legem II. Codic. Theodof. de Pagan. Sacrif.) *Tu igitur neque Tempia occludi, neque ullum aditu arceri juſſiſti, neque ignem, neque turificationem, neque alios θυμιαμάτων θυμιας ſuffumigationum, ſive turificationum honores Templis, ariſque ejeciſti.* Quæ omnia poſt hanc Orationem merito piſſimus ille vetuit Imperator, lata in paganicas cæremonias Lege anno CCCXCII., quam habes L. XII. Cod. Theod. De Pagan. Quod vel ex eo heic explicare malui, ut quiſque dilucidius intelligat, paganis civibus noſtris, qui poſt Conſtantinum reliqui erant, antiquum ſepeliendi in agris morem ſequi ultro fas fuiſſe; quin lege forte aliqua in publico Chriſtianorum Cœmeterio ſepeliri cogerentur, unde de admixtis in noſtro Cœmeterio Chriſtianorum, paganorumque cadaveribus neque ex eo aliqua oriri poſſit ſuſpicio.

At poſtquam vidimus, qua ætate in extramurano

cœ-

cœmeterio omnibus civibus sepeliri cœptum sit, operæ pretium erit, usque quo tandem hic steterit mos expendere. Duo autem in antecessum erunt exploranda, ut hæc statui epocha probabilius queat. Primum, num, stante publico Cœmeterio, medio tandem ævo revixerit antiquus jamdiu obsoletus mos, in propriis suburbanis fundis sepeliri. Alterum: quod demum Sæculo Neapoli in ipsis Ecclesiis Sepulcrata obtinuerit, eoque cadavera inferre permissum fuerit.

Quod ad primum attinet caput ea, qua laboramus monumentorum nostrorum, præsertim mediæ ævi, inopia, nil certi de nostra Urbe statui potest. Mihi vero suavis est, nostri inter Regni incolas ad eam usque ætatem, qua Langobardi hujus regionis potiti sunt, communi omnes, atque una ubique gentium sepultura usos esse, sive illa in Cœmeteriis, quæ erant in terræ visceribus excavatis, sive in fabrefactis aliis pro locorum natura foret. Verum Langobardis supervenientibus, quemadmodum aliis in rebus, ita & hoc de capite sensim immutari antiqui mores cœpere, cum illis adhuc antiquus fuisset mos in pomeriis, propriisque fundis, vel in reipublicæ statuto huic operi agro in arculis sepeliri, quare qui sub illorum ditione fuere, facile novum hunc morem imitati sunt, antiquo sensim obsolescente. Hanc autem penes Langobardos fuisse sepulturæ politiam abunde testantur illorum Leges, quas Rothari, sive Rotharus Langobardorum Rex, ut scribit Romualdus in Chronico Salernitano ap. Muratorium *Scriptor. Rev. Italicar.* to. VII., scriptum serie composuit, codicemque ipsum Edictum appellari præcepit, quæ quidem leges usque tum sola memoria, & usu retinebantur. In hujus autem Edicti Lege XV. ap. Murator. ibid. to. II. p. I. sancitum est: *Si quis sepulturam hominis mortui ruperit,*

¶ corpus expoliaverit, aut foris ejectaverit, quinquaginta solidis sit culpabilis parentibus defuncti. Ruptio autem monumenti quodammodo innuere videtur monumentum in Cœmeterio minime fuisse, sed cadaver infra terram in arca consepultum, ut de moretum fiebat. Hinc & Lex Salica tit. XVII. c. 3. dilucidius rem aperit de hoc sepulturæ genere, atque arcarum materia: *Si quis mortuum hominem aut in toffo* (ut legit ap. eundem Muratorium ibid. Codex Estensis) *aut in petra, quæ vasa ex usu Sarcophagi dicuntur &c.* Hinc itaque arbitror nostras regiones novum hunc Septentrionalium gentium pervasisse morem tum, cum hæc illis potiti sunt, ex qua equidem ætate paullatim Cœmeteria apud ditiores, qui certe aulicos sectabantur mores, primum viluere, mox & apud ceteros; unde tandem factum est, ut plane obsoleta temporis progressu fuerint.

Verum quamquam ea forte fuerit Cœmeteriorum conditio sub Langobardorum imperio iis in Regni nostri regionibus, quæ illis parebant; diu nihilominus perdurasse optimo jure dicendum Neapolitanos inter antiquum Cœmeterii usum, atque illuc nostros adhuc stante Beneventanorum Langobardorum Ducatu humatos fuisse, cum Græco, haud Langobardico nostra imperio Civitas pareret; Quamobrem nullus dubito, quin concives nostri ad Normannorum usque adventum Cœmeterio extramurano universe usi sint, quandoquidem sub Sicone Beneventano Duce maximus adhuc esset nostris Januariani Cœmeterii cultus, ut ex Historia translationis Corporis S. Januarii patet, de qua infra edisserendum. Normandis itaque, & ipsis e Septentrione heic appulsis, atque nostræ etiam Urbis imperium adeptis, novus tandem obtinere forte cœpit mos, atque jam inde ab illorum imperio nostrum Cœmeterium aliorum factum expertum esse arbitror.

Quod

Quod vero ad alterum spectat caput, ultro recedam a Ludovici Muratorii sententia, qui singulari Dissertatione in suis Antiquitatibus mediæ ævi numero XVII. ad mediæ ætatis initia morem Ecclesiasticæ sepulturæ amandare conatur. Quamquam enim si vacaret generatim hoc mediæ antiquitatis caput fusiori calamo pertactare, nullo certe negotio, quæ congeffit ille, eventilare possem argumenta; unum nihilominus heic obiter animadvertendum erit, Muratorium cum non bene advertisset medio ævo in ipsis Cœmeteriis adhuc Ecclesias fuisse, quæ plerumque ad ostia Cœmeterii erant, canones, quibus in ipsis Ecclesiis sepeliri aliquibus concessum est, de publicis Templis, haud de *Ecclesiis Cœmeterialibus* interpretatum esse. In ipsis jam Cœmeterialibus Ecclesiis ab initio sepeliri vetitum erat, cum plerumque illuc corpora Martyrum, vel Episcoporum, vitæ sanctimonia clarissimorum, humarentur; atque hinc vides præter paucos, mire ornatos loculos, cujusmodi erant in ipsa Cœmeterii Ecclesia Martyrum, vel Ss. Episcoporum sepulcra, ceteros loculos extra illam fuisse, ut & in nostro patet Cœmeterio, atque in Romæ illis apud omnes Romæ subterraneæ Scriptores. Pari itidem modo fallitur ille in Anastasi Bibliothecari textus interpretatione, cum *Cubicula*, in quibus ille Pontifices sepultos dicit, non nisi ædiculæ Cœmeteriales fuerint; quemadmodum & in Rhemensi Cœmeterio erat *Ecclesiola* illa, cujus meminit Hincmarus in vita S. Remigii. Quamobrem nonnisi Sæculo tandem IX. sensim novum hunc morem in Galliis, atque aliquibus Germaniæ locis obtinuisse puto, ut ex Capite LII. Concilii Moguntiaci I. anni DCCCXIII. liquido patet: quamquam jam inde a Sæculo VI. non defuissent, qui in ipsis Basilicis sepeliri conarentur, Conciliis nihilominus pro veteri disciplina, tamquam pro aris,

8c

& foris stantibus, ut, aliis, ne longus sim, prætermittis, testis est canon XLIII. Concilii Bracharenensis I. anni DLXIII. in quo sancitur: *Ut corpora defunctorum nullo modo in Basilica Sanctorum sepeliantur; sed si necesse est, de foris circa murum Basilicæ usque adeo non abhorret; nam si firmissimum hoc privilegium usque nunc manet Civitates, ut nullo modo intra ambitus murorum cujuslibet defuncti corpus humetur, quanto magis hoc venerabilium Martyrum debet reverentia obtinere.* Ex quo quidem canone patet, qua ratione in ipsis Templis tandem aliquando sepulcra Christiani invexerint, cum primo in ipsis Templi porticibus, mox in externis templi parietibus monumenta condiderint; unde temporis progressu facile fuit in ipsis Basilicis illa transferre.

At ad nostræ ea in re Urbis politiam quod attinet, etsi alibi in Occidente a IX., ut dictum est, Sæculo, ipsas Ecclesias sepulcra pervaserint, nostris attamen antiquus stetit mos, eo ut in extramurano illo Cœmeterio omnes omnino sepelirentur ad Sæculum usque XII.; quare ad Sæculi forte hujus exitum Neapolitani in ipsis Templis humari cœperunt, cujus rei duo potissima nobis suppetunt argumenta; unum ex ætate eorum, quæ rerum nostrarum Scriptores nobis tradidere, monumentorum; quandoquidem inter Sepulcra, quæ in Ecclesiis vel extant, vel extitisse olim Falcus, Petrus de Stephano, Engenius Caracciolus, ac tandem Lellius testantur, ne unum quidem Sæculo XIII. antiquius habes, immo vetustiora vix initium Sæculi XIV. pertingere videntur. Alterum vero, quod mire meam confirmat sententiam, argumentum ex Stemmatibus, earumque ætate sponte manat. Ætate sane Johannis Bolviti, Sæculo scilicet XVI., ut ipse tradit in I. suo volumine *ms. variarum rerum*, quod habes in toties laudato Archivo Clericorum Regulæ

rium domus Ss. Apostolorum Neapolis, in ostio Cœmeterii extramurani, quod adhuc tunc patebat subrus Ecclesiam S. Severi, visebantur loculi cum tribus Stemmatibus (*Blasoni*), quorum unum crucem Gallicam habebat, alter Germanicam, tertium trina segmenta, unum medium perpendiculare aurei coloris, ut ajunt, duo alia cerulei coloris transversalia, planum autem argenteum. Neapoli autem primi omnium Andegavenses Reges horum Stemmatum usum intulisse videntur Cl. Francisco Menestrierio in opere *Le véritable Art du Blason* c. VII., ex quo sequitur tria illa Stemmata, ac præsertim tertium primis Andegavensibus citior esse, ut novit quisquis hujus artis regulas vel parum calluit. Hinc itaque procul dubio evidens suboritur argumentum, Cœmeterium nostrum pro publica omnibus adhuc & ad Andegavensium usque Regum ætatem sepultura fuisse, cum ea potissimum ætate nemo vellet Stemmatibus vel depictis, vel sculptis propria sepulcra carere, ut fuse laudatus Menestrierius probat. Hinc inter vetustiores, quas mihi videre contigit, Neapolitanæ Urbis chartas, omnium antiquior, quæ Ecclesiasticæ meminit sepulturæ, illa est Långobardicis characteribus exarata membrana, quæ sententiam Curie Archiepiscopalis Neapolitanæ continet, latam in controversia, circa singularum Parochiarum limites orta inter Ecclesiam S. Georgii Majoris, atque illam Ss. Apostolorum, &c. Anno MCCLXXIII., quæ inter chartas antiquissimi Archivi ejusdem vetustissimæ Ecclesiæ S. Georgii olim servabatur. Hanc sane chartam, qua nonnulli illustrantur illius ævi patrii mores, publici juris propediem faciam in appendice commentarii *Rituum Ursinianorum Capituli Neapolitani*. In ea itaque sententia de cadaveribus, quæ a Clericis tum in S. Georgii, tum in Ss. Apostolorum Parochiis human-

da ferebantur sermo est. Quod cum, ut ex verbis hujus *Cutialis Decreti* patet, in more tunc positum passum esset, merito conjiciendum erit, jam inde ab ineunte Sæculo XIII. in nostris Parochiis cadavera humata esse. Non negaverim attamen, diu antea in ipsismet ferme Templis aliquando cadavera virorum vel genere, vel gradu clarissimorum sepulta fuisse. Huic autem conjecturæ aditum fecit antiquus lapis, quem olim in pervetusta Ecclesia Ss. Johannis & Pauli fuisse, scribit post Benedictum Falcum Petrus de Stefano in sua *Descrizione de' luoghi Sacri &c.* Cum autem ab utroque admiraculum depravata fuerit hujus lapidis $\lambda\alpha\gamma\epsilon$, isque inter antiquiora nostræ Græcitatæ Christianæ monumenta merito recensendus sit, juvat, post Martorellium, qui illum ab innumeris, quibus passim apud præteritos Scriptores tum nostros tum externos scatebat, erroribus restituit, heic addere, ut jam inde ab octavo Sæculo Neapoli in ipsis etiam templis honestiores quosdam viros humatos fuisse, nemo ambigat. In laudata itaque Ecclesia olim epitaphium Theodori Consulis, atque Ducis Neapolitani extabat, quod tandem, Diaconia Ss. Johannis, & Pauli everia, in Ecclesia S. Mariæ *Donnaromita*, quo nunc extat, translatum est. Illud autem sic se habet.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΠΑΤΟΣ Κ ΔΟΥΞ ΘΕΜΕΛΙΩΝ
 ΤΟΝ ΝΑΟΝ ΟΙΚΟΔΟΜΗCΑC Κ ΤΗΝ ΔΙΑΚΟ
 ΝΙΑΝ ΕΚ ΝΕΑC ΑΝΤΙCΑC ΕΝ ΙΝΔ. ΤΕ.
 ΤΑΡΤΗ ΤΠΟ
 ΛΕΟΝΤΟC Κ ΚΩΝCΤΑΝΤΙΝΟΤ ΘΕΟΦΤ.
 ΛΑΚΤΩΝ ΒΑCΙΛΕΩΝ
 ΕΝ ΠΙCΤΕΙ Κ ΤΡΟΠΩ CΕΠΤΕΜΒΡΙΟC
 ΜΕΤΕCΤΙ ΤΟΤ ΒΙΟΤ
 ΕΝΘΑΔΕ ΖΗCΑC ΧΡΙCΤΩ
 ΕΤΗ ΚΑΙ Μ

Tom. III. P. II.

E

Hanc

Hanc habes inscriptionem ex Martorelli supplemento, qui manco lapidi altero *Theca Calamaria* tomō sic supplevit, eumque interpretatus est.

„ Theodorus Consul & Dux, qui a fundamentis

„ Templum excitavit & Diaconus

„ Niam ab inchoato perfecit Indict. tertia sub

„ Leone & Constantino Pliissimis Imperatoribus

„ In fide & honestate mense Septembri particeps

„ est vitæ

„ Postquam vixisset Christo

„ Ann. Et XL.

Leo autem Isauricus, & Constantinus ejus filius medio Sæculo VIII. imperarunt; Igitur Theodorus noster ea ætate in ipsamet, quam condiderat, Diaconia sepultus est. Videtis primum, atque antiquius Ecclesiasticæ sepulturæ monumentum nos inter, a quâ quidem ætate hujus novæ disciplinæ epocha repetenda merito erit.

Hujus exemplum deinde, qui Ducatum Neapolitanum gessere, secuti, ut & faminz ipsæ, quæ e Ducum illorum familia erant, in Templis sepeliri expetiverē. Quamobrem sub Leone III. Romano Pontifice in Diaconia S. Andreæ ad Nilum, inter antiquiores Urbis Diaconias facile ptincipe, humatur *Theodimus Subdiaconus Regionarius*, & Diaconiz illius *Dispensator*, ut patet ex lapide illius Sepulcri, qui ætate majorum nostrorum adhuc in ipsamet antiqua S. Andreæ Ecclesia extabat. Hunc vulgavit Capaccius Hist. Naap. L. I. c. XI. Circa Inscriptionis finem legitur: *Hic in pace membra sunt posita Theodimi sub Reg. & Rest. Sedis Apost. & Dispens. hujus Diaconia Beati Andrea. Si quis presumpserit hunc tumulum violare, erit anathematis vinculis innodatus.* Hoc autem sepulcrum ad ætatem Leonis III. Romani Pontificis, exeunte nimirum VIII., atque ineunte Sæculo IX. retulimus.

Al. Sæculo IX. cum

cum Chronographus noster Johannes hujus Pontificis ætate hanc Diaconiam S. Andreæ *juris Romæ* Pontificis fuisse, scribat; quare in lapide Theodimus dicitur *Rector Sedis Apostolica*, cum Romanus Pontifex regendæ Diaconie illum præfecerit; hinc longe hallucinatur Capaccius, qui *ibid.* Subdiaconum hunc *Correctorem Campanie* fuisse scribit.

Ipso autem Sæculo IX. in percelebri olim Ecclesia Regionis Fucillensis, nunc *S. Maria a Piazza*, conditum fuisse Bonum Ducem, atque Consulem Urbis Neapolitanæ, testatur achrostica illius Sepulchri inscriptio, quam habes apud eundem Capaccium *ibid.* Qui nihilominus, quo loci monumentum illud fuerit indicare neglexit: verum in ea *S. Maria a Piazza* Ecclesia lapidem illum fuisse legi in ms. Bolviti. Bonus autem Dux Neapolitanus, qui quidem Stephano successit, Sæculo IX. floruit. Quod si velimus ex apposita, in ultimo inscriptionis disticho, Indictionis nota annum obitus Boni statuere, non dubitarem illum obiisse anno Christi DCCCXXIX. Lege Inscriptionem apud Capaccium.

Tandem eodem Sæculo IX. ad exitum vergente, ex Capaccio *ibid.*, *Euphemis*, Gregorii Ducis Neapolitani Nurus, atque Stephani III. ante Episcopatum uxor, in Templo S. Johannis Majoris condita fuit, ac singillatim, ob peculiarem morum, vitæque sanctimoniam, ut inscriptio testari videtur, ante ipsam Aram maximam, ut legi in ms. Adversariis Fabii Jordani in Archivo Ss. Apostolorum. Inscriptionem, quæ novem distichis continetur, lege apud laudatum Capaccium *ibid.* p. 159.

Ex quibus itaque optimo jure colligimus, ab VIII. Sæculo aliquot clariores viros in ipsis Templis conditos nos inter fuisse; id quod de ceteris forte Consulibus nostris liquido pateret, nisi tem-

porum injuria, vetera monumenta periissent. Quamobrem huic consuetudini, quæ aditum Ecclesiasticæ Sepulturæ fecerat, cum Sæculo XII. mos ipse Nortmannorum, ut dictum est, accesserit, factum est, ut omnes omnino Urbis nostræ Cives in Templis sepeliri mallent, atque jam tum extramuranum illud penes omnes adeo viluerit Cœmeterium, ut neque illuc sepeliri, neque sacras ædículas, olim populi frequentia percelebres, adire quisquam studeret. Atque hæc in tanta monumentorum nostrorum jactura de historia Cœmeterii nostri dixisse satis erit. Nunc ad Sacras in illo passim constructas ædículas describendas gradum faciamus.

§. IV.

De aditibus Cœmeterii Neapolitani, deque eorum denominationibus. De Sacris ædículis, sive Oratoriis ab Episcopis nostris passim in illo extructis, ac primo de Ecclesia, sive Oratorio S. Januarii, ejusque auctore, ac cultu. Episcopos Neapolitanos Sacram Synaxim illuc frequenter habuisse. Qua tandem atate Monasterium Cœmeterio adjunctum fuit: Monachorum Ecclesia extra Cœmeterium. Quando tandem Monachi inde alio translati sunt, eorumque Clausuræ in yaponoxoquor abierint.

Cum, ut dictum est, subterraneæ hæc cavernæ pro viis olim agri Neapolitani incolis essent, illas plures habuisse aditus consentaneum videtur, quod, ut commodius brevitati itinerum consulerent, antiquos illos Cimmerios, eorumque posteros fecisse dicendum erit. Quamobrem postquam tandem in Cœmeterium abierunt illæ, sensim nonnulli ex vetustis aditibus patefacti sunt, quo pro diversitate regionum Urbis nostræ proximiorum quisque peteret unius, ejusdemque

que Cœmeterii aditum in cadaveribus illuc human-
dis. Hinc itaque factum, ut unum idemque Cœme-
terium varias temporis progressu adeptum fuerit de-
nominationes; unde falsus est Sabatinus noster, qui
cum topographiam hujus Cœmeterii numquam, qua
par erat diligentia, expenderit, plura Cœmeteria ex-
tramurana Neapoli fuisse dixit in Commentariis ad
Marmoreum Kalendarium Ecclesiæ Neapolitanæ;
pollicitus etiam singulari dissertatione illa illustra-
re, quam attamen Pontificiis curis distractus mini-
me exolvere potuit fidem. Quis quis enim, ut infra
dicturi sumus, Cœmeterii nostri vias sedulo inspe-
xerit, aperte noscet, aditus omnes secum inter re-
spondere, ita ut per unumquemque aditum, veluti
per ostia, eidem Cœmeterio pateat ingressus.

Extramurani itaque Cœmeterii celebriores aditus
ad quinque olim redigebantur, qui ad majorum
nostrorum usque ætatem perstitisse, postremus omnium
Celanus noster testatur. Celebriorum autem adi-
tum nomine eos intelligo, qui olim ab extructis
in unoquoque illorum Oratoriis nomen acceperant;
cum attamen nullus dubito, quin præter illos alii
etiam patentes fuerint olim aditus, quibus vel ab
Urbanis mœniis remotioribus, vel nullius Sacre
Ædiculæ constructione celebrioribus, nostri cum
minime cadaveribus Cœmeterio inferendis usi sint,
nullius nominis, atque usus penes nostros fuere;
cujusmodi fuisse arbitror duo illa Cœmeterii ostia,
quorum unum ad S. Hermetis Castrum, aliud ad
Ecclesiam, quæ elapso Sæculo constructa fuit, *S.
Maria del Pianto*, olim patebant.

Inter hos autem quinque Cœmeterii aditus prin-
cipem profecto locum S. Januarii ille obtinebat,
desumpto nomine ab Ecclesia huic Martyri Sacra,
in qua e. Marciano ejus Corpus translatum, ad Si-
conis usque Beneventani Ducis ætatem conditum

fuerat; qui hodie dum unus est patens, quo Cœmeterium ingredi licet, aditus, atque integro Cœmeterio nomen S. Januarii fecit. Hinc ab ætate Chronographi nostri Johannis Diaconi *Cœmeterium S. Januarii foris Urbem* appellatur; deinde post translatum illuc Divi Januarii corpus, vulgo *Cœmeterium S. Januarii ad Corpus*, mox *Cœmeterium S. Januarii de foris*, ut in nostris sequioris ævi chartis; tandem, *Cœmeterium S. Januarii extra mœnia*, ac postremo post inlatum illuc pauperum *Cœmeterium S. Januarii delli perzenti* vulgo a nostris appellari consuevit. Hic autem aditus ad Occidentem vergitur.

Alter ad Austrum vergebatur, cui nomen fecerat ed constructa, ut inferius dicendum erit, ab Episcopo nostro S. Severo Ecclesia, unde *Cœmeterium S. Severi* appellatum est, & ad nostram adhuc ætatem eodem loco antiqua manet denominatio, cum ipsimet antiquæ Ecclesiæ, quam in subterraneo Cœmeterio extruxerat Severus, novam tandem superstruxerint, eodem Sacram Episcopo, Ecclesiam nostri una cum Monasterio virorum Franciscani Ordinis; hinc locus adhuc apud nostros dicitur *S. Severo a Pirozzo*, desumpta appellatione a vicinioris collis loco, qui *Pirozzo* dicitur, vel *S. Severo a Capo di Monte*; ut ab alia hujus cognomine urbana Ecclesiâ, S. Georgii illi finitima, discriminetur. Medius inter duos hosce aditus, tertius ille est, qui ab Ecclesiâ *S. Mariæ Sanitatis* nunc nomen habet; olim vero ab Oratorio, in quo S. Gaudiosi Bituntinæ Episcopi corpus conditum fuerat, vulgo *Cœmeterium S. Gaudiosi* dicebatur. Hujus autem aditus adhuc vestigia patent in eâ Templi *S. Mariæ Sanitatis*, parte, quæ maximæ Aræ subest.

Ad eandem fere plagam quartus positus erat aditus, qui parumper a tribus aliis distabat, eique Ædicula

S. Vi-

S. Vito dicata, quem olim Neapolitani prosequerentur, nomen mutuaverat; quare olim Cœmeterium S. Viti dicebatur: nunc vero post superstructum ibi Templum S. Mariæ Vitæ, vulgo *della Vita*, passim Cœmeterium S. Mariæ *della Vita* appellatum est. Hujus aditus vestigia ante fores hujus Templi ad exitum Sæculi XV. adhuc visebantur, quem tandem obstruere necessum fuit, ne grassatoribus, qui subterraneis locis abutebantur, pervius foret.

Tandem quintus aditus Orientalem respiciebat plagam, a quatuor autem aliis remotior, quem admodum & ab ipsa erat Urbe. Huic a condito ibi S. Euphebi corpore nomen obtigerat; unde medio ævo, Cœmeterium S. Ephebi, vel S. Epheri denominatur, eo quod varie hujus Antistitis nomen contorserant nostri, ut apud Mazochium in Dissert. *De Cultu Eccl.*, & in Calendario videre est. Obstrusus tandem hic Cœmeterii aditus fuit tum, cum eodem in loco, quo olim patebat, Monasterium Cappuccinorum extructum est, manente tamen antiquo nomine, tum loco, tum Templo, quod etiamnum appellatur S. Eusebio, & a vulgi hominibus S. *Esremo Vecchio*; ea nimirum fuit nominis Euphebi Pontificis nostri vicissitudo, ut tandem cum Syri illius Ephremi nomine plane convenerit.

Nunc autem de iis agendum erit, qui hisce in Cœmeterii aditibus Sacra Oratoria primi construxere; unde & denominatio iisdem facta est. Quia sane in re magni equidem momenti occurrit quæstio de Ecclesia S. Januarii, a quonam scilicet Episcoporum nostrorum primo in Cœmeterio extructa fuerit, quandoquidem ex antiqua, quæ nostros inter irrepfit, tradituncula, cunctis suavis sit, ædiculam, sive Oratorium illud Divo Januario Martyri Sacrum, quod in maximo Cœmeterii nostri aditu ad-

huc perstat, a Severo Episcopo nostro constructum, atque Januario dicatum fuisse. Huic autem traditioni occasionem præcul dubio dedit auctor Actorum S. Severi Episcopi, qui translationem corporis S. Januarii e Marciano Neapolim eidem Severo tribuit; qua de re, cunctis ea insedit persuasio, a Severo Oratorium omnium primo Martyri nostro dicatum in Cœmeterio fuisse. Verum Cl. Mazochius noster in Commentariis ad diem XXIX. Aprilis *Calendarii nostri Marmorei* lucculentissimis argumentis ostendit, ipso Johanne Diacono citiorem longe fuisse horum Actorum Scriptorem, adeoque illum inter auctores Sæculi XII. vel XIII. merito amandavit, quapropter translationem quæ Johanni I. Episcopo nostro a Johanne Diacono tribuitur, hunc recentissimum Scriptorem, aniles forte sui ævi traditiunculas secutum, Severo tribuisse, atque una Antonii Caraccioli ea in re pacifica tentamina evertit: sane Chronographus noster Johannes in Severi gestis enarrandis et si descriptius se gerat, ne verbum quidem, hujus translationis habet, quam uni Johanni Episcopo nostro hujus nominis I. tribuit. Quamobrem Diaconi nostri auctoritatem præ recentioris ævi Actorum S. Severi Scriptoris illa (qui ut materiam, quod ultro in præloquio Actorum fatetur, versificatoribus præberet, vera falsis confarcinare allaboravit) secuti, auctorem Oratorii S. Januarii, quod nedum majori nostri Cœmeterii aditui, sed & integro fecit Cœmeterio nomen, Johannem habemus, primum hujus nominis Neapolitanæ Civitatis Pontificem. Audiamus itaque Johannis Diaconi verba in Johanne, quem XIV. loco in suo Chronico refert: *Johannes Episcopus sedit annos XXVII. Hic tanta sanctitatis plenus fuit, ut etiam S. Paulinus Nolana Urbis Episcopus, sicut in Vita sua legitur, eum accersiret, atque vocaret ad Christum*

*Christi gloriam Intuendam. Post triduum autem de-
posito corpore, Neophytorum pompa prosequente, in eo
Oratorio, ubi manu sua dicitur condidisse Beatissimum
Martyrem Januarium a Marciano sublatum, & ipse
parte dextera humatus quievit. Nemo autem inficias
ibit, tum profecto S. Januarii nomen Oratorium
illud in aditu Cryptæ obtinuisse, cùm illuc Johannes
Corpus Martyris e Marciano transtulit; passim enim
Oratoria ea ætate a conditis Sanctorum reliquiis no-
men mutuassee, constat: quare jure optimo eidem Jo-
hanni Episcopo tribuendum erit primum Cœmete-
riale Oratorium, Januario Sacrum, cujusmodi illud
est, quod in ingressu Cœmeterii prostat, de quo
sequenti paragrapho erit graphice dicendum. Ex æ-
tate vero Johannis Episcopi nunc ultro statuenda erit
hujus Oratorii origo, perinde ac facta Cœmeterio
S. Januarii denominatio. Quamquam itaque de ætate
omnium omnino Episcoporum nostrorum certam
ferre sententiam monumentorum caritas non sinat,
Johannis vero illam luculentissimum evocationis
Paulinianæ testimonium certo certius nos docet;
hinc laudatus Mazochius noster ibidem argumenta-
tur annum, quo ille decessit, in annum æræ Chri-
stianæ CCCCXXXII. incidere. Vide quod edisse-
rit ille in Dissert. De Cultu Ss. Neap. Eccl. Episco-
por. parte I. c. 3. §. 1.*

Atqui ex Diacono discimus, in Episcopatu stetisse
Johannem annos XXVII. ; duo igitur inde sequun-
tur, I. eos inter annos, qui ab anno Christi CCCCV.
elapsi sunt, ad annum CCCCXXXII. translationem
Corporis S. Januarii e Marciano Neapolim factam fui-
se. II. ineunte Sæculo V. in Cœmeterio nostro S. Janua-
rii ædiculam, atque monumentum constructum fuisse,
proindeque denominationem Cœmeterii S. Januarii
Sæculo V. antiquiorem minime esse: atque hinc vides
longe falsos esse vulgi traditione Scriptores omnes,
qui

qui Oratorium S. Januarii Sæculo V. vetustius habuere, quos inter nedum antiquiores, sed ipsum merito recenseas Sabatinium, qui aliorum errorem sponte secutus est.

Cum autem Johannes Diaconus in *Victore* Episcopo nostro de hac locutus Cœmeteriali S. Januarii Ecclesia, illam denominarit Ecclesiam S. *Januarii Martyris, & S. Agrippini Confessoris*, alia oritur questio, num scilicet una eademque fuerit S. Januarii Ecclesia Agrippino quoque Sacra, an vero duæ fuerint Ecclesie, una Januario, altera Agrippino dicata, ambæ in Cœmeterio extractæ. Duas autem a se invicem sejunctas illas fuisse Ecclesias, etsi finitimas, merito putat Mazochius, tum ex lectione textus Johannis Diaconi apud Muratorium, tum ex Libello miraculorum S. Agrippini, in Appendice monumentorum Dissertationis de *Cultu Ss. Neap. Eccl. Episcoporum*. vulgato. Apud Muratorium enim sic se habet Diaconi textus: *Ante Ecclesias (non Ecclesiam) B. Januarii Martyris, & S. Agrippini Confessoris*. Verum luculentius idipsum patet ex Libello miraculorum S. Agrippini, cujus Auctor narrat, sub Paulo I. Episcopo nostro, medio nimirum VIII. Sæculo, virum quemdam, Maurum nomine, paralisi affectum, deportatum esse, *adveniente solemnitate B. Januarii*, in ejus Cœmeteriali Ecclesia, quo cum *ad Sacratissimum Januarii tumulum pervenisset*, sopore depressus, a Januario per visum admonitus est, ut *tumulum Agrippini peteret*; Expergesfactus ille, ac Januarii monitum secutus, *Agrippini tumulum adiit*. Interea Paullus Episcopus cum omni Clero ad Ecclesiam Cœmeterialem S. Januarii, Sacra ob solennitatem facturus, processerat, quæ dum agerentur: subito a parte Oratorii Beati Agrippini. . . vox resonavit. . . Descendentes vero ad ejus (Agrippini) tumulum, invenerunt hominem, quem ante adtractum

vilerant . . . solutis genibus erectum stantem ; qui hæc letabundo corde referens , stabat ante sacrum altarium (Oratorii S. Agrippini) oleo perfusus candela , quæ lumen B. Agrippini Basilicæ ministrabat . Nam dum se animadverteret sospitem , præ gaudio erectus , oleo super caput suum sudit , nec candela (hæc lampas) quassata est . Ex quibus vides I. Oratorium B. Agrippini alterum fuisse ab illo S. Januarii . II. Inferius fuisse , quippe ad illud descendendum erat . III. Ibidem Altarium fuisse ; in quo certe corpus S. Agrippini conditum erat . IV. Finitum hoc cum Januarii illo fuisse , vox hominis , quæ resonuit , atque populi continuus occursum satis aperte testantur . Hisce autem argumentis , ex Scriptorum auctoritate petitis & aliud , inferius in Cœmeterii descriptione , potissimum addam ex topographia desumptum , cum , ut ostendam , ad lævam Oratorii S. Januarii pateret olim ingressus interiori alio cubiculo , in quo procul dubio erat Agrippini tumulum . Utrum autem antiquius fuerit , ac quinam Episcoporum nostrorum hoc extruxerit Agrippino Sacellum , incertum manet . Vide , quæ in descriptione Cœmeterii dicemus .

Verum ante extractum in Cœmeterio a Johanne Episcopo Martyris Oratorium , antiquius aliud jam extitisse ipsa , quæ ubique gentium obtinuit , Ecclesiarum consuetudo perspicue suadet . Solemne quippe Christianis ab Ecclesia condita fuerat iisdem in locis , in quibus Martyrum , atque Ss. Episcoporum , aliorumque fidelium corpora condita erant , Oratoria extruere , in quibus statis diebus Sacra peragerent , atque Synaxim haberent : ne aliorum scrinia expilare videar , lege quæ fusc ea de re protulit monumenta Boldettus , post Severanum , atque Aringhium , in suis Cœmeterialibus observationibus . Hinc quemadmodum nemini dubium erit , nostros nascentis Ecclesiæ concives communem di-

sci-

sciplinam secutos esse, eadem ratione, qua & ipsum Cœmeteriorum Romanæ Ecclesiæ morem (ut infram ostendam) imitati sunt, ita & in construendis in Cœmeterio Oratoriis, Arisque, edque Sacris, perficiendis pari modo se gessisse, puto; præsertim cum eadem temporis conditio, qua permoti Romanæ potissimum aliarumque Civitatum Christiani in Cœmeteriis operant Sacris dare solerent, & nostros impulisse arbitror, cum primis Sæculis, quævis fuerit Neapolitanorum politia, & heic publice Christianorum Sacra peragere vetitum fuisse nemo in dubium verterit. Quare ad IV. usque Sæculum proprio Oratorio nostrum non caruisse Cœmeterium certo affirmamus, etsi a quonam illud constructum fuerit, & ubinam positum ignoremus. Hinc cum, ut jam dictum est, ab altero ferme Sæculo, quo Maro Episcopus tunc noster obiit, Christianis illud pateret extramuranum Cœmeterium, eorumque esset communis sepultura, vel a Marone ipso, vel ab alio altero illius, vel saltem sequentis Sæculi Episcopo Oratorium aliquod illuc excitatum fuisse, nullus dubito. In hoc, autem primo Cœmeterii nostri Oratorio Fortunatum Episcopum nostrum, qui medio Sæculo IV. obiisse videtur, conditum fuisse, atque jam tum anonymum illud Oratorium ab humati Episcopi hujus nomine, propriam denominationem adeptum fuisse, mox dicturus sum.

Alterum autem Oratorium, quod in nostro Cœmeterio Episcoporum nostrorum opera constructum Chronographus Johannes Diaconus docet, illud est S. Severi, a quo alter Cœmeterii aditus, ut diximus, nomen accepit: Narrat enim, Severum fecisse *Basilicas quatuor, unam foris Urbem juxta S. Fortunatum &c.*, ut nempe a notiori loco situm *Basilicæ Severi* designaret. Neque quis moretur *Basilicæ* nomen, cum apud Diaconum nostrum idem sonet

sonet atque *Ecclesia, Sacra Ædis &c.*, eaque denominatione passim quantumvis parva Tempia appellet. Hanc autem ædiculam eo loci extitisse, quo nunc cum cognomine *Ecclesia* extat Monasterium Conventualium nemo est, qui ambigat. Illam autem olim in aditu ipso Cœmeterii, quod illic patebat, ædificavit Severus, quem sane Cœmeterii nostri aditum præ ceteris aliis sero stetitisse, atque eo singillatim ad postrema usque tempora nostros defunctorum cadavera intulisse, argumento mihi sunt Stemmata loculis, qui in hoc aditu erant, ut ex Boluito supra diximus, appicta, ex quibus facile coniecimus, neglectis aditibus S. Januarii, S. Euphemii, S. Viti, atque S. Gaudiosi, ad XI. Sæculum eo potissimum ostio, in quo *Ecclesia S. Severi* erat, nostros Cœmeterium adiisse; ejusmodi etenim citerioris ætatis vestigia frustra quæres in ceteris Cœmeterii locis, ut infra dicendum erit.

At circa locum, quo Severus hoc condidit parvum Templum, dubium incere videtur auctor Indiculi Episcoporum Neapolitanorum, quem ex Blachinio recudit Mazochius in *Dissertatione de Cultu Ss. &c.*; auctor enim ille, Diacono nostro certe recentior, de Severo locutus, ait: *Hic fecit quatuor Basilicas, una foris Urbe juxta S. Susanna &c.* At quonam hoc conquiras S. Susannæ Templum? Mazochius Scriptoris oscitantæ nominis permutationem tribuit, qui pro *S. Fortunatum, Susannam* scriptitavit: at quis tam supinam incuriam, oscitantiamque in Indiculi auctore suspicetur, qui secundum in Actis Stephani junioris Episcopi nostri pro *Fortunata* scribit *Susannam*? Quo enim Johannes Diaconus in Stephano scripserat: *Addidit etiam in S. Gaudiosi Monasterio Basilicam S. Fortunatæ*, Indiculi auctor ait eisdem plane verbis: *Addidit etiam in S. Gaudiosi Monasterio Basilicam S. Susanne*. Mazochius

lesia Stephanía in caput Catatumba. Juvat Diaconi textum exscribere, ut nodum expeditius quæramus. Sic itaque Johannes: *Fortunatus Episcopus &c.... Qui sepultus foris Urbem ad stadia quatuor. Deinde post longo tempore populi patrocinia ejus petentes, ab Ecclesia sui nominis consecrata transferentes, per manus Pontificum collocarunt in Ecclesia Stephanía partis dextra introeuntibus, sursum ubi est Oratorium in Caput Catatumba, vel Catacumba, ut legit Cangius in mediæ Latinitatis Glossario.* Mazochio cum suavisum fuerit hic Diaconum de Stephanía, sive Ecclesia Cathedrali Urbis Neapolitanæ procul dubio locutum fuisse, longa mantissa, quo loci in Stephanía isthæc fuerit Catatumba, sive Crypta interpretari conatur; quare antequam affectus Diaconi locus restituatur, lubet Mazochii conatus ad trutinam revocare. Is igitur sub Calendarii nostri die XIV. Junii putat, *Ecclesiam Fortunato consecratam* aliâ omnino fuisse a monumento; in quo Fortunatus sepultus fuit; eamque Ecclesiam in quadam quærit, auctoritate Chioccarelli ductus, Angrisanorum domo; eamque S. Fortunati ædiculam olim scribis, ejus sunt verba, *Ecclesia S. Mariæ Sanitatis e regione obverti docet*; nimirum eo loci fuisse, qui contra fores nunc est Ecclesiæ S. Mariæ Sanitatis. Verum, ut ipsemet fateatur, neque Chioccarellus, neque Capaccius, atque Caracciolus, qui Chioccharellum secuti sunt, illius Ecclesiæ satis antiqua protulerant monumenta, immo ne viderant quidem, vulgi traditionem dumtaxat secuti; quare paullo minus fidendum Mazochio erit, qui novissime tandem ex perplexa Angrisanorum traditione antiquum hujus Ecclesiæ locum designare confidit. Secundo eo totus est ille, ut in Stephanía, nunc *S. Restituta*, Catacumbam quærat; quamobrem novam prorsus huic vocis *Catatumba, vel Catacumba* significationem ap-

pin-

pingit, ait enim ibidem: *Atqui omnis, crede mihi, difficultas evanescet, simul ac de significata Catatumba constiterit. Non enim necessario crypta subterranea erat, sed (quidquid de Catatumba in universum sit) ea saltem, cujus heic Chronographus meminit, superne in ipso bemaate erat. In quo quia plures Sanctorum tumba in orbem disposita ab S. Johanne IV. fuerant, idcirco is locus Catatumba vocabatur. In ejus vero Catatumba capite & Altare erat, & Ss. Fortunati, & Maximi corpora. Miror profecto virum ceteroqui accuratissimum novam hanc eudisse Catatumba significationem, neque uno medii ævi Scriptorum vade dato; at si quot quot sunt illius ætatis Scriptores voluisset, frustra vel unum quævisset pro sua sententia non modo vadem, sed neque testem; nullibi sane invenies Catacumba nomine (quod idem est ac Catacumba) aliquid aliud præter subterraneam Cryptam, in qua Cadavera sepeliebantur, venire; tedit in re notissima testimonia Scriptorum congerere; hinc idem Mazochius, qui suæ sententiæ difficultatem, labantemque novitatem præsenferat, addit illa: *Quidquid de Catatumba in universum sit, quibus satis aperte fatetur, novam prorsus esse, atque solitariam ab ipso latam Catatumba interpretationem. Ordinem præterea, atque topographiam antiquorum Templorum subvertere videtur ille, nova isthac inventa Catatumba, quam in bemaate statuit. Bema sane, ut diximus altero libro Ecclesiastica Politia c. III. sect. I., tum Altare, tum interiorem soleam, sive Presbyterium continebat: At Mazochius ex interpretatione vocis Oratorii, qua usus est Johannes Diaconus, in *synaxar* nomine ipsam semicircularem absidam singillatim designat, quæ quidem extrema erat, qua illud desinebat, Templi pars, ita ut ille velit, Sepulcrum S. Fortunati a Johanne IV. Episcopo post Altare Stephanæ**

cir-

circum absidæ circuitum positum fuisse. Atqui locus hic neque Ecclesiæ disciplinæ, neque Diaconi verbis respondet : nullibi enim invenies circa parietes absidæ Templorum Sepulcra aliquando collocata fuisse, cum sub ipso dumtaxat Altari Martyrum, vel Ss. Confessorum corpora *deposita* passim occurrant, non autem post Altare vel in absidæ circulo, vel in alio altero *in Bynat* loco. Hæc sane eo loci extructa Sepulcra topographicum ordinem Bematis, atque ipsius præsertim absidæ plane turbassent, quandoquidem illuc, media e regione Altaris, erat Episcopi Cathedra, circum vero Presbyterorum subsellia; Quo igitur Episcopus, quo & Presbyteri in Sacris peragendis steterissent, si in Ecclesia Stephanianæ circum Absidam *Arcuata* Episcoporum Sepulcra fuissent?

Verum neque ipsa Chronographi verba vel parum Mazochii sententiæ opitulantur. Sic Johannes Diaconus graphice locum descripsit: *In Ecclesia Stephanianæ partis dextera introeuntibus, sursum ubi est Oratorium in caput Catatumba*. Nil luculentius hisce Diaconi verbis videtur ad indicandum, Sepulcrum Fortunati introeuntibus Ecclesiam dextera parte occurrere; quod magis patet ex hujus loci lectione apud Cangium: *Collocarunt in Ecclesia Stephanianæ ad partem dexteram introeuntium*. At si Sepulcrum erat in absidæ imo pariete, qui Johannes Diaconus a dextera, vel læva *introeuntium* locum designasset? Quid commune habet extrema Templi pars, uni Episcopo, ac Sacris Ministris pervia, cum porta, qua in Templo ingressus erat? At dices: Ea ratione maluisse Diaconum indigitare locum absidæ, qui navi dexterae responderet. Demus, quamquam in loci descriptione satis absurdum hoc fuisset: cur ergo addidit: *Sursum ubi est Oratorium in caput Catatumba*? Sit, ut Mazochio videtur, Oratorium idem ac *Bux*: Cur addit *sursum*?

sum? erat forte in antiquis Ecclesiis aliud *Bona* deorsum? Quod si Sepulcrum illud erat *ad dextram* introeuntium in absida, dicendum est fuisse ad *lævam* Altaris: Cur ergo Diaconus ait fuisse in *Caput Catatumbæ*? quid sibi velit eo loci *Caput* non bene intelligo; vel enim eo vocabulo primum *Catatumbæ* ingressum, vel extremam illius partem indicasse dicendum est, neque arbitror aliam hujus vocis significationem præter hæc duas occurrere in Scriptore præsertim mediæ ævi: Neutra autem Mazochio suffragatur: si enim Sepulcrum Fortunati erat in *ingressu Catatumbæ partis dextræ*, vel *ad partem dextram* (ut legit Cangius) *introeuntium*; ergo *Catatumbæ* ingressus cunctis, qui Templum adirent, patebat; id quod de Bemate nemo, qui vel a longe antiquam Templorum historiam, topographiamque noverit, affirmabit. Erat igitur in extrema parte *Catatumbæ*; hoc est in extrema parte absidæ, quæ extrema pars absidæ, sive absidæ caput, e regione Altaris erat, atque recta respondebat navi medianæ; at sepulcrum eo loci positum, hoc est in extremo mediæ navis, neque *ad dextram*, neque *ad lævam introeuntium* dici posset. Quoquo igitur se vertat Mazochius frustra conatur Johannis textum ad suas partes trahere; quamobrem amicam adhuc manum implexus, ac forte, ut mox dicam, affectus Diaconi locus exposcere merito mihi videtur.

Hinc paucis quid de controverso Johannis Diaconi loco sentiam, dicere non pigeat, atque eruditorum judicio mea committere tentamina. Affectum itaque amanuentium oscitantia textum Diaconi, de quo nobis sermo est, puto, eumque facillima correctione restituendum: Si enim pro *Ecclesia Stephanía*, ut in textu legitur, ponas: *Ecclesia S. Stephani*, statim quævis evanescit, mea sententia, difficultas. Quam facile autem factu oscitanti amanuensi fuerit pro

pro *Ecclesia S. Stephani* scribere *Ecclesia Stephaniana* plura suadent. Primum, finitima prope nomina: Fac enim sic antiquum codicem, e quo amanuensis suum excripsit, se habuisse: In *Ecclesia S. Steph.*, figura literæ S. nullo, ut de more, obelo signata, alteræ literæ S., quæ continuo sequebatur, facile ita finitima, ut vix una ab altera discriminaretur, quemadmodum occurrunt passim in mediæ ævi codicibus; hæc sane omnia amanuensi suaserunt unum esse vocabulum *Stephanianæ*; quod vel ex eo suatum amanuensi fuit, quippe qui passim, imò tertio quoque verbo, viderat Diaconum nostrum hanc *Stephaniam* meminisse; quare vocem, compendiarie scriptura sic *Steph.* exaratam, in *Stephanianæ* illam commutavit.

Huic autem conjecturæ expeditissimam patefacit viam idem Chronographus, a quo discimus in extramurano Cœmeterio *Ecclesiam S. Stephani Protomartyris* fuisse, in qua nonnulli ex Episcopis nostris conditi sunt. Sic itaque Johannes in *Victore* Episcopo nostro scibit: *Hic fecit Basilicas duas foris Civitatem Neapolim, unam longius ab Urbe ad milliarium unum, ante Ecclesiam Beati Januarii Martyris, & S. Agrippini Confessoris ad nomen Beati Stephani Levitæ, & Martyris, & aliam in medio itinere, modicum discreta a porticu, euntibus partis sinistræ ad nomen B. Eufimie Martyris dedicavit. In qua & ipse sepultus quiescit.* Victor itaque, qui exeunte Sæculo V. Neapolitanæ Ecclesiæ Cathedram moderatus est, hanc ædificavit *S. Stephani Protomartyris* ædiculam. Erat autem illa ante *Ecclesiam Januarii Martyris, & Agrippini*, nimirum ante *Oecatorium* a Johanne I. Episcopo nostro Januario Sacrum, de quo supra dictum est. Atqui *Ecclesia Ss. Januarii Martyris* in primo nunc stat Cœmeterii ingressu; igitur olim, ut infra graphice ostendemus, *Basilica S. Stephani* eo loci erat, quo nunc est janua hodierni Templi *S. Januarii*

extra mœnia. Locus autem optime convenit cum adnotata a Diacono itineris mensura, siquidem Basilicam S. Stephani fuisse dicit *longe ab Urbe ad milliariū unum*; recte quidem: Ecclesia sane Ss. Januarii & Agrippini distabat ab Urbe milliario uno; testem do auctorem Vitæ S. Severi, qui perperam, ut dictum est, Ecclesiam Cœmeterialem S. Januarii Severo tribuens, scribit ap. Bollandistas, ad diem 30. Aprilis: *Nam & Corpus B. Januarii Sacerdotis, & Martyris ipse condidit manibus suis in Ecclesia foris porta hujus Civitatis milliario uno*. Si ergo Ecclesia S. Januarii distabat ab Urbe milliario uno, Ecclesiam S. Stephani, quæ ante illam S. Januarii erat, recte scribit Johannes Diaconus ab Urbe abfuisse *ad milliariū unum*. In ea autem S. Stephani Ecclesia passim Neapolitanos, qui Victorem secuti sunt, Pontifices sepultos esse, idem Chronographus testatur, præsertim in Paulo, Calvi successore, de quo narrat: *Corpus ejus in Porticu ante Ecclesiam S. Stephani sepelierunt*. Ex quo vides, Ecclesiam S. Stephani, quæ pro aditu Cœmeterii stabat, suam habuisse porticum, in qua sepulcra passim erant: Porticus autem nomine, spatium illud venit, quod in ipsa Cœmeteriis ad ingressum Sacrarum ædium, quæ illuc construebantur, fieri solebat, ut in descriptione Cœmeterii hujus inferius dicam. *Stephanus* quoque, Pauli successor, eadem in Ecclesia S. Stephani conditus fuit, qua in re perpendenda sedulo erunt Diaconi verba, ait enim: *Sepultus est autem in monasterio S. Januarii intus Absidam Ecclesie S. Stephani Protomartyris* corrente indictione octava, h. e., mense Septembri An. DCCXCIX. Duo hinc sequuntur. Unum: *in absida* Ecclesiæ S. Stephani Cœmeterii nostri posita fuisse Episcopis Sepulcra, quod moris erat in unis Ecclesiis Cœmeterialibus; adhuc enim in prima Cœmeterii nostri ædícula, nempe

Ja-

Januarii, extant inde ab Altari loculi, qui Absida ipsa continentur. Secundum: Ex hoc Diaconi loco lumen quoddam accedit ejusdem Chronographi textui, de quo edisserimus; ait enim illuc, Fortunatum sepultum in Oratorio, quod est in caput Catatumba, Mazochius explicat illud in Oratorio, h. e., in Absida: Atqui Oratorium S. Stephani reipsa erat in caput Catatumba, nostri nimirum Cœmeterii; erat enim ante Ecclesiam S. Januarii, eo nimirum loci, quo Catatumba, sive Cœmeterium incipiebat. Igitur eodem loco Fortunatus translatus est, quo & Stephanus sepultus, in absida nimirum Ecclesiæ illius, quæ erat in ingressu Cœmeterii, quam Stephano Protomartyri dicaverat Victor. Quæ sane ratione manifeste liquet, quam apte sibi constet Diaconi textus, modo pro Ecclesia Stephania, scribas Ecclesia S. Stephani. Cum autem Diaconus, dicat Stephanum sepultum in Monasterio S. Januarii, colligendum puto, jam sua ætate antiquam Ecclesiam S. Stephani Protomartyris in ipsius Monasterii, quod illuc ædificaverat Athanasius, ut dicendum est, Templum abiisse; quod sane conditioni ipsius loci satis quadrat, consentaneum enim erat, ut Monachi ea divinis officiis peragendis uterentur Ecclesia, quæ extra Cœmeterium præ aliis erat, cujusmodi procul dubio erat illa S. Stephani, quæ prima occurrebat Cœmeterium introeuntibus, cum staret præ ipsa S. Januarii Martyris Ecclesia, in ipsomet Cœmeterii fornice, ut etiamnum patet, sita. Atque hinc habes positionem Ecclesiæ S. Stephani Protomartyris, atque intelligis rectam significationem phrasæ Diaconi in caput Catatumba, in ingressu scilicet Catacumbæ, sive extramurani Cœmeterii. Huic itaque si acquiescamus textus Johannis emendationi, quæ rem, atque contextum sedulo expendentibus per se se occurrit, quin tantam cum Mazochio verbis

Diaconi viam inferamus, plane nobis confisterit de loco, in quo primum translatus est S. Fortunati Episcopi nostri Corpus, e loco nimirum, quo, statim ac obiit, eodem in Cœmeterio sepultus fuerat, in loculo intra Absidam Ecclesiæ S. Stephani Protomartyris, quæ erat in ingressu Cœmeterii nostri, ea parte, qua olim Ecclesiam S. Januarii Martyris edificaverat Johannes I. Episcopus noster.

At restant adhuc ad hanc nostram confirmandam sententiam, quæ occurrunt, enodandæ difficultates. Ac prima equidem eo vertitur: Quenam fuerit Ecclesia nomini S. Fortunati Sacra, e qua in illa S. Stephani Protomartyris, Diaconus Fortunati Corpus translatum scribit. Mea quidem sententia Ecclesia S. Fortunati haud diversa erat ab Oratorio, in quo olim idem Fortunatus sepultus fuerat in ipsomet Cœmeterio; id siquidem vel ex ejusdem Diaconi textu liquet; ait enim: *Qui sepultus foris Urbem quasi ad stadia quatuor: Deinde post longo tempore populi patrocinia ejus petentes, ab Ecclesia sui nominis consecrata transferebantur &c.* Locus igitur, in quo quarto ab Urbe stadio sepultus fuerat, illius nomini consecratus est: Quis autem dubitat, locum illum in ipso fuisse extramurano Cœmeterio? Passim enim apud Johannem idem est *foris Urbem* sepeliri, ac in Cœmeterio. At cur non dixit: in Cymiterio, vel Crypta S. Januarii, ut de more alibi scribit? Eo quod scilicet ille minime sepultus fuerat in aditu Cœmeterii, cui ab Ecclesia S. Januarii nomen erat, atque ingressus patebat, sed in eo aditu Cœmeterii, in quo ob conditis postea S. Gaudiosi reliquiis, Cœmeterium S. Gaudiosi appellari coepit, nunc dicitur S. Maria della Sanità.

Imo ex ipsamet mensura itineris a Johanne appositâ luculentius illud patet: Locus enim, quo primum obtinuit Fortunati Sepulcrum, ab Urbe distabat *stadiis*

diis quatuor, h. e., semimilliaris, sive Pass. D. ; id erat certe spatium ab Urbis mœnibus, atque S. Januarii antiqua Porta (quæ tunc ad Turrim Monasterii Domnæ Reginæ fuisse constat) ad usque S. Gaudiosi Cœmeterium, e quo quidem aditu raudundem aberat ille Ecclesiæ S. Januarii, ut ex autore Vitæ S. Severi supra jam observavimus, qui scribit S. Januarii Ecclesiam uno milliaris, h. e., stadiis octo, ab Urbe distare. Habes itaque certissimum locum pristini Oratorii, atque Sepulcri S. Fortunati, in aditu nimirum Cœmeterii S. Mariæ Sanitatis, adeoque nullo erunt apud nos loco conatus irriti Mazochii, qui frustra extra Cœmeterium, Chioccarelli, aliorumque traditionūculas secutus, Ecclesiasth, in quo primum S. Fortunatus sepultus est, exquirat. Forte in Angrisanorum domo erat olim ædicula, S. Fortunato Sacra; verum fuisse illuc primum Fortunati Sepulcrum, adeoque extra ipsum Cœmeterium, nemo unquam mihi suadet, quin & phrasim Diaconi quisque marte suo interpretari velit. At forte novum alicui videbitur, Neapolitanos, quo majori cultu Fortunatum prosequerentur, longius ab Urbe illius Corpus transfuisse: jacebat siquidem quæso ab Urbe stadio in Cœmeterio S. Gaudiosi, inde autem ad VIII. ab Urbe stadium, quanti erat spatium a mœnibus urbanis ad Ecclesiam, ut dictum est, S. Stephani, illud transfulerunt. Verum nullo negotio scrupulum eluere licet. Hanc sane conjicio factam fuisse translationem, postquam Athanasius Episcopus noster Monasterium Ecclesiis Ss. Januarii, & Agrippini, atque S. Stephani illi adjunxerat, Monachis illuc Divina officia diu noctuque persolventibus; quare merito Sanctorum corpora, quorum cultus adaugendus erat, illuc transferiebantur: quod quam recte factum fuerit, eo vel magis intelliges, si ea, quæ de nunquam adferant

usque ætatem intermissa hujus aditus Cœmeterii, atque Ecclesiæ Ss. Januarii, & Agrippini frequentia modo dicemus, heic parumper conferas; unde Neapolitani optimo jure in Monachorum Ecclesia, ad quam perpetuo accedebant, S. Fortunati corpus transferri maluerunt.

Postremum autem, quod occurrit nodum, obii-
ciunt Acta inventionis Corporum Ss. Fortunati, &
Maximi, quæ simul reperta sunt in Ecclesia S. Eu-
phebii: anno MDLIX.; habes illa ap. Bolland. sub
die XXIII. Maii. Nequit enim intelligi qua ra-
tione, quæ de causa ex uno ad alterum, secum
inter quam qui maxime diffitis ejusdem extramurani
Cœmeterii aditibus, S. Fortunati una cum Maximi
illo corpus translatum fuerit; maximum profecto,
quod inter utriusque Cœmeterii aditus extat, interval-
lum, illud est, quod ab aditu Ecclesiæ S. Januarii ad
illum Ecclesiæ S. Euphebii interest. Ingenue, fateor,
me hujus translationis causam latere, neque con-
jecturis conjecturas congerere in re tam obscura mens
mibi est. Verum quidquid sit de hujus translationis
causa; de auctore attamen, si marmor, quod cum
corporibus Sanctorum repertum legimus, fides ha-
benda erit, minime dubitare licet. In laudatæ enim
Inventionis Actis sic se habet marmor illud: *Hic
jacent corpora Sanctorum Maximi, & Fortunati sub
Paulo Primo.* Ex qua de ætate translationis plane
nobis constat, cum Paullus, primus hujus nominis
Episcopus noster, Episcopatum gesserit ab anno
DCCLIX. ad annum DCCLXIV. Mutilam autem
hanc fuisse inscriptionem cum Mazochio dicere,
nil est, quod me cogat; Mazochius enim cum locum
Johannis Diaconi de translatione S. Fortunati, de ea
interpretatus esset translatione, quam Johannes IV.
Episcopus medio Sæculo IX. suorum prædecessorum
in Stephania fecerat, ne ejus labefactaretur senten-
tia

tia marmoris hujus auctoritate, ad sacram antiquariorum anchoram confugit. Si enim ille marmor integrum habuisset, qua ratione secum inter convenisset translatio a Paulo I. medio fere Sæculo VIII. facta cum illa Johannis IV. medio Sæculo IX.? Hinc inscriptionem sic supplere allaboravit: *Hic jacent corpora Sanctorum Maximi, & Fortunati sub Paulo Primo in Ecclesia S. Fortunati simul condita, deinde sub Johanne IV. in Stephaniam translata, postremo sub . . . (no data) in S. Eusebi Ecclesiz iterum conjunctim tumulata*. Quod si hæc antiquitatum studiosis patebit supplendarum inscriptionum via, quis erit modus in rebus? Marmora sane quicquid in mentem scriptorum venerit, facile dicent. At sunt certi denique fines. Si Mazochius facilliori illa in Johannis textum correctione, quam nos adhibuimus, usus fuisset, audaciori huic forte additioni perpercisset. Quis enim illi retulerat repertum in Corporum inventionem marmor mancum fuisse? Silent ea de re Inventionis Acta, quæ certe illud addidissent, quippe quæ accurate Sæculo XVI. scripta fuere. Quamobrem quin frustra marmori pro lubitu alia appingamus, ipsamet quemadmodum se habet, inscriptio nostræ maximopere suffragatur sententiæ de prima translatione S. Fortunati in Ecclesia S. Stephani; hinc quippe Sæculo VIII. Paullus I. Corpus S. Fortunati, una cum Corpore S. Maximi, quod in antiquo Oratorio Cœmeteriali S. Fortunati adhuc extabat, transtulit in ea Cœmeterii ædícula, quæ S. Ephebo Sacra in extremo ad Orientalem plagam Cœmeterii aditu erat. Quibus unum tandem addere non pigeat, ab Ecclesiastica disciplina longe remotum fuisse Corpora Sanctorum, semel in Ecclesia Cathedrali, cujusmodi Stephaniam erat, translata, inde avelli, atque ad antiqui Cœmeterii ædiculam rursus transferri; quamobrem rectius

Alius dices, si non e Stephanía, sed e Coemeteriali S. Stephani Ecclesia ad aliam perinde Coemeterii ejusdem ædiculam translationem hanc factam fatearis? Hinc ea prorsus ratione, qua luxatum Johannis textum in Fortunato restituimus, eadem & emendandum erit chronographi textui & in Johanne I., ubi pari modo pro Ecclesia Stephanía, Ecclesia S. Stephani legendum erit, unde utraque corpora tandem Paullus I. in eadem Euphèbianam transtulit. Hæc autem de obscuro Johannis Diaconi loco satis sic dixisse.

Antequam vero ad alia Coemeterii nostri Oratoria describenda gradum faciamus, prætereundum non erit S. Euphèmia, illud, quod in Victore meminisse vidimus Diaconum: narrat enim ille Victorem fecisse Basilicas duas foris Civitatem Neapolim, unam longius ab Urbe ad milliarium unum ante Ecclesiam B. Januarii Martyris & S. Agrippini Confessoris (de qua locuti sumus) aliam in medio itinere modicum discretam a portica, euntibus partis sinistra, ad nomen B. Eufimie Martyris dedicavit. Primo sane aspectu quo loci hæc fuerit S. Eufimie (Eufimie pro Euphemia legitur in lapide Nuri Gregorii Consulis Neapolitani, de qua præcedenti §.; Hinc vides nostris medio ævo Græcum H pro I, non pro E fuisse; unde græcam vocem *Euphemia* reddebant *Euphimiæ* vel *Eufimiam* per simplicem F.) Ecclesia Diaconi verba minime indicant; verum ex appositâ itineris mensura; perinde ac ex alio illius contextu locus hujus Ecclesiæ patebit. Hæc namque Ecclesia erat in medio itinere; nimirum in medietate itineris ab Urbanis micenlis ad Ecclesiam S. Stephani: Ecclesia autem S. Stephani distabat ab Urbe milliario fere uno; igitur itineris medietas erat ad semimilliarium, adeoque S. Euphemia Ecclesia semimilliaris itinere ab Urbe aberat: Aditus vero Coemeterii nostri, quem

quem tantundem procul a mœnibus fuisse diximus, ille Cœmeterii S. Gaudiosi, nunc S. Mariæ Sanitatis, erat; eo itaque in Cœmeterii aditu S. Eufimie Ecclesiam Victor extruxit. Id autem confirmare quodammodo videtur idem Johannes in *Nostriano*, de quo habet: *Sepultus est in Ecclesia B. Gaudiosi Christi Confessoris foris Urbem euntibus ad S. Januarium martyrem, in portico sita*. Vides heic Porticum esse propriam appellationem loci illius Cœmeterii nostri, in quo erat Ecclesia S. Gaudiosi, ea enim dicitur *sita in Portico*. Cum itaque dicit Johannes, Ecclesiam S. Eufimie modicum discretam a Porticu fuisse, loqui videtur de eo Cœmeterii aditu, quem Porticum sua ætate appellabant, ejusmodi erat aditus Cœmeterii nunc S. Mariæ Sanitatis. Amplitudo autem areæ hujus (quemadmodum etiamnum quod antiqui aditus restat sub Ara maxima Templi S. Mariæ Sanitatis testatur) merito Porticus nomen tulit, cum sive testudinis altitudinem, sive ipsius aditus latitudinem inspexeris, Porticus figuram locus præseferat, ac multo magis præsetulisse dicendum erit ætate Johannis Diaconi, quæ antiquam adhuc Cœmeterium formam servabat. Ex his, inquam, conjecturis colligimus, in aditu Cœmeterii olim S. Gaudiosi fuisse Ecclesiam S. Euphemie, a Victore Sæculo V. exeunte conditam. Modicum autem Porticu discretam fuisse, scribit Diaconus, S. Euphemie Ecclesiam, cum forte non in ipsa Porticu, sed in loco aliquo Porticui finitimo foret. Atque heic mirari subit locum, a Mazochio nostro huic Ecclesie assignatum; Is enim in *Appendice Monumentorum Dissertationis De Cultu Ss. &c.* p. 347. Porticum hanc, quam Diaconus heic meminit, eo loci fuisse, quonunc longa Porticum series, ut ipse ait, est, quæ vulgo *Anticaglia* appellatur. Atqui Diaconus dixerat, Ecclesiam S. Euphemie fuisse foris Urbem; hinc

hinc ille affirmat, confidentius forte, quam par erat, *l'Anticaglia extra mœnia tunc fuisse*. At bone Deus! quis umquam hæc somniavit; satis erit Capaccium legisse, ut videas porticus illas Urbanis mœniis, quæ a foro S. Patritiæ ducebantur, prorsus contineri; præter quam quod nequit intelligi, qua ratione locus ille *de l'Anticaglia*, quamquam extra mœnia positus, *in medio itinere* eorum esset, qui ab Urbe ad S. Januarii Cœmeterialem Ecclesiam, sive finitimam illam S. Stephani veniebant. Crede mihi, Mazochium virum facile in antiquorum interpretatione principem, in antiquitatum nostrarum topographia passim allucinari. Hinc etiam fallitur Sabatinus, qui parvam quamdam recentioris structuræ ædiculam in via, qua ad S. Mariæ Sanitatis Templum itur, antiquam illam esse affirmat a Victore Ecclesiam S. Euphemie dicatam.

Præter eas, quæ hætenus recensuimus, Cœmeterii nostri Ecclesias, celebris etiam illa erat, quæ a conditis illuc S. Gaudiosi Bitiniensis Episcopi sacris lipsanis nomen accepit, quæque eo fuit, ut diximus, quo nunc est Templum S. Mariæ Sanitatis. Cl. Ruinartius confundere videtur Monasterium a Gaudioso in ipsa Urbe Neapolitana conditum, in quo una cum Quodvultdeo, aliisque ex Africa profugis Episcopis vixit, cum Ecclesia Cœmeterii nostri, in qua sepultus fuit, eamque sententiam Mabillonio tribuit; hinc in *Historia persecution. Vandalica c. IX.* scribit: *Observat Mabillonius noster in Actis SS. Ordinis S. P. N. Benedicti ad annum DXCVI. ubi de S. Agnello, B. Gaudiosi Monasterium eo in loco olim extitisse, ubi Dominici postea Ecclesiam semirutam in honorem B. Mariæ, de Sanitate vulgo nuncupatam, erexerunt, quod ex Paulo Regio in Italica S. Agnelli Vita se accepisse, ait. Eundem locum Caput Trii olim dictum fuisse Ughellus scribit. Verum*

• sepulcri loco longe Monasterium positum fuisse, antiquiora nostræ Urbis monumenta testantur, quæ, utpote vulgatissima, heic exscribere tempus non vacat. Lege Tutinium in S Gaudiosi Bitinienf. Vita, italice scripta, atque Caracciolum Antonium in *Neap. Eccl. Monum. &c.*

Verum quidquid sit de Gaudiosi Monasterio, nostrum interest de illius Cœmeteriali Ecclesia loqui. Novi sub iudice adhuc litem manere de anno, quo Gaudiosus Bitinienfis nos inter obiit; hinc cum meæ non sit spartæ hanc litem definire, satis erit indicasse Sæculo V. illum obiisse, quo quidem Sæculo in Cœmeterio statim post obitum sepultus de more fuit, Argumento autem mihi sunt Dionii Johannis verba in Nostriano Episcopo nostro, de quo scribit: *Sepultus est in Ecclesia B. Gaudiosi Christi Confessoris foris Urbem euntibus ad S. Januarium Martyrem, in porticu sita*: Atqui Nostrianus medio Sæculo V. sedit, atque post XVII. Episcopatus annum obiit; ergo illum paullo post Gaudiosum obiisse dicendum erit; quare merito dicemus, Gaudiosi corpus statim ab obitu in Cœmeterio conditum fuisse eo loci, quo paucos post annos & Nostrianus sepulturam adeptus fuit. Hinc colligendum, Ecclesiam S. Gaudiosi, a qua unus ex aditibus Cœmeterii nostri nomen assumpsit, medio Sæculo IV. ædificatam fuisse, a qua quidem ætate aditus ille extramurani Cœmeterii, vulgo Cœmeterium, vel Ecclesia S. Gaudiosi appellari cœpit. A Sæculo autem V. Neapolitanos puto in eo Cœmeterii aditu sepulcra frequentius posuisse, postquam scilicet Ss. Gaudiosi, Quodvultdei, aliorumque Sanctorum corpora illuc condita viderant, cum quisque ex antiqua Ecclesiæ disciplina, quæ diu nos inter viguit, eo sepeliri mallet, quo Sanctorum ipsa jacerent; quamobrem statim post inlatum S. Gaudiosi Corpus, Episcopum nostrum Nostria-

Strianum, qui Sanctitatis fama, teste Diacono, in-
 cernerat, eo conditum legimus; id autem testantur
 inscriptiones, quas illuc inventas referunt Tutinius,
 Capaccius, aliique, de quibus inferius dicemus.
 Locus tandem hujus aditus Cœmeterii, in quo S.
 Gaudiosi Ecclesia erat, Sæculo XVI. nostris jamdiu
 ignotus, ab iis repertus est, qui Anelli latronis,
 illuc latitantis, vestigia securi erant, ut Capaccius
 refert, (historiam enim inventionis hujus Cœmete-
 rii, quam Camillus Tutinius in Vita S. Gaudiosi
 narrat, fabellis merito accensendam putamus, cum
 Capaccius, Tutino vetustior, de ea plane sileat) atque
 anno tandem MDLXXXIII. a Paulo Aretino Ar-
 chiepiscopo Neapolitano Fratribus Ordinis S. Domi-
 nici traditus est, qui Templum magnificentissimum
 illuc excitavit, quod Divæ Mariæ Sanitatis dica-
 runt, ob pristinam loci denominationem, qui, si Tut-
 inio fides erit, olim *vallis Sanitanis* ob æris tem-
 periem dicebatur.

Proximior huic Cœmeterii nostri aditui, in quo
 Ecclesia S. Gaudiosi erat, patebat alter, qui *S. Viti*
 olim dicebatur, nunc *S. Maria della Vita*. Constans
 est apud nostros traditio eo loci ædiculam S. Vito
 Sacram fuisse, de qua Capaccium, aliosque vide.
 Hujus ædiculæ adhuc quædam extant rudera in aditu
 Cryptæ, cui Templum *S. Mariæ della Vita*, atque
 Carmelitarum Monasterium immipet, olim tum
 ædícula, tum aditus Cœmeterii in area, quæ pro
 Templo est, patebat, at ne latronibus, aliisque
 perditissimis hominibus perfugium esset, illum ob-
 struere curarunt Carmelitæ. Eo autem in Cœme-
 terii aditu a primis usque temporibus Christiano-
 rum sepulcra vel primitus obtinuisse puto, cum a-
 ditus ille ceteris remotior, adeoque latitantibus
 Christianis accomodatio procul dubio foret. Huic
 conjecturæ aditum fecit Marmoreum Calendarium

nostrum, in quo legimus festum depositionis S. Maronis Episcopi nostri cum S. Vito conjugii, sic enim sub die Junii XV. legimus: *Dep. S. Maronis Episcopi Nostri, & S. Viti*: facile enim mihi suadeo, ea de causa Maronis festum cum S. Viti illo simul junxisse nostros, quod in S. Viti Oratorio olim Maro Episcopus noster sepultus fuerat; quæ si demus, plane sequitur ab altero Sæculo eo loci Episcoporum nostrorum sepulcra obtinuisse, quo deinde S. Viti Oratorium extructum fuit.

Extremus tandem, atque ceteris ab Urbe remotior aditus extramurani Cœmeterii is est, qui ut nostris ad hanc usque ætatem suusum fuit a S. Euphebio Episcopi nostri tumulo nomen accepit, quod nunc, ut dixi, Monasterium est Cappuccinorum, a nostris vulgo *S. Eremo Vecchia* nuncupatum, ut ab alio discriminetur eorundem Fratrum Monasterio, cui etsi a Conceptione B. M. Virginis titulus fuerit, a nostris tamen *S. Eremo nuovo* appellatur.

Quantæ autem vetustatis aditus ille fuerit, haud ita facile definiiri potest, cum pene nullum supersit huius rei monumentum; quare Johannis Diaconi Chronicon secuti, si quæ sunt ad rem nostram conjecturæ, in medium asferre non piget. Prima itaque, cui ipsius Diaconi *mutisio* ut Mazochius ait, occasionem dedit, quæstio ea est, unde & præsentis argumenti tota quanta est res pendet, quo nam scilicet Ephebus post obitum primo sepultus fuerit; de loco etenim ejus Sepulcri silet Chronographus ille, ad nauseam parcus in Episcoporum nostrorum gestis enarrandis; ait enim: *Ephebus Episcopus Pulcher corpore, pulchrior mente, plebi Dei Sanctissima præfuit, & fideliter ministravit. Ipse vero post quorundam incursionibus translatus, deductusque Neapolim, Ecclesia Stephania reconditur. De primo itaque loco, quo conditus, unde & translatus fuit, ne verbulum qui-*
dem

dem . Hinc etsi nemo inficias ibit in Cœmeterio extramurano Euphebiū conditū fuisse, quo cuncti fere Episcopi nostri sepulti sunt, de aditu tamen, ubi ejus fuerit tumulus, adhuc sub jude lis manet . Verum quidquid sit de primo Euphebii sepulcro, nil inde ad rem nostram redire mihi videtur; siquidem aditui illo, de quo nobis sermo nunc est, non ab Ephebio, sed ab Ephero, Episcoporum nostrorum altero, nomen obtigisse puto, Ephebii namque corpus ætate, qua Johannes Diaconus Chronicon scripsit, Sæculo nimirum IX., in Stephania adhuc erat; ait enim ille: *Ecclēsia Stephanie reconditur*. In Urso autem Episcopo nostro sic scribit: *Ipse vero Ursus Episcopus sepultus est in Cymiterio foris Urbe ubi & Beatus requiescit (a) Epherus*. Igitur Ephereum hunc, de quo heic meminit, cum sua ætate non in Stephania, sed in Cœmeterio extramurano adhuc requiesceret, dicendum, alterum omnino esse ab Eusebio, quem octavo loco ille inter Episcopos nostros retulerat, cujus corpus jam tumulatum, forte a Johanne IV., in Stephania fuisse scripserat. At, dices, Ursus initio V. Sæculi obiit, Eusebius vero Episcopus noster medio Sæculo VII.; cur ergo Diaconus locum, quo Ursus

duo

(a) Quamquam Mazochii Viri. Cl. sententiam magni faciamus, minime tamen laudandum erit illius ingenium in emendandis veterum locis, ultra quam par est, proclive: Heic sane emendavit: *Requievit*, neque perpenſa faciliiori loci interpretatione, qualis videtur ea, quam nos heic tradimus, neque vel uno novæ hujus lectionis a vetustioribus codicibus, (in quibus omnino omnibus *requiescit* legitur) desumpto argumento.

duo ante Sæcula sepultus fuit, ex Cœmeterii loco, quo post biscentum annos Eusebius tumulatus fuerat indicavit; cum potius dicendum fuisset, Eusebium sepultum esse, quo Ursus, qui bino sæculo illum præcellerat, conditus jam fuerat. Verum hinc vides, Johannem Diaconum loca aditus Cœmeterii indicasse ea denominatione, qua notiora erant; quamobrem, cum sua ætate aditus Cœmeterii, cuius ille meminit, ex sepulcro Eusebii (apud Diaconum *Eupheri*) magis, quam ex Ursi ipsianis a cunctis denominaretur, hinc merito ea ratione luculentius locum descripsit. Ex quo quidem plane sequitur, ætate Johannis Diaconi celebre jam evasisse aditum illum Cœmeterii, in quo Corpus Eusebii conditum fuerat.

His autem ita explicatis, quæ inde sequuntur, expendamus. Ac primo quidem, illum Cœmeterii aditum, de quo loquimur, jam inde ab Ursi Episcopi nostri ætate extitisse, ab initio nimirum Sæculi V. Secundum: Non ab Eusebio, quem octavo loco Johannes inter Episcopos nostros recensivit, sed ab Eusebio, qui post alterum sæculum vixerat, huic Cœmeterii aditui nomen derivasse, cum forte hic miraculis præ Urso, etsi antea illuc humato, inclaruisset, unde ab Eusebio, deinde nomen tulit locus ille Cœmeterii, in quo a V. Sæculo nostri sepeliebantur. Tertium: *Epheri* nomen illud idem esse, quod Chronista noster dixit *Eusebius*, cum, ut hactenus diximus, ea, quæ de Epheri sepulcro narrat tum *Urso* Johannes Diaconus, nullimode in Eusebio antiquiori Episcopo conveniant, cuius corpus ætate ejusdem Johannis in *Stephania* *requiescebat*. Quare heic animadvertendum est, nomen Eusebii tum in Chronico Johannis edito a Muratorio ex ms. Vaticano, tum in aliis ms. codicibus ejusdem Chronici nusquam diversimode legi, adeoque varie-

tatem, atque corruptionem nominis *Euferi*, vel *Eupheri*, *Eufvemi*. &c. non in *Eusebio* accidisse, sed in *Elsebio*, cujus nomen a nostris nunc uno, nunc altero modo prolatum fuit; quare falluntur Muratorius, Caracciolus, atque ipse Mazochius, qui, perperam de *Euphebio* interpretati locum sepulture *Eupheri*, antiquioris hujus Episcopi nomen tot subiisse vicissitudines arbitrati sunt. Quartum: Hinc plane evanescit non parvi facienda difficultas, quæ ex perturbata Chronographi interpretatione prodiit, quam ceteroqui prætergressum esse Mazochium miror: nequit enim intelligi, qua ratione corpus *Euphebi* postquam ob *incursiones*, (ut scribit Johannes) Agatenorum forte, in *Stephania* translatum fuerat, rursus in Cœmeterii aditu reduxerint nostri; quæ quidem altera translatio inverosimilior eo vel magis videtur, quod post Johannis Diaconi ætatem facta fuerit; scilicet post Sæculum X., in quo nulla occurrit neque hujus translationis probabilior ratio, nullum pene exemplum: immo ipsa huic translationi repugnat nostri Cœmeterii per id temporis conditio, e quo facilius erat alio transferri, quam translata, atque in Cathedrali Templo tumulata, rursus inferri illuc Ss. Episcoporum corpora, quemadmodum animadvertimus, de Fortunati Corpore locuti. Incepto itaque desistat Mazochius, qui frustra tempus, atque novæ hujus translationis causas invenire conatur; & monumentorum inopiæ irascitur; nulla enim umquam fuisse satendum erit corporis illius Episcopi *Epheri* translatio; qui statim post obitum, ut Johannes Diaconus scribit, in Cœmeterio conditus, illuc Sæculo X., quo Johannes Chronicon scribebat, adhuc erat. En itaque qua ratione, quin vim inferamus textui Johannis Diaconi, liquido patet, qua de causa simul cum Fortunati, atque Maximi corporibus anno tandem MDLIX. in eo Cœmeterii aditu,

aditu, quo tum Cappuccinorum Ecclesia, Monasteriumque novendecim ab annis (Cappuccini enim anno MDXXX. illum Cœmeterii aditum extruendis Monasterio, atque Ecclesia a Vincentio Carafa acceperant) erat, repertum fuerit & Eusebii Corpus, quippe quod numque eo dimotum loco fuerat. Textus tandem Diaconi nostri hunc Eusebium, qui medio Sæculo VII. obiit, a nostris inter Divos relatum manifeste docet, cum Beatum illum appelleret, ait sane: *Ubi & Beatus requiescit Ephesus*. Hinc si hæc, quæ hactenus expendimus argumenta, animadvertisset Cl. Mazochius, ab iis certe abstinisset, quæ in Commentariis Kalendarii Marmorei sub die XXIII. Maii scripsit, dum de hoc Eusebio ait: *De Eusebio nullum prorsus elegium a Diacono offerri, ut Sanctus dici meruerit*. Quare Patriciani Martyrologii festum, ut habes apud Bollandistas, atque ipsum Mazochium ibid., huic recte tribuendum Eusebio, non autem, ut Mazochius, ratus nomen *Eusebii* in *Eusebii* illud corruptum, opinatur, Euphebio vetustiori Episcopo; legimus in laudato Martyrologio sub eadem die *S. Eusebii Confessoris, & Episcopi Neapolitani*. Quando enim ex eodem Johanne Diacono nobis de *Beatitudine* Eusebii constat, ut dictum est, nulla superest ratio, quæ *Eusebium* Martyrologii Patriciani velut corruptum nomen pro *Euphebio* traducendum fuerit. Mazochio nihilominus minime refragabor quod ad festum Kalendarii nostri Marmorei, quod antiquioris illius Episcopi proprium esse non dubito, præsertim ex ipsomet nomine, quemadmodum in marmore se habet: *Deposuitio S. Ephebi Episcopi*, ubi vides *Ephebi*, sive *Euphebi*, non autem *Eusebii* festum indici. Quæret fortasse aliquis, quare si & inter *Beatos* Eusebius recensebatur, in nostro minime fuerit marmoreo Kalendario? Quis quis autem hujus rei causas in-

telligere mallet, adeat eundem Cl. Mazochium, qui in toties laudata Dissertatione de *Culto Ss. Neap. Eccl. Episcoporum*. quamplures affert rationes, quibus nonnullorum Episcoporum, quos inter Divos recensitos nemo dubitat, nomina nostrum præterierit marmoreum Kalendarium.

Hinc ut ad Cœmeterium nostra redeat oratio, nullus dubito quin post Martyris Januarii illum celebris apud nostros semper fuerit hic Cœmeterii aditus, cum inde numquam translatus fuerit Beati Eusebii Corpus, quemadmodum & in aliis aditibus factum est, ubi *Memoria* loculorum dumtaxat superstes fuerat, minime autem Corpora, quæ vel in Stephania, vel aliis in Ecclesiis intra Urbem translata sunt. Cui equidem argumento & illud accedit, quod ex antiqua homilia, sive Libello miraculorum S. Eusebii (in MS. legitur *Euphebi* ob nominum affinitatem. Vide ipsummet Mazochium ibid. & in Kalendario): In ea sane homilia primo vides, aditum illum Cœmeterii, in quo *Oratorium* sive *Memoria* S. Eusebii erat, Neapolitanos frequentasse, cum Presbyter, *sportulam* (verba sunt homiliæ) *Ecclesiasticis refertam munilibus, baculo insertam, ferens*, ex Urbe, illuc, ut Sacra perageret, commearet. Secundo, in ipsa quidem Crypta Ecclesiam S. Eusebii fuisse ex eadem homilia patet, in qua narratur, advenisse quadam die, dum Presbyter Sacra eo loci perficeret, *Agarenorum manum*, eosque *per Ecclesie aditus introspicere*, ut si quos illuc invenirent, de more raperent; si porro locus ille nulla celebratus frequentia foret, qui illuc in tam nemorosis, pro ut tunc erant, atque ab Urbe remotis oris homines quærivissent Agareni, qui nostros frequentissime agros lustrabant? At tandem Sæculo, ut jam dictum est, XVI. veterem illam Cappuccini, ut novam construerent, exciderunt Ecclesiam, ita ut vix

Ca-

Camilli Tutinii ætate antiqui Oratorii postrema pars superesset post Maximam Aram Templi Cappuccinorum, e quo aditus antiquo Oratorio, atque ipsimet Cœmeterio patebat, quo & antiquam S. Eusebii imaginem, muro depictam, invenit ille, quam minio expressam opera viri hujus, de Patriis antiquitatibus optime meriti, videre est inter sua ms. opera, quæ in Brancacciana Bibliotheca servantur.

Postquam de aditibus Cœmeterii nostri dictum est, deque *Ecclesiis*, sive Oratoriis, illuc a nostris plerumque Episcopis ædificatis, nunc de aditus maximi celebritate edisserendum restat, qui ceteros populi, atque Neapolitani Cleri frequentia facile vicit ob cultum *Memoriæ* S. Januarii, quam eo loci a V. Sæculo, ut dictum est Johannes I. Episcopus noster extruxit, eo illatis Martyris hujus lipsanis. Sane cum jam inde a translatione hujus Martyris e Marciano Neapolim, nostri maximo cultu Divi Januarii Corpus prosequerentur, hinc factum est, ut Sacri ejus tumuli *Monumentum*, in maximo Cœmeterii nostri aditu positum, celebre evaserit non modo apud nostrates, sed & apud reliquos harum regionum incolas, quemadmodum & antiquiora Kalendaria, atque tandem Ducum Beneventanorum erga Januarium devotio testatum faciunt.

Primam itaque Martyri Januario Sacram in Cœmeterio extruxisse ipsomet in toso ædiculam eundem illum Johannem Episcopum nostrum, in qua, ut dictum est, illius corpus *propriis manibus* condidit, nemo inficias ibit. A V. autem Sæculo Neapolitanos hanc exttamuranam Martyris Januarii *Memoriam* frequentarunt, quam merito velut primum, Martyri nostro dicatum Neapoli Templum habemus. Hinc quemadmodum Romæ Pontifices, Clerus, populusque statutis hebdomadæ diebus, etiam postquam Ecclesia pace potita est, in Cœmeteriis Sacra

peragere consueverunt, ut fufe probant tum Romanorum Pontificum Acta apud Anastasium Bibliothecarium, tum quamplura monumenta; quæ Bolderus tomo. I. *Observationum* collegit; ita & nos inter factum fuisse non dubito, tum ob Ecclesias in eodem Cœmeterio constructas; tum ob Sanctorum Episcoporum nostrorum, quæ eo erant, corpora; tum postremo ob illata Sacra Martyris Januarii pignora, quæ miraculorum frequentia populum undique illuc vocabant. Argumento autem nobis sint tot Ecclesiæ, quas in Cœmeterio fuisse scribit Johannes Diaconus, cum pro illius ævi disciplina vel pueris notum sit, Episcopos Sacrum cum Clero, & populo in illis perfecisse; e qua quidem disciplina *Stationum* mos manavit; quem & Neapoli pariter fuisse non dubito, ejus Disciplinæ vestigia in antiquioribus memini me vidisse membranaceis Neapolitanæ Ecclesiæ Kalendariis, et si vix subobscura ad nostram ætatem supererit *Stationum* indictio, ususque in Quadragesimæ Dominicis diebus.

At medio Sæculo VIII. Paulum II., qui *Major* nuncupatur, Episcopum nostrum, cum primores Urbis nostræ, propter Græcorum connexionem, Iconoclastarum nempe hæresim, qua illi laborabant, nollent intra Urbis mœnia uti Episcopum recipere, ut idem Johannes narrat, Paullum ad Ecclesiam S. Januarii Christi Martyris non longius ab Urbe dicatam trans miserunt, in qua duos ferme annos commoratus est. Is autem duobus hisce annis Ecclesia S. Januarii, velut Cathedrali, usus est, quare illam Cleri, atque populi frequentia celebriorem jam inde evasisse consequens est, præsertim cum, ut Johannes Diaconus aperte fatetur, neque electus, neque populus hæretica labe infectus esset, ait enim: *Sane Clerus omnis, & populus cunctus canonice illi, ut vero obtemperabant Pastori, resque omnes Ecclesiæ absque ullius detinebat, & disponebat.*

obstaculo. Hinc a medio VIII. Sæculo, quo populo ut Sacris adesset, necesse fuit, *Cœmeterialem* S. Januarii Ecclesiam, in qua Episcopus rem Divinam faciebat, frequentare, celebrior illa procul dubio evasit, ita ut vel ipsimet Clerici ad novissimam usque ætatem quovis anno semel ad Sacra S. Januarii limina venire tenerentur, qui quidem mos etsi ab antiquissima consuetudine invisendi Martyrum limina effluxerit, clericis attamen nostris velut lex fuit, qua juramento obligabantur illi, ab eo forsân Sæculo, quo Paullus Episcopus, de quo sermo nobis est, illuc duobus integris annis, velut in proprio degit Episcopio. Hujus jurisjurandi Clericorum formulam hæc subjicimus ex antiquo Læctionario Neapolitanæ Ecclesiæ; Langobardicis characteribus in membrana grandiori mss., quod in Archivo Ss. Apostolorum servatur, ex quo Chioccharellus omnium primus illam evulgavit.

Formula Juramenti a Beneficiariis S. Neap. Ecclesiæ præstari solita.

Ego N. juro per hæc S. Dei Evangelia, quod ab hac ora in antea fidelis ero S. Neap. Ecclesiæ Domino meo Domino Humberto S. Neapolitana Ecclesiæ Archiepiscopo, omnibusque ejus Successoribus, canonice intrantibus. Non ero in consilio dicto vel facto, ut vitam, vel membrum amittant, vel mala captione capiantur. Consilium quod per se, vel per alium mihi crediderit ad ejus dampnum nulli pandam. Jura, & possessiones Neapolitana Ecclesiæ juxta meum posse ab omnibus defendam salvo meo ordine. Possessiones Ecclesiæ meæ de novo non in feudabo, alienabo, nec in perpetuum locabo. Nuntium ipsius Ecclesiæ Neapolitanae, & ipsius Domini mei Archiepiscopi, quem certum esse cognovero, in eundo, stando & redeundo

*honorifice tractabo. LIMINA BEATI JANUARIJ
singulis annis personaliter visitabo, nisi prepeditus
fuero canonica prepeditione. Sic me adjuvet Deus, &
hec S. Evangelia. (D)*

Ex hac autem Juramenti Clericorum formula constat ad Sæculum usque XIV. perstitisse inter Neapolitanæ Ecclesiæ Clericos antiquum morem visitandi singulis annis *Limina Beati Januarii*.

Dum autem eo in Cœmeterio moraretur Episcopus Paullus, plura illuc construxit adificia, ut Diaconus noster ait, qui ea inter duo potissimum meminit nimirum *Triclinium*, quod est introeuntibus a parte dextra, & *Marmoreum Baptismatis fontem*, in quo Paschalibus aliisque Festis omnes occurrentes suas baptizabant filios. Ex hoc autem Triclinio, de quo fufius in Cœmeterii topica descriptione, patet Episcopum omnia Ecclesiastica munia illuc obiisse, quemadmodum ex constructo marmoreo Baptismali fonte, eo loci & Baptismum statutis Festis diebus ministrasse, scribit Diaconus; quare tunc temporis, quo adhuc unus Episcopus Baptismum suæ Diœceseos incolis impertiebatur, nonnisi Cœmeterium quotquot baptizari maluer, adiiſſe fatendum erit. Quamobrem nemini certe mirum erit, antiquam erga Martyris Januarii Ecclesiam, quæ in Cœmeterio erat, religionem in Neapolitanorum animis altiores egisse radices a Paulli II. Episcopi

ata-

(D) Hanc formulam vides atatem Sæculi XIV. præferre, quo incunte Humbertus Archiepiscopatum tenuit. At eodem in Læctionario eandem legi formulam sub Philippo Archiepiscopo anno MCCLXXXV. Ex stilo autem, atque phrasi ad X. vel XI. Sæculum illam facile amandarem. At de illa termo forte alibi fufius redibit.

ætate, qui biennio in eodem Cœmeterio degit. Antiquam certe dixi, quandoquidem Eugipii ætate jam adeo celebre nostros inter erat Januarii Sepulcrum, ut per illud velut per *carissima quaque* in maximi momenti rebus Neapolitani suos concives obtestarentur, ut legimus in celebri subscriptione *Petræ Subdiaconi S. Neapolitanæ Ecclesiæ* ad calcem cuiusdam codicis, qui excerpta olim ab Eugipio Lucullanensi Abbati ex Augustino deprompta continebat: In illa sane, quam ex Petro de Marca, atque Mabillonio habes apud Mazochium *Dissert. De Cultu Ss. Eccl.* p. 264., legimus: *Testes sitis etiam nos per Confessionem, meritaque Beati Januarii Martyris Eccl.* Petrus scilicet Subdiaconus alios, ne librum ex Ecclesiæ Archivo auferant, obtestatur per *Confessionem* . . . *B. Januarii*, h. e., per illius Sepulcrum, nemo sane ignorat ea ætate Sanctorum sepulcra passim *Confessionum* nomine venire. Lege Cangium. Ex hac enim subscriptione Sæculo VI. exeunte celeberrimam jam fuisse S. Januarii *Confessionem*, sive Sepulcrum sequitur, cum Petrus Subdiaconus sub Reduce, Episcopo nostro ad annum ex Mazochio DLXXXI., illam ad calcem Eugipiani Codicis exaraverit.

Cum autem Paullus Episcopus ad ipsammet Urbem revocatus tandem fuit, quamquam in Episcopo maneret, solemnioribus nihilominus diebus ad ipsam veniebat S. Januarii Ecclesiam, rem Sacram eo factururus. Illud aperte testatur Auctor Libelli Miraculorum S. Agrippini parte II. ap. Mazochium ibid. p. 348. Cum *Beati Januarii*, scribit ille, *gloriosa celebraretur solemnitas. Tunc presatus Pontifex dominus Paulus cum omni clero atque magnatibus cum ymnis, & laudibus ad Ecclesiam (S. Januarii in Cœmeterio, de qua heic loquitur) processit de more, Sacraque mysteria exultantes agere cepe-*

ceperunt. Duo heic animadvertenda I. Episcopum cum omni clero, atque optimatibus Sacram supplicationem indicere consuevisse ab Urbe ad Cœmeterii Ecclesiam S. Januarii. II. Id *de more* fuisse, ex quo intelligimus jam tum moris fuisse, ac de jure Neapolitanæ Ecclesiæ disciplinæ, ut Episcopus, supplicatione indicta, Cœmaterialem S. Martyris Ecclesiam in solemnitatibus S. Januarii, adiret. Quare jam inde a Paulli ætate diu perstitisse puto disciplinam hanc in Neapolitana Ecclesia; eo ut temporis progressu, frigescente antiqua erga Ecclesiam illam religione, una dumtaxat *Passionis* Dominica Episcopus noster solemnem hanc supplicationem ad Martyris Sepulcrum perfecërit, quæ et si nostra ætate a solis perficiatur Hebdomadariis, ad exitum nihilominus Sæculi XIV. adhuc Episcopi præsentia celebris erat, cujus ritum describit Ursinianum Episcopi, atque Capituli Neapolitani Rituale, quod mi. apud me servatur, quodque propediem publici juris, faciam. Ex illo autem eam heic excribere non morabor periocham, qua hujus supplicationis, qualis Sæculo XIV. sub Johanne Ursino Archiepiscopo nostro erat, ritus continetur.

Ex MS. cui titulus: Antiquæ Consuetudines Ceremoniarum Majoris Ecclesiæ Neapolitanæ, sub Johanne Ursino Archiepiscopo anno MCCCXXXVII. die V. Maii exarata.

Num. XXXVIII. Item Dominica de Passione D. Archiepiscopus consuevit ire eques & Capitulum eques vel pedes, sicut placet, ad Monasterium S. Januarii de foris, & ibi cantare missam. Et Diaconus, qui ibi dicit Evangelium, debet benedicere cereum in Majori Ecclesia Neapolitana die Sabbati Sancti: Capitulum vero propter officium, quod fit illo die per ipsum

ipsum in dicta Ecclesia, debet habere unciam unam ab abbate ipsius Monasterii: Dicta vero missa D. Archiepiscopus una cum Capitulo suo ascendens Palatium dicti Monasterii consuevit confedere in Claustro ejusdem Monasterii. Abbas vero ipsius Monasterii tenetur ex debito venire coram Domino Archiepiscopo vel ejus Vicario ipso absente, cum tobalea in collo & uno pane & cultello in manibus, & flexis genibus incidere panem illum & dare D. Archiepiscopo vel ejus vicario, ipso absente. Quo pane tantum dato idem abbas dat sibi, sive servit sibi de bono greco & familiares D. Archiepiscopi servant de pane & greco tantum aliis de capitulo & presbiteria venientibus cum ipso, ad expensas Monasterii.

XXXX. Item quod idem abbas tenetur dare, sive dare facere ad decenandum omnibus familiaribus D. Archiepiscopi euntibus cum ipso, nec non familiaribus Diaconi, dicentis Evangelium.

Præstita autem dicta servitute per abbatem dicti Monasterij, D. Archiepiscopus equitat cum diaconibus & aliis de Capitulo volentibus equitare, & magistri scholarum cum aliis cantoribus debent venire pedibus ante eum cantando pulcherrimas sequentias usque ad viam Sancti Gaudiosi: Et ibi D. Archiepiscopus cum aliis venientibus cum eo aliqualem moram trahere consuevit, stando eques; & diaconus qui dicit Evangelium, debet dicere alta voce Lumen Christi & magistri scholarum cum aliis cantoribus respondere Deo gratias; postmodum primicerius dicit lumen Christi ut dictum est; & tunc idem Diaconus non tenetur ex tunc in antea ire ad matutinum. Hoc peracto veniunt usque ad viam Sancti Antonii & ibi mandat D. Archiepiscopus familiaribus suis, quod currant ad videndum quis eorum melius currat: Hoc autem expleto Archiepiscopus consuevit invitare dicentes Evangelium & epistolas ac etiam Magistros scholarum cum can-

cantoribus ad comedendum cum eo. Nec non & cardinalem sibi in missa servientem.

Cum autem Paulo Episcopo, qui biennio Pontificiis muneribus in Cœmeterio functus erat, in dies convalesceret Neapolitanorum religio erga Martyris Januarii Sepulcrum, nil mirum erit magnam eo fuisse populi frequentiam, ita ut quandoque neque ob affluentem turbam vel ipsis infirmis in Ecclesiam S. Januarii se se inferre liceret, ut legi in satis antiqua Homilia, characteribus longobardicis ad calcem exarata membranei codicis *Passionis S. Januarii*, quæ servatur in Archivo Ss. Apostolorum. Hinc ob innumera, quæ illuc in dies infirmis, aliisque, ut in eadem legimus Homilia, bene eveniebant prodigia, Martyris Januarii ope, factum est, ut undique & donis illius cumlaretur Ecclesia ne dum a civibus, sed & ab ipsis etiam advenis, qui ad limina Martyris veniebant. Quæ quidem dona nullus dubito quin in ipsius Episcopi manu jam tum traderentur, cujus certe juris Ecclesia illa a Pauli II. ætate evaserat, ita: ut ad Oliverium usque Neapolitano Archiepiscopo jus illud steterit, ut mox dicemus. Hoc autem jus Neapolitano Episcopo acquisitum puto jam inde ab ætate, qua Paulo II., de quo hætenus locuti sumus, ne intra Urbem moraretur, Cœmeterii locum publico quodam decreto Neapolitani concessere: Id innuere videtur Johannes Diaconus in *Paulo*; Scribit enim Neapolitanos, propter Græcorum (Iconoclastarum) connexionem noluisse illum in Episcopo recipere; quare inito consilio eum ad Ecclesiam S. Januarii Martyris, non longius ab Urbe dicatam, transmiserunt, cum interea Clerus omnis, & Populus cunctus canonice illi, ut vero obtemperarent Pastori. Senatusconsulto itaque, Primatum nempe, quos inferius meminit Johannes, atque plebiscito

Visito *Ecclesia S. Januarii* Episcopo tradita est Episcopii vice, quandoquidem eo loci Episcopi munera obiit integro biennio Paullus; quamobrem jam tum illius Ecclesiae jus Episcopis, atque Archiepiscopis Neapolis stetit ad Oliverium usque, qui in Populum Neapolitanum loci illius jus transulit, Episcopo reservata annua oblatione.

Hinc defuncto Paulo, anno Christi juxta Pagium DCCLXVII., sub ejus Successore Stephano, octavo labente Sæculo ipsimet Beneventani Principes Martyris Sepulcrum frequentabant; hinc *Arichis*, ut idem Diaconus in *Stephano* (qui alter est nostrorum hujus nominis Episcoporum) scribit, *Beneventanus Princeps inter multa alia, obtulit in Ecclesia S. Januarii, per præcepti seriem, locum, qui Planuria nominatur, cum omnibus rebus, & super Altare ipsius Ecclesiae pretiosissimum cooperuit mantum.* Quo autem erat locus, qui Planuria tum dicebatur, fuitne cognomen pagus, nunc *Pianura* appellatus? cum prima fronte intelligi nequeat pagum illum, extra Puteolanam Cryptam positum, ad Beneventanum Principatum spectasse: verum re melius perpensa nil obstat, quin Beneventani Principatus jura sub *Arichi* eo usque pertingerent, ab anno DCCXVII., teste enim Paulo Diacono *De Leg. Langob. L. VI.*, & Anastasio Bibliothecario in *Gregor. II.*, eodem anno Beneventani tum Castrum, tum antiquum Cumanæ Urbis agrum occuparunt; nemini autem dubium erit locum illum, quo Planuriæ pagus est, in ipso fuisse Cumano agro, ea parte, quo Septentrioni obvergebatur; hinc optimo jure *Arichis* pagum illum Ecclesiae concedere, atque per *Præcepti Seriem* donare potuit. Nisi quod nostræ adversari videbitur sententiæ Johannis Cumani Ducis nostri Historia; is enim, hortatu Gregorii II., qui anno DCCXXXI. obiit, ut idem Jo-

han-

hannes Diaconus noster in *Sergio* narrat, Castrum Cumani, Langobardis fugatis, captisque, recuperavit. Id forte accidit anno DCCXXX. Igitur, dicit aliquis, sub Arichi Beneventanorum Principe ager Cumanus Neapolitanæ ditionis erat, cum Arichis Principatum adeptus sit anno DCCLVIII. neque *Donatio Planuria* fieri potuit ante annum DCCLXVII., quo Neapolis Episcopus Stephanus creatus est, qui annus erat novus Principatus Arichi. Verum tum ex Anastasio Bibliothecario, tum Paulo, atque Johanne Diaconis castrum dumtaxat Cumani noster recepisse legimus; de agro vero ne verbulum quidem apud illos habes; quare puto Beneventanos, amisso Castro, e possessione attramen agri Cumani dejectos minime fuisse, eo ut ad exitum vergente Sæculo VIII. adhuc antiquo agro Civitatis Cumanae potirentur, in quo cum pagus ille *Planuria* fuisset, jure equidem optimo Arichis eundem pagum Ecclesiæ S. Januarii dono obtulit: Hæc autem, quæ de agro Cumano diximus aperte ostendunt, in definiendo Agro Neapolitano Carolum Franchis falsum fuisse.

Verum tandem Sæculo IX. Neapolitanorum religio de S. Martyrem paullatim atque in dies defecisse puto, postquam Corpus S. Januarii Beneventum translatum est. Anno etenim DCCCXVIII. sub Urso Episcopo nostro electo, ut Heremberti Epitome narrat, at numquam consecrato, Sico Dux Beneventi Januarii S. Martyris Corpus de Basilica, ubi per longa temporum spatia requieverat elevari, & cum magno tripudio Beneventum regreditur. Cujus exemplum secutus Sicardus & ipse Beneventanorum Princeps, arrepta occasione, ob tributum, quod Neapolitani cum Siconi spondissent, ei minime solverant, Neapolim obsedit, &, ut Anonymus Salernitanus scribit, omnia extra urbem ferro, & igne

igne devastans . . . ut Neapolitanam capere posset Urbem , nam & corpora Sanctorum effodiens , eorum Sacra mysteria (Corpora nimirum) abstulit.

Consentaneum itaque fuit , ut , sublato a Sicone S. Martyris Corpore ex Ecclesia S. Januarii , antiqua pietas Neapolitanorum sensim deferbuerit , atque ipsamet proinde , qua antea illuc effluebat , populi frequentia nimium minui cœperit. Id autem ex ipsa Tiberii Episcopi Historia , quam Johannes scripsit , inferri quodammodo licet , cum Johannis Tiberii successoris precibus Andreas Neapolitanus Dux Tiberium Episcopum , quem carcere detruserat Bonus Consul , ejusque decessor , *sub custodia* , ut Johannes scribit , *posuerit in cubiculo ante Ecclesiam S. Januarii Martyris* . Si , inquam , locus ille sub Tiberio , tam nimirum cùm jam inde exulaverat Martyris Corpus , populi Neapolitani frequentia adhuc concelebraretur , qui fieri potuit ut carceris loco *Cubiculus* , ad Ecclesiam S. Januarii positus , Episcopo illi foret ?

Novi Cl. Mazochium in eo totum esse , ut de Cubilo Ecclesie Cathedralis , sive Stephanie Johannis Diaconi periocham hanc explicet ; at miror illum frustraneam abuti operam , ut textum Chronographi ceteroqui luculentissimum , in tricas conjiciat. Quare traditam ab illo interpretationem abs re non erit heic ad trutinam revocare. Sic itaque scribit Johannes : *Iste vero Andreas (Consul) perrogum (precibus) hujus Electi. (Johannis) levavit Tiberium Episcopum de lacu miseria , & tenebrarum , & sub custodia posuit eum in Cubiculo ante Ecclesiam S. Januarii Martyris*. In hunc Diaconi locum ita ratiocinatur Mazochius Dissert. De Cultu Ss. &c. parte IV. c. V. p. 150. *Si queras , quanam ea fuerit Ecclesia , facile quivis responderit , videri fuisse illam extramuranam S. Januarii Basilicam*

cam Sed multa me tamen in Chronographi
verbis caligo circumstat, quæ quominus sic accipiam,
impedit. I. Insolens id videtur loquendi genus : In
Cubiculo ante Ecclesiam S. Januarii Martyris ; nec
facile intelligas, cur Ecclesiæ foribus cubiculum præ-
strueretur. II. Proxime antea S. Johannes Electus Du-
cem jurejurando adstrinxerat ; ne eum ex Episcopo
abduceret . . . III. Ubi mox ad narrandam Tibe-
rii mortem proceditur, non videtur is morti proxi-
mus de longi quo ad Episcopium fuisse portatum, ut
populum alloqueretur &c.

Quibus singillatim faciam satis , Diacono ipso-
met duce . Ac primo quidem, nemini eorum, qui
semel Diaconi nostri textum vel obiter percurre-
runt , insolens loquendi genus illud videbitur : In
cubiculo ante Ecclesiam S. Januarii Martyris, de hac
porro sæpissime ea denominatione meminit ille Ec-
clesia : Quod si insolens loquendi genus refertur
ad eo in cubiculo; Quæro quid portenti idipsum sit
Mazochio , ut foribus Ecclesiæ Cubiculum præstrue-
retur ? Falsus sane ille est Cubiculi vocabulo , ra-
tus nonnisi Oratorium, vulgo Cappella, significare;
At si Cubiculi nomine , ut apud Cangium videre
est , quævis venit cellula , cui unico ostio aditus
patet , insolens minime erit ante Ecclesias id ge-
nus Cubicula passim extrui consuevisse ; idque eo
vel magis patebit, si conditionem Cœmeterialis Ec-
clesiæ S. Januarii attendas, quæ utpote in ipso tofo
excavata, cum Secretario (Sacrestia) careret, ne-
cesse fuit & aliud habere Cubiculum , huic usui
accomodum. Mazochio, cui suum erat, heic Dia-
conum de Sacris Cubiculis unice loqui , insolens
videbatur, id genus Cubicula extra Ecclesias fuisse.
Evanuit igitur primum caliginis argumentum.

Secundum. Nequit Mazochius in animum indu-
cere, Tiberium ex Episcopo ad S. Januarii Eccle-
siam

siam extramuranam obductum fuisse, postquam Consul Andreas jurejurando sponderat, nullatenus eum producere ex ipso Episcopo, nec quamlibet maculam facere in corpore ejus. Huic sane jurejurando Johannes Electus Andream non Bonum Consulem obstrinxerat, ne adversi quidquam Tiberio Consulis opera accideret; at decessit Bonus, perinde ac ejus successor Leo magistratu dejectus fuit, ac tandem Andreas Consulatum adeptus est; Num ne hic tertius a Bono Consul sacramento Boni obstringebatur? neque si Mazochius ad Janse- nistas provocaverit, causam tenere arbitror. Præterquam quod Johannes ipse Electus Episcopus, ut opem Tiberio ferret, illum e carcere in cubiculum ad Ecclesiam S. Januarii præstructum, transtulit.

Tertium postremo argumentum Mazochio suppe- ditant Johannis Diaconi verba, qui Tiberii histo- riam prosecutus, tandem scribit: *His ita peractis, Tiberio Episcopo in prædicta custodia posito appropin- quavit ultima dies. Qui pridie, quam moreretur, residens in Pontificali Cathedra, de Domna Johanne Electo talem sermonem protulit &c.* Atqui hæc omnia commode perficere potuit Tiberius, quin e Cubi- culo extramuranæ Ecclesiæ ad Episcopium veni- ret; quandoquidem eadem in Ecclesia extramurana S. Januarii extabat, atque etiamnum extat Sella Pontificalis, quam *Cathedram Pontificalem* appel- lavit Johannes Diaconus, e qua populum alloqui certe poterat. Imo, si paululum verba Diaconi perpendamus, hæc in Cathedrali Ecclesia minime acta esse, nemo inficias ibit. Tiberius siquidem erat *in custodia*, e qua certe foras progressus ex Dia- cono textu minime videtur, qui itaque, quin e custodia prodiisset, Cathedram Episcopalem ascen- dere poterat, præsertim cum ob oculos Magistra- tum in ipsamet Urbe foret? Quod si in Cubiculo

Tom. III. P. II.

H

ante

ante Ecclesiam S. Januarii extra moenia commorabatur, nullo negotio ipsam Ecclesiam ingressus, Cathedram, quæ e regione Altaris ad Occidentem est, ascendere, atque populum, qui illuc confluerat, de Pastoris sui extrema valetudine certiorum factum, alloqui. Idque idem Chronographus confirmat, qui scribit, Tiberio vita functo, exequias Johannem successorem minime indixisse, sed *cum veneratione in Ecclesia S. Januarii sepeliisse*, eodem nimirum in loco, eademque in Ecclesia, in cujus Cubiculo degabat ille: Neque ipsemet Mazochius umquam dubitavit, Tiberium haud in Stephania, sed in extramurana Ecclesia S. Januarii a Johanne conditum fuisse, contentus eadem in Tiberii historia eundem Scriptorem *Ecclesie S. Januarii* nomine modo Stephaniam, modo Ecclesiam extramuranam indicare.

Præsenserat vero Mazochius moram potissimum suæ sententiæ afferre denominationem *Ecclesie S. Januarii Martyris* Stephanie datam, cum ad Tiberii usque ætatem tum intra, tum extra Neapolis moenia duo forent S. Januario sacræ Ecclesie, cujusmodi erat Cœmeterii illa, atque Diaconia ab Agnello *ad honorem*, ut Johannes Diaconus narrat, *S. Januarii Martyris instituta*. Hinc undique argumenta corradere conatur, ne huic allidat scopulo. Vide quo autem modo rem conficiat: *Hic autem locus*, ait ille, *sola distinctione, aut parenthesi iuvandus est, quo facilius evadat*. Posuit cum in cubiculò (ante Ecclesiam) S. Januar. Mart. *hoc est*, In cubiculò S. Januarii ante Ecclesiam, sive antequam ex cubiculo Ecclesia fieret. Aut vero sine ullo interpositionis incommodo, in hunc modum: In cubiculo ante Ecclesiam S. Jan. Mart. *h. e.* antequam cubiculum illud in Ecclesiam S. Januarii Martyris verieretur. Huic refellendæ interpretationi non

non vacat frustra allaborare, ipsi per se lectores quanti sit facienda plane videant, atque bonum quandoque dormire Homerum fateantur.

At in *De Cathedrali semper unica* p. 45. postquam fassus fuerat ille, Cathedralē Ecclesiā Sæculo XIII. S. *Januarii* denominationem sortitam esse, antiquius hujus nominis monumentum nostrorum sollertiam fugisse queritur, illudque in imam reicit pagellam, ex Actis Translationis S. Athanasii Episcopi Neapolitani desuntum, Actorum sane Scriptor, qui ut Mazochio videtur X., vel XII. Sæculo ejus sententia floruit, narrat S. Athanasii Corpus e Cassinensi Cœnobio Neapoli translatum, in ipsa Stephania conditum fuisse, quam equidem Stephaniam S. *Januarii Basilicam* idem appellat Historiæ Translationis Auctor. Verum undenam Mazochius resciverit, Athanasii Corpus in Stephania e Cassino translatum fuisse, planè ignoro: Quod si Auctori Actorum Translationis standum fuerit, satis non video, qua mente vir clarissimus in Stephania conditum fuisse Athanasii Corpus arbitretur. Hinc, ne lectores morer, en Auctoris illius verba ap. Murator. *Rer. Italicar. Script. to. II. pag. 1669.* Itaque, ut dicere cœperamus, omnis illa multitudo psallentium cum Sanctis exsequiis ad templum S. properans *Januarii*, ascendentes ingressi sunt Basilicam, & deposito locello, juxta Altare posuerunt; ibique Summus Pontifex, cuncto astante populo, laudis sacrificavit hostiam Mox levantes Corporis Sanctum pignus, & Diaconus imposita antiphona: *Aperite mihi &c.*, tum universus populus in ingenti fletu conversus, educentes eum extra fores in Oratorium S., & Confessoris Christi *Laurentii*, ejusdem Sedis Anzistitis, juxta Sanctissimi *Johannis Antecessoris*, & nutritoris ejus ornatum, diligentissime, & digne sepulture tradiderunt cum ipso locello, cum quo addu-

Elus est ut quorum mens semper in Domino una
 fuerat, eorum quoque corpora nec locus Sepultura se-
 pararet. Athanasii igitur Corpus secus Johannis IV.
 Episcopi nostri illud humarunt Neapolitani. De
 loco autem, quo Johannes conditus fuit, testis abun-
 dantissimus est Johannes Diaconus, qui de Johan-
 ne IV. scribit: *Septem quoque dierum vi infirmi-
 tatis detentus requievit in pace. Luxit, sane po-
 pulus cunctus, tanto orbatus. Pastore Insignis ejus
 exequias uterque sexus & etas usque ad Basilicam
 S. Januarii deducentes officialiter collocarunt Indictione
 decima. Anno nimirum DCCCXLVII. Neque Ma-
 zochius suspicatur heic aliam alteram præter extra-
 muranam S. Januarii Basilicam venire; ait enim in
 laud. Dissert. De Cultu &c. p. 294. hunc Johan-
 nis Diaconi locum commendans: Extramurana Ba-
 siliica S. Januarii facile est intelligenda. Sed postmo-
 dum sive ab ejus successore S. Athanasio, sive ab A-
 thanasio II. sub initio sui Episcopatus S. Johannes
 reductus in Cathedralem fuit, & in Oratorio S. Lau-
 rentii Episcopi Neapolitani positus. At quantum vel
 Clarissimi Viri auctoritas apud alios valebit in
 historica re, modo ne uno producto teste, fidem
 nostram expolcat, nemo novit; quare bona Cl. Ma-
 zochii venia, neque huic Johannis translationi ab
 Athanasio I. vel II. factæ fidem adjiciemus, nisi
 Acta, vel idoneos producat testes, alioqui excita-
 tum conjecturis proprio Marte contextis ædificium
 plane, atque per se corruet. Id unum enim certo
 constat, neque dissentiente Mazochio, Johannem
 IV. in extramurana Ecclesia S. Januarii conditum
 fuisse: Quo sepultus fuerat ille, scribit Transla-
 tionis Athanasianæ Auctor, & Athanasium tumu-
 latum fuisse. Igitur Athanasii Corpus in extramu-
 rana pariter Ecclesia una cum Johanne conditum
 fuisse quis inficiabitur? At Laurentii Episcopi no-
 stri*

stri Oratorium eadem ne in Crypta erat? Quæret aliquis. Scilicet, quamquam de illius Sepulcro si-
leat Chronographus; quandoquidem Cœmeterium
cunctis fere Episcopis nostris unum erat per id tem-
poris Sepulcretum, & Johannes Diaconus tum cùm
Episcoporum aliquis alibi præter Cœmeterium se-
pultus est, aperte nos doceat. Quemadmodum ita-
que extra Ecclesiam illam S. Januarii, ut dicemus
in ea, quæ mox sequitur, Cœmeterii *opixus* de-
scriptione, ad lævam Sepulcra Episcoporum nostro-
rum, quæ passim *Oratoria* tunc dicebantur, erant,
ita & Oratorium ea inter S. Laurentii extabat, in
quo & Johannes IV., & translatus e Cassinensi
Monasterio Athanasii Corpora condita fuere. At-
que hinc vides quanti sit faciendum Mazochii ar-
gumentum de antiqua appellatione *Ecclesie S. Ja-
nuarii*, cujusmodi appellatam fuisse opinatur Ste-
phania ab Auctore Translationis S. Athanasii, cum,
ut luculentissimis efficiamus argumentis, de extra-
murana S. Januarii Ecclesia sine ambiguitate locu-
tus fuerit ille.

Liquet itaque, ut unde digressa est revertatur
oratio, de situ Cubiculi illius, in quo, custo-
diæ loco, Johannes IV. e carcere, quo detineba-
tur, transtulit Tiberium Episcopum: qua sæpe æ-
tate cum Ecclesie S. Januarii nomine extramurana
veniret apud nostrates Cœmeterii Ecclesia, ante il-
luc Cubicula tum pro ejusdem Ecclesie *Secretario*,
tum ad cellularum usum, constructa fuisse non du-
bito, præsertim a Pauli II. ævo, tum cùm ille bien-
nio eo loci moratus, plura tum ad Ecclesiarum Cœ-
meterialium cultum, tum ad domicilii usum con-
struxisse ædificia Chronographus Johannes nos do-
cet.

At Johanne IV. Episcopo, ut ad intermissam
Cœmeterii nostri historiam nos referamus, antiqua

illa populi frequentia, qua percelebre evaserat Neapolitanum Cœmeterium, plane deserbuit, translatis in Stephaniam, quæ illuc reliqua fuerant, Ss. Episcoporum nostrorum Corporibus. Sane cum Johannes IV. Episcopus noster una cum populo Corporum S. Januarii a Sicone Benevento translatis, aliorumque Sanctorum nostrorum, quæ e Cœmeterio rapuerat Siconis filius Sicardus, merito gerneret, quæ Beneventanorum Principum manus evaserant, Sacra lipsana, ne eorum rapinis paterent, prudenti consilio intra Urbana mœnia e Cœmeterii extramuranis loculis ad ipsam transtulit Cathedralē Ecclesiā, ut Johannes Diaconus scribit: *Corpora quoque suorum prædecessorum de Sepulcris, in quibus jacuerant, levavit; & in Ecclesia Stephaniam singulatim collocans, aptavit unicuique arduatum tumulum, ac desuper eorum effigies depinxit.* Quamobrem spoliato Cœmeterio Sanctorum nostrorum lipsanis, etique in ipsamet Urbe translatis, paulatim Neapolitani Cœmeterium neglexere; unde & quæ in ipsomet erant Cœmeterio Ecclesiæ pristino cultu carere cœperunt.

Verum hæc cum animadvertisset Athanasius I. Episcopus noster, qui Johanni IV. successit, ægrotulit locum illum, quo tot sæculis Corpora Martyris Januarii, aliorumque Sanctorum condita fuerant, nullo fere cultu a costris prosequi, *in Ecclesia, ut in Athanasio I. scribit Johannes Diaconus, S. Januarii foris sita, Monachorum collegium sub Abbatissæ regimine ordinavit, offerens eis unum hortum in campo Neapolitano positum; ut nimirum Monachi rem Sacram quotidie in Ecclesia Cœmeterii facerent, atque eo loci Psalmodiæ, ceterisque Liturgicis officiis operam darent.* Eamdem rem dilucidius explicat Auctor Vitæ S. Athanasii ap. Murator. *ibid., qui Secti. XV. scribit: In Ecclesia nem-*

pe Sanctissimi, & Beatissimi Martyris Januarii, quæ juxta memorata Urbis mœnia condita est, & quæ Magna a Civibus nuncupatur, ubi unus tantum Sacerdos excubabat in obsequio, ipse Monasterium instituit, illicque religiose vitæ virum singularem Patrem ordinavit, qui cum collato sibi grege incunctanter Deo jure laudis officium persolverent. His adde Actorum Traslationis Auctorem manifeste capite II. in ipsomet Cœmeterio, quo Monasterium ille condiderat Cœnobitarum, Athanasium conditum fuisse; dum enim miraculum quoddam, Athanasii precibus patratum, narrat: ait: Adductus namque (cæcus quidam) est ad Beatissimi Presulis (Athanasii) AN-TRUM. Appellasset ne ille Antrum, sive tumulum S. Athanasii, sive Oratorium S. Laurentii, ad Stephanie fores positum?

Itaque medio Sæculo IX. Monasterium Monachorum, certe Ordinis S. Benedicti, ædificavit Athanasius I. Episcopus juxta extramurarum illud Cœmeterium; quamobrem puto & eundem Episcopum bona Ecclesie S. Januarii, ut dictum est oblata, eidem Monasterio tradidisse, inter quæ & Planuria procul dubio fuit ab Arichi Ecclesie S. Januarii dono data. Hortum autem illum, quem meminit Chronographus Johannes, non tantum ad sustendendam Monachorum familiam, quam ut Cœnobitæ de more hortum, Monasterio confinem haberent, Athanasium Cœnobio a se instituto donasse non dubito. Locus autem Horti in ipso erat Campo Neapolitano; quo sano nomine non unus dumtaxat locus venit, qui, ut Mazochius in Comment. ad Athanasii Vitam p. 378. ait, medius intercedebat inter Monasterium, atque Portam (quæ nunc S. Januarii nuncupatur); sed Campus Neapolitanus omne illud dicebatur spatium, quod a Valle S. Mariæ Sanitatis ad S. Euphebie Cappuccinorum Monasterium excur-

rit; quo quidem spatio *Neapolitunum Campum* olim contineri, argumento mihi est antiqua denominatio suburbii, quod olim *S. Juliani*, nunc *S. Antonii* dicimus. Hoc enim Suburbium ab Ecclesia *S. Juliani* nomen obtinuisse, post *Fabium Jordanum* nostri omnes docent; atqui *S. Juliani* Ecclesia posita, erat in ipso *Campo Neapolitano*, ut legimus in antiquarum *Neapolis Ecclesiarum notitia* *Camilli Tutinii*, quam vulgavit *Mazochius* in *Appendice I. Di. Tertat. De Cultu &c.* pagina nempe 327. habes: *Ecclesia Ss. Johannis & Juliani in Campo Neapolis.* Sive itaque, ut *Sabatinio* videtur, hæc Ecclesia eadem fuerit cum *S. Johannis*, & *Pauli* illa, cujus meminere duo vetera Instrumenta, de quibus mox dicemus, sive eo fuerit, quo nunc est Parochia ejusdem suburbii cum cognomine Ecclesia, vulgo apud nostro *S. Giovanniello*, Campus procul dubio *Neapolitanus* ad Suburbii usque *S. Antonii* fines (tum *S. Juliani*) protendebatur. Atque heic prætereundum non erit ne dum *Federici II.*, sed & ipsius *Caroli II. Andegavensis* temporibus adhuc suburbanis hisce locis *Campi Neapolitani* nomen reliquum fuisse. Apud *Sabatinium Kalendarii Neapolitani* to. VI. habes duo Instrumenta ex archetypis, quæ apud Principes *S. Severi* Sangriorum servari scribit ille, descripta, in quorum uno, scripto sub *Constantia Federici II. Matre*, legimus, *Venundedi, & tradidi vobis per anc charta in ac venditionis, idest integro alia una petia mea minore de terra que est per mensura quartas sex insimul mensuratum; appassu ferreum Sancte Neapolitane Ecclesia que campise est.... simul positi vero foris Jujus Civitatis Neapolitane in Campo de Neapoli prope & cum facie de Ecclesia S. Johannis & Pauli insimul una cum introitibus suis, & cum unum trullum qui est inruinatum &c.* Ubi vides Ecclesiam *S. Johannis*, & *Pauli* in *Campo Nea-*

Neapolitano, five *de Neapoli* positam fuisse; & Neapolitanæ Ecclesiæ juris *Campise*, nimirum agrum cultui idoneum in Campo Neapolitano fuisse; quod dilucidius patet ex altero nimirum Instrumento sub Carolo II. scriptum anno MCCCXII., in quo a *Nicolao Clerico cognomento Romano* traduntur *Jacobo Clerico S. Sedis Neapolitana Ecclesiæ integræ ducæ petiæ nostre de terra una majore, & alia minore simul positi vero in loco Sancti Johannis in Campo de Neapoli prope ipsa Ecclesia S. Johannis insimul cum arboribus & fructuosos suos &c.* Et cum infra fines hujus petiæ describantur, habes: *uno latere inest parte est terra de Sancta Neapolitana Ecclesia sicuti lebata exfinant, &c.* Hinc itaque intelligimus quæ de re Athanasius *Hortum in Campo Neapolitano* positum Monachis S. Januarii donavit, cum scilicet eodem in *Campo* bona quedam possideret ipsa Neapolitana Ecclesia, quæ & illa possidebat ad Caroli usque II. tempora. Puto autem posse & locum Campi Neapolitani, in quo bona Ecclesiæ Neapolitanæ erant, quodammodo designari, ea nimirum *Campi Neapolitani* parte, quæ proximior Cæmeterio ad australem potissimum plagam vergebatur; quandoquidem quicquid ab Ecclesia nunc S. Augustini Discalceatorum usque ad S. Januarii Cæmeterium spatii interest emphiteuseos juris ipsius Neapolitanæ Ecclesiæ est, ut in Cæsaris Benincasæ elapsi Sæculi instrumentis, aliisque scripturis memini me vidisse; quamobrem facile conjicerem *Hortum* ab Athanasio, Monasterio S. Januarii donatum, secus ipsum Monasterium, Cæmeterio nimirum confinem esse potuisse ea parte, qua illud Meridiem respicit. Atque hinc quoque patet falsum fuisse Mazochium nostrum, qui Dissertat. *De Cathedr. semp. unica* p. 206. Campos, qui extra urbis mœnia erant, quique ea denominatione veniebant etiam medio

arbores neque arabiles, vel pascuos agros fuisse, sed eam fuisse planitiem longe lateque patentem, quæ ante oppida (non quævis, sed *αἰολογία*, & *majora*) explicabatur, in qua tyrones exercerentur: ex horto enim, qui Monachis ab Athanasio in Campo Neapolitano conceditur, perinde ac ex terris cultis, ut habes in allati Instrumentis, liquet campum Neapolitanum nonnisi arabilem, cultumque agrum fuisse, Urbanis moenibus viciniorem.

At dum interea Monachi S. Benedicti Sacri cultus officia in Ecclesiis exercerent, in quibus olim Corpora Sanctorum fuerant, inde a Johanne IV. in Stephaniam translata; primum ob condita eodem in Cœmeterio S. Johannis IV., atque Laurentii Corpora, tandem ob traslatum eo Corpus S. Athanasii Senioris e Cassinensi Cœnobio, rursus Neapolitani Cœmeterium frequentare cœperunt, potissimum cum indies percrebuisset miraculorum fama, quæ Athanasii precibus fiebant, ut manifeste testatur laudatus Auctor *Actorum Translativis S. Athanasii*, in historica miraculorum appendice, quam ad Actorum illorum calcem de illius ævi more adtexuit. Hinc jam tum ultro crevisse hujus Monasterii cultum satendum erit, quemadmodum quamplura nos docent Diplomatum Regum Nostrorum, quibus vel nova eidem Monasterio Privilegia conferuntur, vel antiqua firmantur. Duo legimus id genus Diplomata apud Capacium *Histor. Neap. L. II. c. VI.*, quorum unum anno Rogerii XV. ejus regni VI. habes: *Congregatio Monachorum Ecclesie vocabuli S. Januarii Martyris, atque Pontificis, atque Beatissimi Agrippini Christi Confessoris sita foris ad Corpus, foris Sanctæ Neapolitanæ Ecclesie &c.* . . . Ad honorem Monachorum quomodo docet Regula Beatissimi Patris nostri Benedicti, sit ad honorem de supradicto Monasterio nostre Ecclesie S. Januarii &c. Ex quo liquet Sæc. XII. Mo-

monasterium illud appellatum fuisse *S. Januarii, & Agrippini*, ex antiquis nimirum Januarii, & Agrippini; ut jam dictum est, Cœmeterii Ecclesiis: immo ex hoc diplomate de Ordine Monachorum plane nobis constat, eos nempe Regulam *S. Benedicti* sequi.

Hoc autem Monasterium jam inde a fundatione, atque Episcopi Neapolitani dotatione, juris Neapolitanae Ecclesiae fuit, ut in altero diplomate Guilielmi Siciliae, & Italiae Regis anno XI. legimus, apud eundem Capaccium ibidem: *Guilielmus, humilis Monachus, & Sacerdos Monasterii Beatissimi S. Januarii sitū foris ad Corpus, juris S. Neapolitanae Ecclesiae, &c.* Hinc in Synodo Cardinalis Alphonsi Carafae Neapolitani Archiepiscopi anni MDLXV. edit. Neap. anno 1568. legimus: *Oeconomi, seu procurator S. Januarii extra muros, quod olim de mensa Archiepiscopali membrum extitit, & ideo semper ejus Oeconomi, vel ejus Procurator in Synodo comparere tenetur.* Ab Auctore autem Actorum Translationis *S. Athanasii* discimus, Sæculo XII., quo hic scripsisse videtur, Ecclesiam illam *S. Januarii*, in qua Monachi Sacra peragebant, *Magnæ* nomen adeptam fuisse, eo quod intra urbana moenia Ecclesia *S. Januarii* parva admodum erat, sive Cubiculum, quod in *Stephania* Martyri dicaverat *Athanasius Senior*, sive Diaconiam *S. Januarii* ab *Agnello* Episcopo institutam, respicias. Illa autem Ecclesia, quæ *Magna* dicabatur Sæculo XII., Monachorum illa fuisse videtur, quæ etiamnum superstes est cum Ara maxima absidi conjuncta, in qua a tergo maximæ Aræ recentioris, prostant extypa Sanctorum *Severini*, & *Sofii*, ex quibus conjicio Monasterium illud ejusdem forte olim *Congregationis* fuisse cum Monasterio *Ss. Sofii & Severini*, quod intraurbanum erat, hodieque extat.

Hoc

Hoc autem ed existisse Monasterium ad Sæculum XIV., testis est lapis Sepulcralis, qui in pavimento Ecclesiæ S. Januarii extramuranæ prostat, quæ quidem, ut dictum est, ipsorum fuit Monachorum Ecclesia. Eo itaque in lapide characteribus, ut ajunt, semigoticis extypum Monachi habes, cum hac epigraphæ.

Hoc anno D. 1356. obiit venerabilis & honestus vir Frater Athanasius Prior hujus Monasterii, qui fieri fecit ciborium supra Altare, & Arcum Marmoreum introitus Chori ad honorem Domini, & Beati Januarii, & ad remissionem peccatorum suorum, cujus anima requiescat in pace.

Ex hoc autem Prioris titulo, cui lapis ponitur, dubitari posset medio jam Sæculo XIV. Abbatis dignitatem eo in Monasterio obsolevisse, ita ut vel ob Cornobii paupertatem, vel ob Monachorum paucitatem antiqua *Abbatia* ab Athanasio Episcopo instituta in *Prioratum*, ut Monasticæ œconomix phrase utar, redacta fuerat. Verum id anno MCCCCLVI. non ita pridem factum fuisse testatur Cœremoniale Urfinianum, cujus periocham retulimus; cum in illo anno MCCCXXXVII., hoc est, novendecim ante annos, de Abbate Monasterii S. Januarii sermo sit.

Hoc autem *Athanasii Prioris* marmor postremum videtur hujus Monasterii monumentum. Hinc certo definiri nequit quo anno, quave de causa Monasterium illud deseruerint Monachi, qui forte alio translati sunt Sæculo XV. ineunte: Hoc enim Sæculo Monasterium S. Januarii in *Commendam* abierat, cujus jura sub *Abbatis* nomine anno MCCCCXLV. possidebat *Nicolaus* quidam *de Neanoli*, quem cum veluti *Regularem Abbatem* Chioccarellus traduxisset, in ea fuit sententia, ut crederet medio Sæculo XV. adhuc Monasterium illud cum suo Abbate existisse.

Quam-

Quamobrem cum Oliverius Carafa Archiepiscopus Neapolitanus locum plane desertum, atque Ecclesiam divino cultu carere comperiisset, anno MCCCCLXXIV. primum a Julio H., deinde a Xisto IV. petita venia, *Confratriam* eodem in loco instituit, atque Xenodochium, peste in Neapolitanos grassante. Jam tum itaque Archiepiscopus Neapolitanus antiqua, quæ possiderat, in Monasterium illud jura in ipsam transtulit Neapolitanam Civitatem, a qua *Æditui* quotannis eliguntur, quibus curæ sunt tum Ecclesia, tum mulierum binæ domus, tum & *γερων χουμον*, quod eodem in loco, quo olim Monasterium, mox Xenodochium fuerat, Neapolitanorum in suos pietas excitavit. Quamobrem has inter vicissitudines antiquæ Cœmeterii Ecclesiæ in tantum pessum iverunt, ut cum sædo squallore vel ipsum Divi Januari Sepulcrum, Oratoriumque oblitum vidisset Archiepiscopus noster Cantelmus, elapso Sæculo selectissimis marmoribus tantum saltem Cœmeterii nostri monumentum condecorare studuit.

Hæc porro, quæ de hujus Cœmeterii historia, diximus, ex imis latebris educere allaboravimus, cum magis plura forte hujus Sacri loci monumenta majorum nostrorum ignorantia deperierint, aliaque in nostrorum sive Monachorum, sive Sanctimonialium inaccessis Archivis iniquo rerum nostrarum fato delirescant.

§. V.

Cœmeterii Neapolitani Topographia.

Neapolitanum Cœmeterium ea parte describendum exordior, qua nunc pervium aliquantulum est, scilicet, quo olim frequentius fuit, ut dictum est,

ob

ob Martyris Januarii, atque S. Agrippini Episcopi nostri Ecclesias, sive sepulcra; cum ceteros, ut diximus, Coemeterii aditus Monachi, quorum Templis subsunt, pietate nescio magis an ignorantia permoti, ostruxerint.

Ad milliari itaque fere medietatem ab Urbis moenibus versus Occasum, eo scilicet, quo *Conicli* nomen ab ipsis subterraneis cuniculis factum est, ad collis *Capimontii* radices amplissimum occurrit ædificium gotico, ut aiunt ordine interius constructum, in quo tum *γερων Χηνης*, tum bina puellarum domus hinc inde sunt. Ad ædificii hujus extremitatem, Aquilonem versus, Templum extat, quod olim Monachorum Ordinis S. Benedicti fuit; hinc post Altare, quod medio nunc absidæ stat, adhuc antiqua Benedictinorum Ara visitur de mediæ ævi, atque Monachorum more: ipsiusmet Absidæ muro adtexta Ara satis parva marmoreum extypum superius habet in quo trium Sanctorum Imagines prostant, nimirum S. Benedicti, S. Januarii, & S. Severini cum sigla quadam, quæ ipsissima est Monachorum Ordinis S. Benedicti Cœnobii Ss. Severini & Sossii; quare opinatus sum, S. Athanasium, qui eo loci Monachos, ut diximus, S. Benedicti primus instituit, ex eodem illos Ss. Severini, & Sossii Cœnobio accepisse. Templum nullus dubito longius olim fuisse, ac proprie ad eam usque portam, qua nunc ad ipsiusmet Templi porticum, sive præcedentem aream pater ingressus, quod satis ostendunt figura fornicum, qui portæ huic, de qua loquimur imminet, & pictura, quæ in ipsismet fornicibus restat, perinde ac vestigia, quæ in tota area sive pronaio adhuc supersunt lateralium hinc inde navium, quæ ad libellam respondent binis navibus lateralibus hodiernæ Ecclesiæ. Id puto factum fuisse, ut commodius utrisque puellarum Monasteriis binus

Cho.

Chorus, ut ajunt, construeretur, quare templum pro medietate fere coartarunt.

In ipsomet Templo ingressus, dextrorsus occurrit porta quædam, quæ Cœmeterio aditus patet. Heic primo se se offert in ipso monte sive montis tuso excissa ædícula; quandoquidem ea est tufum (vulgo *tuso*) montis materia, in qua tota quanta est Crypta excavata fuit; quare præ Romæ illis, quæ passim vel in argilla, vel in glutinoso simplici humo defossæ fuerunt, stabiliores, tutioresque sunt nostræ, eandemque ob rem nostrarum viæ patent ampliores, fornicesque altius eminent. Hanc autem ædiculam a Severo Episcopo nostro excavatam fuisse, diu opinati sunt Neapolitani, rati Severum omnium primum eo loci Martyris Januarii Corpus, e Marcianensi Agro translatum, condidisse; hinc cum jam præcedenti paragrapho nullius momenti hanc esse traditionem ostenderim, hæc procul dubio ædícula, sive Ecclesia Johanni Episcopo vindicanda erit, qui, ut superius diximus, cum primus in Cœmeterio nostro Divi Martys corpus tumularit, & hanc in ipsomet Sepulcro Ecclesiam fecisse, nemo inficias ibit.

Primam autem hanc Cœmeterii Ecclesiam illam eandem fuisse, in qua Martyris Januarii corpus fuit, præter antiquam traditionem, ipsamet evincit loci topographia. Celebrior sane Cœmeterii aditus nemo in dubium revocabit ab Ecclesia S. Januarii nomen desumisse; id liquido patet tum ex Johannis Diaconi lectione, tum ex antiquis chartis. Igitur Ecclesia, in qua Januarii corpus erat, ut nomen Cœmeterio faceret, & ejusdem Cœmeterii ceteris Ecclesiis pro loci natura augustiorem, e in ipsomet primo illius aditu positam fuisse oportet: Ejusmodi procul dubio est hæc, de qua loquimur, Ecclesia, cum & prima occurrat in ipso-

met

met Cœmeterii ingressu, & ceteras, quarum restant rudera, ejusdem Cryptæ Ecclesias magnitudine facile vincat. Neque flocci facienda erit Neapolitanorum traditio, penes quos constans est, ea in Ecclesia Martyris Corpus fuisse; siquidem Monachi, qui primo illud apprime noverant Sæculo IX., uno scilicet Sæculo, postquam Sico corpus Martyris eo asportaverat, hanc traditionem incorruptam servare potuerunt ad Sæculum usque XV., quo illuc commorati sunt; quo equidem Sæculo rerum nostrarum Scriptores acceptam ab illis traditionem nobis scripto tradiderunt, atque aperte fassi sunt eo singillatim Januarii Corpus fuisse.

Patet præterea ex Johannis Diaconi Chronico, Martyris Ecclesiam in ipsis minime fuisse Cœmeterii ambulacris, sed ad illius potius ostium, quo illa, de qua sermo nobis est, prostat; ille enim de Episcopo nostro Victore locutus, scribit, fecisse Ecclesiam S. Stephani Martyris, *ante Ecclesias B. Januarii M. & Agrippini Confessoris*. Si porro Januarii Ecclesia interius in ipsis fuisset Cœmeteriis ambulacris excavata, qua ratione Victor, *ante illam* Stephani Martyris aliam construxisset Ecclesiam? Hoc profecto plane factum est, cum vel in ipsamet externa rupe Montis, quæ pro Ecclesia Martyris Januarii erat, & hanc Stephani ædiculam excavare fecerit, vel in area, quæ ante Ecclesiam S. Januarii erat, Stephani Martyris illam ædificarit, quo loci nimirum nunc *Secretarium*, vulgo *Sacrestia*, præsentis Templi est, ut infra dicemus.

Secundo, ut supra ex libello miraculorum S. Agrippini discimus, ex Ecclesia S. Januarii aditus ad S. Agrippini illam patebat, cum e prima ad alteram descenderetur: atqui ea equidem est hujus primæ Ecclesiæ, quam describimus, topographia, cum ad laevam aditus vestigium appareat, qui quamquam

cemento obstructus sit, ab antiquioribus nihilominus
 γὰρ ποτὶ τοὺς ἄλλους hominibus illum didici iter præbuisse
 ad inferiorem, atque postremum Cœmeterii *Planum*,
 quo nonnisi per gradus descendendum erat, ut ex
 aliis ejusdem Cœmeterii locis apparet; neque alia
 altera est in toto Cœmeterio *Ædicula*, in qua adi-
 tus vel sint, vel appareant, præter hanc unam, quæ
 prima in Cœmeterio occurrit. Si hi, quibus loci
 jus est, veniam patefaciendi obstrusum illum aditum
 fecissent, (neque enim meis id mihi licuit impensis)
 forte extra omnem dubitationis aleam hoc firmassem
 argumentum, atque antiquissimum S. Agrippini Se-
 pulcrum vidissem, meisque ostendissem concivibus.
 Tertium tandem hujus rei argumentum laudatus
 Johannes Diaconus suppeditat, qui duos dumtaxat
 Episcoporum nostrorum eadem in Ecclesia S. Janua-
 rii conditos fuisse scribit, Johannem nimirum, e-
 jusdem Ecclesiæ auctorem, atque Paulum. Johan-
 nem autem singillatim sepultum fuisse scribit *in eo*
Oratorio, ubi manu sua condidisse dicitur Beatissimum
Martyrem Januarium, a Marciano sublatum, in quo
et ipse parte dextera quiescit. In tota autem illa,
 de qua loquimur, prima Cœmeterii Ecclesia, duo
 dumtaxat loculi sunt, iique scilicet ad dexteram :
 imo, præterquam quod loculi magnificentiores sunt
 ceteris, qui in Catacumba visuntur, in utroque for-
 nice imago Episcopi est, manibus expansis de Chri-
 stianorum more. Si temporis injuria inscriptiones,
 quæ illuc procul dubio erant, deletæ non fuisset,
 argumentum hoc luce meridiana clarius pateret. Ex
 quibus equidem omnibus spero in nostram facilius
 descendant sententiam lectores, edque Martyris
 Januarii sepulcrum venerentur, atque Mabillonium,
 falsum esse agnoscant, qui in suo *Itinere Italico* no-
 stram hanc Sacram Cryptam describens, hanc velut
 S. Agrippini Ecclesiam traducit, a quo certe errore
 Tom. III. P. II. I illura

illum reduxisset vel unius libelli miraculorum S. Agrippini lectio, in quo luculentius patet, S. Agrippini Ecclesiam in ipso non fuisse primo, sive medio Catacumbæ plano, sed per gradus ex Ecclesia S. Januarii ad illam descendisse nostros.

Hujus itaque Ecclesiæ (sic illam appello cum Altare, atque Episcopalis Cathedra in ea sit, ceterum figura crypam præferat altiori atque latiori fornice in tuso excavatam) ingressu ferrei cancelli sunt, recentissimi quidem operis, quos forte Archiepiscopus nostrum Cantelmum, qui marmoreis extypis altare, ut dicemus, decoravit, posuisse non dubito, ne iis, qui Cœmeterii ambulacra adirent, antiqua illa Ecclesia omnino pateret. In ipso fere Ecclesiæ medio Ara se se offert, quæ nunc ea parte, quæ cancellis obversatur, albo marmore elegantis sculpturæ, opera nimirum laudati Cardinalis Cantelmi, tum Martyris Januarii imaginem, tum ceteros Altaris ornatus uno eodemque in extypo videntes offert. Verum olim ed fuisse Martyris Januarii Sepulcrum ambigendum non est, cum in universum ea fuerit Ecclesiarum omnium disciplina, ut scilicet supra ipsa Martyrum corpora Aræ pro incruento Sacrificio fierent, teste tota quanta est Martyrum historia; quare sub ipsomet Altare hujus Ecclesiæ Januarii Corpus fuit, eoque illud condidit de illius xvi. more Johannes Episcopus noster. Quod ex ipsamet Ecclesiæ illius denominatione liquet, cum plerumque ex Martyris illo, cujus corpus sub Altare erat, suum desumeret nomen Ecclesia. Quapropter Archiepiscopus Cantelmus, cui præter ambiguitatem suam erat, antiqua etiam accedente traditione, sub Altari illo Januarii corpus ad Sæculum usque IX. stetisse, merito selectis marmoribus, atque affabre sculptis illud decorandum curavit. Verum antiqua, pro ut olim erat, Ara tum a-

lateribus, tum retro videnda se præbet. Hæc porro neque lignea, neque marmorea, sed Cœmentitia est; ex anteriori parte loculum, quo Corpus Martyris erat, fuisse puto, quem nunc videndum negat ex-typum marmoreum S. Januarii, Aræ a Cantelmo adtextum: Ceterum tribus reliquis segmentis integra est Ara, si parvum exceperis foramen in postica Aræ illius parte excavatum; quod sane foramen haud antiquum est, sed recenti manu curiosuli forte cujusdam factum. Ara quatuor palmis e plano eminet, totidem palmorum latitudine, longitudine autem palmorum septem, tectorio induc-ta, supra tectorium in unoquoque segmento minio rubro picta Crucis figura apparet, nimirum in postica Aræ parte media est crux, hinc inde literis uncialibus optimæ notæ, quæ multam testantur vetustatem, hæc habes: ad lævam PAX, ad dexteram LVX. A latere Evangelii alia habetur Crux, quæ interfocat vocem VINCIT, sic V I N + C I T, ac si diceret: *Crux vincit*. Ad Epistolæ vero latus vix eadem Crucis figura restat, at literarum ne vestigia quidem apparent, quas tempus, certe delevit.

E regione posticæ partis Altaris in ipso muro prostypa stat Episcopalis Cathedra, quæ ex ipsomet situ antiquitatem loci satis testatur; Episcopus enim eo stans, in eaque sedens, facie ad populum versus Sacrum faciebat de antiquo Ecclesiæ more, imo eo sedens a fidelibus facile audiri poterat, dum homilias recitaretur: Ara autem tantum e terra eminet, ut Episcopus e postica ejus parte stans, vel sedens ab omnibus commodè videri, audiriq; posset. Sedis figura antiquissima est, atque ne latum quidem unguem ab illis discedit *Selignastris*, quas in antiquioribus Romæ Cœmeteriis invenit Boldettus, ac tandem Bottarius diserte descripsit.

Ad altaris lavam erat olim aditus Ecclesiæ S. Agrippini, ut diximus, e qua ad inferius Cœmeterii *planum* ingressus quoque patet; at cœmento aditum obsepiere, nescio qua de causa, nostri sæculi hujus initio. Ad dexteram duo sunt loculi *arcuati*, quorum alteruter longus ultra septem, latus duobus palmis est. Hi profecto, ut ex Johanne Diacono discimus, Johanni hujus Ecclesiæ Auctori, atque Paulo Episcopis nostris tribuendi erunt, qui quidem duo, eodem Diacono teste, in ipsa Ecclesia S. Januarii sepulti sunt. Nullum vero prima fronte superesse videtur vestigium inscriptionis in utrisque loculis, unde proprius unicuique illorum locus vindicari queat. In primo sane loculo post Cancellos, in loculi fornice tres visuntur figuræ, media Episcopi est, græco more induti, nimbium in capite habet, manibus de orantium more expansis, quod in Cœmeterialibus figuris defunctorum passim occurrit apud Scriptores *Roma subterranea*. Duo autem figuræ, quarum una ad lavam, altera ad dexteram Episcopi sunt, partim exesæ, partim nitri crosta obductæ ita sunt, ut nullimode observari queant: Circum forniceis loculi orbem, rubro pictum, fuisse olim testorio albo literas superinductas apparet, at illarum vix aliqua suboscure videnda se se præstat, neque permaxima diligentia vel unam integram vocem legere potui. In altero autem loculo tres pariter figuras habes, quas utpote minus labefactatas clarius inspicere datum est: Medius enim Episcopus cum nimbo, eodem ferme vestitu atque modo, quo alterum fuisse dixi: ad lavam mihi videtur mulieris figura, quæ supplices manus Episcopo tendit: ad dexteram vir, corpore provolutus, Episcopum velut deprecaturus, alba veste indutus fimbriis undique purpureis ornata. Ex his autem figuris, sedulo, atque pluries observatis, cuinam illorum Episcoporum alter hic locu-

culus tribuendus sit, historia Johannis Diaconi duce, mihi videre visus sum. Narrat profecto Johannes Diaconus, Johannem I. Episcopum nostrum, cum in ipsomet Paschate obiisset, a fidelibus, atque neophytorum turba ejus exequias comitantibus, in Cœmeterio deductum fuisse, & in ipso Martyris Januarii Oratorio sepultum: En illius verba: *Post triduum autem (ab apparitione scilicet S. Paulini Episcopi Nolani, ut Uranii testimonio, Mazochius noster probat) deposito corpore, Neophytorum pompa prosequente, in eo Oratorio, ubi manu sua dicitur condidisse Beatissimum Januarium, & ipse parte dextera humatus quiescit. Nunc in Ecclesia Stephania, ubi Beatus Fortunatus, similiter parti dextra quiescit. Eadem neophytorum pompa illum delatum in Cœmeterio fuisse, testatur Uranius in epistola ad Pacatum de obitu S. Paulini, ubi de Johanne ait: Sanctus Johannes Neapolitanæ Urbis Episcopus sabato (hebdomadæ magnæ) autem secunda hora latus ad Ecclesiam processus, & ascenso tribunali ex more populum salutavit: resalutatusque a populo, orationem dedit, & collecta oratione, spiritum exhalavit. Ea tamen nocte (in qua vigilæ Paschatis agebantur) in Ecclesia vigilatum est. Postero autem die, idest Pascha, illuminatis lampadibus, cum ingenti Neophytorum pompa, prosequente etiam multitudine populorum usque ad Sepulcrum, gloriosam, atque laudabilem sepulturam adeptus est. Duo autem figuræ, quæ Episcopo provolutæ videntur in hujus loculi fornice, albis vestibus indutæ apparent, cujusmodi erant neophytorum illæ, quod vestimenti genus etsi in muliere distingui clarius nequeat, coloribus prorsus labefactatis, in viro autem dilucide patet, cujus vestis plane respondet illis, quas Neophytorum proprias esse, antiqui rerum Ecclesiasticarum scriptores nos docent. Nemo igitur inficias ibit,*

I 3

has

has figuras Neophytos præferre, virum nempe, atque mulierem e Neophytorum ordine, qui juxta Episcopo persolventes, ad Sepulcrum usque illius exequias comitati erant. Hinc, historia duce, manifeste patet, hunc alterum Oratorii S. Januarii loculum, qui dextrorsus est, pro ut illum Johannes Diaconus descripsit, eundem illum esse, quo S. Johannis I. Episcopi nostri corpus conditum fuit. Quamobrem ex eodem Johanne ætatem picturæ illius facile intelligemus, nimirum Sæculo V. factam fuisse, quo nempe illuc Johannes Episcopus ipso Paschatis die sepultus est. Quo sane in loculo Sanctum Episcopi Corpus ad Sæculum usque VIII. stetit, tum cum Johannes IV. Episcopus suorum prædecessorum Corpora e Cœmeterio in Stephaniam transfudit, siquidem Sæculo IX., Johannis nimirum Diaconi ætate, in Stephaniam jam translatum erat.

Hic autem adhuc nullo loco a nostris habitus S. Johannis II. Episcopi nostri loculus, vel unicum est vestium Neophytorum pictum, sive sculptum, quod noverim, monumentum; nullibi enim id genus picturam invenies, cum etsi Ecclesiastici Scriptores de albis illorum vestibus loquantur, descriptius nihilominus illarum formam explicare minime satagerint. Viri itaque illa subuculæ figuram præsert, manicis grandioribus, alba equidem est, fimbrias vero, atque exiguas fascias, subuculæ adsutas, habet rubri coloris: Harum sane fimbriarum neque vola, neque vestigium occurrit apud antiquos Scriptores qui de his Neophytorum vestibus locuti sunt; hinc vel nostris hunc moremtribuendum esse dicemus, vel Scriptores illud præterisse; quemadmodum haud raro id accidit in rerum illarum descriptione, quæ ante oculos omnium, tum cum scribebant, versabantur. Quod si peculiare Neapolitanorum illud fuisse velis, neque id displicet, cum eos inter ad elapsum

psam usque Sæculum passim id genus fimbriæ rubræ, siue purpureæ in eorum subuculis obtinuerint, quarum adhuc vestigia superesse videntur in villicum nostrarum illis; quare cum vestis illa Neophytorum subuculæ similis foret, de patrio more & purpureas fascias illis adtexuere. Hunc autem morem nos inter a remotissimis usque temporibus invaluisse puto, a Phœniciis nimirum, penes quos subuculæ, atque omne indusii genus, uti & ceteræ vestes purpureis fasciis, fimbriisque ornabantur, ut Herodianus *Argonant.* L. V. c. 13. testatur.

Feminæ vero, quæ ad Episcopi lavam de Græcorum more stat, vestis mulierum stola est prorsus discincta, quam matronalem stolam vulgo appellant. Supra vestem antiquum habet orarium, quo ejus caput plane cooperitur. Distinguendum autem mihi videtur inter orarii gestandi vulgarem morem apud mulieres, & peculiarem illius usum penes certam seminarum conditionem; passim enim in vetustis Coemeteriorum Romæ picturis apud Bottarium vides mulieres cum orationi vacarent orarium gestasse, verum illud vel supra scapulas habent, vel super caput, non autem alligatum, sed discinctum. Contra ea vero religiosarum seminarum illud ita capiti adhæret, ut nedum vultum sed collum ambiat, atque e collo per scapulas ante pectus descendat. Hic autem ferendi orarium modus proprius videtur fuisse mulierum, qui vel inter Diaconissas relatæ erant, vel inter Sanctimoniales; unde idem pene mos, idemque orarii genus adhuc, etsi antiquo brevius, Sanctimolibus reliquum est. Illud etiam puto inter feminas in universum, atque Sanctimoniales intercessisse discrimen, quod hæc nimirum nisi quam orarium abjicerent, illæ eo dumtaxat uterentur, cum orationi vacarent; primæ siquidem perpetuo orationibus, sacrisque precibus velis devota-

habebantur. Atque hinc puto factum fuisse, ut pi-
 otores, musivariique circa Sæculum VI. atque
 VII. hoc alterum orarii genus B. Mariæ Virginis
 Imaginibus appingerent, quemadmodum præsertim
 se habet Virginis SS. imago cum Jesu D.N. pue-
 rulo sedens in musivo antiquissimi Oratorii S. Ve-
 nantii, Sæculo VII. factum apud Ciampinium *Ve-
 ter. Munim. t. 2. p. 105.* Sæculo itidem V. id ge-
 nus orarium, etsi subobscure, occurrit in Rebeccæ
 vestitu in tabula tertia, quæ LI. est apud eundem
 Ciampinium *ibid.*: hoc sane musivum opus anno
 CCCXLIII. factum fuisse pluribus idem Ciampi-
 nius probat. Idem vide orarium in figura *Ecclesiæ
 ex Circumcisione* Templi S. Sabinæ, opere musivo
 medio Sæculo V. elaborato apud eundem *ibid.* Unum
 autem heic apposite animadvertendum erit, orarii
 nimirum usum, eo certe modo quo illud Sanctimoniales
 feminae gestant, longe antiquissimum, atque ipsis
 etiam paganis commune fuisse, quos inter Vestales illud
 tulere: argumento mihi est antiquissimum opus mu-
 sivum prima tabula apud toties laudatum Ciampi-
 nium to. I.; in eo enim variæ profanæ imagines
 repræsentantur, in tholo Ecclesiæ S. Constantiæ Ro-
 mæ olim extantes, tum cum Idolorum Templum
 illuc erat: In tholi autem medio occurrit virginis
 Vestalis figura, sinistra librum tenens, quæ caput
 coopertum eo habet orario, quod faciem, atque
 collum presse ambiens, ad ejus humeros, atque pectus
 descendit; quamobrem audacior forte minime vide-
 bitur mea conjectura, cum insolens prorsus non sit
 Christianos nonnulla a paganis mutuatos esse, modo
 Idolorum cultum non præferrent. Ex hoc autem
 orarii genere, quemadmodum & ex illo, quo in
 universum mulieres orantes usæ sunt, dilucide in-
 telligemus Apostolicam disciplinam, qua mulieribus
 aperto capite in Ecclesia orare nefas erat, easque
 supra

supra orarium, non supra nudas manus, Eucharistiam recepisse; cum enim orarium ad imum pectus usque descenderet, manus orario facile tegebant illæ: unde manasse mihi videtur antiquorum nos, qui manibus pallio tectis erant cum aliquid reverentiz ergo maximo cuidam viro offerrent. Quem quidem morem imitati sunt pictores medio ævo, qui Apostolos, Sanctas Virgines, Martyres &c. aliquid Christo, vel B. Virgini offerentes, manibus veste tectis, ac supra vestem oblationes portantes, repræsentaverunt.

Ex his itaque, quæ hætenus diximus, fortassis lectori videbitur, me in mulieris illius, quæ ad dexteram S. Johannis in illius sepulcro extat, orario Sanctimonialem videre. Minime gentium; hinc meam potius conjecturam proferam: sausum sane mihi est, feminas Neophytas integra Paschali hebdomada præter albam vestem & orarium illud, Sanctimonialium instar, portasse, eo quod quotidie, ut ex patribus, & antiquioribus Liturgiis L. I. *De Christiana Ecclesia prima O. Politia* docuimus, in Ecclesia versabantur, Sacris intererant, atque orationibus assiduam operam dabant, quare ut a ceteris facile distinguerentur mulieribus, Neophytis id genus orarium concessum per hebdomadam illam est. Quod si ea de re silere dices antiquos, id minime minor, quandoquidem nemo fere illorum minutatim vestimentorum genera, quippe tunc omnibus pernota, describere studuerit.

Alter itaque loculus, qui in Ecclesia S. Januarii est, Paulo Juniori Episcopo nostro; qui Sæculo VIII. Vita functus est, sine ambiguitate, ut supra ostendimus, tribuendus erit, postquam primum loculum Johannis Episcopi esse liquido evicimus. In eo, ut dictum est, loculo tres pariter figuræ visuntur, media, quæ Episcopi est, ceteris spectabilior est, reliquas

liquas adeo tempus, locique scditas male habuit, ut vix olim extitisse diceret: Utinam meliori forma se se videndæ præberent! Forte in feminæ illa, quam videor videre ad Episcopi dexteram, facile invenissemus Eupraxiæ illius figuram, quam, ut Johannes Diaconus narrat, hic Episcopus noster Abbatissam creavit Monasterii *Donnalbina*, quod ipsa construxerat, cuiusque opera, quippe quæ Theophilacti Neapolitanorum Consulis uxor erat, Episcopatum idem Paulus adeptus fuerat; In ea sane exesa mulieris figura tunicam ceteris mulierum illis strictiorem video, cuiusmodi fuisse discimus ex Mabillonio Sæculo VIII. Sanctimonialium illas. Vide quam sint monumenta, quæ nostrorum incuria, oseitantiæque deperiere; hominum sane magis opera, quam temporis injuria deletæ videntur imagines illæ, perinde ac inscriptio; quæ olim extitisse ad ærenatum hujus loculi, testes adhuc sunt rudera quædam literarum; quæ omnem curam, diligentiamque meam prorsus sefellerunt, adeo exesæ, atque undique corruptæ sunt.

Cancellos Ecclesiæ S. Januarii egressus, parva quedam area extat sub ipso montis fornice, ad cuius lævam grandiori aræ; quæ pro ipsius Cæmeterii ambulacris stat, patet aditus. In hujus aræ fornice media est Salvatoris grandior figura in spatio ovato, quod manu duo Angelorum figuræ sustinent. Salvator sedens sinistra librum tenet, dextera benedicit, nimbum in capite, cum Cruce in ipso nimbo expressa habet. Pictura loculorum illa recentior videtur, ac forte Sæculo X. haud antiquior.

In hujus aræ dextero muro, tufus incisus apparet, ita ut interioris Cæmeterii loculi spectentur: parvus autem hic hiatus haud antiquus profecto est, ac forte tunc factus, cum eo in interiori Cæmeterii ambulacro elapso Sæculo epidemico morbo affe-

Et si sepelirentur; quod fortassis fecere, ut inde lumen aliquod in obscuro illo interiori ambulacro, quod jam inde ab ea ætate impervium est, ingrederetur.

Eodem in muro, quem undique rectorio in ipso etiam fornice obductum fuisse apparet, quamplures Sanctorum imagines se se sequebantur, quarum vix vestigia supersunt, quæ quoad fieri potest, persequar. Prima sane Apostoli præsefert figuram, quemadmodum pallium; quo regitur, indicare mihi videtur: Ea autem nudos de Apostolorum more pedes habet, nimbum capite gerit, ex quo nobis constat Sæculo V. antiquiorem hanc picturam minime esse, quandoquidem, ut scitissime docet Baronius ad ann. CCCXCIV. ad IV. usque Sæculum nullibi fere Apostolorum imagines cum nimbis invenies. Secus Apostolum aliæ erant figuræ, de quibus neque ariolari licet, utpote prorsus deletis.

Sequuntur aliæ figuræ, ceteris haud minus labefactatae; nisi quod media illarum Episcopi esse, testatur pallium Episcopale Græcorum more: ad Episcopi dexteram ea, quæ stat, figura Apostolum forte præsefert. Picturæ autem hæ omnes, ut ex coloribus, lineamentisque inferri licet, unius, ejusdemque temporis esse videntur, quamobrem si de illarum una ætas definiri queat, procul dubio & de totius depictæ areæ ætate nobis plane constabit. Unum autem superest in Episcopi figura, unde ætas illius deducenda facile erit, vestigium, quemadmodum calceamentorum illud est. Episcopus sane calceamenta gestat, atque crura sandaliis quodammodo vestita: Calceamenta autem ita sunt disposita, ut extremam pedum oram tegant cum parva velut liliæ figura, quæ supra pedem adtestatur, subligaculis calceamentum circa pedem colligantibus. Verum hoc calceamenti genus cum lis, quæ dixi figuris, sive ornamentis, ut ex Bineo de *Calceis Veteri* &c. Bal-

Balduino *De osculat. pedum &c.* aliisque, perinde ac ex antiquis picturis, musivisque, quæ diligenter ea de re observare studui, patet, neque antiquius Sæculo IX., neque X. recentior fuit: Antiquior sane hujus singillatim formæ illud est calceamentum, quod in Musivo Ecclesiæ *S. Maria in Dominica* Romæ occurrit, in quo Paschalis I., qui Sæculo IX. ineunte illud ædificavit Templum, eadem omnino calceamenta gestat, quæ & noster hic, de quo loquimur, Episcopus. Sensim deinde post Sæculum X. calceamenta integrum fere pedem tegerunt, atque subligacula illa eo obsoleverunt, ut vix in Apostolorum, atque Christi Domini figuris illarum memoriam pictores servarint. Ex ea itaque calceamenti forma, quæ in Episcopi pedibus, ut in nostra apparet pictura, occurrit, facile sequitur, hanc figuram neque ante Sæculum IX. neque post X. depictam fuisse; quare in eam deveni sententiam, ut cunctam omnino Ecclesiæ *S. Januarii* aream, perinde ac Cœmeterii majorem illam, de qua mox dicam, nonnisi infra Sæculum IX., atque X. pictura ornatam fuisse credam. Ad hujus autem figuræ Episcopi pedes Inscriptio erat literis albis super rubro optime sane formæ, cujus vix prima, atque ultima restant, cum medium inscriptionis, corraso tectorio, videri, legique nequeat. Quod superest sic se habet

VOTVM NOMINA

Ex duobus hisce vocibus neque *Ædipus* vel *hilum* expiscaverit: integra fortassis pictura voti cuidam Episcoporum nostrorum, qui Beatos inter Sæculo IX. colebatur, soluti historiam facile repræsentare putarem, alicujus fortis, qui votum Beato sponderrat Episcopo, aream Ecclesiæ *S. Januarii* ornamentis pictoriis decorandi. Quinam autem sit Episcopus ille quamquam haud primum erit divinare, in eam
ma-

maxime inclinarem sententiam, ut Johannis Imagines passim illic depictas fuisse a Neapolitanis crederem, qui beneficia a Deo O.M. ejus precibus in dies experiebantur; ita ut Sæculo IX. illius festum sacris officiis prosequerentur, eumque in Beatorum album referrent, quemadmodum marmoreum illius ævi Neapolitanæ Ecclesiæ Kalendarium nos docet,

Ex hac Ecclesiæ S. Januarii area ad aliam itur grandiore aream quæ ante ipsius Cœmeterii maximam portam extat. Ea autem, quæ fornice perquam alto in ipso montis tuso excavato, habetur janua, recentior illa est, quæ cœmento obstructa, recta olim ducebat ad amplum Cœmeterii Triclinium, quo nunc per gradus a secundo (quod nunc primum est) Cœmeterii plano ascendimus, ex quo quidem latere in longum Cœmeterium sequebatur versus Septentrionem, ut ostendit aliqua diruta, atque terra delapsa e summo oppleta ejusdem Cœmeterii pars, quæ secus præsentis Templi S. Januarii Secretarium (*Sacrestia*) adhuc omnium oculis patet. In hac porro, nunc, ut diximus, impervia, Cœmeterii parte S. Stephani, aliasque, quæ Johannes Diaconus scribit Cœmeterii Ecclesias, atque Oratoria constructa olim fuisse, liquido patet; modo vestigia elegantioris operis, picturas, fornices, atque tholos, qui eo loci sunt, observaveris. Si enim (bona lectorum venia mihi saltem antiquitatum nostrarum desperatam conditionem detestari non denegetur) nimia, quæ delapsa illuc est terra, defoderetur, abjicereturque, facile Oratoria illa antiquissima paterent: at inania hæc vota satius erit animo premere.

In hac igitur permaxima area ex utroque portæ Cœmeterii latere duo parvulæ occurrunt ædiculæ, sive Oratoria, italice commode illa appellaveris *piccole Cappelle*; utraque enim arcuata est, fornice ad decem palmos alto, utraque aram in fornice

medio habet: Ara parva admodum est pro ædiculæ arctissima structura, ita ut vix hominem, ante aram stantem capiat. Sacrum autem hisce in ædiculis perfecisse nostros haud facile credam, cum aræ forma, atque *fitus* id minime suadeant, nisi dicere velimus Sæculo forte XI. iis in ædiculis Missam parvam (italice *bassa*) Presbyteros, sive Monachos celebrasse. Mea profecto sententia neutra utriusque ædiculæ ara pro Sacrificii celebratione nostri usi sunt; eaque velut Oratoria habuere, in quibus, qui Coemeterium peterent, orationibus precibusque operam dabant.

Ad illarum ornatum quod spectat: ea, quæ ad portæ Coemeterii dexteram est, neque picturæ vestigium præsert: altera vero sinistrorsum integras quamplures imagines videndas offert, de quibus heic dicemus.

In ipso itaque ædiculæ altioris fornicis medio extat in orbiculo Salvatoris Imago cum nimbo dextera digitis græco more ad benedicendum extensis, sinistra librum manu tenens. Supra fornicem inscriptionis verba quædam visuntur, literis albis super rubro, literarum vero forma senescentem jam medium ævum præsert. Vix itaque in ea legimus

DIE XII INTRAMVS ERIT LOCI HVIVS

Lacuna autem omnem omnino inscriptionem hanc vel interpretandi, vel supplendi spem ademit; hæc sane verba secum inter minime coherere videntur, quod equidem nedum in lacunam reiciendum erit, sed & in illius ævi ruditatem Latini sermonis nostros inter, ut alia inscriptio, quam ex eadem ædicula mox dabimus abunde testatur. In coni autem hujus ædiculæ medio figura est virginis græco prorsus more indutæ, atque græcorum Imperatricum ornamentis decoratæ, quemadmodum sunt ceteræ Virginum ejusdem ædiculæ imagines: Circa hujus figuræ caput hinc inde inscriptio erat, sic:

S Vir-

S
C Virginis Caput AGA
THE

De Græcorum Neapolitanorum more nomen Virginis in E definit, cum *Αἰδῶ* græce dicatur. Hujus virginis memoria die V. Februarii in nostro occurrit Marmoreo Calendario, ex quo patet antiquum apud nostros fuisse hujus Sanctæ Virginis cultum: Lege Mazochium, & Sabatinium in not. ad *Kalendar. Marmor.* sub hac die.

Ad lavam S. Agathæ imago eodem ferme modo S. *Catarina* prostat: Nomen Virginis circa caput itidem sic scribitur

SCA
ECATERI

N

A

Cur autem huic nomini initiale illud E addiderint nostri haud facile conjicies, cum in hujus Virginis Actis apud Bollandum nomen illius sic scribatur: CATERINA. At græcis Neapolitanis illud E tribuerem, qui originem forte græcam nominis secuti *Ecaterinam* potius, quam *Caterinam* dixerunt a græco vocabulo *Ἐκαστος* alteruter, atque hinc vides hujus Virginis nomen nostrorum sententia haud manasse, ut nonnullis visum est, ex græco verbo *Καταίω* appello, advenio, ascedo.

Verum initialis hæc litera, quæ nova prorsus videtur, atque insolens in aliis hujus S. Virginis monumentis, viam nobis sternit ætati definiendæ ædiculæ, atque adpictarum imaginum. Simile enim hujus Sanctæ nomen legi in antiquo codice, sive Lectionario Monasterii S. Victorini Urbis Beneventanæ, Langobardicis characteribus in membrana exarato: In eo enim inter orationes Sanctorum, qui mense Octobris eo in antiquissimo S. Victorini Mo-

na-

nasterio colebantur, & illa habetur S. Catinæ cum
E initiali sic

„ *Intercessio nos quasumus Domine Sanctæ Ecaterine*
„ *Virginis, & Martyris tue votiva confoveat, ut*
„ *ejus sacra natalitia, & temporaliter frequentemus,*
„ *& conspiciamus æterna.*

Quæ autem sit hujus codicis ætas (quam satis antiquam testatur nonnullorum recentium festorum silentium, uti SS. Trinitatis, S. Dominici, Francisci, Bernardi) plane liquet ex hymno dedicationis Templi S. Victorini, ex quo patet adhuc, cum codex opera *Tisbie Monachæ S. Victorini*, ut in eo legimus, exaratus est, calicis etiam usum inter fideles stetit, qui cum nonnisi Sæculo XI. obsoleverit, consequens est, codicem illum eo Sæculo certe antiquiorem esse. Labet hymnum hunc heic addere, tum quia typis adhuc ineditum, tum quod Ecclesiasticarum antiquitatum monumenta publici juris facere, ubi se se dederit occasio, haud negligam.

HYMNUS IN DEDICATIONE TEMPLI.

Christe cunctorum Dominator alme
Patris æterni genitus ab ore
Supplicum vota, pariterque carmen
Cerne benignus,
Cerne quod purò pectore sonora
Plebs tua supplex resonat in Aula
Annua cujus redeunt colenda
Tempore festa.
Hæc domus rite tibi dedicata
Nascitur, in quo populus Sacratum
Corpus assumit, BIBIT ET BEATI,
SANGUINIS HAVSTVM,
Hic Sacrosanti latices veteras

Abluunt

*Abluunt culpas, perimuntque noxas
Chrismate vero genus ut creetur
Christicolarum (x).*

*Hic salus agris, medicina fessis,
Lumen orbatis, veniaque nostris
Fertur offensis, timor, atque meror
Tollitur omnis.*

*Demonis (sic) seps perit hic tyrannis
Pervicax monstrum pavet, & detenta
Corpora linguens fugit in remotas
Ocyus umbras.*

*Hic locus nempe vocitatur Aula
Regis immensi, niveique Cæli
Porta, qua vitæ patriam petentes
Accipit omnes.*

*Turbo quam nullus quatit, aut vagantes
Diruunt venti, penetrantque nimbi
Non tetrus lædit piceus tenebris
Tartarus horrens.*

Gloria Patri &c.

Ex hoc autem hymno patet Codicem hunc ante septingentos annos scriptum fuisse, atque hinc liquet, eo præsertim Sæculo. nomini S. Caterina illam initialem literam E additam fuisse in nostris Ecclesiis. Ex quo equidem monumento & de picturæ hujus ædiculæ ætate quodammodo nobis constabit, nimirum Sæculo XI. fortassis recentiore non esse.

Ad dexterum S. Agathæ latus extat altera S. Virginis imago, ad cujus caput hæc habetur inscriptio.

Tom. III. P. II.

X

SCA

(a) Hujus hymni ætate adhuc Christma cum Baptismo ministratum fuisse catechumenis, fatendum erit.

SCA
E V G E N I

A

In exterioribus autem Conæ lateribus ad dexteram Imago visitur S. Margaritæ cum inscriptione , in cujus medio caput Virginis est. Sic

S MAR (Caput) GARI
C (Virginis) T
A A

Ad lævam S. Julianæ tandem figuram habes, cum nomine, quod hinc inde ab illius capite exaratum legitur, sic:

SCA (Caput) IVLI
(Virginis) A
N
E
S

Græco siquidem more nostri ad ultimam usque ætatem hujus Sanctæ Virginis nomen efferebant , ut Mazochius animadvertit ; atque inde factum est, ut græca nominis desinentia in illud corrupte abiret *Julianissa* , quemadmodum legimus in nostris Sæculi XIII. & XIV. cartis: quod profecto nomen eodem modo se habuit nostrates inter ad Sæculi usque XVI. exitum , ut legimus in Actis Visitationis Annibalis de Capua Archiepiscopi Neapolitani anno MDLXXX. , in quibus habes : *S. Julianessa alla Torre d'Arco dentro le case de li Brancazzi* .

Duo autem circa has depictas SS. Virginum imagines observatu digna cert: sunt, cultum nimirum illarum in Neapolitana Ecclesia, atque vestium, ornamentorumque genus . Ad primum quod attinet, præter Agathæ, & Julianæ antiquum profecto Ecclesiæ nostræ cultum ; Marmoreum Kalendarium , Sæculo, ut omnes norunt, IX. sculptum, de ceteris illis SS. Virginibus plane silet ; Hinc nemo inficias

ficias ibit S. Catarina, Margaritæ, & Eugeniæ cultum Sæculo IX. recentiorem nos inter esse, qui forte recens obtinuerat tum cum ædícula illa depicta fuit, quod, ut diximus nonnisi Sæculo XI. factum fuisse puto. Unum itaque hinc sequitur, eo nempe Sæculo illarum cultum jam nostra in Ecclesia obtinuisse, alioqui haud permisisset Episcopus, ut illarum imagines inter illas S. Julianæ, & Agathæ in eadem ædícula pingerentur.

Alterum vero græcum indumenti, ornamentique illarum genus interest. Inter illas sane medii ævi sive musivas, sive pictas Sanctorum imagines, quæ Romæ, aliisve in Italiæ locis visuntur, etsi græco more aliquando illæ indutæ occurrant, numquam vero illas prorsus simillimas invenies cum Constantinopolitanis, græcisque ejusdem ætatis figuris. Nostræ porro virginum imagines ne latum quidem unguem, una dempta regali corona, qua carent, ab illis differunt, quas apud Goarium, atque Cangium *CPolis Christiana Lib. 3.* habes, Reginarum *CPolitana*rum: In quinque enim illis imaginibus margaritarum, atque monilium Græco-barbari ornatus conspiciuntur, una cum laticlavio gemmato, copiosior etiam ornatu illo, quod inter musaica medii ævi opera vel semel occurrit in figura S. Agnetis Ecclesiæ ejusdem Virginis Romæ Via Nomentana. Ciampinius autem putat musivum illud S. Agnetis opus a *CPolitani*s musivariis confectum, auctoritate *Ostiensis*, qui *L. III. Chronici Monaster. Cassin. c. 28.* narrat, Desiderium Abbatem Sæc. XI. cum novum ædificaret S. Benedicti Templum, legatos *CPolim* misisse, artificibus musivariis locandis, quod Latini artificum summa illo ævo laborarent caritate. Quicquid vero sit de hac Ciampinii conjectura, quæ forte de musiva arte verisimilior videbitur, ad nostram, quod spectat, Urbem picto-

riam scholam puto unam eandemque fuisse cum CPolis illa, tum quod nostri illuc facile commearent, ut artes edicerent, quæ pro temporis illius conditione medio ævo in CPolitana potissimum urbe florebant, tum ob CPolitanorum Imperatorum in nostram urbem inveteratam ditionem; quamobrem facile artifices, pro ut est civilis rerum conditio, eandem penitus artium scholam, quæ in principe Imperii urbe vigeat, sectabantur. Ex quo quidem patet, ad XI. usque Sæculum, in quo hæc depictas fuisse imagines præter propter censeo, nostros, quos inter olim pictoria atque Statuaria gentilitia ars Græcorum mire eluxerat, Græcorum tandem cum parent Imperio, easdem artes, quemadmodum CPoli obtinebant, secutos fuisse. Hinc eodem plane modo, quo tunc CPoli tum in picturis, tum & in ipsis quoque Imperatoris numismatibus, Reginae effingebantur. Crucem longioris hastæ manu gestantes, ita & in hisce Virginibus fecerunt, quibus easdem Cruces in sinistra manu appinxere: Dextera vero coronas illæ gerunt, quod antiquum jamdiu erat & ipsos inter Latinos, ut apud Ciampinium, aliosque videre est, nisi quod harum virginum corona præ Romanarum picturarum illis prorsus Imperatricum CPolitandarum coronis accedit, iisdemque ornantur margaritis, quod mire confirmat, quæ de Græca medii ævi nos inter Pictorum schola, CPolitana sedulo imitatum, diximus; idque quammaxime eluces ex margaritarum ornatu, quod in ipsis apparet harum Virginum capitibus. Confer hæc imagines, quæ præ aliis omnibus nostri hujus Cœmeterii sorte fortuna intactæ steterunt, cum illis, quas & in CPoli Christiana, & in Glossarii appendice apud Cangium habes, præsertim cum, quæ restant in Cœmeterio picturæ singulare veluti sint monumentum hujus artis, quemadmodum erat illa nos inter medio ævo. An-

Antequam autem ex grandiori, de qua loquimur, area in ipsum ingrediamur Cœmeterium, animadvertendum erit, tum Celanum nostrum, qui anno MDCXLIII. nostrum lustravit Cœmeterium, tum Boldettum, qui illius topographiam, quam a Neapolitanis forte acceperat, vulgavit, falsos prorsus esse, cum ea in grandi area plures Neapolitanos Episcopos sepultos fuisse dixerunt, quandoquidem eo loci neque ulla extant sepulcra, neque sepulcrorum, sive loculorum vestigia: Huic forte errori ansam illis præbuit Johannis Diaconi historia, qui secus Ecclesiam S. Januarii nonnulla Episcoporum nostrorum corpora humata fuisse, scribit; at Diaconum nusquam de area illa locutum credas, sed, ut ex illius textu passim patet, de Ecclesiis illis Cœmeterialibus, quæ post hanc aream, sive ad dextrum illius latum, ut diximus erant, quemadmodum illarum vestigia, quæ secus Secretarium (*Sacrestia*) præsentis Templi restant, abunde testantur. Ex hac autem majori area per portam ad ipsiusmet Cœmeterii alterum ordinem patet ingressus. Alterum dixi Cœmeterii ordinem, cum tres illud habeat ejusmodi ordines, (*italice piani*), quorum secundus elapso Sæculo primus evasit; quandoquidem ipsius Celani ætate infimi ordinis aditus eo intercluserant, ut inferiora hujus Catacumbæ ambulacra lustrare illi perinde vetitum fuerit. Mihi autem Cœmeterii intimos recessus sæpissime sedulo lustranti, cum quadam die per spiraculum extremum hunc ordinem intrōspicere accidisset, etsi senī, qui comes mihi erat, promissis, muneribusque suadere conatus sim, ut per scalam (capax enim locus erat) eo descenderemus, nullimode illum e proposito dimovere potui, quin id facturum negaret, ob vanam quamdam, quæ senes inter loci hujus accolæ inolevit, traditionem, eo nimirum loci crocodylos

K 3

passim

passim occurrere; quamobrem hunc visendi inferiorum Cœmeterii ordinem omnis evanuit spes. Hic autem ordo cum antiquior ceteris procul dubio sit, ac fortè Cimmericiorum antiquum opus, maximum nostris antiquitatibus lumen affundere censendum merito erit, si illi facilis pateret accessus: quo quidem in loco & Ecclesia S. Agrippini, S. Januarii illa antiquior, adeoque omnium Urbis nostræ vetustissima occurreret, aliaque perantiqua monumenta, quæ sæda nostrorum incuria consépulta jacent.

Portam itaque ingressi, in altero hoc Cœmeterii ordine recta occurrit maximum ordinis hujus ambulacrum, quod latitudine palmorum Neapolitanorum circ. XVI. est, altitudine e plano ad forniciæ medium palm. circ. XX. Omnia, ut diximus, ambulacra tum grandiora, tum arctiora testudineata sunt, atque in ipso tofo excissa: Grandiora autem ambulacra affabre quidem efformata, atque testudineata apparent. Ubique autem ad utrumque ambulacrorum latus loculos habes, in ipso muro efformatos, ejusdem omnes fere latitudinis, longitudinisque (si paucos excipias) septem puta circ. palmis longos, latos duobus cum dimidio; plerumque sex sunt ad unumquodque latus loculi, raro autem septem, alter alteri superstructus, ad scalæ gradus instar. Hi autem loculi reclusi omnes omnino sunt, lateribus, vel cœmento, quibus claudebantur, jam tum diffractis, cum nostris in mentem venit iis in loculis tesauros reconditos esse; qua de causa in innumeris, qui in perviis Cœmeterii ambulacris sunt, loculis, ne unum illorum integrum, minimeque luxatum invenire licuit.

Eo igitur maximo in ambulacro ingressus ad lavam per gradus aliquot ad tertium sive ultimum Cœmeterii ordinem ascenditur, de quo ordine mox. In eodem autem ambulacri latere post hosce gradus,

dus, in ipso tofo efformatos, sequuntur in longum
 nonnulli grandiores testudineati loculi, quos melius
 fornices dixeris, sive concamerationes, in quibus
 loculi sunt grandiores, non in ipso ad lineam ex-
 cisi ambulacri muro, ut passim alii occurrunt, sed
 parvæ ædiculæ, sive loculamenti ad instar, in quo
 locus unus, sive unum pro unoquoque loculamen-
 to sepulcrum extat. Id genus loculamenta in hisce
 concamerationibus plerumque ad tria sunt, quorum
 duo ab utroque latere, tertium in concamerationis
 imo. Hinc nostri putarunt, quorum sententiam &
 Mabillonius secutus est, hæc gentilitia sepulcra
 fuisse. Mihi autem cum suum sit nullibi locorum
 Christianos inter hæc gentilitia sepulcra in Cœme-
 teriis obtinuisse, ut pluribus ostendi in Dissertatio-
 ne *De Re Christianor. Lapidaria*, videntur augu-
 stiora fuisse virorum, mulierumque Christianarum
 sive vitæ sanctimonia, sive munerum dignitate præ-
 stantium, apposite efformata sepulcra, in quibus
 conderentur hi decentiori ceteris loculo. Ad ipsum
 autem ambulacri latus humilior, arctiorque aditus
 occurrit, quo in intimioribus Cœmeterii recessibus
 itur: Eo loci innumeros tumultuario quodam or-
 dine loculos vides, imo ex ipso ambulacrorum pla-
 no ad inferiores quasdam concamerationes descen-
 ditur, in quibus undequaque omnia loculis infecta
 atque confusa apparent; huic porro loco nostri *La-
 byrinthi* nomen fecere, non tantum ob tramites se-
 cum inter implicatos, quantum potius ob quam-
 plurimas undique subterraneas concamerationes, per-
 inde ac viarum angustiam.

Maximum ambulacrum recta haud longius pro-
 ducitur, cum ad utrumque divertat latus: ad læ-
 vam sane aditus interclusi vestigium habes, quo olim
 ad supremum ordinem alter erat ascensus. Ad ejus-
 dem ambulacri dexteram primo occurrunt duo figu-

ra in ipso muro secus loculos, ad lineam in muro ambulacri excavatos, utraque nimbium habet, quarum una feminae, altera viri videtur, cum vix utriusque caput supersit, reliqua crosta, in qua depictae erant, omnino delapsa: media inter figuras subrubro atramento testorio literae quaedam apparent inscriptionis, cujus vix haec legi possunt:

SAXV
HAB ET FILIA
EIVS

VIXIT . PLVS M
ANNO . IV. . . . XXXVII
AETAT.
EIVS
XXXVII.

Ex hac autem undique mutila inscriptione quid inferas nescio, cum neque nomina elicere vel ipse inde queat Aedipus. Unum dumtaxat augurari licet, virum, mulieremque in proximis loculis conditos Sanctitatis fama ceiebres apud nostros fuisse, quod ex appictis in eorum capitibus nimbis argumentamur.

Post haec parum progressus, aditus alter apparet pari modo interclusus sub ipsis concamerationibus, e quo ad primum, sive infimum Catacumbae ordinem descensus patebat. Tum hoc, tum & altera longiora ambulacra, quae proxime sequuntur, Saeculo XVI. prorsus obstructa fuere, postquam cadauera epidemico morbo, quo Civitas tunc laboravit, infecta illuc congesta sunt; eo ut nunc vix ossuum acervum videre est ex ipsomet muro coementitio, quo jam tum haec ambulacra occlusa fuere. Primam autem

autem hoc laterale ambulacrum ipsamet interius circumbadat S. Januarii Ecclesiam, atque eo singillatim definit, quo nunc spiraculum quoddam appareret ad dexteram hujus Ecclesiæ.

Sequuntur autem longe murum maximi ambulacri, cujus dexterum latus in præsentiarum describimus, nonnullæ passim concamerationes, quæ eandem præferunt formam, structuramque illarum, quæ sinistrosus ejusdem ambulacri sunt. In ipso autem ambulacri fere medio inter intimiores recessus habes ad tertium ordinem affabre in ipso toso extructam schalam, ceteris omnibus, quæ passim eo loci occurrunt, augustiorem. Secus scalam latibula sequuntur, e quibus alter incipit ambulacrum parum a grandiori illo ab simile, in quo præter concamerationes, atque loculos &c., ad dexteram parva quædam occurrit in ipso toso excissa veluti porta, e qua aditus patet in locum quemdam orbicularis figuræ, prout in ipso est plano, qui quidem altissime protenditur in conî speciem. Quanta sit hujus conî altitudo commensurari vel oculis nequit, cum tædæ lumen id prorsus prohibeat. Verum, ut maxima, quæ videri potest, loci hujus altitudo testatur, olim minus patens aliquod ostium habuit, quod plano imminentium agrorum recte respondebat; quamobrem non alia de causa fessuram illam nostros fecisse puto, nisi, ut commodius inde cadavera, quæ eo loci sepelienda erant, deorsum demitti possent, quin ad majus ostium Cœmeterii, quod longius distabat, accedendum esset; hinc sane demissa cadavera a vespillonibus, qui in ipso erant Cœmeterio, excipiebantur, atque ad ipsa expedite deportabantur loculamenta, in quibus sepelienda erant. Risu adeoque excipiendæ erunt nostrorum traditiunculæ, qui inde olim Christianis in Cœmeterio paganorum metu detrussis, victum dimitti consue-

suevisse putarunt. Perperam autem tum Celanus, tum Boldettus, qui Celani descriptionem in suo opere *delle Catacombe Vc.* integram excipit, hasce fessuras, italice *Cupole* appellant, cum nullimode tholi figuram habeant, sed potius conii figuram, qui quo eminus assurgit, eo arctior evadit.

Circa hujus ambulacri finem sinistrorsum habes interclusum aliud ambulacrum, quo ad alia, quæ diximus, ejusdem Cœmeterii ostia itur, S. Mariæ nimirum Sanitatis, & S. Severi, quod terra, atque cœmentum impervium omnino fecere.

Inde itaque egressi, rursus ad portam Cœmeterii revertimur, hinc per primam præsumptam scalam ad tertium ordinem Cœmeterii ascensus se se offert. Quo quidem in ordine primo occurrit amplius quidam locus, qui, ut ex figurarum vestigiis apparet, circum picturis omnino decoratus erat, cum undique tectorio superinducti tum fornex, tum muri fuerint. Statim itaque ad lævam se se offerunt Episcoporum; aliorumque Sanctorum, Sanctarumque imagines, quæ in longum muri se se sequebantur, nunc vero cœmentitio superaddito muro plerumque latent; quæ visuntur tum indumentis, tum coloribus labentem mediam ætatem sapiunt. In ipso autem fornice circum erat maximis characteribus olim exarata inscriptio, quæ ut pote prorsus exesa legi nequit. Superius vero in ipso fornice aliarum imaginum vestigia apparent, quæ tempore deletæ fuere, quas inter Crucifixi figuram habes, grandiori quadam forma. Hoc autem in loco olim nostros Episcoporum homilias excepisse, atque agapas funebres, de more, fecisse puto, atque eo singillatim *Triclinium* illud statuo, quod Johannes Diaconus in Cœmeterio fecisse narrat. Paullum Episcopum nostrum, tum cum duobus annis ob Iconoclastarum persecutionem in Cœmeterio commoratus est, ut superius diximus; tum etenim

nim forma, tum amplitudine, tum picturis, tum
 etiam ob triplicem arcum, quo inde in ambulacra
 hujus tertii ordinis Cœmeterii itur, *triclinitum* præ-
 sefert, pro ut Triclinia fuisse medio ævo ex Ana-
 stasio Bibliothecario, aliisque novimus. Unum vero
 meæ huic conjecturæ obversari videtur, Paulli nempe
triclinitum introentibus Catacumbam a *pacte dextera*
 fuisse, ut scribit Johannes Diaconus, cum illud nunc
 sinistrorsus occurrat his, qui hunc Catacumbæ or-
 dinem ingrediuntur. Verum si antiquam, pro ut æ-
 tate Diaconi erat, Catacumbæ topographiam atten-
 deris, omnis omnino evanescet difficultas, ætate
 siquidem Johannis ex ipsa maxima area Cœmeterii
 ingressus tum ad secundum, tum ad tertium ordinem
 patebat; ex illius enim, ut diximus, sinistro latere
 se se offerebat ad tertium hunc ordinem ascensus:
 ut autem quis in plano hujus ordinis ascenderat,
 sinistrorsus erant ambulacra Cœmeterii nunc ob-
 strusa, quæ ad Ecclesiam S. Viti, nunc S. *Ma-*
rie della Vita ducebant, dextrorsus vero ipsummet
 primo occurrebat *Triclinitum*. Hinc vides optime,
 meritoque ad dexteram *introeuntibus* illud tunc ve-
 nire; Johannem Diaconum scripsisse. At demi-
 rabitur forte aliquis, quod picturas hujus Triclinii
 Paulo, qui medio Sæculo VIII. obiit, nimis re-
 centiores fuisse dixerim; qua quidem in re animad-
 vertendum erit, picturam, quæ eo loci nunc prostat,
 antiquiori picturæ superinductam fuisse: id autem
 quisque per se observare, atque propriis oculis in-
 tueri poterit, modo tectorium, muro impactum, se-
 dulo expenderit; ubi sane parum præsentis tectorii
 decorticaverit, continuo se se prodit substructum
 aliud tectorium antiquius, colore pariter infectum,
 ex quo nullus dubito sibi quisque suaserit, præsens
 tectorium recens esse, atque antiquius quoddam sub
 hoc fuisse, in quo aliæ erant picturæ, quas forte
 Paul-

Paullus eo pingendas curaverat ad Triclinii orna-
 tum. Qua vero de caussa antiquis novas superad-
 diderint nostri eo loci picturas, facile divinaveris,
 quandoquidem priscae illæ imagines cum in dies ob-
 literarentur, ne Triclinium fatiscientibus imaginibus
 nudatum vilesceret, novis pro ævi genio picturis,
 recenti superinducto tectorio, illud ornavit: Fa-
 bellis sane accensendam duco illorum opinionem,
 qui antiquis imaginibus tectorium superinductum eo
 loci putant, vigente Iconoclastarum hæresi: duo sa-
 ne huic opinioni adversantur, loci nimirum condi-
 tio, atque Paulli Episcopi nostri, hujus Triclinii
 auctoris descripta a Johanne Diacono historia: Re-
 cens enim pictura haud ubique antiquo tectorio
 adhæret, sed quibusdam in locis antiquo aliud re-
 cens tectorium superinductum apparet, alicubi vero
 in ipso antiquo tectorio antiquis novæ superpictæ
 occurrunt imagines; antiquum vero tectorium co-
 lores integros habet, quod secus certe fuisset, si
 Iconoclastarum temporibus picturas illas delevis-
 sent nostri. Hinc nemo eorum, qui propriis oculis hujus
 Triclinii picturam, tectoriumque attente inspexe-
 rint, sibi suaserit antiquas picturas deletas umquam
 fuisse, sed antiquis potius jam fatiscientibus novas
 nostros ad loci hujus ornatum appinxisse. Alterum
 vero, quod nostram haud parum historiam interesse
 mihi videtur, eo redit, ut quæ fuerit Iconocla-
 starum in Neapolitana Civitate vis tandem nosca-
 mus. Vixit sane hic noster Episcopus Paullus tunc,
 cum maxime vigeat hæresis illa in Oriente, Im-
 peratoribus Constantino Compronimo, & Leone
 ejus filio. Neapolitanorum autem civitas cum Im-
 perio CPolitano quodammodo pareret, fronte qui-
 dem haud mente Imperatorum Græcorum genio in-
 dulgere simulabat, at numquam vel hæresi aperte
 favere, vel ea de re Catholicos insectasse credas;
 Jo-

Johannes enim Diaconus hanc mire explicat Neapolitanorum rationem in hujus Paulli vita: narrat enim, quod illum in ipsa civitate minime exceperet Neapolitani concives, eo quod a Pontifice Romano Episcopus creatus fuerat: Quis autem ignorat Romanos inter illius ævi Pontifices, atque Græcos Iconoclastas Imperatores odia, atque simultates? quare, ut nostri Græcorum Imperatorum genio quodammodo indulgere viderentur, inito consilio, etsi Paullum intra Urbem minime exceperint, ad ipsum nihilominus Cœmeterium amandarunt, quo, nemine reclamante, Episcopum duobus annis gessit. Diaconum audiamus: *Qui statim consecratus Episcopus Neapolim est directus; sed propter Græcorum connexionem noluerunt illum recipere sui concives. Initio tamen consilio eum ad Ecclesiam S. Januarii . . . transmiserunt . . . In qua duos ferme annos degens . . . Sane clerus, & populus cunctus canonicè illi, ut vero obtemperabant Pastori, resque omnes Ecclesiæ absque ullius detinebat, & disponebat obstaculo: Nil dilucidius hisce Diaconi verbis ad catholicam Neapolitanorum civium fidem patefaciendam, qui quidem etsi propter Græcorum connexionem Episcopum extra Urbem reducerint, canonicè nihilominus illi obtemperabant. His igitur cum omnis evanescat Iconoclasticæ hæreseos suspicio in nostris, liquido evincimus nusquam vel in Templis, vel in Cœmeterio Neapolitanos Sacras imagines delere vel somniasse. Hoc sane intemeratæ meorum concivium fidei merito tribuendum erat obsequium.*

Ad hujus itaque Triclinii lævam, ut dictum est, illud erat ambulacrum, quod ad Ecclesiam *S. Maria della Vita*, olim *S. Viti* producebatur. Hæc autem interclusa Cœmeterii pars sub ipso montis jugo hodiernum Templum e postica absidæ parte circumplectitur, atque inde sub ipsa, quæ supereminet

puel.

puellarum domo in longum protenditur, ita ut tandem per girum atque longas sinuum ambages sub ipso monte, *Conicli* nomen, quo *la Conocchia* singillatim nunc est, ad Ecclesiam tum *S. Mariæ della Vita*, tum *S. Mariæ Salutis* pertingit. Sub ipsa enim, quæ in valle, inter collem *S. Mariæ Vitæ*, atque *S. Mariæ Salutis* interjacet, via, substernitur reliqua illa Cœmeterii pars, quæ ad Ecclesiam usque *S. Mariæ Salutis* ex *S. Mariæ Vitæ* illa producitur. Ex extrema porro hac Cœmeterii *S. Viti* semita, sinistrorsum pervenisse Catacumbam eo loci, quo nunc Ecclesia *S. Efrimi Novi*, sive Conceptionis Cappuccinorum, constans est nos inter traditio, cui accessit veterum aliquot Cappuccinorum testimonium, qui mihi narrarunt, in permaximo illo Cœmeterio, quod Templo subjacet, hujus Sæculi initio aditum longioris ambulacri occurrisse iis, qui Cœmeterio amplificando operam navabant, cujus equidem ambulacri, cum præruptæ nimium atque obscuriores forent semitæ, cœmentitio opere patens ostium obstruxerunt illi; quamobrem puto Cœmeterium, quo nunc Cappuccini utuntur, initio in ipsis antiquæ Catacumbæ ambulacris excitasse illos, ambulacris ipsismet in ampliorem, decentionemque formam redactis.

Huic ambulacro, quo olim ad Cœmeterium *S. Viti* iter fuisse diximus, adjacet amplior quædam concameratio, quæ affabre præ ceteris extructa loculamenta continet: Concamerationi, interioribusque latibulis iter præstat arcus duobus columnis in ipso tofo exculptis superpositus, ad parvæ arcuatæ januæ instar. Introrsum præter bene multa undique loculamenta, unum ceteros structura facile vincit, in cujus plano septem sunt loculi. Celanus, vulgarem forte sui ævi traditionem secutus, eo loci *S. Athanasium* Episcopum nostrum humatum fuisse scribit.

bit una cum aliis nonnullis Neapolitanæ Civitatis Episcopis. Verum quantæ auctoritatis sit ea in re Celani testimonium satis non video, cum nullum pro sua sententia antiquum monumentum. Num autem eo loci fuerit Oratorium *S. Laurentii* primo inquirendum foret, cum Auctor Translationis *S. Athanasii*, atque Johannes Diaconus plane testentur, hic nempe, Johannem IV. Episcopum nostrum in Cœmeterio sepultum fuisse, ille vero, *Athanasium juxta Ss. Johannis antecessoris, & nutritoris ejus antrum in Oratorium S. & Confessoris Christi Laurentii ejusdem sedis Antistitis conditum fuisse*. Si itaque eo loci corpus *S. Athanasii*, e Casino translatum, conditum fuit, ibidem & *S. Laurentii* Oratorium fuisse dicendum erit, in quo *Johannis IV.* Episcopi nostri ipsa pariter jacebant. At quemque eorum, qui Cœmeteria lustrant tum Romæ, tum alibi ultro laceffirem huic inveniendi Oratorio hisce in Latibulis, de quibus nunc loquimur: nullum sane est Oratorii, nullum Sepulcri ad Aræ instar, quemadmodum in Oratorio fiebant, vestigium; imo locus ipsemet impolitus, atque asper Celani sententiæ obversetur, cum ut muros sedulo tractanti indubie patet, nusquam hæc loculamenta quanta sunt testorio superinducta fuerunt: neque in eam adducam sententiam, ut vel suspicer Neapolitanos, qui testorio ceteros fere loculos Cœmeterii ornarunt, eo minime decorandum curasse Oratorium, in quo *S. Laurentius*, atque *Johannes* Episcopi Sanctitate insignes erant, præsertim postquam tanta celebritate e Cassino *Athanasii* corpus Neapolim adductum, eodem in Oratorio condidere. Quo vero loci potius illud fuisse *S. Laurentii* Oratorium, quo & *Johannis*, & *Athanasii* Corpora fuere, difficile invies, cum major Cœmeterii pars lateat. Unum vero mihi suavis est, O-

ratorium illud haud longius a Januarii Ecclesia ab-
fuisse, quod ex Actis Translationis compertum ha-
beo; verum extra fores illius fuisse: Auctor enim
ille postquam inlatum S. Athanasii locellum in Ba-
silica S. Januarii narrat, tandem scribit: *Tunc uni-
versus populus in ingenti fletu conversus, educentes
eum (h. e. Athanasium defunctum) extra fores in Ora-
torium S. & Confessoris Christi Laurentii dili-
gentissime, & digne sepultura tradiderunt cum ipsa
locello &c.* Oratorium igitur S. Laurentii extra fores
Basilicæ (ea denominatione apud Auctorem Trans-
lationis passim veniunt tum Oratoria, tum quævis
Cœmeterialis Ecclesia) S. Januarii erat. Atque hinc
quoque patet loculamentum hoc tertii Ordinis Ca-
tacumbæ minime respondere descriptioni, quam Au-
ctor Translationis Athanasianæ, de situ hujus Ora-
torii tradit; quandoquidem ex ipsamet S. Januarii Ec-
clesia introrsum patebat olim aditus ad alterius ordi-
nis Cœmeterii ambulacrum, unde ad tertium ascen-
debatur, e quo intimiori aditu corpus Athanasii eo
loci inferre poterant, quin illud, ut sepulture in
Oratorio S. Laurentii mandarent, extra Ecclesiæ S.
Januarii fores educerent; neque umquam Transla-
tionis Auctor Oratorium S. Laurentii, si in tertio
Cœmeterii ordine, quo loci fuisse opinatur Cela-
nus, extitisset, extra fores Ecclesiæ S. Januarii sta-
tuisset. Vel itaque Oratorium illud in ea erat Cœ-
meterii parte, quæ post Templum hodiernum im-
pervia extat, vel ante ipsam S. Januarii Ecclesiam,
quo tum hoc, tum altera, quæ pro eadem Ecclesia
extitisse Oratoria Johannes Diaconus scribit, erant
olim, & a Monachis, cum tandem Templum am-
pliarunt, dejecta fuere.

Ex hoc itaque loculamento, quod hætenus de-
scripsimus, egressi iterum in Triclinium, per tri-
plicem arcum in subsequens aliud atrium ingredi-
mur

mur, in quo altior ceteris est fornix, ac tandem
 e regione ipsius ingressus obviam habes altio-
 rem veluti concamerationis portam, de qua inferius dicam.
 Ex altero hoc veluti grandiori atrio, in cujus mu-
 ro circum aliqui apparent loculi, recta ad triplex
 itur ambulacrum, medium nimirum, duoque late-
 ralia, alterum ad lævam, ad dexteram alterum. Ad
 hujus autem atrii lævam loculamenta quædam oc-
 currunt tectorio superinducta, in quibus de more
 tria sunt sepulcra: In his plerumque picturæ A-
 rabico, ut ajunt, ordine ad fornicis loculi orna-
 tum prostant, & supra unumqueque loculorum mo-
 nogramma, quod vulgo Constantinianum vocant,
 occurrit cum græca litera P media inter A & Ω,
 in orbiculo clausa, de quo quidem monogrammate
 videsis quæ fuse edisseruimus in nostra Disserta-
 tione *De siglis, & re lapidaria Veter. Christiano-*
rum.

Inde progressi ad idem latus exiguum se se offert
 loculamentum, italice dixeris *nicchia*, in qua de-
 pictum apparet velut suspensum velum, in cuius
 medio literis grandioribus ad Crucis depictæ latera
 legitur

IC

XC

NI

KA

nimirum: *Iesus Christus vixit*.
 Supra ipsum loculamentum figurarum vestigia re-
 stant, quæ videri nequeunt: hinc inde Crucis mi-
 nores quasdam habes figuras cum A; & Ω. Locu-
 lamentum autem adimum usque ambulacri stratum
 producitur, quo si excavaretur certe conchæ subja-
 centis forma facile inveniri posset; eo, siquidem loci
 inventa fuit marmorea conca, qua nunc in Tem-
 pli Tom. III. P. II.

plo S. Januarii aqua lustralis servatur. Hinc locus hic, quem describimus, fontem fuisse baptisterii nullus dubito, cum in ipso foret strati, sive pavimenti plano de illius ævi more. Vide, quæ de hoc more diximus primo libro *De Christianæ Ecclesiæ Or. Politia c. II.* Hunc autem illum eundem fuisse a Paulo Episcopo nostro constructum Baptismatis fontem suspicor, cum Johannes Diaconus in ejus Vita dixerit, Paullum inter nonnulla Cœmeterii ornamenta, quæ, ed duobus degens annis, fecit, contruxisse *etiam ibidem marmoreum Baptismatis fontem, in quo Paschalibus, aliisque festis, omnes occurrentes suos baptizabant filios.* Marmoreum autem ob marmoream concam appellavit fontem illum, cum passim apud Ecclesiasticos illius ævi scriptores marmorei dicantur Baptismales fontes, in quibus una dumtaxat ima fons e marmore erat.

E fonte Baptismatis parum ultra progressus post alia loculamenta aditum alterius ambulacri occurrit, quod ad lavam aliquantulum protenditur, in quo habes latibulum, quod ultra progressum fuisse apparet, etsi nunc terra ad ostium delapsa accessum prohibeat. Ex hoc autem intercluso ambulacro, cujus fornix magnitudine hæud ceteris inferior est, Cœmeterii semita versus S. Eusebii Cryptam olim erat. Neque aliud observatu dignum hoc in ambulacro præterea occurrit, cum loculi in eo perinde ac in aliis ambulacris sint, quorum nonnulli cadaveribus sepeliendis non adhuc adhibita fuisse patet, cum ea in toso foderent, ut pro re nata parata invenirentur cadaveribus excipiendis.

Rursus in medianum ambulacrum regressi, ad idem latus alia occurrunt latibula, in quorum intimiori recessu ambulacrorum continuatio in ipso incepta toso apparet, sed minime absoluta, id quod rimæ scalpri muratorii adhuc testantur, prout illæ in ipsa tosi massa occurrunt. Inde

Inde tertio in medianum ambulacrum ut egredimur, in longum producitur illud, etsi terra e finitimis, qui imminet, agris per spiraculum sensim delapsa, viam interclauserit: At haud longius recta ambulacrum illud progressum puto, cum mons, cui subjacet, parum eadem in linea se se extendat. Hinc puto ambulacrum hoc ad lævam, prout montis iugum progreditur, sensim converti, atque ad illud S. Eusebii *S. Efrima Vecchio* Coemeterii officium pertingere. In universum vero medianum ambulacrum loculos undique habet; ceteris vero rudior est, si pauca excipias loculamenta, quæ tres itidem habent sepulcra, de more testudineata, atque tectorio ornata: super tectorio picturas aliquot fuisse tum imaginum, tum Arabici ordinis, quæ fatiscencia supersunt vestigia testantur. Duo autem ea inter prostant loculamenta, quorum figuræ quodammodo dignosci queant.

Primum, quod perinde ac alterum ad lævam hujus mediani ambulacri est, duas offert figuras. Prima, quæ ad dexteram est, altior altera, quæ sinistrorius stat, Apostoli esse nullus dubito, cum tunicam, atque pallium habeat, pallium vero ita gestat, ut proximior accedat Romanorum togæ, quemadmodum Romani togam portare solebant post Augusti ætatem, usque ad Hadriani Imperatoris ævum. Quæ sane togam ferendi ratio vulgo cum post Sæculum III. sanctioris vitæ hominibus reliqua esset, factum est, ut exinde ad V. usque Sæculi initium Apostolorum figuris tunica appingeretur eodem modo, quo per id temporis togam illi gestabant. Vide Salmasium in notis ad libr. Tertulliani *de Pallio*. Præterea Sandalia pedibus habet, quæ num ad ipsa pertingant crura, prout apostoli in antiquioribus picturis Romanorum Coemeteriorum occurrunt, affirmare non audeo, ob exesam eo potissimum loci

picturam. Supra tunicam pallium non vulgare, sive quadratum, ut ajunt, sed Philosophicum de more habet supra humeros dejectum; ad crura usque descendens. In capite capillitium inquam coronæ formam habet, absque nimbo. Circa caput atramento pictorio legitur: **PAVLVS**. Literæ optimæ sunt formæ, atque multam testantur vetustatem. Proximiior figura, quæ ad primæ lævam est, eodem plane habitu induta occurrit, nisi quod minoris stature videretur, quod puto pictorem fecisse, ut ea ratione hæc ab Apostoli Pauli illa distingueretur, quemadmodum in illius ævi Cœmeterialibus picturis passim videte est, in quibus reverentiæ ergo ceteræ figuræ statura humiliores occurrunt. Altera autem hæc figura, quæ nimbo caret, atque sandaliia gestat, utrisque manibus canistrum fructibus, floribusque, ut videtur, refertum tenet; illudque Paulo offert: supra caput nomen habet, iisdem literis descriptum, sic: **LAVRENTIVS**. Hoc puto nomen fuisse illius, qui eo loculo humatus erat, qui cum Apostoli Pauli cultor dum in vivis ageret fuisset, una cum Apostolo in tumulo representari maluit. Quid vero sibi velit canistrum illud haud facile augurari licet, cum ejus conditioni id minime quadret, habitu sane villici figuram nemo illum præseferre dixerit, nisi pictor illum representare maluerit Paulo fructuum primitias de priscorum Sæculorum more offerentem.

Hoc autem Loculamentum inter antiquiora hujus Cœmeterii merito recensendum erit, ex quo quidem hujus Cœmeterii vetustatem, perinde ac maximæ vetustatis usum liquido evincimus. Quandoquidem id genus pictura, quemadmodum tum indumentorum genus, tum literarum forma plane docent, Sæculum IV. vix excedit. Hoc sane hæc, atque antiquiores Romanorum Cœmeteriorum picturas secum inter

ter conferenti per se se patet. Imo ex ipsismet pi-
cturis Ecclesiæ S. Januarii, atque aræ Cœmeterii,
quæ descripsimus; latum patet discrimen, quod illas
inter, atque Loculamenti hujus alteras intercedit,
quemadmodum & de literis dicendum erit; heic enim
habet A. antiquum, in illis vero eadem occurrit li-
tera sed sic A. In his literam E numquam rotun-
da, ut in illis, apparet, sed Romana sic E. In his
V. in cuspide integer, in illis eadem litera cuspide
lineola quadam copulato videtur. Quæ sane li-
teræ post Sæculum VII. ubique nos inter invalue-
re, ut præter inscriptiones, atque illius ævi mar-
mora, quæ vides in nostra Dissertatione *De Re
Christianor. Lapidaria*, testantur sigilla illius ætatis
apud Ficoronium. Utraque præterea figura vestes
gammadiatas habet, cum litera I. circa palli sim-
briam, quæ nota facile reperitur in antiquioribus
Romæ subterraneis figuris.

E regione hujus loculi, qui ad concamerationis
dexteram extat, alter ad lævam, pictoris itidem
ornatus occurrit, quæ porro picturæ observatu dif-
ficillimæ sunt, cum sint prope deletæ. Vix autem etsi
suboscure duo etiam figuræ visuntur, iisdem vestibus
indutæ, absque nimbo, quarum humilior aliud etiam
canistrum manibus tenere videtur; nulla vero adest
inscriptio, ex qua illarum nomina desumi possint.

Eodem in ambulacro parum a postremo hoc, de
quo hætenus diximus, abest alter loculamentum,
ad cujus dexteram locus cum triplici figura oc-
currit; ad dexteram stat femina, quæ tunicam mulie-
brem habet, supra vero vestem longam circum un-
dique clausam, quæ corpori adstringitur de more,
ne nimium disfluat; hinc supra brachia minime pen-
dere videtur, quæ vestis eadem plane est cum
mulierum illa, quam vides in Tabula Ifaca apud
Pignoriū, Mulieris capillamentum *tutulatum* quod-

ammodo est, hinc illam Matremfamilias fuisse puto,
 cum eo modo capillamentum illas concinnasse doceat
 Varro L. VI. de LL. Ad lavam occurrit vi-
 ri stantis figura, qui togatus est, ea certe togæ for-
 ma, quam passim nostri adhibuere post Sæculum
 III., ut supra dictum est, pedes utriusque figuræ
 videri nequeunt, coloribus ad imum prorsus dele-
 tis. Media autem virum inter atque mulierem puel-
 læ figura prostat, quæ capillamentum ad aures pen-
 dens habet, tunica ad pedes usque induta, supra
 tunicam pallium muliebre habet, quod bulla qua-
 dam ante pectus ita nectitur, ut per humera, quæ
 tegit, super brachia parum decidat, atque ad genua
 pertingat tum ante tum retro; eodem omnino mo-
 do, quo similis occurrit figura in antiquo vitro Cœ-
 meteriali apud Boldettum to. I. fig. I. n. I. p. 14.
 Hinc virum, atque mulierem parentes hujus puel-
 læ repræsentare vides, puella autem bullam ge-
 rit, quæ teneram adhuc illius ætatem testatur: ve-
 rum tum bullæ hujus usus, tum muliebris ornatus
 matris aperte docent vulgaris conditionis illos mi-
 nime fuisse, imo honestioris cujusdam familiæ. Su-
 pra infantulæ caput inscriptio minio rubro olim
 exarata erat, cujus vix aliquot restant literæ, quas
 inter duas habes integras voces, quibus inscriptio
 explicit, sic. VIXIT ANN. Literæ vero optimæ
 notæ sunt, atque vetustatem Sæculo VI. majorem
 procul dubio præseferunt. Atque heic unum præ-
 tereundum non erit, quod civilem cultum nostro-
 rum IV. atque V. Sæculo interest, cum ex his,
 aliisque quæ illo in Cœmeterio restant, imaginum ru-
 deribus satis aperte nobis constet de vestitu, atque
 civili civium nostrorum cultu ævo illo, quo ad Ro-
 mani Imperii politiam declinare ceperunt; tunc sane
 nostros græcorum indumentorum usum abjecisse, at-
 que Romanum illos prorsus sectatos esse, ex pictis
 hisce imaginibus patet.

Hinc

Hinc per latibula, minoresque semitas ad alterum ambulacrum pervenimus, quod ad lævam mediani tertii Ordinis extat, atque recta imminet ambulacro secundi ordinis. In hoc autem ambulacro præter loculos, quibus muri undique sparsi videntur, nonnulla sunt grandiora loculamenta ab utroque latere. In illius fere medio ex pavimento ad dexteram exurgit grandior ceteris fornix, sub quo locus erat, nunc terra oppletus. In fornice grandior figura mulieris occurrit manibus, de Christianorum orantium more hinc inde extensis, caput sine tutulo, capillis desluentibus, habet. Supra tunicam talarem grandiori pallio induta, pallio, ut orantium mulierum illud est in Romanis Cœmeteriis apud Bottarium, nimium defluso, ita ut antiquæ planetæ ad instar super utrumque brachium, atque retro ad ipsos fere pedes descendat; norunt enim eruditi *planetam* muliebri indumenti genus olim fuisse. Vides Scriptores, qui de antiquorum vestibus fusc differunt apud Grævium, atque Gronovium, cum tempus non vacet illorum scriptis explandis; viris etenim in antiquitatibus versatis hanc dico Dissertationem, quibus profecto stomachum facerem, si cambrem recoquere heic conarer. Hæc profecto Mulieris, quæ honestioris conditionis fuisse tum vestis tum Sepulcri ornatus testatur, eo in loculo conditæ imago est, ad cuius latera hæc extat literis optimæ notæ nigris supra rubrum inscriptio:

R. ITALIA (*figura*) IN PACE

h. e. *Requiescit Italia in pace.* Inscriptio sui vetustatem aperte prodit. Literam R., etsi nulla ei appicta videatur interpunctio, initialem fuisse puto vocis *Requiescit*, de more Christianarum Inscriptionum: *Italia* autem mulieris nomen erat. Ex hoc autem nomine duo sequi videntur, nimirum nos inter mulieres Romanorum nomina facile usurpas-

se, atque hinc fortasse ætatem hujus picturæ desumi posse. Primum ex Grutero constat, penes quem pag. DCCCXXXVIII. n. 8. & 9. femineum hoc nomen occurrit, unde sequitur & Romanis commune fuisse. Prima inscriptio Romæ reperta sic se habet.

ITALIA. DVORVM
L. BENI. ET PETILI
D. I. M.
NON. FVI. FVI. MEMINI
NON. SVM. NON. CVRO
DONNIA. ITALIA. AN
NORVM XX. HIC QVIE
SCO. C. MVNATIVS C.
DONNIA. CALISTE. LI
BERTE. PISSIME

Ex altera hac inscriptione conjicio sero apud Romanos hoc nomen *Italie* mulieribus datum, primis forte aetæ Christianæ sæculis; stilus siquidem atque orthographia inscriptionis id abunde testantur. Hinc puto *Italiam* hanc nostram neque sæculo III. antiquiorem, neque IV. recentiorem esse, cum sæculo V. jam Romanos inter obsoleverint id genus nomina. Mulieres vero per id tempus regionum Urbium, montiumque nomina usurpare in delictis quodammodo habuere; innuere id testantur inscriptiones apud Gruterum, Fabretum Muratorium &c., quibus anecdotam inscriptionem addam in Vitulanensi agro elapso anno repertam, quam mihi communicavit vir eruditissimus, meique amicissimus P. Ludovicus Vuolo Cœlestini Ordinis Monachus. Inscriptionis interpunctionum vice cardiaca est.

LIBONIVS & PRIMIN
NVS & VMBRIAE SE
CVNDINE (sic) COIVGI CV
M OVA (pro Qua) VIXIT ANNIS
XXXV. BENE MERE
NTI FECIT

De formula autem, ut ad loculi, de quo edisserimus, incriptionem regrediamur; in *Pace* lege; quae fusc diximus in *Dissertatione De Re Christ. Lapidaria*. Ad Mulieris tandem hujus laevam, quae reliqua est pictura, thedarum fumo, atque loci foeditate tecta, videte nequit; vix vero in hujus picturae area legi trium dumtaxat Evangelistarum nomina, quae hinc inde supra Caput mulieris descripta sunt, ac cognominibus figuris appicta fuisse nullus dubito. Ad dexteram itaque habes duorum Evangelistarum nomina literis itidem nigris, at illis Inscriptionis Mulieris exiguioribus, sic

IOAN **MAR**
CVS
Ex altera parte, quae Mulieris laeva est habes
MAT
TEVS

forte Lucae nomen deletum est, vel fumi, quo loculos undique infectos vides, crosta obtectum manet. *Johannis* pro *Iohannes* legitur, cum nostra Graecum pro *i* pronuntiarent. Tandem ad hujus ambulacri metam proxime habes alterius ambulacri aditum, cimento obstructum, quo iter erat sub tortuosi montis jugo ad S. Erasmi ostium

ostium illum antiquorem, nunc prorsus deperditum; quo profecto nescio an umquam Christiani usi sint, tum cum subterraneæ hæc viæ in Cœmeterium abiere; locus enim, atque vetustissimum hoc ostium longius ab ipsâ erat Urbe ea ætate, qua cadavera illuc inferri cœperunt; quamobrem nulla supersunt certiora hujus aditus monumenta, præter traditionem, quam nostri a Monachis, qui illuc ad Sæculum usque XIV. fuere sorte acceperunt, quorum ævo Cœmeterii aditus minime interclusi erant, atque montis excursus, qui ex eo singillatim loco, quo interceptus hic aditus est, per girum ad S. Erasmi (S. Erasmo) usque Castrum decurrit.

Eodem præterea in ambulacro ad imam cujusdam latibuli partem, antiquissimam scissuram in ipsometuso factam vides, quam ingressus, aquæ vas statim occurrit mediocris capacitatis, ita ut in latitudine (pro ut thedarum ope observare licuit) palmorum circ. quadraginta, viginti palmos, aquæ contineat. Aqua limpidissima est, gustu suavis, nullo infecta ingrato odore, quæ an per stillicidium e toso illuc decadat, affirmare nequeo, cum etsi sedulo intentis auribus, si stillicidii casum audirem, longe stetissem, numquam vel levissimum in aqua motum, vel decidentis guttæ, prout in stillicidiis fit, sonitum audire, atque observare mihi accidit. Parvam autem hanc cisternam a nostris, postquam Cœmeterio uti cœpere, facta ne fuerit, an antiquior illa sit, haud facile dixerim; at quo usu Christianis, qui in interioribus hujus Cœmeterii latibulis numquam habitaverunt, fuerit, non video; hinc illam ad euntium, atque redeuntium usum olim, cum subterraneæ hæc loca iter nostris præbebant, porius excavatam fuisse diocerem; nisi cuidam sausum fuerit, Christianos huic cisternæ operam dedisse, ut

par-

paratam pro re nata in loculis coemeto tegendis, aliisque id genus operibus perficiendis; aquam haberent; in quo sane id unum obstat, cum nequeat intelligi qua de causa hi in remotiori Coemeterii loco cisternarum efformaverint, cum illam commodius; faciliusque vel in primo, vel in altero Coemeterii ordine parare possent.

Hæc de Coemeterii topographia satis erit dixisse, quibus æquibonique lectores acquiescant opus est, cum procul dubio illorum satisfecissem curiositati, si interceptos, ut pluries dixi, Coemeterii aditus pervios facere copiam mihi fecissent. hi, quibus Cryptæ custodia manet, quod pluries frustra pertentavi. Nunc ad ea illustranda, quæ restant, inscriptionum marmorea fragmenta iter faciamus.

§. Ultimus.

Inscriptiones partim integre partim dissectæ Coemeterii nostri, explicantur, dilucidantur, atque supplentur.

Obiter de agro Patulciano.

Fertur Monachos, qui olim, ut diximus, ædes Coemeterio contiguas inholuere, quibus & ejusdem Coemeterii cura ab Athanasio, Cœnobii auctore tradita fuit, lapideæ, atque marmora, quot quot olim in Coemeterio invenerunt, inde distracta, atque secta ad ornatum pavimenti Templi, quod illuc excitarunt, adhibuisse. Monachis illis ne, an iis, quibus postmodum jus loci illius fuit, hoc tribuendum sit facinus, affirmare non audeo; de re autem ipsa abunde testantur marmorum segmenta, quæ adhuc eodem in pavimento pedibus teruntur. Quamobrem si veterum nonnullarum sacrarum inscriptionum, quæ pro pavimento Romæ dejectæ fuere, jactu-

facturam quaeritur Bottarius; magis potius nobis dolendum est, quodrum marmora ne dum humi strata, sed adeo dissecta fuere, ut multam operam frustra abusus sim illorum inscriptionibus conciliandis; ratus luxata illa, atque disiecta membra me tandem conjungere posse. Contenti itaque lectores sint his, quæ adhuc restant, Cœmeterii nostri lapidum micis, quas etiam brevi perituras nullus dubito. His vero & paucas addam integras inscriptiones, quæ esferatas hominum perditissimorum manus evasere; nil sane his restat antiquatum Ecclesiæ Neapolitanæ antiquius monumentum.

Primo itaque loco græcas inscriptiones in medium afferam, quæ antiquum nostrorum idioma testantur, quod diu nos inter reliquum fuit, postquam etiam passim Latina obtinuit lingua. Prima ea est, quæ Cœmeterio educta, Martorelli Viri Cl. (qui primus illam publici juris fecit altero tomo suæ *Thesæ Calamariæ* L. III.) opera in postica Secretarii (*Sacrestia*) Templi S. Januarii extra moenia area præstat, quæ ita se habet:

ΕΝΘΑΔΕΚΕΙΤΑΙ

ΧΑΡΙΤ. ΚΑΖΗ

ΚΑΚΑ ΕΤΗ ΤΑ ΗΜ. ΔΕ

ΑΝΕΠΑΥΣΑΤΟ

ΠΡ. Τ. ΚΑΛ ΜΑΙ

Latine autem sic illam interpretor,

ΗΙC ΙΑCΕΤ

ΚΑΡΙΤΟCΑ. ΚΥΑΕ. VI.

ΧΙΤ ΑΝΝ. ΧΙΥ. ΔΙΕC ΧΧΧΙΙΙ.

ΡΕΚΥΙΕΥΙΤ.

ΔΙΕ Ι, ΑΝΤΕ ΚΑΛΕΝΔΑC ΜΑΙ.

Quod primo occurrit hac in inscriptione observatu dignum, scripturæ profecto forma est, quæ nimiam

miam sapit antiquitatem, eo ut ipsemet Martorellus; qui obiter de illa locutus est; inter marmora Christiana alterius sæculi illud recensere non dubitarit, *nam lapidis, ait ille, scriptura politiora sunt, quam sequiori ætate scalpebantur.* Ne autem alicui tantæ antiquitatis illa minime videatur ob quarundam literarum formam, non pigeat de his brevi aliqua dicere. Nonnullis enim sæculo III. recentior isthæc visa est Inscriptio; rati post III. sæculum in lapidibus græcis literas ω pro Ω , E semicircularis pro E, atque C pro Σ irrepsisse, quamobrem illud inter marmora IV. vel etiam V. sæculi amandare conantur. Atqui a vero longe hos aberrare antiquiora tum marmorea, tum nummaria monumenta manifeste evincunt.

Litera sanæ ω passim in Inscriptionibus Christianis a primo exeunte Sæculo pro Ω obtinuisse scripsit Cl. Mazochius noster in commentar. cujusdam vasis testacei, edito anno 1732., ubi ait: *Ac primum vasis antiquitatem ipsa inscriptionis elementa, quæ in extremitate labii circuitu conspiciuntur, satis demonstrant.* Nam cum exeunte primo Christi Sæculo C pro Σ , O pro ω pro Ω perscribi possim consuevissent, &c. Quæ sane Mazochii sententia certa erit, si de inscriptionibus potissimum Christianis sermo est, cum in humisimatibus sane antiquioribus, præsertim post Julii Cæsaris ætatem, pluries occurrat litera ω pro Ω . Vide Spanemium, atque Bandurium. Hinc obiter notandus erit Montfauconus, qui *Paleogr. L.II.* docuit, post Augusti tempora ω invaluisse, cum ejus contrariæ viderentur sententiæ innumeræ III. & IV. Sæculi inscriptiones, in quibus antiqua Ω figura sic ω prostat. Ex quibus sequitur formam literæ ω jam tum altero Christi Sæculo, in quo nostrum scalptum fuisse lapidem conjicimus, apud Græcos quadratarios invaluisse.

Luna-

Lunatum vero Q, veluti sequioris ævi nota bene multis visum est. At præter Mazochii allatum testimonium, satis esset, quæ ea in re disertissime conguessit Antonius Lupus heic exscribere, qui quidem in *Epitaph. S. Severæ* maximam hujus lunatæ literæ Q antiquitatem fuisse ostendit. At cum is de Latinorum potius Q lunato, quam de Græcorum simili litera locutus sit, quin aliorum scrinia expilare videar, pauca addenda apposite hanc ad rem puto: Ac primo quidem falsum esse Eduardum de Vitry in Dissertatione super tumulo *Flavii Clementis*; scripsit enim ille, literam E formam illam lunarem inter Græcos Europeos nonnisi circa Domitiani tempora habuisse, primo nimirum æræ Christianæ sæculo; qua sane in re mitius se gessit Monsauconius, qui anteps hæret num apud Græcos Europeos Lunatum E irrepperit ante Augustorum ævum. Utrisque vero de nimia hujus literæ vetustate constitisset, si sedulo marmora atque numos expendere curassent: sane præter Jovis Aseræ duo numismata, quæ Smirnae a Falknerio reperta, Sponius edidit p. 796. *Miscellan. Erudit.* apud Polen., in quibus litera E nominis Ζω, lunata se habet; apud eundem Sponium gemma jaspidis occurrit cum Harpocratis super asini caput sedentis figura, in cujus postica literam E lunatam habes sic:

ICKNON KAI ANCIKHTON.

Quæ sane gemma, perinde ac Jovis Aseræ numismata Augustorum ætatem longe præcedunt, Sic & in Pompei numo græco ibid. eadem litera lunata occurrit. Ne vero exoticis monumentis præ nostris delectari videar, sepositis Smirnenfium, atque Gorcyrentium lapidum monumentis, græcum mar-

marmor patrum, quod procul dubio Augustis antiquius est, proferam ex collectione harum inscriptionum, quam mira diligentia ex ipsis marmoribus religiose descripsit cum ipsis litterarum formis Boluitus Pater, quæ sane inscriptio adhuc nostri Cl. Scriptoris Fabii Jordani ætate in ingenti stilo pede insculpta in ædibus Tiberii Coppulæ ad S. Mariam Rotundam spectabatur, unde illud epigramma idem Fabius in altero Historiæ Neapolitanæ ms. libro exscripsit, atque Capaccius Histor. Neap. L. I., ex quo tandem illud idem mutuatus est Martorellius in sua *Theca Calamar.*, cum etsi Martorellio, cujus ætate marmor disparuerat, parcendum sit, bonam tamen nullimode veniam mereatur Capaccius, qui formas litterarum ex ipso marmore minime tradere curavit. In eo itaque, prout occurrit apud solertissimum Boluitum to. 3. Ms. bis Ε lunatum occurrit sic

ΕΥΜΗΛΟΝ ΘΕΟΝ ΠΑΤΕΡΟΝ
ΦΗΤΟΡΣΙΝ ΕΥΜΗΛΕΙΔΟΝ
Τ. ΦΛΑΥΙΟΣ ΠΙΟΣ ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΣ
ΑΝΕΘΗΚΕΝ
ΣΙΝ. Τ. ΦΛΑΟΥΙΩ ΠΙΩ ΤΕΚΝΩ

Ubi vides tum E initialem vocis *εὐμηλίδων* Eumelidarum, tum alterius *τεκνῷ* filio, utramque litteram lunatam esse; norunt autem nostri quantæ sit vetustatis Eumelidarum Neapolis Fratria. Cui profecto inscriptioni suffragantur antiquissimi Neapolitanorum græci numi, in quibus pluries occurrit lunatæ literæ E forma in voce *ματρίτωρ*, quæ in postica illorum parte legitur, quam equidem figuram cum Capaccius, quem vides *Histor. Neap. L. I. c. 14.*, noster assecutus minime fuerit, quod E lunatum a græcorum minusculo minime distingueret, iisdem

isidem numismatibus lunatum E velut parvum apphxit. Apud nostrates itaque Neapolitanos, origine; græcos, maximæ vetustatis fuit litera ϵ Lunata, unde tandem & apud illos, tum etiam cùm antiquus græcismus obsolevit, medio ævo late obtinuit in ipsis latinis lapidibus eadem lunata literæ ϵ forma.

Tandem ad Sigma, quod spectat, Montfauconius *ibid.* discrimen aliquod iniecit inter græcas lapides, qui a Græcis Civitatibus, atque illos, qui a græcis Latinos inter commorantibus, sculpti fuere; penes illos sane nonnisi Sæculo V. Sigma semicirculare obtinuisse, inter hos vero primo Sæculo exeunte, atque alterius initio quadratum primo sigma sic Σ , mox semicirculare illud C invaluisse. Quæ sane Montfauconii sententiâ antiquitati marmoris nostri aperte obversaretur, si Neapolis inter Græcorum Civitates foret recensenda; verum altero Christi Sæculo antiquam originem adeo exuerat illa, ut ne vix quidem inter Græcas Civitates illam referre auderem, etsi bilinguis gens nostra diu fuerit; quamobrem in Montfauconii quamquam concedamus sententiam, nil contra statutam lapidis ætatem sequeretur, cum in altera Græcorum marmorum classe commode referri queant Neapolitanorum illa, ut pote Civitatis, quæ altero Sæculo Latina perinde atque antiqua Græcanica politia uteretur. Quod si tempus his mihi vacaret, longe antiquiorem apud ipsos Græcos semicircularem sigmatis figuram contra ea quæ Montfauconius edicit, facile ostendere possem, cum lectulus, qui apud Apuleium l. 1. *semitotundum suggestum* appellatur, Sigma passim diceretur, desumpto a literæ hujus figura nomine, neque difficile esset apud Euripidem tandem sigmatis Græcorum figuram invenire, penes quem in *Theseo*, pastor characterum ignarus, tertium ele-

men-

mentum nominis *Δασίου*, sigma nimirum, describens, literam illam appellat *βοσρυχον ως ειλιγμενον εις εις-πικτα* velut convolutum, qua autem forma convolutum, ipsa *ειλιγμενον* vox indicat ex *ειλη* ducta, quemadmodum Græci cohortes in aciem dispositas appellabant, in semicircularem nimirum figuram, ut in *Κυρτη* habet Svidas in sua *ερμηνεια των επιγρα-τευματων* &c. Hæc profecto sigmatis descriptio figuræ Σ minime quadrat, parum etiam & quadrato to sigmati Γ, cum econtra dilucide præferat sigmatis circularem figuram sic C, cujusmodi cinctinnorum convolutorum ipsissima forma, atque figura se habet. Hæc addidi, ut penitissimam semicircularem formam sigmati vindicarem contra ea, quæ Montfauconius de recentiori illius origine scripsit, quamquam illius sententia, ut dictum est, nullimode nostri lapidis ætati adversaretur.

Cum itaque, ut unde egressa est revertatur oratio, altero Christi Sæculo jamdudum obtinuisset illa græcorum elementorum figura, quæ in nostro animadvertimus lapide, nil est, quod contra decretam a Martorellio huic inscriptioni ætatem in illius scriptura offendamus.

De lapidis phrase nil notatu digna occurrunt; ea sane est Christianarum illius ævi inscriptionum frequens locutio, in qua mirari non subit viris in lapidaria antiquitate versatis, Græcos Romanorum dies enumerandi rationem usurpasse, cum illud apud Græcos obtinuisse post Johan. Meursium observaverint quot quot illorum monumenta expenderunt, postquam Romanorum Imperio Græcorum gens parere cœpit. Unum vero prætereundum non erit, quod mulieris hujus nomen interest: illud sane latinæ linguæ genium sapit, insolens enim Græcis erat isthæc nominum formatio, ut ex nominibus, ut ajunt, *substanti-*
vis,

vis, addita desinentia in *osus*, vel *osa* adjecti-
 va componerent, ut ex *gratia* *gratiosus*, & *gra-
 tiosa*, ex *forma* *formosus*, &c.; hinc tandem hoc
 idem a Latinis Græci mutuati sunt, quemadmodum
 & hoc in puellæ, sive mulieris nomine vides; ap-
 pellatur enim **CAPITOCA**, α το χάρις *gratia*, cui
 addidere illud οσα de Latinorum more, unde χαριτοσα
 factum est, h. e., *gratiosa*; hinc apud Græcos, qui
 Latinitate donati fuere, passim invenies αγαδουσα ab
 αγαδη, συμφορουσα α συμφορες, αγγελουσα ab αγγελος.
 & hujusmodi μυρια. Hæc autem etsi serius apud
 ipsos Græcos adoleverint nomina, mirum autem
 nemini erit, Neapolitanos inter altero Christi Sæ-
 culo jam obtinuisse, cum nostri Ciceronis ætate e
 græco atque Latino sermone mixturam, ut ita di-
 cam, quamdam ed fecissent, ut jam tum illorum
 idioma tum a Latinorum, tum a Græcorum antiquo
 puro idiomate satis discriminaretur; de hoc autem,
 quod nostrorum fugisse videtur sollertiam, Neapoli-
 tanorum idiomate dilucide testatur Cicero epist. II.
 ad Atticum L. VII., in qua de Pompejo locutus,
 ait illum nativa latiori lingua abiecta, Neapoli-
 tanum idioma usurpasse: *Quomodo expectabam epi-
 stolam, quam Philoxeno dedisses?* (scripseras enim
 in ea de sermone Pompei Neapolitano) eam mihi Pa-
 tron Brundusii reddidit. Si porro Neapolitani græ-
 co nativo uterentur tunc sermone, qui Atticus, at-
 que Cicero, *Neapolitanum Pompei sermonem* appel-
 lassent, non vero *græcum*? Erant ne soli Neapoli-
 tani gente Græci, vel qui Græce loquerentur, cum
 Magna tunc Græcia antiquam sermonis puritatem
 maxime affectaret? *Neapolitanus* itaque *sermo* is
 erat, qui ex utraque lingua, earumque mixtione
 velut tertius evaserat. Si itaque nostrorum civium
 lingua jam inde a Pompei ævo ea erat, memini
 mirum videbitur, altero Sæculo Christianæ ævæ
 juxta

juxta Latinæ linguæ indolem nostros nomina græca efformasse, quare quemadmodum Latini a *gratia*, *gratiasam*, ita & nostri græcissantes a *καρις καριτοςαυ* fecere.

Alteram Græcam pariter Inscriptionem Cœmeterii nostri, idem laudatus Martorellius *ibid.*, post Capaccium, ad marmoris fidem edidit. Ea autem prostrat in ipso hypogæo Templi S. Mariæ Sanitatis, in cujus Cœmeterii ostio anno 1603. inventa fuit. Illam pro ut in marmore extat damns.

ΕΝΘΑ ΚΙΤΗ ΠΑΥΔΑ ΠΑΥΛΟΥ ΥΠΟΔ-
ΘΙΓΑΤΗΡ ΖΗCΑC ΗΝ ΕΙΡΕΝΗ ΗΤΗΔ-
ΜΕΝΑC Β, ΑΝΠ, ΠΡΟ, Ζ, ΚΑΛ, ΙΟΤΝ,

Hunc sane lapidem innumeris scatere erroribus nemo non videt; hinc, quin illi corrigendo operam infumamus (id sane vel ipsis tyronibus facillimum erit) latinam potius interpretationem subijcimus.

HIC IACET PAVLA PAVLI ΥΠΟΔ

De qua voce mox

FILIA QVÆ VIXIT IN PACE ANNOS IV.

MENSES DVO. QVIEVIT ANTE DIEM VII.

CALEND. IVNĬ.

Antequam autem quid de interpuncta voce *Υποδ*, hujus inscriptionis Martorellius, atque Reinesius, Corsiniusque senserint, dicamus, operæ pretium erit ad trutinam ipsius Martorellii sententiam revocare, qui ex ipsis characterum lineamentis marmor ad Sæculum VII. amandavit, tum propter *υποδεντι* vocem, de qua infra dicemus, tum ob *characterum*, ut ipse scribit, *hirtam deformitatem*; & *errorum congeriem*. Parcendum forte Martorellio erit, quem perpolitio maximæ Græcæ antiqui-

tatis marmoribus assuetum; facile id genus characteres deterrebant. At mihi tempus non vacat hisce, ceteroqui notissimis, in rebus nimium immorari, hinc quoad tertium argumentum ex errorum congerie desumptum satis habeo lectores mittere ad Cl. Antonii Lupi dissertationem ad *Epitaph. Severæ*, in qua integro capite disertissimus auctor soleclismis passim scatere ostendit primi etiam, atque alterius Christianæ æræ Sæculi inscriptiones; idque in ipsis collectionibus veterum monumentorum per se se vidit, quis quis græca illius ævi potissimum Cœmeterialia vel parum inspexerit epigrammata.

Hinc quid a characterum lineamentis, quod alterum Martorellio argumentum est; ad marmoris hujus ætatem definiendam desumi queat, brevi expediam. Inter cunctos hujus marmoris characteres; præter literam ϵ lunatam, de cujus nimia vetustate modo diximus, nil insolens, nisi unicum Δ sic efformatum occurrit, ceteræ sane literæ etsi nulla præstent elegantia, nil attamen novum forma præferunt; imo id genus literarum, quæ forte imitabantur illarum figuram, quæ currenti, ut ajunt, calamo scriptitari solerent, passim vides in fere omnibus secundi, tertii, & IV. Sæculi Cœmeterialibus epigrammatibus, quæ in Romanis Cœmeteriis inventa sunt.

Atqui illud Δ sic efformatum nedum in ipsis antiquioribus Christianorum monumentis; sed & in paganorum illis quoque invenisset profecto Martorellius, si non unis operam dedisset atticæ elegantiae marmoribus. Ac primo quidem, quod ad græca spectat marmora, laudatus Lupus (ejus enim auctoritati ultro acquiescimus, cum inter antiquarios vel solertissimus omnium in levioribus apicibus investigandis fuerit) *ibid.* titulum Ethnicum ad Columbarii cujusdam Ollas inventum post Fabret-

bpettum recudit: de Tituli interpretatione minime
laboramus, sed duntaxat de characteribus.

ΔΔΔΤΙΕ
ΛΙ· ΔΔ· ΜΙ
· ΜΔCΕ Ζ
ΗCΕ ΕΤΗ

Vide ipsissimum Δ. quod in Paulæ lapide occurrit, neque hunc Martorellius inter marmora Sæculi VII. retulisset titulum Columbarii, Romæ repertum. Apud eundem Lupum habes sarcophagum marmoreum, cujus elegantissima structura tertium vix attingere Sæculum videtur: In eo autem tum Α, tum Θ occurrunt sic Δ, Θ Vide Dissertationis Lupi pag. 51. tab. VIII.. Præterea ap. eundem habes Cyriacæ græcas inscriptiones satis antiquas pag. 64. atque 71. in quibus eadem literæ Α forma occurrit; quemadmodum & illam habes in elegantissima, atque vetustissima Musæ Statua apud Bonarrotium *Prefaz. alli Vitr. antichi &c.* p. 21. ad Statuæ basim habes vocem AFRODISIENIS (non *Aprodisiensis*, ut ille legit) cujus prima litera sic Δ efformata est. Tandem ex inscriptionibus urnarum fictilium, quas idem Lupus rettulit Roma inventas, easque Reipublicæ Romanæ antiqua monumenta esse merito arbitratur, dilucide patet antiquissimam certe literæ Α figuram, lineola olim ahud media interfecari, sed ad basim, adeo certum est jam tum apud quadratarios, figulos, aliosque illam literæ Α formam invaluisse. Eandem Literæ Α formam in terti, atque IV. Sæculi Cœmeterialibus Latinis inscriptionibus passim vides, quas inter unam ex eodem Lupo heic excribam, quam Sæculo IV. exaratam fuisse prodit adsculptus epitaphio Consul-
tus: Inscriptionem damus cum sola literæ Α, pro-

ut in marmore erat, figura, ceteras ejusdem lapidis detortas literas vide sis apud Lupum p. 98.

BENEMERENTI
IN PACE LIBERA
QVE BIXIT AN. GII.
NEOFITA DEP. DIE
III. NONAS MAIAS CON
GRATIANO III. ET EQVITIO

Gratianus III. & Equitius Consules processere Anno Æræ Christianæ CCCLXXIV. Vide itaque Sæculo IV. hanc eandem literæ A figuram apud ipsos Latinos quadratarios invaluisse, qui quidem num a Græcis, an hi ab illis mutati hanc literæ formam fuerint, nescio.

Ex quibus, ut innumera id genus monumenta, ne longus sim, missa faciam, satis liquet falsum esse Martorellium, qui ex errorum congerie, atque literarum ruditate Paulæ inscriptionem inter Sæculi VII. monumenta recensendam putavit, quandoquidem illius character lapidum Christianum III. atque IV. Sæculi itlo potius respondet.

Nunc vero ad primum Martorelli argumentum, ex quo de lapidis ætate judicium tulit, deveniamus. In marmore enim post *πικλον* alia sequitur compendiarie vox, punctis notata sic: ΤΠΟΔ· Reinésius p. 981. primus omnium vocem ita supplevit ΤΠΟΔΙΑΚΟΝΟΤ, h. e. *Subdiaconi*, ejusque interpretationem amplectitur, atque summis profequitur laudibus Cl. Eduardus Corfinius in opere *De Not. Græcor.* Nil sane magis compendiarie huic voci aptius videtur Reinésii interpretamento, quod ut fulciretur Corfinius alium Latinum lapidem meminit, in quo occurrit epitaphion ab *Augustino* quodam *Subdiacono* conjugii suæ positum, perinde

ac

ac alterum *Saturnini* Diaconi, qui cum *Aura Veneria* conjuge monumentum posuit. Verum nescio qua ductus ratione, an potius novitatis amore percitus, huic acquiescendum non esse interpretationi sibi duxit Martorellius, atque novam voci affixit lectionem; hinc legit *Τροδextrου*, nomen nimirum officii hujus Pauli, atque ea laudat, quæ de hoc *του υποδextrου* Magistratu habes in Codice Theodosiano. Verum ante omnia Martorellium intererat ostendere hunc Magistratum præter CPolitanam aulam in aliis etiam Imperii Provinciis obtinuisse, eumque a *Legatis censibus accipiendis* minime differre, ac tandem *του υποδextrου* Arcarium esse, quæ quidem omnia suo Marte confixit ille, ut novam firmaret lectionem, ratus sibi maxime gratulandum ob detectum novum hoc Magistratus genus in Neapolitana Sæculi VII. politia. Quod si imaginariis hisce interpretamentis indulgendum esset, eadem in compendiarie voce quot effingi non possent significationes! Sic illam legere possemus *υποδυματᾶριον*, vox in *Glossis* antiquis Græcolatin. ap. Meursium in *Glossar.*, quæ *Calceamentarium* medio ævo significavit, atque de puellæ conquista a Martorellio honestate (illam sane honestioris Magistratus filiam fecerat) actum plane esset. Neque, ut *μυρία* id genus præteream, si inter Magistratus Paulum referri mallet Martorellius, abnormis ei fuisset & alia lectio, nimirum *υποδοχαριου*, cujusmodi medio ævo appellabatur alterius ordinis magistratus ex CPolitani Palatii politia, ut apud Nicephorum, atque Codinum legimus, Latine hunc dixeris: *Auxiliatorem*. Verum enim vero cum nil mea sententia sit, quo marmor Paulæ inter Sæculi VII. monumenta reiciamus, simpliciorem lectionem sequi mallet, nempe *υποδιακρου*, in qua nil insoles, nil abnorme occurrit; tum enim ex characterum conformitate cum

Græcis IV. Sæculi Romanorum Cœmeteriorum epitaphiis, tum ex discrimine characterum epitaphii Theodori Consulis, quod in *S. Maria Donnaromita* extat, atque nostri epigrammatii (utrumque lectores propriis inspiciant oculis quæso) tum tandem ex annorum, atque mensium nota, sæculo V. recentius illud minime duco. Si enim latum discrimen, quod hos inter Paulli, atque illos Theodori (quod marmor Sæculi VIII. est) characteres aperte interest, animadverteris, nullus dubito, quin impossibile prorsus videatur unius Sæculi intervallo tantam, atque tam enormem characterum græcorum varietatem apud nostros quadratarios invaluisse. Hæc porro satis erunt lectoribus in lapidaria arte versatis indicasse, cum nemo, nisi marmoribus terendis, tractandisque nimium desudaverit, quanti sint facienda id genus argumenta ex characterum ductibus, difformitate, discrimine &c., ad lapidum ætatem definendam, satis intelligere queat. Satis igitur erit si characteres utriusque marmoris secum inter conferas, pro ut illos ad exemplarium fidem habes apud eundem Martorellium altero Libro *Theæ Calamæ* p. 527. & 530.

Præter duas hæc Inscriptiones aliud non superest nostræ Græcitatæ monumentum inter Cœmeterii nostri epitaphia. Hinc ad Latina transeamus, quorum antiquius illud certe videtur tituli sepulchri S. Januarii fragmentum, quod nunc pro pavimento Templi S. Januarii extra mœnia humi stratum pedibus teritur. Marmoris itaque candidi frustum unius circ. Neapolitanorum palmi cum dimidio, quod oblongi tituli pars videtur, hanc præsert mancā inscriptionem.

... NIS

... NIS IANVARI. MARTYR
... AETERNO FLORE

heic Flosculi figura N

Characteres profecto hujus marmorei tituli elegantia atque magnitudine ceteros omnes eorum, quæ supersunt, marmorum facile vincunt. Hinc inter Cœmeterii vetustiores lapides hunc ultro referrem. Undenam autem marmoreum illud frustum distractum fuerit, num ex ipsomet Divi Martyris Januarii sepulchro, diu anceps hærrere me fecit ipsa characterum vetustas, qui nil commune habent cum literarum forma, quæ nos inter Sæculo VI. obtinuit; quandoquidem eo Sæculo, ut dictum est, Januarii Martyris Sepulcrum extruxit Johânes Episcopus noster.

In eadem postica Templi S. Januarii, Cœmeterio finitima, Secretarii area sub græco marmore, quod primo loco explicavimus, occurrit Latinum palmarum circiter epitaphium itidem marmoreum pueruli cujusdam. Marmoris hujus characteres Sæculo IV. recentiores minime videntur, cum etsi nimiam elegantiam minime præferant, Romanorum characterum nihilominus ductus, atque lineamenta prorsus servant. Ipse præterea simplex epitaphii stilius maximam redolet antiquitatem. Sic se habet illud.

ÆLIO RVFI
NO DVLCISSIM
O QVI VIXIT AN
NIS VIII. M II.

Dulcissimi epitheton puerulo appositum satis testatur a Patre monumentum positum fuisse. Hunc autem Aelium Rufinum ex antiquioribus Neapolitanorum familiis fuisse, testis est decretum Senecio-
nis

nis Subpræfetti Classis Romanæ, quæ Miseni erat. Juvat integrum decretum ex Grutero p. 208. excribere, ut nostri hujus Aelii Rufini gentem, originemque illustremus. Marmor sane ætate Fabii Jordani in ædibus Hadriani Guilielmi Spatafori exstabat, unde illud descripsit Stephanus Pigius, atque Grutero communicavit. Ne igitur longioris marmoris lectione tædio afficiaris, benevole lector, cum ad antiquitatum nostrarum illustrationem quam quod maxime illud sit.

In his ædificiis & Locis

Puris adiacentibus ædificiis sive is locus ager est

AELI RUFINI MILITIS

Cujus se possessorem esse ex causa emptionis P. Aeli abscenti Patris sui Alsenio Senecioni Subpræf

Class. Pr. Mis. Probavit & Meruit sententiam Quam jus

Su ejusdem Senecionis Subpræf. huic Titulo Proscripsit.

Senecio C. C. C. (causa coram cognita) dixit Necessariam fuisse inspectionem ædificiorum & Loci de quibus apud me actum est. Re ipsa manifestatur.

Cum igitur ædificia solo puro posita deprehendere Rim neque ullo Sepulchro superposita vel conjuncta ap

Paret venditionem Eorum jure factam ideoque ad Aelium

Rufinum militem ex causa emptionis pertinere videntur

Loci vero sive Agri quem adjacentem ædificiis Aelius Abs

Cantus Pater Rufini ab Heredibus Patulci Diocletis æque

Mer-

Mercatus est Quum habeat plurima & dispersis locis sepul
Chra jus per venditionem transferri ad emptorem Non potuisset cum Pater Rufini, & postea Rufinus quam
Quam non jure facta emptione semper in possessionem
Enerit nullo jure eum locum vindicare sibi Patulci pos
Sunt. Plane cum in re prasenti inspexerim lituratum agr. &
Erasum Patulci dicunt remanere instipul. capita Quadam
Experimentia hac verba. Aelius Diocl. Patul. Dioc. F. cum Fratrib. qui nunc hic adsunt vendunt P. Aelio Abscanto
Locum purum in quo nulla sepulchra jacta superposita neque conjuncta
Apparent Lib. Nep. Pronep. q. & reliqua : Ob contemptum tamen Religionis
Rufinus P. Aeli Absc. F. agro privetur fietque Pub. sepeliendor. Militum
Class. Pr. Mis. in usum. Heredes vero Patul. Dioc. multentur sorte
Una cum anatocismo bina centesima usura propter neglectam
Religionem sepulchrorum clam dirutor. Pauperesq. Milites
Class. Pr. Mis. donati sint dum agrescunt, & moriuntur ne aere
Conlato curentur sepelienturq. Quam sententiam Sanctam esse
Omnes sciunto idq. totum testatur Marmor.
Ex hoc autem Subpræfetti Classis Romanorum Miseni decreto patet, Aeliorum gentem, e qua & hunc nostrum Rufinum fuisse nullus dubito, satis

antiquam, honestissimamque fuisse Misenates inter, Unde & ipsa per se prodit epitaphij pueruli Aelii Rufini maxima vetustas; nemo enim inficias ibit circa Sæculum IV. antiquas illas familias nos inter extinctas prorsus fuisse, vicissitudinum nostrarum historia teste; adsoque in hoc Aelio Rufino, qui nostro Cœmeterio conditus fuit, puerulum habes ex antiquissima concivium nostrorum gente. Neque quis demirabitur, me Aeliorum hanc familiam inter conterraneas, Neapolitanasque referre, contra Subpræfecti decreti fidem, in quo Misenis videtur illam fuisse, eo vel magis, quod in Misenati agro possessiones a Patulciis empserat, nam ea ætate, qua illud tulit decretum Senecij Classis Rom. Subpræfectus, ager Miseni Neapolitani agri pars esset, atque e nostræ Urbis ditione. Id sane innuere videtur antiquus Poeta Lycophron, qui de nostri maris oris locutus, ait:

..... οὐ ποτ' αὐξήσει λιμὲς

Νεαπολιτῶν, οἱ παρ' ἀκλυστοῦ σκαταί

Ὀρμῶν Μισσην (a) εὐφρασσαγρόντης κλιτῶ

„..... quem augetur populus

„ Neapolitanorum, qui tecta fluctibus haud obnoxia

„ Ad portus Miseni habitabit in sicci montis eminentia,

Sic reddidi Lycophronis locum, vim, atque sententiam tum verborum, tum phrasis antiquissimam.

(a) *Miseni* nomen huic portui ab Argonautis Phœniciis inditum puto, quasi alter foret post Puteolos illum, sive alterius hujus maritimæ oræ alter portus. Conjecturæ aditum fecit vox *Μισσην* Græcis ignota, cum attamen apud Phœnicios illa passim occurrat ad rem aliquam secundo loco positam designandam, ut in Jobi libro מִשְׁנֵה *Miseneh* h. e. *Secundus*,

mi Poetae secutus, cum antiqua Potteri, perinde ac Martorellii versio Lycophronis mentem haud satis explicaverint, praesertim illa *αλυσον σκεπας*, quae Potterus *tranquillum tegmen*, Martorellius *tutum collem* reddidere. Neque ex illorum versione quid sibi velit ex Lycophronis sententia *εὐφλα κλιση* intelligimus, cum verterit Potterus *saxosa promontoria*, Martorellius *compactas Domus*. Quis quis enim nativam apud antiquiores Graecorum poetas vocis *εὐφλος*, sive *εὐφελος* atque *κλιση* vim expendere, meae procul dubio acquiescet interpretatio, eo vel magis quod neque Lycophron *saxosa promontoria* appellare potuerit mitissimos Neapolitanos colles; neque *compactas domus* invenies in *εὐφλα κλυση* Lycophronis. Haec obiter, ad nostra nunc redeamus. Ex hoc itaque Lycophronis loco liquet *Miseni portus* *ορμους* ad Neapolitanos tunc pertinuisse; hinc Thzetzes, vetus Lycophronis scholiastes, addit: *Misenum portum intelligit Neapolitanorum*. *Misenis mons Neapolitanorum*. Hinc in eadem concessere sententiam quot fere locuti sunt de Miseno Philologi. Sic Canterus: *Misenus mons est Neapolitanorum a Miseni sepulchro dictum*. Vide Joseph. Scalligerum in Lycophronis Commentariis. Haec, ne longus videar, satis testantur Misenum olim Neapolitanorum fuisse; a quibus forte portum accepit Augustus, qui, ut Sueton. in *Aug.* c. XIX. scribit, primus classem eo collocavit *ad tutelam superi maris*. Saeculo autem VI. in *Comitiam* abierat, ut ex Gregorii I. R. P. epist. XXXI. Li. XI. patet, qua quidem aetate, num Misenatum Comes Neapolitanis Ducibus pareret, hujus non est loci expendere; idque forte singulari commentario, anneunte Deo, prosequemur. Si igitur Misenum agrum in Neapolitanorum ditionem fuisse ex Lycophrone patet, ne-

mo

mo inficias ibit, Misenatium familias conterraneas a nobis optimo jure appellari, adeoque inter nostros & militis Aelii Rufini, e cujus gente & noster Aelius Rufinus puerulus erat, illa fuit. Imo ex hoc lapide, in quo de agro Patulciorum Aeliis vendito sermo est, unum eundemque Miseni, atque Neapolis agrum fuisse conjicio, conjecturam suppeditat antiquissimum nomen loci illius, qui supra Puteolanam Cryptam *Patulcium* ad Pontani usque tempora appellabatur, qui sane locus (nunc vulgo *Patrusculo*) circa Mergellines collem incipiens ad Antinianum usque versus Occasum extendebatur per ea singillatim loca, quæ sub Monte *Aspectus*, nunc *Camaldulensium*, ad radicem Theatri Venatorii eminus progreditur; hinc idem Pontanus utriusque secum inter finitimi loci Nymphas, jungit.

„ . . . tuque o mihi cara *Patulcis*

„ *Prima adsis, primosque mihi Dea collige flores*
„ *Impleat ut socios tecum Antiniana quasillos.*

Locum autem a Patulciorum gente nomen ducere probabile mihi videtur, cum ex Decreto Senecionis, Patulciorum familiam possessiones rusticas in Misenatium agro habuisse discamus. Quod si loci hujus, Patulciorum familiæ prorsus cognominis, topographiam inspexeris, in eo videri illum eundem agrum in Decreto descriptum tibi certe videbitur, cum agrorum tractus, qui Cryptæ *Pausylipanae* imminet ad Antinianum usque, antiquis sepulcris adeo infectus sit, ut ad nostram usque ætatem columbariorum, aliorumque Sepulcrorum rudera passim eo occurrant. Atqui locum hunc nemo inficiabitur in agro Neapolitano a priscis usque temporibus positum fuisse; unde sequi videtur, hunc eundem agrum origine Neapolitanæ ditioris, tractu temporis Misenatibus a nostris concessum fuisse, quippe

quippe qui velut Neapolitanæ Urbis pagus facile habitus est. Quamobrem mirum nemini erit Aeliorum familiam, quam Misenatibus Senecionis decretum annumeravit, nostrates inter me retulisse, eamque ad III. vel quartum Sæculum adhuc nos inter stetisse, ut Aelii Rufini inventum in Cœmeterio nostro marmor testatur.

Inter ea marmorum rudera, quæ in Templi S. Januarii extra mœnia, e Cœmeterio distracta, jacent, tria hæc damus, quæ ceteris integriora sunt, cum alia fragmenta, utpote nullius usus, atque dimidiatas voces præferentia, supervacaneum referre arbitramur. Primum igitur sic se habet.

... IAVILIS § ET IN VELLO PERITVS SVPE...
 ... IACVI AETERVE EOS DE SECVNDA MO...
 ... TENTISSIME § DEVS § BELOCIT...
 .. OROMNIVM INDVC EOS IN A.....RE.....V.

Marmor candidum literas affabre scalptas habet, quæ septimum vel forte VIII. Sæculum redolent, quod perinde ex ipsomet Inscriptionis stilo patet, ubi animadvertas velim illa *Avilis* pro *Habilis*, vox profecto, ut in vernacula lingua, sine aspirata, scripta cum V. pro B. de illius ævi more; quamquam enim Latini diu jam vicissim V, atque B uterentur, abusus nihilominus hujus permutationis nonnisi medio adulto ævo irrepsit, quare & in hoc fragmento vides *Belogiter* pro *Velociter*, *Avilis*, pro *Habilis*, *Vello* pro *Bello*. Inscriptionem bisomo forte appositam fuisse, ultimus fragmenti versus innuit, in quo legitur: *Redemptor* (sic illum supplendum arbitror) *omnium induc eos in Aulam Regni tui*, ubi vocis *Regni* prima syllaba diphtongo scripta erat, quemadmodum pro illius ævi incipitia vides diphtongum in copula *ET* alterius versus,

sus, quæ sic se habet *Aet*. Vox itaque *Eos* duorum corpora eodem in sepulcro fuisse testatur, quare sepulcrum, cui lapis appositus fuerat, bisomum viri, atque uxoris fuisse facile dixerim: Vir autem militaris ordinis fuisse videtur, cum *habilis*, atque *peritus in bello* prædicetur. Utinam integrum marmor ad nostras pervenisset manus, ex illo fortassis mentoriæ clarissimi cujusdam militis conterranei nostri, nunc certe oblivioni traditam, revocare potuissemus. Cætera nil observatu dignum rudum illud suppeditat.

Huic simile prorsus tum stilo, tum characteribus, alterum videtur epitaphii marmorei fragmentum, eodem in pavimento positum, quod *ακεραλον*, atque *αποδορ*, pro ut jacet, damus.

.... AMPANIENSIS * DILEXERVNT E V * V *
 ISERICORS * CVM IVGALESVA GRATIA PLENVS
 DVC EOS IN CELESTIA REGA LI A
 PLVS * MINVS L * § ANNOS

Primo heic occurrit vox *Campaniensis*, quæ numeri pluralitatis esse videtur ex sequenti verbo *dilexerunt*. Neque moram afferat desinentia in *is* pro *es* cum nostris post Sæculum VIII. pronum esset ob græcissantis pronuntiationis reliquias *es* in *is* permutare, præsertim ob literæ Græcæ H, inolitum eos inter sonum, quam nusquam pro E, sed pro I. usurparunt; hinc in medii ævi chartis Neapolitanis passim leges *Johannis* pro *Johannes* & *pupia* id genus alia: qua quidem in voce novam, quæ ea ætate jam invaluerat, conjugationem nominum gentilium animadvertas velim, cum antiqui a *Campania* *Campanas* fecissent, verum medio ævo gentilia nomina facile in eam deducerent desinentiam, ut a *Campania* *Campanienses* facerent.

In

In voce *dilexerunt* deficit, quadratarii oscitantia, E literæ X proxima: Vox vero EV absque M, manifeste testatur Latinæ linguæ corruptelam; quæ jam tum in vernaculam abire cœperat; in vernaculi enim vetustioribus nostri idiomatis monumentis passim vox EV occurrit pro Itatorum *quello*, *lo*, & adhuc inter Calabriæ nostræ incolas in apposito verbis articulo antiquum EV, in V contractum abiisse patet, qui quidem pro Itatorum *diccelo*, ajunt *diccellu*, quod equidem V loco EV stat, ac idem sona ut *dillo a EV*. Hinc animadvertas velim apud nostros tandem hunc articulum omnium, ut Grammatici ajunt, casuum proprium evasisse; unde & etiam in casu recto adhiberi cœpit, atque EV pro Itatorum *Io* dixere, ut *Eu dico* pro *Io dico* &c.

Num autem *Misericors* ad illam eundem, quem *Campanienses dilexisse* marmor edicit, referatur, nescio, cum in primo casu stet contra synthaxeos ordinem vox *Misericors*, quam ad V. illud insulatum in primo versu facile referrem, quasi diceret: *Vir misericors*. Sequitur: *Cum Jugale sua*: heic puto defuncti hujus pietatem, quam una cum Uxore excellibat, extolli. *Uxor* heic *Jugalis* appellatur, vox etsi in derivativis Latina, nusquam tamen apud antiquos primitiva. Quæ sequitur phrasis: *Gratia plenus* ad Virum refertur, atque occidentis Latinæ linguæ genium redolet, cum maxime accedat Itatorum dictioni: *Pieno di grazia*, *pieno di avvenevolezza*. Diu autem hæsi, num *Gratia* nomen forte *Jugalis* fuerit, ita ut sensus sit: *Cum Jugale sua Gratia*, quæ si eo modo se haberent, vox *Plenus* ad ea referretur, quæ in sequenti versu erant, quæque in marmore desiderantur; sane *Gratia* nomen sæpe legi in nostris Andegavensium chartis: Verum tanta hujus nominis vetustas merito in dubium

mibi venit. Apprecatio, quæ pro Viro, ejusque Uxore fit: *Duc eos in Cælestia Regalia*, videtur lapidaria illius ævi nos inter phrasim; eandem enim & in synchronæ inscriptionis fragmento, quod dedimus, vides: *Induc eos in aulam &c.*, ita ut prope crederem unum, eundemque fuisse utriusque epitaphii auctorem. Vox *Cælestia* est adiphthonga de illius ævi more. Vox *Regalia*, pro *Regna* satis barbara est, cujus ultimas syllabas parum discerpit quadratarius, ut ordinem quemdam in lineis servaret. In ultima tandem linea Annos defuncti quinquaginta habes cum consueta formula *Plus minus*, quæ medio ævo in epitaphiis obtinuit. Inscriptio hæc, perinde ac prima, cardiaca est, etsi corculi figura heic ad notam dumtaxat numericam, in altera vero inscriptione bis inter verba occurrat. Ad hujus lapidis calcem tres occurrunt figuræ, in ipso marmore cælatae, quarum una cor intra orbiculum, altera parvum vas, tertia avem præfert. Num autem vas, atque avis ad defuncti conditionem referebantur, in dubium manet, cum lapis undique mancus sit; magis itaque hæc figuræ inter consueta Christianorum symbola recenserem, cujusmodi ea sunt, quæ passim invenies in Romanorum Cœmeteriorum epitaphiis.

Quartum tandem, quod ceteris integrius videtur, marmoris Cœmeterii nostri fragmentum, quodque eodem in pavimento jacet, sic se habet.

ESCIT
IS MARCIAI
ARIVS CIVITATIS
QVI VIXIT PLVS M
ANNVS XXXVI DEPO
T SVB DIE VIII. I
VEMBRIV

PP

Inscriptionem ita supplendam censeo.

HIC REQUIESCIT
IOANNIS MARCIANI F.
TABVLARIVS CIVITATIS
QVI VIXIT PLVS M
ANNVS XXXI DEPOSITVS
EST SVB DIE VII. KAL.
NOVEMBRIV

PP

Sic, mancum lapidem supplendum esse puto, ut & sensus, & mensura epigrammati una sibi constet. Primo itaque illa IS ultimam syllabam esse puto nominis defuncti, nimirum IOANNIS; cum desinentia in IS nostris, qui græcismo infectam loquebatur latinitatem, frequens fuerit medio ævo, ut diximus; quare nil mirum erit in casu recto *Joannis* pro *Joannes* dixisse. Secundo nomen *Marciani* haud insolens nostros inter erat eadem potissimum ætate; hinc Johannem illum puto *Marciani filium* fuisse, cum nostri neque *binomina* medio ævo essent, neque *cognomina* ætate lapidis obtinuisse arbitror; qua quidem de causa neque *Marciani* vocem, velut *Joannis* cognomen habui, adeoque illud F. addidi, cum frequens, sit etiam in infimæ latinitatis lapidibus, nomen Patris post defuncti illum describi. Tertio: acephala illa vox *ARIVS* & spatio, atque dimensionem epigrammati

standum erit, suppleri nequit, nisi quinque additis elementis; quot sunt eadem in spatio aliis in ejusdem lapidis versibus; quare TABVLARIVS legendum puto, quo genus Magistraturæ, qua Johannes claruerat designatur, quandoquidem *Tabularius Civitatis* inter Magistratus politiæ Civitatis Neapolitanæ medio ævo recensebatur; de quo vide Mazochium in *Dissert. de Cathedrali &c.*, supervacaneum enim videretur heic illius exilare scrinia. VOX ANNVS pro ANNOS ruditatem Sæculi sapit, ut & desinentia NOVEMBERIV; pro NOVEMBRIS, etsi id genus desinentia vestigia corrupta græcitatis perinde præseferat. Extrema lineâ, in qua forte Consules erant; plane desideratur in dissecto marmoris frustis.

In eo autem Cœmeterii ostio, quod nunc in ipso est S. Mariæ Sanitatis Templo inter reliquas inscriptiones tres supersunt, observatu dignæ. Prima est titulus Sepulcri S. Gaudiosi Bithiniensis Episcopi, qui furente Wandalorum persecutione eodem Sæculo V., quò ad nostras appulit oras, Neapoli obiit; atque in nostro Cœmeterio sepultus est eo loci, cui *Porticus*, ut dictum est, nomen olim erat; quique exinde ab ipsomet Episcopi Sepulcro, S. Gaudiosi Cœmeterium passim appellari cœpit, ut pluries apud Johannem Diaconum legimus. Hic vero titulus partim exesus loci sceditate; sic se habet:

HIC REQVIESCIT IN PACE
SANCTVS GAVDIOSVS EPISCOPVS
QVI VIXIT ANNIS LX. DIE ... VI:
KALENDAS NOVEMBRIS
CONSS. DICT. VI:

Numerus annorum S. Gaudiosi ætate Capaci; ut refert ille suæ Hist. Neap. L. II. c. VI.; notam sexagenariam habebat, quod adhuc apices linearum

notæ X., qui restant, satis testantur. Lacuna, quæ post notam numericam annorum sequitur, facile suppleri potest **DEPOSITVS**. Potissimam vero fecimus jacturam in deletis Consulibus nominibus, quæ si adhuc extarent, certo nobis constitisset de anno *depositionis* S. Gaudiosi. Sabatinus noster, vir ceteroqui de Ecclesiasticis Neapolis antiquitatibus optime meritus, ex adnotata in lapide *Indictione VI.* tum Consules, tum *depositionis* annum invenisse sibi gratulatur; cum enim, ut scribit ille sui *Vetust. Calendar. Neap. tom. VI. p. 26.*, anno **CCCLIII.**, atque **CCCLXVIII.** *Indictio VI.* fuerit, sic Consules supplendos putat, ut vel *Opilio* ne *O. Vincemalo*, vel *Agusto Anthemio II. Conf.* legendum esse censeat. At parcendum viro in re lapidaria parum versato; qui, ut *depositionem* S. Gaudiosi pro virili, ejus morti proximior faceret, *Indictionis* notam in marmoribus Sæculo V. recentiorum procul dubio esse non animadvertit; quemadmodum enim in *Dissertatione de re Christianorum Lapidaria* diximus (contra Blanchinii sententiam, qui post Justinianum in Sepulcralibus titulis *Indictionem* irrepisse docuit) vetustiorum hujus lapidariæ *Indictionis* memoria vel primo occurrat in *Importuna* titulo, qui anno **DXIX.** positus est, in quo Iulianus Imperator primum Consul processit cum Eutharico. Quamobrem recentior Sæc. V. lapidem Gaudiosi esse, apposita prædit *Indictio*.

Eodem in Cœmeterio alia extabat inscriptio, tumulo quarundam Sacrarum Virginum apposita, quarum corpora a Stephano II. Episcopo nostro in S. Gaudiosi Sanctimonialium Cœnobio translata fuisse, opinatus est Tutinius in *Vita S. Gaudiosi Bithiniæ Episcopi* p. 43. Apud laudatum Scriptorem mendosum, emendatum vero apud Capaccium *ibid. p. 432.* epigraphium hoc sic habet.

IN HOC REQUIESCUNT TUMULO VENERANDA
CORPUSCULA
SACRAR. VIR. ET CONSECRAT. VELAMINE CVLT
CVM QVA
BACCINOROSA ET IN SECVLVM PETRONILLA
VERONIA S. SEVERA.

Hoc videtur Sepulcreti Sanctimonialium epitaphium fuisse, ut prima illius pars indicat, nimirum: *In hoc requiescunt tumulo veneranda corpuscula Sacrarum Virginum & consecratarum velamine cultu*. Sequitur *cum qua*, pro *cum quibus*, de mediæ ævi more, *Baccinorosa &c.*; ac si quadratarius diceret, cum his Virginibus, sive in eo *Virginum Sacrarum tumulo* esse pariter humata corpora *Baccinorosæ, Veroniz, & S. Severæ*. Cave ne illud S. pro *Sancta* interpreteris, initialis enim est vocis *Sororis*, nempe *Sororis Severæ*; medio enim labente ævo jam invaluerat Sanctimoniales inter *Sorum* epitheton, quemadmodum & *Sir* eadem ætate inferiorum virorum nominibus additum fuit, atque per S. notatum; unde nonnullis illud S. erroris occasionem præbuit, qui Sanctitatis notam, pro ut nos inter est, ea designari perperam arbitrati sunt. Hoc vero epitaphium Sæculo X. antiquior esse, est cur dubito, cum vox *Veneranda* eo sensu, quo heic usurpatur ea ætate vix invaluisset. Præterea scrupulum iniecit illud, quod quadratarius addidit: *Consecratarum velamine*, satis enim fuisset dicere *Virginum Sacrarum*, quare titulus positus videtur, postquam discrimen obtinuit inter *Virgines Velamine consecratas*, aliasque *velamine minime consecratas*. Vox illa in Sæculum maiorem dubitandi ansam præbet, cum etsi antiquior esset mos nativum abjiciendi nomen, tum cum Sacrum velamen Monialis acciperet, phrasis vero in Sæculum eandem attamen non præferret antiqui-

quitatem, eaque ipsissima vernacula dialectus videtur, qua dicimus Sanctimoniales; cum *professionem* emit-
tunt, abjicere *il nome, che aveano nel Secolo*; hinc
etiam & in vernaculo idiomate passim dicimus, de
Monachis, Monialibusve locuti, hoc vel illud no-
men tulisse *nel Secolo*. Hic profecto dicendi mo-
dus, ipsis in mediæ ævi chartis nonnisi sero inve-
niri, norunt quot quot illius ævi chartas vel pa-
rum consuluerunt. Hinc inter Sæculi X. monumen-
ta vix illud recensere auderem; ex quo longefal-
sum esse Tutinium patet, qui titulum ipso Ste-
phano II. Episcopo nostro labente VIII. Sæculo
antiquius putavit. Neque mirum erit ad eam usque
ætatem adhuc Moniales in publico Cœmeterio hu-
matas fuisse, cum & ad XI. usque Sæculum Cœ-
meterio nostros usos esse jam supra docuerim; &
satis Sanctimonialibus erat peculiare Sepulcretum
habere, quemadmodum prima hujus tituli pars a-
perte testatur. *Baccinorosa* græcum nomen, latine
deductum videtur, affine prorsus illo *Charitosa*, de
quo locuti sumus. Aliud *Veronia* corruptum vide-
tur pro *Varronia*, antiquum mulierum Romanarum
nomen, sicut & de *Severa* dices. *Patronilla*, quem-
admodum ante acceptum sacrum velamen appella-
ta erat *Baccinorosa*, vulgare nostros inter medio
ævo nomen fuit. Ex indito autem Petronillæ, Mo-
nachatum professæ, græco nomine manifeste liquet,
Sanctimoniales, quas inter se se recepit illa, ne-
dum græcum ritum, atque vivendi disciplinam, sed
& græca pariter nomina affectasse.

Tandem eodem in Cœmeterio prægrandiori in lapide cujusdam Patricii titulum legimus.

A. P. PATRICI A. P.
 PATRICIUS DOMVS. HAEC AETERNA LAVDE
 TVETVR.
 ASTRA TENENT ANIMAM, CETERA TELLVS
 HABET.
 REQVIESCIT IN PACE SVB D. CONS. A. †

Patricii nomen dignatis fuisse, an hujus defuncti proprium, dubitat Capaccius, qui ceteroqui lapidem Constantino Magno imperante positum avertat; argumento illi est A, & . Neque Capaccio irascaris velim, cum illius ævo antiquiora horum siglorum monumenta adhuc laterent; Hinc legendum putavit ille: *Sub Divo Constantino*. Nil vero est, quod in ejus sententiam concedamus, cum neque siglum, neque stilus Constantini ætatem sapiant, sed mea quidem sententia, sequiorem potius ævum. Eam profecto collis suburbani partem, in qua nunc Cœnobium Sanctimonialium S. Potiti positum est, olim *Patruccium* appellari docet Villanus in sua Chronica; quare illuc cujusdam *Patricii* villam fuisse putat Fabius Jordanus, penes quem legimus sub Basilio Imperatore eundem locum *Patriciam* dici in antiquis chartis Monasterii S. Severini; ex quibus vides celebre nos inter fuisse *Patricii* cujusdam nomen, cui forte hic titulus in nostro Cœmeterio appositus est.

In ea autem S. Gaudiosi Ecclesia, quæ hoc in Cœmeterii ostio erat, Episcopum Sacra olim fecisse, perinde ac in illa Cœmeteriali S. Januarii Ecclesia, da qua locuti sumus, testis est Cathedra Episcopalis, quæ in cubiculo (*Cappella*) S. Thomæ Aquinatis Ecclesiæ S. Mariæ Sanitatis prostat, cum inscriptione, in qua legimus, Cathedram illam S. *Nostriani* Episcopi nostri fuisse, aliorumque Episcoporum. Sedis materia totus est, forma eadem omnino

cum illa, quæ in postica Altaris Ecclesiæ S. Januarii Cœmeterii nostri extat; hinc mihi Nostriano, qui Sæculo V. floruit, longe antiquior videtur, cum Sæculo V. eundem illum Nostrianum, qui sua impensa Balneum in Urbe, aliaque ædificia construxerat, ut Johannes Diaconus narrat, credibile non sit e toso. Episcopalem Cathedram Sacris peragendis fecisse; quare forma, atque figura hujus Cathedralæ, quæ ne latum quidem unguem, a Januariana Ecclesiæ illa, & a duobus Cathedralis cubiculi Cœmeterii S. Agnetis Romæ via Nomentana, perinde ac materiæ simplicitas Sæculo V. longe vetustior illam fuisse certe suadent. Qui vero secuti sunt Episcopi, uti Nostrianus, alique, etsi opulentiori ornatu in Ecclesiastica uterentur suppellectili, antiquis illis Episcopalibus Cathedralis usi sunt, velut pretiosis Sanctorum Episcoporum nostrorum reliquiis: quod quidem moris fuit in Ecclesia, quandoquidem prisca. Episcopales Cathedralis inter sanctiora monumenta servatæ, atque habitæ sunt in Græcis potissimum Ecclesiis, teste Tertulliano de præscript. c. 36., & Eusebio Phamphilo Histor. Eccles. L. vii. c. 19. & 33. Lege sis Valesium not. ad Libri Euseb. vii. c. 17. Figuram harum Cathedralium minime damus, cum eadem sit atque illa quam observare est apud Bottarium to. iii. in Cubiculo Cœmeterii S. Agnetis, quæ sane figura ab antiqua sella muliebri, quæ *Seliquastræ* nomine apud Festum venit, vel *Seliquestri* apud Arnobium, ne parum quidem discrepat. Vide quæ de ejusmodi sella diximus in not. i. Dissertationis *De Eucharistiæ Infirmorum*, de usu supellectilis vimineæ apud antiquos locuti, ac præsertim de sella muliebri apud Boissardum Part. iv. p. 145.

Hæc habui, quæ dicerem de antiquo nostro Cœmeterio carptim ea e tenebris revocans, quæ in

tanta veterum monumentorum clade pro viribus licuit . Faxit Deus O. M. , ut tandem aliquando maxima, quæ hætenus latet, Cœmeterii pars pervia fiat; tunc enim spero antiqua Neapolitanæ Ecclesiæ monumenta caput attollent, atque omnis nobis auferetur occasio sortem Romanis Cœmeteriis invidendi, quæ optime custodiri, sollertissimeque servari nemo inficias ibit. Hinc si publicæ expectationi meus hic labor minime responderit, benevolos, quæso; lectores illud mihi minime vitio vertant, sed vel majorum nostrorum, qui Cœmeterium nihili habuerunt, oscitantæ tribuant, vel illorum desidiæ, qui nullam opem suscepto a me labori suppeditare, mihi que vel parum præsto esse voluere .

Dissertationis V. Finis.

DIS-

DISSERTATIO VI.

DE RE CHRISTIANORUM
DOMESTICA.

DE Re Christianorum domestica dicturus, ea dumtaxat tractanda seligere operæ pretium erit, quæ Christianorum adeo propria, atque singularia fuere, ut à Paganorum moribus prorsus diverse illis in rebus nostri se gererent; supervacaneum enim prorsus fuisset de iis edisserere domesticæ Christianorum rei capitibus, in quibus hi omnino cum Paganis conveniebant, cujusmodi ea erant, quæ in domestica vel œconomia, vel politica potissimum usui veniebant. In universum profecto id unum Christiani curarunt, ut nempe ab iis Paganorum moribus, ut passim animadvertimus, singillatim abhorrerent, qui vel ab Idololatria manarent, vel Idololatriam præseferrent, quos equidem mores neque simul omnes abieciisse illos dicendum erit, sed paulatim, atque sensim pro re nata, atque Episcoporum sedulitate. Ceterum quicquid suapte natura vel indifferens erat, vel Christianæ Religionis sanctitati accomodari poterat, Christiani sectati sunt ne dum domi, sed & in ipsis publicis illorum negotiis. Unum præterea lectores monitos volo, me heic nequaquam iis explicandis rebus operam dare, quæ etsi rem Christianorum domesticam intererant, ab illorum publicis tamen officiis nullimode differebant, ne iis repetendis, refrigerandisque quæ in libris *De Ecclesia Politia* dixi, tempus, atque operam abutar.

Christianos domi Oratoria habuisse, peculiari dissertatione præcedentis tomi parte prima probavimus. Quo autem loco Oratoria habuerint, etsi
nulla

nulla doceant monumenta, conjecturis nihilominus assequi licet. Primis sane sæculis ea in Cœnaculis habuisse dicendum erit, cum tum ex Actorum Apostolorum historia, tum ex alijs vetustis Historiæ Ecclesiasticæ monumentis id aperte constet, ut primi tomi libro II. ostendimus. Duplici autem de causa id fecisse Christianos puto; primum, ut eorum Sacra quam quæ maxime a Paganorum oculis subducerent; quandoquidem de Romanorum more, cœnacula in editiori domus contignatione erant, cui haud facilis nonnisi domesticis erat accessus. Secundum, ut ea etiam in re a Paganorum antiqua consuetudine discederent, penes quos in ipsamet domus contignatione, in qua commorabantur, etsi in extrema domus parte, Deorum simulacra, atque Aræ servabantur; quamobrem Christianos censeo, ne ea in re cum Paganis convenire viderentur, ad æditissimam domus partem propria Oratoria transulisse.

Hisce autem domesticis in Oratoriis Sacra quandoque Episcopi faciebant, primis tribus Sæculis, tum potissimum, cum persecutio invalescebat: Id passim Martyrum Acta testantur, Hinc cum vel in publicis Templis, quod etiam ea ætate licuit, ut altero tomo ostendimus, Sacris operam dare fas erat, vel, postquam in universum Ecclesia Principum tutelam adepta est, publice in Templis quotidie Sacra perficerentur, jam tum in domesticis Oratoriis Incruentum Sacrificium fieri desiit, eaque loca precibus obeundis unice reliqua fuere, si quasdam exceperis Orientis Ecclesias, in quibus etiam Sæculo IV. adhuc fidelibus integer jus erat, domi Eucharisticum panem, quem in Templo, cum Sacris adfuerant, receperant, conservare, quod moris Alexandriæ potissimum ea ætate adhuc obtinuisse Dissertatione I. diximus; vel alias Ecclesias, in quibus

quibus IV. etiam Sæculo Episcopi domi fidelium rem Divinam facere solebant, ut ex Canone LVIII. Concil. Laodicensi patet. *Non oportet in domibus oblationes ab Episcopis, sive Presbyteris fieri.*

A IV. itaque Sæculo Christiani iis in Oratoriis, quæ domi habebant precibus vacabant iisdem pene legibus, quibus publice in Templis Liturgicas preces obire solebant. Id siquidem patet ex Patrum Græcorum, atque Latinorum plura, qui preces in publicas, atque privatas distinguunt; utrisque autem eandem horarum, atque officiorum leges statuant, vide Chrysostomum in explicatione textus Pauli I. ad Timoth., cujus textum fuse prosecuti sumus in nostra Dissertatione de *Prece tum publica, tum privata pro Principibus* c. I. Neapoli an. 1777. edita. Quod ex ipsis etiam Apostolorum Canonibus liquido evincimus, in quorum Canone XI. eandem tum publicam tum privatam precum conditionem fuisse patet, cum pari excommunicatione plectatur is, qui in Ecclesia, perinde ac in domestico Oratorio cum excommunicato preces conjunxerit; Sic canon ille se habet: *Si quis cum excommunicato, saltem in domo, simul oraverit, ipse communione privetur.* Hæ autem preces, quas heic Apostolicus Canon meminit, ne dum de iis intelligendæ erunt, quæ inter domesticos fiebant, sed & de illis, quæ coram Episcopo agebantur, tum cum Episcopus Sacrum quandoque in ipsis domibus perficiebat, ut ex allato canone Laodicensi discimus, in quo *oblationum* nomine, ipsummet venit Sacrificium; quare vetuit Concilium ne a solo Episcopo, sive Presbyteris, qui cum illo de more *concelebrabant, domi Sacrum fieret.* Hinc cum Eustatius, Episcopus Sebastiensis in Armenia, docuisset nuptias dandam esse, idemque in conjugatorum domus Sacrum facere detrectaret, Gangrensis in minori Asia

Con-

Concilii Patres canone II. aperte decrevere, licitum esse Episcopo in eorundem domo rem Divinam perficere, eosque anathemate multarunt: *Qui nolunt in adibus conjugatorum facere preces: factasque despiciunt: ac sepe numero de oblatis in illis conjugatorum domibus non participant.* Ex quo quidem canone sequitur, Indiscriminatim in omnium fidelium domibus Sacrum factum tunc fuisse: *Precum* sane nomine ipsamet venit Liturgia, id quod confirmat *oblatarum* mentio, earumque participatio, quæ vel de Eucharistiæ distributione, vel de Eulogiarum participatione interpreteris, utraque ratione sine Liturgia vel Eucharistiæ distributio, vel Eulogiarum participatio intelligi nequit.

Adeo autem ipsam intererat Ecclesiasticæ disciplinæ puritatem ratio privatarum precis, ejus etiam, quæ sine Liturgia a domesticis fiebat, ut mos Episcoporum esset privata hæc Oratoria lustrare, quod ille certior fieret fideles juxta Canonicas leges domi preces agere, atque recte illis operam dare. Id porro innuere videntur Patres Ariani Concilii Antiocheni, qui anno cccxl. Synodum contra Athanasium indixere, atque canones quosdam condidero, quos inter Can. 2. legimus: *Cum excommunicatis autem non licere communicare, nec cum his, qui per domos conveniunt, devitantes orationes Ecclesie, simul orandum est.* Vide domi assuetos fuisse fideles quamplures, ne dum unius, ejusdemque familiæ illos, ut orationi vacarent, convenire. Sequitur Canon: *Si quis autem de Episcopis, aut Presbyteris, vel Diaconis, seu quilibet ex Clero deprehensus fuerit excommunicatis communicare, etiam ipse privetur communionem, tanquam qui regulam confundat Ecclesie.* Nemo autem hujus ordinis deprehensus dici posset, si in Ecclesia publice oraret, vel illuc Sacris cum excommunicatis operam daret; ergo heic sermo est, de

ea precum communione, quæ domi privatim a Clericalis ordinis hominibus fiebat, qui quidem, quo deprehendi possent, opus est, ut inspectores statuti domibus lustrandis forent, quorum jus erat fidelium privatas ædes adire, ut de precum ordine Ecclesia certior fieret. Quanta tandem sedulitate ea in re se gererent Episcopi, manifeste patet ex Canone xxiii. Concilii Carthaginienfis II. vulgo III. *Quas- cumque sibi preces aliquis describit, non eis utatur, nisi prius eas cum instructoribus fratribus contulerit.* Heic de publicis, quæ in solemnibus, sive Ecclesiastica fiebant Liturgia, precibus Carthaginenses Patres minime loquuntur, cum nemo dixerit illas posse quemlibet describere, quippe neque ex fidelium voluntate, sed ex antiqua Ecclesiæ consuetudine, statutisque formulis penderent; hinc nemo dubitat de privatis, domesticisque precibus Patres illos eo canone loqui; quamobrem duo inde sequuntur I. Episcopos *Instructores* quosdam statuisset, quorum erat privatas preces ad examen revocare II. Fideles de more eas preces, quibus privatim uti mallent, descripsisse, easque, nonnisi postquam ab Instructoribus expensæ fuerant, adhibuisse. Utinam ad nostram ætatem hæc stetisset sanctissima disciplina, non enim sæpissime dolendum nobis esset, ineptissimis oratiunculis, foedissimisque quandoque precibus hominum vulgus, ac semellarum conventiuncula operam navare! Tandem domi privatis in Oratoriis Sacris quoque, Sacrorum nempe librorum lectionibus operam dabant fideles; quæ sane lectio non modo a viris, sed & ab ipsis etiam mulieribus domi fiebat, quemadmodum ex Canone primo liquet Concil. Cæsaraugustani ann. ccclxxxi., cum espreffe hisce lectionibus persequendis simul domi plures colligerentur, atque convenirent fideles, sive viri, sive feminae. Sic Canon ille se habet: *Ut mulieres*
omnes

omnes Ecclesia Catholica, & fideles a virorum alienorum lectione & cœtibus separentur: nec ad ipsas legentes alia, studio vel docendi, vel discendi, conveniant.

Unum vero prætereundum non erit, domesticos fidelium Cœtus sine Episcopi venia, atque Presbyteri præsentia fieri nequivisse. Id nos docet Canon IV. Concilii Gangrensis Sæc. IV., in quo sancitum est: *Si quis extra Ecclesiam privatim populos congregans, contemnat Ecclesiasticas sanctiones ... non conveniente Presbytero, juxta decretum Episcopi, ipsamque Ecclesiam apud se, sine consilio Episcopi, cum Presbytero agat, anathema sit.* Ergo ut domi fideles sacris orationibus convenirent, tria Gangrenses Patres requirunt, I. ut Episcopi consilio id fiat. II. ut Presbyter adsit. III. Ut solus Presbyter, sine Episcopi venia, hisce conventibus numquam adsit, alioqui cœtus, etiam illo præseste, illegitimus haberetur.

Hæc de Oratoriis, atque domesticis Liturgicis Christianorum officiis delibavimus; nam ceterum Christiani frequenti passim utebantur oratione, cujus vel brevissima, atque omnium frequentissima ea erat, quæ Crucis signo continetur. Tertullianus testis est Lib. De Coron. Milit: *Ad omnem, inquit ille, progressum, ad omnem aditum, & exitum, ad vestitum, & calceatum, ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubicula, ad sedilia, quocumque nos conversatio exercet, frontem Crucis signaculo terimus.* Ergo Christianus cum e lecto surgebat, matutinis precibus vacabat ex Chrysostomo, dein Cruce signabatur cum vestiri inciperet, rursus cum calcearetur: Quod eo præsertim factum puto, ut Crucis signo omnem averterent hæc superstitionis ritum, quo inficiebantur Pagani in calceis sumendis. Lege sis Menselium Dissert. singulari de pede dextero &c. Cru-

Cruce signabantur, cum domi egrederentur, rursus cum propriam domum repeterent: Eadem se se consignabant cruce cum balnea ingrederentur, cum mensæ accumberent, vel aliis vitæ sive commodis sive necessitatibus vacarent. Quod enim cœnam, sive prandium orationibus, atque Crucis signo inirent, id merito fecerant, ut profanum Idololatricum morem in melius, sanctiusque verterent, cum Pagani Deorum statuas mensæ apponerent, easque antequam cibum caperent, venerarentur: Sic Quintilianus Declam. 301. : *Habuisse honorem, & illud humile limen intrasse, & adisti mensam: ad quam cum adire cœpimus, Deos invocamus.* De Idolo mensæ appposito Arnobius l. 1. ad v. *Gent.* ait: *Sacras facitis mensas salinorum appositis, & simulacris Deorum.* Hinc Christiani, & Crucis signum, & orationem mensæ præponebant, ut idem Tertullian. Apol. c. 9. docet: *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur:* Crucis autem signo nedum se ipsos consignabant Christiani, antequam mensæ accumberent, sed & ipsos etiam cibos, quod ex historia Miraculor. S. Martini patet, a Gregorio Turonense scripta, qui L. 1. c. 80. narrat, hæreticum Presbyterum cibos attingere noluisse, quos cruce signaverat Presbyter catholicus.

Ex hoc autem frequenti Crucis usu inter Christianos Jacobus Gualterius *Annal. an. dxc.* docuit, Christianos eodem signo, cum sternuerent, os consignasse, qui sane mos vulgo adhuc manet. Hoc autem quamquam ex superius allatis Tertulliani verbis haud manifesto sequatur, a vero tamen longius abesse minime duco, modo indolem sternutamenti apud Paganos spectare velimus, quibus Sacrum quoddam in sternutamenti esse suum erat, ut ex Athenæi *Dæpn. LVI. c. II.* colligimus, qui narrat, olim vicissim sternutationibus veteres conge-

nulasse; quamobrem Christiani, ut forte superstitionem tum a sternutamento, tum ab oscitatione averterent, Crucis signo muniri, sive sternerent, sive oscitarent, coeperunt. De Origine bene apprecandi in sternutamenti, lege sis eundem Gualterium, atque Johannem a Cokier in Apologetico adversus Marefium.

Ex antiquo autem anonymo Poeta Christiano, ut Lambecio videtur, Sæculi IV., discimus jam tum Christianos eodem signo & bruta animalia consignasse, ut morbos ab illis averterent. Illius Ecloga inter duos pastores apud laudatum Cokierium ita schabet.

- Signum, quod perhibent
esse Crucis Dei,
„ Magnus, qui colitur solis in Urbibus, Christus,
perpetui gloria
„ Cujus filius unicus: Hoc signum medijs frontibus additum
„ Cunctarum pecudum, & certa salus fuit: Sic
vero Deus ut hoc nomine præpotens
„ Salvator vocitatus est, fugit continuo fera lues
regis.

Plura in hanc rem congeffit Cl. Gretserus in suo opere de *Cruce*; hinc unum adhuc desiderari ea in re posset, quantæ nimirum antiquitatis sit signum Crucis, quo passim utimur, dextera manu a fronte ad pectus, hinc ad utramque scapulam Crucis signum efformantes; num, inquam, hoc ne, vel illud, quod digitis in fronte sit, vetustius habendum sit. Si tempus his mihi vacaret, sedulo huic solvendæ quæstioni operam darem; at quid sentiam brevi ea de re dicere contentus sum: nullus enim dubito quin nativum, ut ita dicam, Crucis signum illud fuerit, quod pollice olim fiebat, quo Crucis figuram Christiani vel supra frontem, vel supra res alias,

alias, vel corporis membra describebant; illudque certe erat signum Crucis antiquorum Christianorum tum quo se, tum quo alios signabant. Hoc aperte docet phrasis veterum Patrum, qui de fronte, velut de singulari loco hujus signi, unice loquuntur. Sic Tertellianus loco laud: *Frontem Crucis signaculo terimus*; Chrysostomus *hom. ad Antioch. xl. fideles frontem illa communiunt*, & Comm. in *Psal. II. : Crucem in frontem circumferimus*; Hieronymus *ep. ad Eulochium: Ad omnem actum, & ad omnem incessum manus pingat frontem*; & *juvenat* id genus, quæ, ne longus in re certissima sim, prætereo. Quando autem altera isthæ Crucis signum instituendi ratio, qua vulgo nos utimur, invaluerit, haud facile devinare quis poterit, monumentorum defectu: mihi vero quassum est, non ante viii. Sæculum, atque potissimum Monachorum opera novum hoc Crucis signum invaluisse in re Liturgica, unde ad cunctos sensim manavit fideles; id quod argumentis tum ex monastica historia, tum ex eorum Liturgica re petitis fusius ostendam in iv. Libro meæ *Historiæ Codicum Liturgicorum &c.*

Tandem Christiani tum in ipsis eorum vestibus, tum in ornatis, tum etiam in domesticis Oratoriis, Crucis signum ferebant, atque venerabantur, ut ex antiquis musivis, atque *Martyræ Actis* liquet. Sic de Ss. Martyr. Inde, & *Domne* legimus, Paganum judicem invenisse domi eorum *Divinæ Crucis figuram*. Hinc & ipsis quoque annulis idem signum ferebant Christiani; Paganorum prophanas annulares figuras averfati. Vide quæ de annulo S. Macrinæ, Sororis S. Gregorii Nysseni, aliisque Christianorum annulis scripsit Navæus. Crucis autem signum domi etiam privatis in Oratoriis ita statuebant, ut Occidentem respiceret, eo quod Christiani, cum orarent, Orientem versus respiciebant,

quod haud fecissent si Crucis signum Orientem spectaret! sic loquitur Damascenus L. 4. *de Fide* c. 13. *Ergo conversi ad Orientem respicimus, & adoramus faciem Christi crucifixi.*

Ab oratione ad ipsummet prandium progrediamur, qua quidem in re religioſe se gerebant Christiani, potissimum ut profanos paganorum mores in prandio, vel coena reſurgerent. Quamquam enim Romani, perinde ac Graecorum antiquissimi parce nimium prima aetate, omnique animi moderatione prandiis, coenisque vacarent; temporis nihilominus progressu antiquus excessit eos inter pudor, atque nullus illis fuit intemperantiae, libidinisque modus in conviviiis. Quare Christianos inter, quibus Evangelica moderatio cordi erat, ut Tertullianus in *Apolog.* loquitur: *Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum praegustetur: Editur quantum esurientes capiant, bibitur quantum pudicis est utile; ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse, ita fabulantur, ut qui sciant Dominum audire. Post aquam manualet &c.* Hinc itaque sequitur I. Christianos initio prandii, ut jam dictum est, Crucis signo frontem munire, atque singulari oratione Deum precari. II. Inter coenam *fabulatos esse*, sed ludricos, atque obſcenos ad Romanorum instar sermones minime miscere solitos, *ut qui sciebant Dominum audire*: III. Prandio, sive coena absoluta, manus lavasse de antiquorum more. Quemadmodum vero Romani, atque Graeci post coenam cantionibus, saltationibusque indulgebant; unde Ovidius *De Rem. Amor.*

„ *Ebrius incinctis phylira convivia capillis*

„ *Saltat, & imprudens utitur arte meri.*

Et Athenæus *Deipn.* L. IV. c. 6. de Persarum Rege locutus: *Post coenam pellices canunt coram il-*

lo. De Græcis testis etiam est marmor a Bossardo editum Part. IV. p. 145., de quo Dissertatione I. diximus. Vide sis Coel. Rodigin. Lect. Antiq. L. XXVII, c. 26. . Sic contra ea Christiani post cœnam sacris cantilenis vacabant, ut idem nos docet Tertullianus *ibid.*: *Quisque de Scripturis Sanctis, vel ut de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere.* Hinc Minutius Felix *In Octav.* nostrorum convivia describens, ait: *Convivia non tantum pudica colimus, sed & sobria: Nec enim indulgemus epulis, aut convivium moro ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus.* Antiquam vero disciplinam Sæculo VIII. describit, atque inter Christianos restituere ea in re conatur Concilium Nicænum II. can. XXII. *Qui quidem nuptias secuti sunt, & filios habent, & laico cultu vivunt, ut simul viri cum feminis cibum capiant, inculpabile est.* Integris itaque familiis simul discumbere licitum erat: at cum abusus nonnullibi eadem in re irrepressissent, concilii Patres statuunt, inculpabile commune convivium esse, si modo alimentorum largitori gratias agunt. Vide gratiarum actionem ipsummet excipere convivium. *Non quædam scenica instituta, idest, sathanica cantilenarum, cythararumque, & meretriciarum saltationum adhiſcant.* Hæc itaque Christianis prorsus verita erant. Quamobrem in Concilio Laodiceo can. LIII. statutum est: *Non oportet Christianos ad nuptias euntes vel balare, vel saltare, sed caste cœnare, vel prandere, sicut competit Christianis:* Qua quidem ætate animadvertendum est, quod etli Christianis illud vetitum esset, nulla tamen extabat lex, qua paganos histriones &c. ad convivia, præsertim nuptiarum appellare illis interdiceretur. Hoc profecto inquit ejusdem Concilii canon, qui sequitur numero LIV.: *Non oportet ministros Altaris, vel quoslibet Clericos*

spectaculis aliquibus, quæ aut in nuptiis, aut in scenis exhibentur, interesse; sed antequam Thymelici ingrediantur, surgere eos de convivio, & abire debere. Clerici nonnisi Christianorum conviis intererant. Ergo I. fas erat Christianis e laicorum cœtu in conviis *Thymelicos* introducere. II. Quod cum veritum esset Clericis, hos dumtaxat *abire* jubent Patres, non autem laicos convivas. Hæc de Christianorum cœna per summa capita dicta satis sint.

Quicquid præterea rem Christianorum domesticam intererat in tantum Episcopi curæ erat, in quantum ipsammet religionem spectaret: Hinc Episcopi ea domesticæ politiæ capita prima potissimum Ecclesiæ ætate legibus moderati sunt, quæ forte Idololatriam fovere poterant. Quamobrem plura id genus in Eliberitano Concilio decreta legimus, cujusmodi illud est canone LVII. *Matronæ vel earum mariti vestimenta sua ad ornandam seculariter pompam non dent.* Nefas profecto Christianis erat proprias vestes pompis paganorum *ornandis* commodare. Ex quo quidem canone vides, quam antiquus fuerit mos, qui nunc pagis, paganisque nostris hominibus reliquus est, ut nimirum in Sanctorum solemnibus, atque pompis vias decorare studeant, eorum pretiosioribus vestibus in fenestris expositis.

Ne vero una eademque paganorum, atque fidelium mulierum vitæ ratio esse videretur, a profanorum hominum commercio Patres has abstertere conati sunt, ita ut ne dum a paganis histrionibus, mimicisque, eorumque profanis *representationibus* illas averterent, sed ab ipsorum etiam Cinisiorum commercio, quos vel domi habere tum fidelium mulieribus, tum & ipsis feminis catechumenis vetitum erat. Extat lex in canone LXVII. Concilii Eliberitani ex lectione Albaspinæ; *Prohibendum ne quæ fidelis, vel catechumena aut comicos, aut*

viros cinerarios habeat. Viri, quos hec *cinerarios* Concilium dicit, hi profecto erant, qui calamistris crispandis matronarum capillis utebantur, quorum perinde erat illarum lecticas portare, sive comitari, ut innuit Tertullianus L. II. ad Uxor. c. 8. Ex quibus sequitur, Christianas mulieres, quibus horum ministerio uti vetitum erat, capillos minime crispatos, sive calamistratos tulisse. Quod Apostolus praeceperat epist. ad Timoth. c. 2.: *Mulieres ornent se cum modestia non intortis crinibus, aut auro, aut margaritis.* Et Petrus ep. 1. 2. 3. iusserat eternum mulieris ornatum non esse *ἐν πλοκῇ τριχῶν, καὶ περιδείσει χρυσίου* in plicatura crinium & aureorum circumpositione.

Quod vero Christianorum vestes in universum spectat, nulli dubium erit, illis quamcumque vestem licitam fuisse, quare Patres Gangrenses anathema in eos pronuntiant, qui reprehenderent Christianos communem vestem adhibentes. At eodem ex Canone, qui est XII., manifeste patet, Christianos pallio uti maluisse prae ceteris Romanis vestibus, ob pallii frugalitatem simplicitatemque; quamobrem Tertullianus, statim Christianis myteriis initiatus, abiecta toga, pallio indutus est, de qua quidem re cum illum subsannassent alii, librum scripsit, Pallii laudes prosecutus, ad illos eosdem Carthaginis primores, qui illum de sumpto Pallio, ut ipse ait, *denotabant*. Quod equidem vestimenti genus primum fuit Christianis adhibere, quin ea de re oculis paganorum, velut Christi Religionem professis, paterent, quandoquidem ipsos inter paganos jamdiu mos ille erat, ut qui philosophicæ, severiorique vitæ studerent, pallio prorsus uterentur. Lege sis Salmasium in notis in hunc Tertulliani librum *De Pallio*.

Hinc eodem Concilio mulieribus comam tonde-

re vetitum est can. XVII. *Quæcumque mulier religioni judicans convenire, comam sibi amputaverit... anathema sit.* Hujus autem legis hanc Patres Gangrenses rationem afferunt, eo quod nimirum nefas erat mulieribus comam tondere, *quam Deus ad velamen ejus, & ad memoriam subjectionis illis dedit.* Idque præceperat Apostolus, qui expresse illis interdixerat *κεφαλαι, καὶ εὐαδα* tonderi, *vel radi.* Verum duo mihi videntur ea lege ante omnia Gangrenses Patres prospexisse, primum, ne mulieres sine virorum consensu, quibus subditæ erant, capillos raderent. Alterum, ut superstitionem quamdam ex illarum animis evellerent: quod ut dilucidius pateat, lectores monitos volo, apud Romanos cum abnorme esset mulieribus comam deponere, unis nihilominus Virginibus Vestalibus relligiosum fuisse capillos tondere. Id nos docet Plinius, qui libro XVI. scribit, Vestales capillos deposuisse, qui cum ad arborem quemdam *Lotum* suspenderentur, inde arborei *Capillatæ* nomen factum est. Cum autem Romani Vestales velut sanctioris vitæ feminas haberent, hinc factum est, ut e relligione esset quicquid illarum proprium erat, adeoque capillorum abratio continentia argumentum evasis. Hac itaque de causa Gangrensis Concilii Patres puto illud mulieribus interdixisse, ne religionem Christianam profanis Vestalium ceremoniis inficerent, adeoque anathemate multarunt illas, quæ ut religiosiores viderentur, comas deponebant.

Id autem eo vel magis factum est ne in ipsis etiam, quæ Relligionem intererant, negotiis, mulieres virorum jura, atque imperium declinarent; quare neque vel promeritam pœnitentiam illis imponere audebat Episcopus, nisi de viri consensu, quod vicissim factum est, ut sancitur canone XXII. Concilii Arelatensis II. Anni CCCXXX. *Pœnitentiam*

conjugatis nonnisi ex consensu dandam.

Epistolarem etiam œconomiam singulari lege quoad mulieres moderati sunt Patres Concilii Eliberetani canone LXXXI., quo statutum est : *Ne feminae suo potius, quam maritorum nomine laicis scribere audeant, qui fideles sunt: Vel literas alicujus pacificas ad suum solum nomen scriptas, accipiant.* Id autem præcipue factum est, ut in familia pax virum inter atque uxorem neque Religionis causa turbaretur, cum pronum foret, mulieres nimio religionis, ac forte imprudenti studio actas, literas vel pro fidelibus scribere, vel a fidelibus sibi met scriptas accipere, eandemque ob rem marito suspicionem movere. Hinc itaque vides I. uxores Christianas numquam nomine proprio literas scripsisse. II. Neminem illis literas direxisse. III. Illas pro re nata literas scripsisse viri nomine. Ea profecto erat mira familiarum politia felicissimis illis Christianæ Religionis Sæculis.

Tandem de Christianorum hospitalitate, atque infirmorum cura cum nonnulla dixerim Libro VI. *De Ecclesiæ &c. Politia*, ab his rursus retractandis supersedeo, atque unum dumtaxat adjicio, quod *expositos*, sive projectos infantes spectat. Ad VI. porro Sæculum usque etsi passim in Græcis, Latisque Ecclesiis Valetudinaria, atque Nosocomia obtinuissent in celebrioribus præsertim Urbibus, quæ Christiani apposite ædificarunt, ut suos removerent a Xenodochiis Euseulapii, in quibus profanis ritibus cæremoniisque initiari ægros fas erat; ad eam nihilominus ætatem Latini potissimum Orphanotrophiis carebant. Quamobrem ne expositi infantes deperirent, unicuique fidelium fas erat illos suscipere, ac domi alendos, nutriendosque habere. Quoniam autem id genus infantuli exponerentur, nos docet Concilium Arelatense II. Sæculo

culo IV. can. XXXII. *Si expositus ante Ecclesiam.* Ad Ecclesie itaque fores exponebantur, Ecclesie inquam Cathedralis, quæ generico *Ecclesia* nomine venit. Concilia autem, qua methodo infantes expositos fidelibus suscipere fas erat, decrevere. Cum enim quis *expositum* domi alere vellet, *contestationis* (sic loquuntur Patres Arelatenses *ibidem*) *ponat epistolam*. Appellatur *epistola contestationis* illa, qua quisque declarabat, se *ante Ecclesiam* expositum reperiisse, diemque adnotabat, ut si expositi parentes prodirent, illis puerulum infantulamve (genus etiam expositi in epistola aperiēbat) restitueret. Si vero infra decimam, qua quis expositus fuerat, diem, projectus neque quæsitus, neque agnitus fuerat, in jus ejus, qui illum collegerat, omnimode transibat: Sic Patres Arelatenses: *Et si is, qui collectus est intra decem dies quæsitus, agnitusque non fuerit, securus habeat, qui collegit.* Verum temporis progressu cum nonnulli hisce in pietatis operibus immiscerentur abusus, atque hi, qui expositos collegerant, facile *calumniis* paterent; sensim antiqua pietas eo deserbuit, ut Sæculo VI. Patres Concilii Vasensis querantur, illos *canibus exponi calumniarum metu*: quamobrem juxta leges ab Imperatorib. Theodos. & Valentin. latas, eodem in Concilio statutum est, ut *quisquis expositum colligeret. . de altario Dominico die minister annunciet, ut Ecclesia sciant expositum esse collectum*. Eundem præterea dierum numerum statuit, quo elapso jus expositi ad collectorem omnino transiret; adeoque *calumniatores* illorum, qui Christiana pietate permoti, expositos susceperant, veluti homicidas traducit canone X. *Si quis expositorum hoc ordine collectorum repetitor, vel calumniator extiterit, homicida habendus est*: Quam sane legem contra id genus calumniatores jam Sæculo IV. Patres quoque Arelaten-

itenses tulerant. Ex quibus liquido constat, quæ
c quanta fuerit Christianorum domestica pietas,
quorum œconomiam etiam propriis legibus Eccle-
sia moderabatur.

His itaque contenti sint æqui, bonique lectores,
quæ de præcipuis quibusdam domesticæ Christiano-
rum rei capitibus diximus. Data siquidem opera ab
iis abstinui, quæ vel Paganorum perinde ac Chri-
stianorum propria in domestica politia erant, vel
in meis de Christianæ Ecclesiæ Politia libris tra-
ctaveram, ne cambrem recoquerem. Ea autem,
de quibus in præsentiarum edisserui capita, œcono-
miam Christianorum domesticam spectant in iis
singillatim rebus, quæ peculiari quadam ratione ab
ipsa Religionis Christianæ indole atque natura
sponte manarunt, quæque domesticam inter illorum
rem, & Paganorum illam latum discrimen inje-
cerunt.

Dissertationis VI. Finis.

DIS-

DISSERTATIO VII.

DE SUPERSTITIONIBUS CHRISTIANORUM, PRÆSERTIM MEDIO ÆVO.

EA est hominum conditio, ut ab iis, quæ in eorum animis a teneris unguiculis infederunt, opinionibus nimia difficultate avelli queant, in his præsertim, quæ consuetos naturæ effectus excedunt; quamobrem hodieum femellarum, atque vulgi hominum studia hisce in rebus passim videmus, ridimusque. Verum qui primo Christianam Religionem paganos docuerunt, eo omnem operam contulisse videntur, quo nimirum omne superstitionis vestigium ex illorum animis, qui e profana religione Christo nomen dabant, evellerent; quare leges passim contra superstitionosa Ethnicorum sistemata tulerunt illi, neque ulli pepercerunt labori, ut altissimas, quæ in paganorum animis egresserant, radices virulenta hæc dogmata prorsus averruncarent. Religionis autem candor tantum in recentium Christianorum pectora potuit, ut saltem a publicis superstitionibus abstinerint, quæ antea Idololatria inter Sacros ritus recensuerat: at frustra Sanctiores, religiosioresque Episcopi privatis saltem superstitionibus omnem simul aditum præcludere conati sunt, cum sero tandem, Religione nimirum adulta, id illis bene cesserit. Verum enim vero tenebricosa illa mediæ ætatis Sæcula statutam ab antiquis patribus puritatem ea etiam in re labefecerunt, quandoquidem tum maxime audacius ingens superstitionis monstrum caput attollit, atque passim inter fideles grassatum est.

Cum itaque ea fuerit superstitionum conditio,
bi-

bisariam illam dividimus, prima superstitionis classis ea continet omnia, quæ ab Idololatria secumtulere, qui e profana Religione ad Christianos transibant. Altera earum rerum est, quæ medii ævi tum efferati hominum mores, tum Clericorum nefanda ignorantia protulit. Hinc cum utraque classis intelligentiam tum primæ, tum mediæ ætatis Ecclesiasticorum Scriptorum interesse nulli dubium sit, operæ pretium duximus, potissima aliquot id genus superstitionum capita explicare, earumque originem detegere, id quod præsentī persequimur Dissertatione.

§. I.

Superstitionis origo apud Paganos ex Geniorum existentia. Quæ fuerit ea de re primorum Christianorum sententia.

Quisquis Paganorum scripta legit, plane novit illis suatum fuisse duplicem Geniorum conditionem in mundo versari, bonorum unam, malorum alteram, quorum opera ea fiebant, quæ naturæ vires excedere videbantur. Hujus opinionis penitissimam vetustatem fusa probavit Majemonides, qui in suo *Morè Nevochim* part. III. docuit, apud Ægyptios, Chaldaeos, ceterosque Orientis Populos hoc inolevisse sistema longe ante ipsius etiam Mosis ætatem. Orientalis isthæc pneumatologia ad omnes fere pertransiit populos, ut passim testantur Porphyrius epist. de *Abstinentia*, Jamblicus lib. de *Mysteriis*, Clemens Alexandrinus *Strom.* l. III., Origenes l. v. contra *Celsum*, Augustinus de *Civit. Dei* l. ix., alique.

Christianæ autem Religionis magistri, quos Dæmonum existentiam Scriptura docuerat, ut recens initiatis pravitatem paganicarum superstitionum de-

te-

tegerent, aperte docuerunt, Dæmonum opera, malorum nempe spirituum, fieri quicquid ab Ethnicis Sacerdotibus factum est, cum tum pagani, tum Christiani in ea fere convenirent sententia, ut hominum viribus minime tribuenda ea putarent, quæ consuetum naturæ ordinem vel prætergredi, vel excedere viderent.

Hinc itaque factum est, ut, etsi Patres in fide-
lium recens initiatorum cordibus aversionem instil-
larent contra Dæmonum opera, hi nihilominus, in
quibus tenellas adhuc Christiana Religio fecerat
radices, omnem aliud abjicerent amorem erga ea o-
mnia, quæ alicujus utilitatis vel commodi illis fue-
rant. Adeoque mirum non est inter primæ etiam
ætatis Christianos paganicas aliquando superstitiones
obtinuisse, cum paganis perinde ac primis Christi-
anis suavis esset, Dæmonum opera nonnulla fie-
ri posse, quæ naturæ viribus assequi desperarent.
Lege Minutii Felicis *Octavius*, qui quidem, etsi
Oracula, aliaque id genus Sacerdotum quandoque
opera fieri doceat, nonnulla tamen vi Dæmonum
passim evenire fatetur, Deo permittente, e cujus
nutu Dæmones pendere Scriptura docet. Quamob-
rem passim Tertullianus, Origenes, Chrysostomus,
Augustinus, alique magni nominis vetustissimi Pa-
tres Dæmonum virtutem minime negarunt, atque in
eo toti fuere, ut quibus potissimum de causis prodigia
illis perficere Deus sineret, explicarent. Quæ cum
esset primæ ætatis theologia hi, qui paganicam men-
tem Christianos inter recens allecti haud prorsus exue-
rant, pro re nata superstitionibus operam facile da-
bant, infallibilem esse illarum effectum rati.

§. II.

De Talismanis, eorumque origine.

Apud vetustissimos populos Talismanorum usum obtinuisse, testes sunt tum historiæ antiquiora monumenta, tum quæ restant adhuc id genus amuleta in antiquiorum gazophilaciis. Ea autem denominatione veniebant olim imagines quædam vel in metallicis bracteis, vel in lapidibus insculptæ, quæ virtutem quamdam continere antiquis suam erat, tum cum statutis horis, atque Cœlesti quadam constellatione *dominante* figuræ in bractea, vel lapide sculperentur. Id autem ex phisico Orientalium, præsertim Ægyptiorum, sistēmate ortum habuit, qui Astris, Cœlestibusque Constellationibus Genios quosdam præsidere putabant, cujus ope cuncta dirigerentur, quæ in mundo fierent. Hinc primo hæc Constellationum figuras phisicos quosdam effectus gignere non dubitarunt, adeoque Talismanorum virtutem in iis, quæ agriculturam intererant, præcipue versari docuerunt: at temporis progressu *morales* etiam virtutes in Talismanis invenire sibi visisunt; quare nil hisce amuletis vel boni obtineri, vel mali averti non posse putarunt. Audi Majemonidem libro laudato *ibid.*: *Existimant* (sic Rabinus ille in Ægyptiorum libris, mysteriisque quam qui maxime versatus de Talismanorum origine loquitur) *enim quamvis plantam suam habere Stellam, quemadmodum & omnibus animalibus, & metallis certa fidera adscribunt.* Et paulo post de Talismanorum imaginibus locutus, ait: *Arbitrantes vires Stellarum influere in illas imagines, easque intelligendi virtutem habere, hominibus prophetiæ donum largiri, ac denique, quæ ipsis salutaria, ac utilia sunt, indicare.... Atque ex hac imaginationum specie orta sunt scettilia,*

illa, e quibus fuerunt præstigiatores, Augures &c.

His de Talismanorum origine brevi explicatis (absolutissimam sane hujus rei disquisitionem legis penes Wriemotium in singulari Dissertatione de *nominibus Ægypt. Constellationum*) ad Christianos nunc deveniamus. Ex his, quæ diximus, patet, Talismanorum usum communem apud Paganos fuisse, tum cum Christiana obtinuit Religio; quare passim Patres contra horum amuletorum abulum loquuntur, ut nempe fidelibus suaderent frustra a metallis, lapidibusque salutare quosdam effectus expectari posse. Verum neque Patres vim quamdam cœlestem metallis, lapidibusque negabant, cum late tunc adhuc paterent Ægyptiacæ Scholæ sistemata. Quamobrem hæc damnarunt amuleta ob Dæmonum intelligentiam, quæ illis subesse opinati sunt, quamquam publicis Legibus generatim amuletorum usus Christianis minime interdictus esset. Constantinus enim duplicem distinxit amuletorum, aliarumque id genus rerum classem, unam eorum, quæ contra publica privataque hominum bona fiebant, alterum eorum, quæ ad hominum, vel animantium medellam, vel quibus cœlestes vel terrestres calamitates avertebant, hæc minime vetuit, illa dumtaxat puniendi sanxit. Sic in lege illa, quam in Cod. Theod. habes, loquitur Constantinus: *Eorum est scientia punienda, & serenissimis merito legibus vindicanda, qui magicis adincti artibus, aut contra hominum moliti salutem, aut pudicos ad libidinem defixisse animos deteguntur. Nullis vero criminationibus implicanda sunt remedia humanis quasita corporibus, aut in agrestibus locis, ne maturis vindemiis metuerentur imbres, aut ruentis grandinis lapidatione quaterentur, innocenter adhibita suffragia, quibus non cuiusque salus, aut existimatio laderetur, sed quorum proficerent actus, ne Divina munera, & labores hominum*

minum sternereutur. Hæc autem Lex facile superstitionibus aditum fecit; potissimum illis, quæ neque contra hominum salutem, neque contra pudicitiam fiebant. Hinc quamquam Basilius epistola ad Amphil., Chrysostomus, Hieronymus; Augustinus, ac ipsemet Eusebius Cæsariensis *Prepar. Evangel.* l. 3. cujusvis generis superstitiones nullimode passi sint in Christianis, ea tamen lege Paganæ superstitionis reliquæ diutius in fidelium animis permanere; eo ut tandem Leo Sapiens Imperator, ut huic licentiæ obviam iret, sua Novella LXV. antiquam illam Constantini legem plane abrogavit; atque omnia quæcumque superstitionum genera Christianis interdixit. Quamobrem a Novellæ hujus publicatione epocha vetitæ publicæ superstitionis jure optimo erit repetenda; etsi Constantius, & Valentinianus Imperatores re ipsa Constantini legem minime secuti fuissent. Qua autem de causa tum Imperatores, tum Concilia, ac Patres omne omnino superstitionis vestigium e Christianorum cordibus avertere studuerint, explicat Balsamonius Comyn. in c. vi. Conc. Quinisexti; scilicet, quod quævis superstitio, sive illam bonus, sive malus sequeretur effectus, Dæmonis virtute fiebat; quare eadem capitis poena cujusvis generis præstigiatoriarum artis sectatores Imperator Leo damnavit Novella laudata.

At præter boni speciem, qua falsi fuerant post Constantinum Christianorum nonnulli, rati nil mali inesse iis præstigiis, e quibus commodi aliquid hominibus derivaret; alia etiam accessit in Talismanorum usu ratio, qua decepti quamplures, facile illis usi sunt, ut ut Christianæ Religionis maxime adhærent. In Talismanis sane, vulgo *Abraxis* Basilidiani, alique hujus farinae homines aliquando Evangelica verba, quandoque & ipsiusmet

Christi nomen insculpere ; quare ea ratione facilius in eorum retia imperitorum potissimum fidelium animos traxere. Sic Augustinus in c. 1. Johannis: Ut illi ipsi, qui seducunt per ligaturas, per precantationes, per machinamenta inimici, misceant precantationibus suis nomen Christi : Quia jam non possunt seducere Christianos, ut dent venenum, addunt mellis aliquid, ut per id, quod dulce est, lateat quod amarum est, & bibatur ad perniciem. Quare Patres, & Concilia hanc detexere fidelibus fraudem, ne prima fronte decepti, superstitionibus, hisce ultro crederentur.

§. III.

Qua ratione Patres erga Paganos vocens Christiana Religione initiatos se gesserint, ut illos a superstitionibus paulatim, atque sensim, crederent.

Antiqui Patres, qui recens initiatis Religionis Christianae leges instillare studebant, eo omnem operam dabant, ut quoad fieri posset, illis vim minimo inferrent, immo sensim sine sensu homines paganis ritibus a vitae primordiis assuetos, quam levissime in rectum iter manu ducerent. Quae profecto cum esset praeceptorum Patrum mens, facile hi aliqua initio Christianis inducere, quae temporis progressu fidelibus illis, qui a teneris uaguculis Catholicam fidem professi fuerant, deinde Patres, & Concilia interdixere. Hinc itaque est, ut ea in re una eademque minime fuerit nascentis Ecclesiae aconomia, atque illa, quae deinde, adulta Ecclesia, vulgo obtinuit. Innumera sane in medium proferre possem argumenta, quibus id plane constaret, praesertim a ritibus, caeremoniisque petita; at his libenter

benter superfedeo, ne cambrem, recoquere videar.
Quare unum duntaxat id genus argumentum ap-
posite ad præsentem rem satis erit persequi, quod
dilucidius Ecclesiæ nativæ politia, cuique patant.

Cum Christiana exorta est Religio altissimas in
hominum animis jecerat radices, Oraculorum usus,
cui aditum se erat inopata quædam libido noscendi
futura. Inter illa autem Oracula nonnulla extitere
adeo celebriora, ut ad adultam quoque heterint
Religionem: id genus præsertim fuere Libri Sibyl-
lini, quos Romæ publice consuluisse ipsos etiam
Christianos ad exitum usque Sæculi iv., Historia
Ecclesiastica nos docet, eo ut tandem Imperator
Honorius, ne paganica isthac amplius vigeret con-
suetudo, illos cremandos decreverit.

Inter eos itaque profanos usus, quibus Patres re-
sistere, certe recensenda Oraculorum Religio, cuius
vana deliramenta illi passim retegere conati sunt.
Hinc tandem hæud parum profecisse merito illi li-
bimet duxere, si hi, qui e paganis ritibus ad
Christianam transferant mysteria, Oraculis consulen-
dis abstinere. At immanis illa cupiditas futura
prænoscendi alte infederat hominum illorum pecto-
ribus; hinc fas fuit aliqua ratione illis indulgere, mo-
do a profanis ritibus evellerentur. Quamobrem præsci
illi Patres Christianis illis minime obstitere, qui Sa-
cros Novi, atque Veteris Testamenti Libros con-
sulebant, ut ex illorum lectione futura prænoſce-
rent. Hic porro stetit mos fideles inter ad ætatem
usque Augustini, cuius e re nostra erit verba hec
exscribere ex epistola ad Januarium, in qua sic Ja-
nuario ea de re Augustinum consulenti, respondet
ille: *Hi vero, qui de paginis Evangelicis sortes le-
gunt, etsi oporandum est, ut hoc potius faciant, quam
ad Dæmonia consulenda concurrant; tamen etiam ista
mihi displicet consuetudo, ad negata secularia*

ad vite hujus vanitatem propter aliam vitam loquens
Oracula Divina velle convertere. Ex quibus Au-
 gustini verbis aperte vides quæ de causa vetustio-
 res Patres passi erant hunc Sacrorum Librorum abu-
 sum, ut, inquam, illi, qui paganis libris Oracu-
 lorum coniuvendis assueti erant, in Christiana Re-
 ligione, cui nomen modo dederant, suæ quodam-
 modo satisficerent voluptati, quin in futurorum in-
 dagine dolorum Sacerdotes adirent, Sacros illorum
 ut contulerent libros. Verum hoc, quod a paga-
 nismo recens elapsis fidelibus induxerant prudentes
 Episcopi, minime ferendum sua ætate in Christiani-
 nos censebat Augustinus, cujus ævo Oraculorum
 præstigia jam evanuerant, & Christiana Reli-
 gio firmas egresserat in populorum animis radices.
 Hinc Concilia passim contra hunc Sacrorum Libro-
 rum abusum reclamationum, eo ut sæculo vi. Agaten-
 sis Concilii Patres sanxerint can. 42.: *Maxime fi-
 dem Catholicæ Religionis infestat, quod aliquanti
 Clerici, sive Laici student augurils, & sub nomine
 fictæ Religionis per eas, quas Sanctorum sortes vo-
 cant, divinationis scientiam proficiunt, aut quarum-
 cumque Scripturarum inspectione futura promittunt.*
*Hoc quicumque Clericus, sive Laicus detectus fuerit
 vel consulere, vel docere ab Ecclesia habeatur extra-
 neus.* Ex qua equidem lege, quam in aliis perinde
 legere est ejusdem sæculi Conciliis, duo sequuntur,
 I. Divinationes istiusmodi vulgo appellari *Sortes
 Sanctorum*; unde patet sensus phrasæ illius, quæ pas-
 sim in mediæ ævi Scriptoribus occurrit, futura, ni-
 mirum, per *Sortem Sanctorum* prædicere. II. Conci-
 lia excommunicationis poena eos multasse, qui hi-
 sce operam darent Divinationibus.

Verum adeo Christianorum animis hæc, ut ita
 dicam, Sacra Divinatio infederat, ut nonnisi sero
 illam abjecerint fideles, in iis præsertim locis, in
 qui-

quibus frequentior fuerat Oraculorum Paganicorum consultatio ; quare ipsimet Episcopi hanc Sacrorum Librorum Divinationem ultro passi sunt, modo fideles a Paganicis averterent Oraculis : Hinc Gregorius Turonensis Episcopus, Ecclesiasticæ coetereque puritatis amantissimus, suæ Diocesis Christianos ea passim uti Divinatione sivit, a qua neque ille abhorruit, ut ipsemet narrat Histor. Francor. L. v. c. 14.

Stetit autem hæc Divinatio ad Sæculum usque VIII. finem; quo sane ævo sub Carolovingicis Regibus in Capitularibus Caroli Magni t. 1. rursus lex contra hunc abusum lata fuit ; quare tandem Regalium Legum vis optatum sortita est effectum, cum deinceps obsoleta plane fuerit fideles inter hæc per *Sortes Sanctorum* Divinatio. Atque hæc satis erit delibasse de Divinatione Sacrorum Librorum, ut originem hujus abusus detegatur, atque consilium antiquorum Patrum minime improbemus; ut nonnulli ex scitulis facere consueverunt, qui illis nimiam ea in re indulgentiam exprobrare ausi sint, ne perpenſa quidem locorum, atque temporum ratione.

§. IV.

De Juramento supra Sacrorum Lipsand.

Medio ævo cum in Occidente civilia perinde, ac externa bella antiquam turbassent politiam, atque in dies tabulæ contractuum disperderentur, sæpe monumenta deficiebant, ut Judici fas esset lites juxta legum æconomiam dirimere. Quare eo res tandem devenerat, ut passim lites, atque jurgia Juramento solvorentur. At Juramento nihil proficere tandem Judices experti sunt, cum tum Actor,

tum reus utrinque jurarent, unde his adhuc integra manebat. Hinc atque factum est, ut nova quædam suboriretur disciplina, quæ superstitioso eundem juramento aditum fecit, cujusmodi illud erat, quod supra Martyrum, vel Confessorum sepulcra fieri cœpit. Sane tum clariora per id temporis quædam in Occidente essent Sanctorum Sepulcra ob *miraculorum* famam, quæ in dies Deus O.M. Sanctorum precibus patrabat, sensim tum Episcopi, tum Judices civiles putarunt juramenta tutius facienda esse supra id genus Sepulcra, ut certiores, atque minus suspectam mererentur fidem, rati vel scelestissimos homines a perjurio facile abstinere, his in locis, in quibus Deum gloriæ, atque honoris Sancti illius, super cujus ipsana pejerasent, præsentissimum timerent vindicem. Quamobrem in his libris, in quibus vel testes deficerent, vel tabulæ, tum reum, tum actorem juramento adigerunt, supra Martyrum, vel Confessorum ipsana præstando. Hujus abusus origo a IV. Sæculo procul dubio est repetenda, cum Augustinus suæ Ecclesiæ Clericos Nolæ miserit, ut ibi supra tumulum B. Felicis Nolani Episcopi de re, quæ in controversia erat, jurarent, ut ille scribit Epistola LXXVIII. Hinc Gregorius Turonensis, Gregorius Magnus R.P. Fredegarius in Chronico apud Du-Chesne t. I., Elgalius ibidem, alique mediæ ævi Scriptores passim hunc morem probarunt, eoque juramento vulgo tum laici, tum Clerici ubique Ecclesiarum in Occidente usi sunt.

At ed res devenit, ut tandem scelesti homines facile huic rei acquiescerent, contenti perjurio litem terminare; cui sane audaciæ occasionem præbuerat ipsamet rei indoles, cum Deus nulla ratione miraculis perpetrândis obligaretur, adeoque etsi aliquos de perjurio puniret, nonnullos tamen ut

ut perjuros promerita poena haud statim afficiebat; unde animos sumserant bene multi ac nullo prope metu, imo audacter perjurio utebantur. Quamobrem tandem circa Sæculum XIV. Episcopi, & Concilia hunc abusum e medio toto conatu auferre studuerunt, & ipsimet Magistratus a præcipiendis, jubendisque id genus juramentis abstinere.

Hæ profecto, quas hæc delibavimus, præcipue fuere medii potissimum ævi superstitiones, de quibus ea de causa aliqua dicere non piguit. Innumera enim alia, quæ passim obtinere, utpote vel vulgatissima, vel quorundam duntaxat locorum propria, vel demum nullius momenti, ultro missa facimus, cum nostri instituti ratio hac potissimum in dissertatiuncula eo redeat, ut tirqibus viam faciliorem Historicis Ecclesiasticis, atque Patribus, & Conciliis intelligendis sternamus; Quamobrem ea selegimus superstitionum capita, quæ moram forte illis in antiquorum lectione necesse poterant,

Finis Dissertationis VII.

MANTISSA I.

*De Templis gestatoriis : Deque Sacris
Antiquorum Rhedis.*

Ut fidem meam solvam, quæ de Gestatoriis Antiquorum Templis dicere pollicitus sum in Dissertatione III. primæ partis hujus tertii tomi, præsentî Mantissa exponam. Hinc de ipsa longe antiquissima Templorum origine dicturus, a Templis gestatoriis exordiar, quæ antequam stabilia Tempa ædificarentur, obtinere.

§. I.

*De Armariolis gestatoriis veterum, eorumque nominibus
apud Phœnicos, Grecos, atque Romanos. De
Armis Græcorum, deque Phœniciorum* **SEN.**

*Restituitur textus capituli III. versus XVIII.
Canticorum. Quinam fuerint Opinarii
apud Romanos: de recta lectione
textus Trebellii Pollionis.*

Antiquior Templorum origo, prima scilicet signa, quæ Deorum Imagines continere, haud stabilia fuisse, sed gestatorias potius Arculas, vetustiora Sacræ, atque prophanæ historiæ monumenta aperte nos docent. Ipsa sane domestica Armariola, quæ Templis tandem stabilibus occasionem præbuere, ita constructa erant, ut de uno in alterum locum pro re nata transferri possent, scilicet quod olim supra rhedas statuerentur, ut per Urbes, pagosque commode deferrentur. Eustatius, Homeri Scollastes, Sacra illa Armariola appellat *ναὸς Ζευνοπορεμῶν*, *Templa gestatoria*: fallitur enim quisquis epitheton illud ad ipsam transtulit domesticorum
Tem-

Templorum tenuitatem : nemo sane eorum, quos antiquorum non latet historia, non videt, Eustatium vetustissimam Templorum conditionem spectasse, quæ rhedis ferebantur, ut populi Deorum suorum signa venerarentur, tum cum adhuc nulla exstabant stabilia Tempia.

Gestatoria autem hæc Tempia apud illos cum in rhedis ferrentur, hinc & ipsæmet rhedæ diis Sacræ evaserunt, ita ut unaquæque civitas currum Diis suis tutelaribus Sacrum haberet; quamobrem ipsæmet, quæ gestabantur, Tempia a rhedis ipsis nomen desumere, quæ explicanda erunt, cum & illa ad ipsam Templorum gestatoriorum historiam explanandam viam nobis sterviant.

Nomina, quæ vulgo Sacris rhedis Græci fecere, ultro missa faciemus, tum quod antiquitatem tantam non præferant, tum quod sacrorum, perinde atque prophanorum currum propria sint. Antiquior sane Græcos inter Sacræ Rhedæ nomen illud fuit certe *αγρην*, quemadmodum illi etsi quemlibet appellarint currum, peculiari tamen ratione eo nomine rhedam Deorum Templis ferendis, adeoque ipsis Sacram, dixere. Frustra autem apud ipsos Græcos hujus vocis ethimon quæres, cum hi nonnisi a Phœniciis illud fere *קוצא להין* usurparint : Apud Phœnicios enim currus, præsertim Diis Sacer, **יִדִן**

Apen appellari nos docent Moſis libri, in quorum textu Samaritano hanc legimus vocem, e quo illa in textu Hebræo, ſive Syro-Chaldaico deſluxit. Apud Moſen autem reiſpſa vox *Apen* denotat *currus rotam*, at metonymicæ ad integrum currum transfertur; quamobrem Gatakerus, Grotius, Sirmondus, aliique clariores Ezechielis interpretes putant, prophetam haud unas viſiſſe *rotas* in prophetica exaſi, quàm deſcribit, ſed currum, cujus pars erant *rotæ*; Hinc cum Ezechiel ait : *Rotæ ejus quaſi im-*
petus

petus tempestatis, in textu Hebraico *Apenim* אֵפֶיִם
ajus &c. idem est ac diceret: *Magnus currus ejus*
 tanta ferebatur velocitate, ut videri posset velut
tempestatis impetus. Vox sane *Apenim* plurali, ut
 ajunt, numero, de Hebræorum more, ad ipsam
 met adhibetur currus magnitudinem indicandam.
 Hanc porro metonymicam locutionem lubet & in ipsis
 observare Latinis Poetis, quos inter Virgilius *Ae-*
neid. XII. v. 171. rotas pro curru ipsomet Tur-
 ni usurpat:

„ Ardenteis oculorum orbeis ad mœnia torfit
 „ Turbidus, æque rotis magnam respexit ad Urbem,
 Currum nimirum Urbem versus direxit.

Verum data opera mihi videtur Ezechielem ea
 denominatione *Apenim* currum Altissimi appellasse,
 quandoquidem apud Hebræos eo audiebant nomine
 currus vel Regum, vel Deorum. Primum testatur
 Salomon in suis Canticis c. III. v. 18. Ubi enim
 Vulgatus Interpres legit: *Fecit Ferculum sibi Rex*
Salomon, in textu Hebraico habes אֵפֶיִם *Apo-*
rior fecit sibi Rex Salomon. Vox porro *Aporior*
 philohebræorum ingenia admodum torfit, cum fru-
 stra illius etymon quæsierint: neque recentiores in-
 ter Hillerus in suis *Hieroglyphicis* apud Wandstein
 to. II., atque Gussenius in *Lexico Hebraico*, ali-
 quid proficere, cum etsi a themate *Parah portare*
 vocem *Aporior* deducere conati sint, maximam ta-
 men difficultatem atque vocis hujus obscuritatem ultro
 profiteantur. At tanta statim evanescere dubia mihi
 videntur, modo textui ipsomet occurramus, in quo
 vox illa *Aporior* corrupta omnino ob permutatio-
 nem unius literæ dicenda est: nullo enim nego-
 tio litera א pro ה amanuentium oscitantia in vo-
 ce *Aperior* irrepsit; hinc pro *Apenion* facta vox *A-*
perior, quæ eam ob rem nullius merito videbatur signi-

significationis : neque paleographicis difficilior videbitur hæc tam fere similium literarum commutatio. Quin igitur luxatæ huic voci interpretandæ desudemus , si huic potius vocis *Aporion* medelæ acquiscescamus, liquido & de illius etymo, perinde ac significatione constabit; *Aperion* profecto est plurale *femininum* vocis *Apen*. Spuria autem litera *γ* pro *γ* aduc non infecisse vocem illam, tum cum septuaginta-Viralis versio exarata est mihi videtur; Septuaginta enim hebraicam vocem reddidere *אפא-און*, ut videre est in collectione *Version. Græcar. Vet. Test.* Jacobi Vantilii; quare Vulgatus Interpres, versionem LXX. Græcorum secutus, vertit: *Ferculum*; si enim Græcorum versione caruissent Latini interpretes, numquam vim corruptæ illius vocis *Aperion* assecuti fuissent; quemadmodum & Græci, si vox illa eorum ætate corrupta fuisset. Sentus itaque textus Canticorum, restituta litera *γ* pro *γ* voci *Aperion*, est, nimirum, Salomonem regalem currum fecisse, quò cum sponsa in ipsis certe nuptiis ferretur.

In Exodo autem altera vocis *Apen* significatio occurrit capite XX. v. 17., in quod plurale masculinum *Apenim* legimus, quò audit currus-Deorum, quibus Idolorum cultores utebantur. Ubi enim tum Vulgatus, tum Hebraicus textus habent inter Divina mandata: *Non facietis Deos argenteos*, codex Samaritanus legit: *Non facietis Apenim; non facietis* nimirum *currus*; At interdixit ne Deus Hebræis usum curruum? Minime gentium, cum passim illis impune usi sint; ergo vox *Apenim* non quolibet currus, sed currus Idolis sacros indicat; quare Deus vetuit, Hebræos ad instar Idololatricarum gentium, quibus circumdabantur, currus Idolorum Templis si-
ve signis ferendis sacros habere; hinc Syro-Chaldaicum

cum textum quamdam veluti Samaritanæ antiquioris lectionis paraphrasim fecisse putō, atque *Deos argenteos* pro currubus, in quibus signa Deorum argentea vehebantur, dixisse.

Eadem itaque significatione Græci antiquiores vocem *Apen* a Phœniciis adoptarunt, ac suam fecerunt. Apud Spanhemium *Comment. ad Callimach. Hymn. in Pallad. lavacr.* extat numus musei Regis Galliarum; in quo habetur carpentum quatuor rotis instructum, carpento autem vehitur parvum Templum cum vel ipsius Dianæ Signo, ut eidem Spanhemio visum est, vel, ut mihi videtur, icone femellæ Sacerdotis ejusdem Dianæ; numismatis ægypti hanc habes: *Απην ηρα σπεντω. Carpentum Sacrum Ephesiorum.*

Immo vocem illam vetustissimorum Orientalium nedum apud Græcos, sed & ipsos inter Latinos quodammodo obtinuisse, dilucide ostendit antiqua vox *Benna*, e qua, qui id genus vehiculis ferebantur, *Combennones* appellati fuere. Norunt eruditi, Latinos Orientalium P in B plerumque immutasse; quare si pro B statuas P, habes *Penna*, quæ proximior est græcorum *απην*, atque Phœniciorum *Apen*. Hac profecto denominatione venisse olim remotissimis scilicet Linguae Latinæ temporibus, publica vehicula, suatum mihi est, præsertim cum apud illos reliqua fuerit vox *Apenarii*, quo audiebant nomine, qui carpentis vecti, per Urbem comœdias ludebant de antiquorum more. Conjecturæ aditum fecit Trebellii Pollionis locus, qui in *Duobus Gallienis* ait: *Carpenta cum mimis, & omni genere histrionum, pugiles saeculis, non veritate, pugilantes, Cyclopea etiam luserant omnes Apenarii.* Doctissimus Salmasius, cum antiquiorem, originariamque vocis *Apenarii* significationem minime animadvertisset, corruptam putavit hujus
textus

textus λέγει, quare legit *Apinarii*, ratus illam a Græco *οπανα νυγα* oriri, unde apud Latinos *Apinarii*, quasi *Opanarii* ipsimet histriones dicti fuerint. Quod si antiquiorem exquisivisset vocis originem huic longe peritæ haud indulxisset etymologia. Cum enim, teste Horatio, mos longe antiquissimus fuerit, histriones, & plaustris tragœdias, comœdiasque ludere:

„Dicitur e palustris vexisse poemata Thespis jam tum a plaustris ipsis, quæ *Απην* dicebantur, & qui illis vehebantur, histriones nimirum, *Apenarii* appellati fuere; hinc reliquum eidem erat, ut quarundam denominationum conditio fuit, ad novissimam usque Latinæ Linguae ætatem, antiquum *Apenariorum* nomen, quo audiebant hi, qui, ut narrat Trebellius, mimico apparatu e plaustris *απην* Cyclopum gesta repræsentabant. Ex quibus plane sequitur tum Græcos, tum Latinos ex Orientalibus populis vocem *apene* usurpasse, quo sane vocabulo Orientales, atque ipsimet græci olim denotarunt vel Regia Carpenta, vel Deorum, Dearumque illa; ac tandem ipsa Histriorum Carpenta Latini.

§. II.

De Agrote Sacrorum Plaustrorum auctore apud Phœnicios. Explicatur Siccuth, & Chiun Prophetæ Amos. Chiun Phœniciorum idem fuisse ac Græcorum LXX. Πιμπαρ ostenditur.

Inter Idololatras vetustissimum fuisse usum Carpentum, diis sacri, tum antiqua gentium Historia, tum Judæorum illa testantur. Præter quam quod enim ex ipsomet horum Carpentorum interdicto, uti in Mo-

Mosaica Legis præceptis vidimus, illud liquido constat, antiquissimus pariter Sanchoniaton prima fere hujus moris monumenta nobis suppeditat. Is sane in historia *nonæ generationis* earum, quæ Diluvianam epocham præcessere, narrat, *Agrotem*, sive *Agroverum* auctorem fuisse *Sigm.* cujusdam, nimirum Simulacri sive Idoli, quod supra plaustrum quoddam statuit, bobus illud ferentibus per plateas Urbis Phœniciorum Biblos, cujus incolæ vel omnium primi Idolum illud venerati sunt. Lege *Fragm. Sanchon. cum Comm. Cumberlandi in Gen. IX. p. 247. &c.* Quicquid autem sit de ætate hujus Agroveri, nemo inficias ibit ex hoc Sanchoniatonis monumento plane sequi vetustatem plaustrorum, in quibus ab Idololatriæ exordiis Deorum Simulacra per Urbes vehebantur. Neque mirum erit ipsos Israelitas ab Aegyptiis Idololatricum hunc morem accepisse, eandemque liturgicam consuetudinem apud Canaanos repperisse, cum Orientales inter cunctis ferme populis Sacra Dñs Carpenta, Phœniciis auctoribus atque magistris, fuissent. Hinc sane profanus gentium mos tam altas in Aegypto Israelitas inter egresserat radices, ut in ipsamet longa quadraginta annorum peregrinatione ejusmodi carpenta secum tulerint illi. Deus siquidem apud Amos Prophetam c. V. v. 26. inter Idololatrias, quas Israelitis, deserta Arabiæ peragrantibus, exprobratur, & hanc quoque, de qua edisserimus, recensuit; ait enim ex Vulgatæ interpretatione: *Et portastis tabernaculum Moloch vestro, & imaginem Idolorum vestrorum, Sides Dei vestri.* At in Hebraica veritate dilucidius res se habet, si rectæ interpretationi duarum vocum, quæ hætenus interpretum ingenia torserunt, parum attendamus; sic enim loquitur Deus in Hebraico textu: *Et vobiscum tulistis Siccuth vestri Moloch, & Chinn simulacrorum vestro-*

florum. LXX. Virales interpretes vocem *Siccuth* reddidere *σχυρ*, & *Chiun* *Πεμπα*. De *Siccuth* mox dicemus; at difficillima adhuc visa est vel ipsis majorum gentium philohebraeis altera illa *Chiun*, perinde ac vox *Πεμπα*, qua LXX. utuntur; quam-
 ombrem operæ pretium erit, nonnullis de voce *Siccuth* delibatis, nostram proferre de *Chiun* & *Πεμπα* Interpretationem, quæ ex aliis Scripturarum locis, secum inter collatis, ni mea falsus sim sententia, sponte fluere videtur.

Vocem *Siccuth* Lexicographi interpretantur *Armari-um vel aminibus tectum*, a radice, ut ajunt *Sacach* cooperio, quam recte Seniores reddidere *σχυρ* a themate *ακχο* cooperio, vel, ut aliis visum est, *σκια* umbra, quasi *umbraculum*; unde apud Hieronymum *Comment. in cap. LXVI. Jesais*, lectigæ pellibus tectæ appellantur græco vocabulo *σχεπασαι*; quæ quidem interpretatio nonnullis obscurior visa est, iis nimirum, quos fugerat antiquarum gentium mos, Idola in Armariolis, carpento vectis, ferendi. Hinc, explicata Idololatrarum illa perantiqua consuetudine, textus Amos nostram mire confirmat sententiam, Hebræos nempe id genus Armariola, ab Aegyptiis usurpata, in ipsamet deserti peregrinatione secum tulisse.

Illud vero gestatorium Armarium, pellibus forte tectum, Idolo Moloch Sacrum fuisse, nos docet Propheta. At quid sibi velit *Chiun* illud, quod hæc idem meminit Propheta, hæret aqua, tum quod semel hoc in textu vox *chiun* occurrit, tum etiam quod vox illa LXXviralium, qua *Chiun* reddidere, nimirum *Πεπα*, vel *πεμπα* ipsa hebraica voce ed-
 videtur obscurior, ut illam Interpretes Graecis prorsus abjudicarint, rati Aegyptiacam potius vocem esse; de qua vide Georgium Tablonskium *Dissert. de Remphah*, Wolfium *Disput. de Chiun*. & *Remphan*,

phan, Johan. Starkium in *Not. ad Amos* c. 5., Hermann. Witfium *De Cultu Moloch*; Vriemotium *de Idolis, ac nominibus Saturni* apud Gröningium *Miscellaneor.* to. 2., alioque.

Mea autem sententia, quin ætymologiæ vocis *Chiun*, atque *Πεμπα* inveniendæ allaboremus, nullo forte negotio de vocis græcæ significatione nobis constabit, modo textum Amos LXX. Seniorum cum alio Libri II. *Regum* ejusdem versionis conferamus; atque hinc via nobis patere videbitur intelligentiæ Hebraici vocabuli *Chiun*, prout illud interpretati sunt Seniores, quos Hebræicam veritatem præ etymologistis nostri ævi apprime calluisse, nemo certe inficiabitur. Altero itaque Historiæ *Regum* libro c. xxii. v. ii. legimus Josiam Regem, ut omnia averruncaret Hebræos inter, quæ restabant, mutuata Idololatriæ vestigia, abstulisse quoque equos, quos dederant Reges Juda Soli . . . Currum autem Solis combussisse igne, ut habet vulgatus interpres: Ubi autem hic legit: *Currum autem*, Hebræicus Auctor Historiæ *Regum* scribit: *Veles, Marchebot* ולת מרחבות Hebræicum vero *Marchebot* reddunt LXX. Seniores *Πεμπα*. Atqui vox illa Hebræica *Marchebot* procul dubio *Currum* significat; igitur eandem esse & vocis *Πεμπα* significationem apud LXX. fatendum erit. Hinc luculentissime patet utriusque vocis, *Chiun* nimirum Textus Hebræi, atque *Πεμπα* Græci sensus, cum utraque *Currum* audiat; idque manifesto ex utriusque textus collatione patet, quandoquidem tum *Chiun*, tum *Πεμπα* respondent voci *Marchebot*, quæ *Currum* significare nemo umquam in dubium vertit. Sententia itaque Prophetæ Amos ea profecto fuit, ut Hebræis exprobraret, portasse in deserti peregrinatione *Armarium Moloch*, atque *Currum I-*

ma-

maginam vestrarum, Idolorum nempe, quos ab Ægyptiis, quorum captivi fuerant, mutuati erant.

Quamobrem ex duobus hisce Sacri Textus locis, in quorum uno Amos Idololatrias Hebræorum, deserta Arabiæ peragrantium, recensivit; in altero eorundem Idola, quæ in Judæa coluere, memorat Josiæ Regis historia, patet penes Ægyptios Sacros Currus, atque gestatoria Tempia fuisse, tum cùm ab Ægypto egressi sunt Hebræi, eundemque morem & inter Phœnicios perinde obtinuisse, quandoquidem ab illis Judæi currum, atque armarium Soli sacrum, accepisse nullus dubito, postquam Cananæa positi fuere.

§. III.

Usum Sacrorum Curruum communem fuisse antiquissimis populis Ægyptiis, Phœniciis, Persis, Græcis, Romanis, atque Etruscis. De Romanorum Thensa, & Pileto.

Unam eandemq. initio fuisse tum Ægyptiorum, tum Phœniciorum Religionem, cum nemini adhuc dubium sit, ut antiquiora nos docent Historiæ monumenta, mirum fortasse non erit, Ægyptios, perinde ac Phœnicios Currus, atque Sacra habuisse. Armariola priscis illis temporibus vagientis nimirum Idololatriæ, quam eos inter ortum habuisse, non ambigimus. Hinc mihi videtur utrisque horum Curruum auctorem fuisse Agroverum illum Sanconiatonis, de quo dictum est paragrapho antecedenti: apud Phœnicios etenim in illorum fastis inter leges *Agrous*, sive *Agrotus* quidam recenset Phœnicus antiquissimus historicus Philo. Biblicus, perinde ac Plutarchus in libro de *Dea Syria*, qui Agroverum inter
Tom. III. P. II. Q Ægy.

Ægyptiorum Semi-Deos memorat, quem eundemque cum *Oro Seniore* esse putat Scaliger *L. i. De Emen- dat. Temporum*. Hinc idem Philo Biblicus apud Eusebium Pamphilum *Præpar. Evangel. l. 3.* scribit Phœnicos Tempia habuisse gestatoria, quæ Idolo *Moloch* Sacra super Currus portare solebant, eaque appellat *vases ζευγνοπορευνοὺς* nimirum *Templa gestatoria*. Hæc autem Idolo Molochi Sacra ne hilum quidem a Judæorum illis, quæ Soli dicaverant ex Regum historia, diversa erant, cum notum sit mythologicis Molochi Idolum Soli Sacram imaginem inter Orientales fuisse.

Præter Ægyptios, atque Phœnicos idem obtinuit mos & reliquos inter vetustiores, cultioresque populos: sic Herodotus *L. vii.* cultum Persarum erga Currum Igni Sacrum describens, quem *αρχαὶ Διῶτες* appellat, curru armariolum cum Solis imagine, sive Idolo vectum fuisse, eumque Persas in ipsis etiam bellicis itineribus, expeditionibusque secum tulisse testatur; quamobrem Quintus Curtius *L. iii. c. 31.* Darii expeditionem describens, scribit: *Currum deinde Jovi Sacrum albentes vehebant equi.* Quemadmodum & de Ægyptiis testis est Athenæus Deipnosoph. *L. iv.*, qui narrat, Ptolæmeum Philadelphum in militari triumpho secum tulisse Currum, Baccho Sacrum, aliaque ceteris Diis Sacra. Ab Ægyptiis, aliisque antiquioribus Orientis populis Græci Sacra Curra accepere; apud illos enim unicuique Deorum Sacrum fuisse currum, testatur laudatus Athenæus; imo ex numismate Dianæ Ephesinæ patet Diis, Deabusve tutelaribus Græcas Urbes Currum Sacrum fecisse, cum, ut diximus, in illius antica parte currum duobus rotis appareat, quo Armariolum vehitur, quatuor columnis constructum cum Dianæ Icone, atque ea circum epigraphe: *αρχὴ Ἰσα Επιστῆναι*
Cyr-

Currum Sacrum Ephesiorum. Hæ autem rhedæ passim in Græcorum Urbibus circumagebantur anniversariis diebus, Diis, vel Deabus tutelariis sacris; quemadmodum in Palladis festo Deæ Currum duo vehebant equi circum per Urbem, virginibus comitantibus ad Inacum flumen, in quo tum Currum tum Deæ Armariolum, atque Imago ex antiqua Atheniensium cæremonia mergebatur; quem certe ritum elegantissimo hymno *in Palladis lavacrum* celebrat Callimachus. Sic & Apientes Sacerdotes Martis, vel Cibelis Currum in Almonis undis mergebant; perinde ac Siracusani, qui, Theocrito teste Idyl. xv., in Adonidis festo illius Currum per Urbem ferebant, atque flumine itidem mergebant, exoriente aurora, in quo equidem curro Armariolum cum imaginibus Adonidis atque Veneris fuisse ex eodem patet Theocriti idyllo. Eundem obrinuisse morem in Dianæ Laphriæ, sive Laphrinæ Sacris penes Achajæ populos, nos docet Pausanias in *Achaic.*, quos inter celebre erat *Patrensum* Sacrum Dianæ Currum; quare in numo Heliogabali, a Patriensibus cuso, curri figura, cervis duobus vecti, Dea habenas dirigente, habetur; quemadmodum & in aliis Sydoniorum numismatibus apud Vaillantium *Numism. Colon. to. 2. p. 223. 114. 152. 154. 158. &c.* Sacræ Sydonium rhedæ prostant, quarum unum in Juliæ Paullæ, alterum in Annæ Faustinae, tertium Juliæ Soæmiæ Heliogabali Matris, quartum in Juliæ Mœsæ Heliogabali, & Alex. Severi aviæ honorem Sydonii signarunt.

A Græcis tandem & Romanorum Liturgiam idem pervasit mos: Suetonius enim in Vespasiani Vita currum Jovi Sacrum meminit, quod *Thensam* Jovis appellat. Dio Cassius id genus rhedas passim commemorat; hinc apud illum occurrit Roma-

norum οχρος. τις Αδης, οχρος Αελος, currum Minervæ, Currum Martis &c. Quamobrem selectissimi equi hisce rhedis ferendis ed adhibuere Romani, ut impietatis accusatus fuerit Camillus Dictator, quod, ut Livius narrat L.v. c.23., Romam ingressus fuerit rheda duobus albis rhedariis, quemadmodum Solis illi erant, vestus: *Curro*, ait ille, *equis albis juncto urbem invehens, parumque id non civile modo, sed & humanum etiam visum, Jovis, Solisque equis equiparatum Dictatorem.* Hinc a fili loco Currum Diis Sacrum Romæ erat; cui forte Pontificii juris legi alludere videtur Plautus in Amphitrione dicens :

„ *Quadrigas si ascendes Jovis, numquam effugies infortunium.*

Tertullianus quoque *Lib. de Spectac. c.5.* Rhedarum Lunæ meminit: *Bigas Lunæ sauxerunt*, uti & Isidorus *Origin. Lib. I. : Bigas Lunæ consecrarunt*: cum enim Deitati cuidam cultus decerneretur Pontificum, vel Senatus consulto, statim & Currum eidem consecrabatur, eo ut Currum sancire idem perinde erat, ac cultum tribuere; quamobrem ut Junonis in Carthaginem tutelam indicaret Virgilius, illic Junonis currum fuisse dicit :

„ *Heic illius arma,*
„ *Heic Currus fuit ?*

Apud ipsos tandem Etruscos id genus Sacræ rhedæ fuisse videntur, cum in marmore quodam apud Gorium *Musei Etrusci Tab. LXXVIII.*, in quo sollemnis pompa Dii Patris, primi Etruscorum Numinis, representatur, quadriga cum Idoli imagine circumferatur. Ex his itaque, quæ hætenus in medium protulimus, testimoniis, ex antiquiori historia petitis, plane evincimus, ab Idololatriæ incunabulis ubique gentium Sacras hæc Rhedas obtinuif-

se,

se, in quibus Armariola, sive parva Tempia erant, quæ curro ipsomet per Urbes in Deorum, Deorumve solemnibus circumferebantur.

Verum antequam huic paragrapho ultimam manum imponam, prætereundum non erit peculiare nomen, quod Romani hisce Curris donarunt, quæ quidem *Thensas*, sive *Tensas* appellarunt; hoc sane nomen sic definit Servius: *Thensam currum esse, quo Deorum portantur Simulacra*. Et Ascanius Pedianus: *Tensæ sunt Sacra vehicula pompa ordinum, & officiorum*: Quæ equidem Pediani definitio alludit antiquæ Romanorum consuetudini, qui in ipsis Ludibus Circensibus Tensam cum Deorum, vel Semi-Deorum imaginibus circumferebant, quas inspicere nefas habebatur; unde Macrobius Saturnal. L. I. c. 6. scribit: *Ut Circensium die puer de cœnaculo pompam superne despiceret, & patri referret, quo ordine secreta Sacrorum in Arca pilento imposita, vidisset*. Quod heic *Pilentum* appellat Macrobius idem est ac *Thensa*, de qua diximus, cum utroque nomine Sacrum Circensium Ludorum currum audiat apud Latinos Scriptores.

§. V.

De forma Curruum Sacrorum, atque Templorum gestatoriorum. De Græcorum Καδίσκῳ, deque Sacris Carthaginiensium lætlicis.

Postremo aliquid dicendum erit de forma, sive figura tum Rhedarum, quæ Diis Sacræ erant, tum & Armariorum, quæ rhedis hisce portabantur; quandoquidem una eademque illorum forma apud antiquos minime fuerit.

In Dianæ siquidem Ephesinæ numismate, biga

Sacra apparet, cui superstat parvi Templi figura, quatuor columellis constructa, quæ unicum sustentant velut parvi Templi fornicem, media inter columnas, in area scilicet Templi, stat Dianæ, sive ejus femellæ Sacerdotis imago.

In quatuor illis Sydoniorum numis, quos supra retulimus, paullum diversa est Sacri Armarioli figura, quæ tectum tabulatum repræsentat, quatuor itidem simplici ordinis columellis sustentatum, columellarum basis arca quædam est oblonga, cui hinc inde duo rotæ adseruntur, in Arcæ medio eminet parva quædam stylobata, figura triangulari, cui supereminet Stella. Hæc autem Sydoniorum biga, *Dææ Astarti* sacra erat, quam *Sydoniorum Dæam* appellat Menander apud Josephum Flavium *Antiq. Judaic. L.VIII. c.2.*; Astartem autem Stellæ figura repræsentarunt Sydonii ex antiqua Phœniciæ gentis traditione apud Suidam *in voce Astarte*, penes quos fama erat Astartem consecrasse Tirum Sydoniorum Urbem, Stella, quæ e Cœlo delapsa erat, eadem in Urbe condita. Unde fortasse ortum habuit celebris illa Phœniciorum fabella, quibus suum erat quotannis Stellam quamdam e Cœlo in Libanum, quo Templum Astartis erat, illabere, unde in Adonidis fluminis undis immergebatur. *Leg. Bochartum in suo Canaan Lib.I. c. 42.*

Etruscorum vero Currum duobus etiam rotis constat, at quatuor vehebatur equis, super Currum nulla adparet Armarii figura, sed in ipsa effeda, quæ conchæ formam præsefert, stat *Patris* figura.

In numis vero, quæ a Romanis in Augustarum honorem post illarum apotheosim signati fuerunt, plerumque bigæ videntur cum duobus mulis, raro autem equis, Armariola templi arcuati formam præseferunt, columnarum autem vices figuræ quædam

dam gerunt veluti hominum stantium, qui humeris fornicem Templi sustentant, ut videre est tum apud Vaillantium, tum apud Ciampinium to. I. *Vetera Monim. Sc.*, qui in horum numismatum explicatione longe falsus videtur, cum harum bigarum significationem, atque sacrum usum minime assecutus fuerit.

Zonaras tandem *Anal. L. III.* Sacros Currus, quos antiqui in Triumphis ferre solebant, describens, ait: *Currus non erat similis ei, cujus usus est in certaminibus ludicris, neque cujus usus in bello, sed rotunda figura, instar turriculae constructus.* Hanc autem earundem fuisse olim Curruum, Diis Sacrorum, figuram discimus ex Athenæo, qui *Deinosoph. L. II.* Sacrum Jovis currum appellavit *καδισκος*, e-
jusque formam sic definit: *αγνων εν οποις Κτησις Διως καδαδρουν*, cadiscum scilicet esse *vas*, in qua ponuntur *Imagines Jovis Ctesii*. *Καδισκος* autem sigillatim dicitur apud Græcos vas vinarium, quod a rotunditate ita appellari dilucide probat Hartnuius in opere *De Mensuris Hebræorum*, cum vocem illam Græci ab Hebræis *קאסא לטין* usurparint, qui **קאסא** *Cad* rotundum vas appellant. Deorum igitur immagines in id genus *καδισκοις* positæ, medio e vasis ore eminebant, quemadmodum patet in duobus numismatibus Lepidi unum, alterum Vespasiani apud Sckefferrum.

A Servio tandem discimus Carthaginensium, atque Egyptiorum Sacros Currus, Lesticarum figuram præsetulisse; ait enim *ad Æneid. VI.* illos tulisse in lecticis Numina, quæ *mota infundebant vaticinationem*, quod fiebat apud *Ægyptios, & Carthaginenses*. Hinc sequitur caplas, in quibus Imagines erant, sive Idola, oblongioris figuræ fuisse, ad
Q 4 instar

instar illarum, quæ in Trajani columna videntur apud eundem Skefferum.

Plura addere de hisce armariolis, sive Sacris thedis Mantissæ indoles non patitur, cum ex his, quæ hætenus diximus manifeste sequatur, primæva Tempora gestatoria fuisse, ex quibus tandem sensim usus Templorum stabilium manavit: Quam profecto antiquissimam, atque procul dubio primam Templorum originem mirum est tantorum virorum, qui fuscæ, atque disertissime hanc tractarunt spartam, solertiam fugisse; quapropter in archeophilorum gratiam hæc dixisse non piguit.

Finis Mantissæ.

MAN-

M A N T I S S A I I.

De Capella & Capellanis Regis Siciliarum.

Cum generatim de Regum Capellis locuti simus primo nostræ *Politix* libro, operæ num pretium erit per summa capita de ortu atque progressu Regiæ Capellæ Neapolitanæ, ejusque Magno Capellano edisserere; quandoquidem non minus antiquitate quam dignitate magni facienda nos inter isthæc erunt, eorumque historiam nostris innotescere necesse sit. Qua sane in re Cl. Episcopi Josephi Carafa vestigia premere non dedignabor, quippe qui vel primus caput hoc tractavit; non enim mantissæ indoles patitur, ut fusiori calamo argumentum illud expendam; quare ea potissimum, quæ hoc de capite secundam adhuc manum indigere videntur, ceteris relinquam. Eo itaque præiens vertitur Mantissa, ut brevem nostræ Siciliæ citra pharum Regiæ Capellæ historiam nectam, aliis vero implexas eo de capite quæstiones enodandas ultro relinquam.

§. I.

Quæ origo Regiæ Capellæ Siciliæ citra Pharum.

Northmannorum Regum nostrorum historia aperte testatur, illos in Sicilia ultra pharum, quo primum jura Regni adepti sunt, Regiam Capellam statuisset. Hi enim cum in bellicis expeditionibus de antiquorum more, cui Christianos inter Magnus Constantinus initium fecit, clerum secum ferrent, propriam habuerunt Capellam, ac certe unum e Clero, qui ætate ceteris præstaret, Cleri præsidem crea-

crearunt, atque *Magistri* nomine decorarunt. Hæc profecto Northmannicæ Capellæ conditio sub ipsis Comitibus obtinuit, ut duo testantur Diplomata, Gaufridi Comitis unum, Rogerii Comitis alterum, quæ legis apud Pirrum.

Verum postquam Rogerius Northmannus Regium diadema assumpsit, jam inde tum Capellæ jura, tum præsidis illius munus in dies crevit; cum is primum Regiæ Capellæ parochialia jura accreverit, atque bene multis privilegiis præsidem suæ Capellæ donaverit, eoque decorarit munere Johannem de Nusco Virginianæ Congregationis Monachum anno MCXLVIII. Ex Diplomate itaque Rogerii apud Pirrum patet, Regiam Capellam secus aulam fuisse, cunctumque Regium Clerum e Monachis illuc, veluti in Monasterio commorantibus, coaluisse, quorum Abbas magnus Regis Cappellanus erat. Jura vero magni hujus Capellani ea statuit laudato in Diplomate Rogerius, ut is *aqualis esset ceteris Regni Prælati*, Regi a Consiliis esset, ejusque magnus Cancellarius, in Regia Capella, veluti in suæ jurisdictionis Ecclesia præ ceteris haberetur Regni Prælati; cum tandem Regia in literis institutio forte & illi demandata esset, ut ex epistola 66. Petri Blesensis de Gualterio Guillelmi II. Capellano evincimus.

Dum autem Northmannorum Regum Dynastia stetit, cum hi Regni sedem Siciliæ ultra pharum, haberent, eo Regia stetit Capella, eo & Regius Clerus, quod pariter fuit sub Svevorum Imperio; quandoquidem hi antiquam quoque Regni sedem in Sicilia ultra pharum habuere.

At tandem extincta Svevorum Dynastia, Andegavenses Sicilia citra pharum potiti, hæc Regiam aulam statuentes, vel primi Regiam Capellam

lam nos inter intulerunt . Hi quippe præter antiqua jam Regiæ Siculæ Capellæ jura, quæ profecto secutos fuisse non dubito, palatinæ Capellæ disciplinam ex Galliis secum tulisse consentaneum quoque erit, cum illuc sub ipsa Merovingicorum stirpe a Clodovei temporibus Regia celebris foret Capella, ejusque jura haud parvi forent momenti; quare & nos inter tum Palatinæ Capellæ, tum muneris Magni Capellani, qui & Archicancellarius erat, jura tulere, in nostra scilicet Sicilia citra pharum Regiam aulam transferentes.

Quamobrem Aragonenses, qui Andegavensibus in Regno secuti sunt, eadem jura Regiæ servarunt Capellæ, atque Capellæ præsidēs titulo Capellani Majoris habuerunt, cum eo illi gauderent nomine in Hispania. Hi itaque Hispanicæ politicæ jura secuti, hoc munus Episcopis conferre cœperunt, præsertim cum jam Aragonensium ævo ubique fere gentium Magni Capellani Episcopali dignitate aucti essent.

Cum igitur firmas egissent radices nos inter Regiæ Capellæ jura; hinc factum est, ut etiam si tandem Regia aula sub Ferdinando Catholico caruerimus, sacra, testaque nihilominus steterint antiqua Capellæ Regiæ, Capellanique Majoris munera in hac nostra Sicilia citra pharum; immo majori decore aucta fuerint, cum sub Regum Catholicorum imperio nostri Majores Capellani, veluti Regiæ Hispaniarum Capellæ Præsides se habuerint, atque cunctis potiti perinde sint privilegiis, quibus Palatinis Hispaniarum Archicapellanis jus erat. Hæc crevit altro dignitas sub Austriacis, ac tandem ne tanti Magni Capellani jura in dubium revocare ceteri præsertim Regni Prælati possent, firmissimè de illis statutum est sub
In-

Inviſtiſſimi Caroli III. (quem Deus ſopitet) Regno, Bulla, atque Motu proprio Benedicti XIV. P. Maximi.

§. II.

Quæ jura Magni Capellani, atque Cleri Regiæ Capellæ Regni Siciliæ citra pharum.

Jura Cleri Palatini iſſis Northmannis antiquiora eſſe nemo ambigit, ſiquidem Langobardi Clerum ad Palatium pertinens ſingulari quadam polittia moderati ſunt; hinc illos ab Episcopis, cuius erunt Dioceſis, exemptos fecere, lege per Radelchiſium lata, qui antiqua Langobardorum jura in unum corpus in ſuo Capitulari collegit. Quamobrem ſub Andegavenſibus Regibus jure optimo Bonifacius VIII. Clericos Aulicos Caroli II. Andegavenſis ne dum ab Episcoporum juriſdictione exempti, ſed & illis jus fecit *fructus, redditus, proventusque Beneficiorum, ſine personali reſidentia* percipere, ut colligimus ex ejusdem Pontificis epiſtola apud Chioccarellum, & ap. laudatum Carafium.

Præter *personalem*, ut ajunt, *exemptionem*, immunes quoque a decimis ſolvendis Clerici Palatini fuere, quas conferre clerici tenebantur ſub Aragonenſibus, initio propter Sacri Bolli expeditiones, mox temporis progreſſu annuatim a Clericis ſolvendas. Quibus proſecto antiquis juriſibus nixi Palatipi Clerici ea gaviſi ſunt exemptione etiam Proregum noſtrorum tempore, ut pluribus oſtendit Laudatus Chioccarellus apud Carafium.

Capellani autem Magni antiqua jura enarrat Benedictus XIV. in laudata Conſtitutione, qua
ve-

vetusta munera illi confirmans , ait , ei pertinere a tempore cujus memoria non extat . . . non solum cura spiritualis Regiæ familie, consanguineorum, affinium, ac omnium personarum in Curia, seu Aula Neapoli existente commorantium, ipsamque curiam sequentium . . . sed & in quibuscvis Civitatibus, Oppidis, & locis, in quibus Rex pro tempore existens, regiaque Familia residere contigerit continue, vel ad tempus, curam animarum familie Regiæ, omniumq. & singularum personarum, tam ex propriis Regnis, & Dominiis originem habentium, quam extraneorum cujusque status, gradus, ordinis, & conditionis, & præeminentie existentium tam Ecclesiasticorum, quam secularium (Archiepiscopis, & Episcopis exceptis) & insuper omnium militum, & efficialium, aliarumque personarum cujuscumque ordinis, & gradus in Castris, arcibus seu fortalitiis, exercitiis, rex cor triremibus, navibus, ratibus, aliisque hujusmodi maritimis lignis regio famulatur inservientium, & militantium exercere, earumque Rector in spiritualibus nuncupari, easque corripere, & visitare, ac in easdem omnimodam jurisdictionem ordinariam, omnia, & singula alia, quæ Archiepiscopi, & Episcopi, ac alii locorum ordinarii in Diocesibus suis de jure, vel consuetudine aut alias quomolibet facere, & exercere consueverunt, &c. Ex quibus vides Regiæ Aulæ Majorem Capellanium ab antiquissimis usque temporibus, Præsidentem Regiæ Capellæ fuisse ita, ut e sua esset jurisdictione ne dum cura animarum Regis, Regiæque proles, atque familiæ, sed etiam militum, aliorumque omnium, qui in terrestri, navalique militia Regi Siciliarum inservirent, qui quidem omnes ubique Regni utriusque Siciliæ locorum degant, uni Capellano Majori, ipso jure, quod ad spiritualis subditi merito habentur. Hæc

Hæc profecto jura , quæ forte Proregum nostrorum tempore , Episcopis , Archiepiscopisque Regni instantibus , *præcaria* fuerant , cum illa antiquitate posthabita Capellani Majores Romanis potius Pontificibus accepta habere contenti forent , opera Cœlestini Galliani , atque auctoritate Magni Caroli III. à Benedicto XIV. veluti Regiæ Capellæ nativa atque propria , Capellanis majoribus asserta firmataque fuerunt , eo ut etiamnum facta testis illis persistat.

Ut vero dilucidius jura Capellani Majoris innotescant in hoc nostro Regno , abs re non erit ea singulatim heic explicare . Ac primo quidem suum habet ille , ut ajunt , *territorium* ; illud autem hisce limitibus continetur , nimirum Regii Palatii , Darsenæ , sive Stationis Triremium , Arcium totius Regni , modo clausæ sint , nimirum Regis exercitus in illis degat , ac demum Nosocomiorum Militum ; Ecclesia vero , quæ veluti Cathedralis ejus habetur , ea ipsa est S. Sebastiani , quæ in Castro Novo extat ; hinc heic Pontificalia exercere illi fas est , perinde ac ubique Ecclesiarum præsentis *Rege* , aut *Regina* , aut *Prorege* , modo præsens non sit eadem in Ecclesia Diocesis Episcopus , ut legimus in laudata Benedicti XIV. Constitutione . Secundo jus habet Episcopale in omnes Clericos Regiæ Capellæ , cunctamque Regiam familiam , Milites , omnesque *Regio servitio* addictos , ut ex eadem Constitutione ; adeoque ejus inter subditos recensentur Capellani omnes tum terrestres , tum maritimæ militiæ , ubique locorum milites fuerint , etiam si hi in aliena Regna degant secuti militum expeditiones .

Cum vero ei subjiciat Aulica Capella , Capellano Majori jus est nedum Clericos instituere , &
or-

ordinare tum pro Regia Capella Aulica, tum pro Capellis Regiis Villarum, atque Arcium, quam pro Sacramentorum administratione in navibus Regiis, Notocomiis, tum totius Regni Militiæ, quos ab Ordinariorum jurisdictione prorsus exemptos esse diximus. Præterea quicquid Regiæ Aulicæ Capellæ cultum interest cum e Capellani Majoris jurisdictione sit, hinc & ejus est Regium Concionatorem designare, eique *benedictionem* impertire perinde ac in aliis Ecclesiis suæ jurisdictionis; eo ut etiam in Ecclesiis Ordinario obnoxiiis, Rege, vel Regina præsentē, non nisi ejus jussu cuiquam concionandi facultas erit.

Hæc, quæ adhuc recensuimus jura, quamquam tum Regis Siciliarum Majori Capellano, tum aliorum Regum illis communia fere sint, in nonnullis attamen noster hic ceteris præstat, cum eiturum suprema Archigymnasii præfectura, tum quamplura alia eaque magni momenti jura sint demandata. Ea inter primum merito locum obtinet Archigymnasii Regii Neapolitani præfectura, quæ inter magni Cancellarii jura olim recensebatur, cumque magni Cancellarii munus passim, ut dictum est, Reges nostri ipsis deferrent Majoribus Aulæ Capellanis, hinc sensim factum est, ut tandem hi ipso proprii muneris jure veluti præfecti Regii Gymnasii haberentur, illudque jus reliquum illis fuerit, etiamsi munere magni cancellarii prorsus non fuerentur.

Quamobrem Antecessores omnes Regii Archigymnasii ex illius sunt jurisdictione; ad eumque pertinet quicquid œconomiam politicamque interest tum instituendorum, tum regendorum studiorum eo ordine, qui in Pragmaticis de Studiorum Regimine statuitur; quandoquidem jura omnia, quæ olim

olim *Iustitiario Scholarum* inerant, in Cappellanum Majorem translata fuere Proregum nostrorum ætate. Hinc nonnisi *obtenta* illius *approbatione*, nemini *doctoratus lauream* adipisci; quemadmodum nemini ejus injussu privatim Disciplinas, artesque liberales docere, nemini libros typis edere fas est.

Postremo reliqua adhuc ei sunt antiqua illa jura, quæ huic muneri jam tum accessere, cum à suis Consiliis Reges nostri Cappellanos Majores adscire cœperunt: Quamobrem is suam fert sententiam circa Romanæ Curiae Diplomata, sint, nec ne *Regio placito* roboranda. Regii juris Beneficiaria res quanta quanta est ejus judicio moderatur; quare & ad Episcopos Regiæ collationis designandos, & ad Regii Patronatus jura vindicanda omne illi jus est; adeoque forum habet, in quo de causis omnibus, quæ hinc de capitibus oriuntur, jus dicit, adhibito Regio Consultore, neque ab ejus sententia, nisi ad Regem, fas est appellare. His brevi perstrinximus amplissima Capellani Majoris jura, quæ si fufius intelligere mavis, ades laudatum Carasum.

§. III.

De Liturgica Palatina Capelle Re.

Cum in Aulica Capella Sacris Rex, Regina, atque Regia proles adsint, merito peculiari quadam ratione de Palatina hac Liturgia erit, ut ut brevi, edisserendum.

Ex antiquissimis mediæ ævi monumentis patet Reges Siciliarum solemnioribus diebus Sacris operam dedisse in Regia Capella; quare tunc Capella-

lanus Major, vel illo annuente, Episcoporum Regni aliquis Sacrum perficiebat. Quare inter ipsa etiam Liturgica officia præter eas preces, quæ ubique Ecclesiarum de more fiebant (de quibus singulari opere *de Prece pro Principibus* locuti sumus) præcipuas quasdam, atque peculiare pro Principe recitari consuevisse orationes, testis est formula acclamationum, quam habes apud Canonicum de Johanne L. De Div. Siculor. Offic. c. 14., cui formulæ titulus est: *Acclamationes Regis Federici, &c.* cum forte Federico II. Regnante, vel hujus nominis tertio Siciliae Rege, ut opinatur laudatus Canonicus de Johanne, in aulica Liturgia obtinuerint.

In mystica etiam Liturgia, Missa nimirum, quæ in aulica Capella fiebat ceteris orationibus, collecta pro Rege addita est jam inde a Northmannorum Siciliae Regum ævo. Quod vero ad ordinem Liturgicum, sive *rubricas*, ut ajunt, *ceremoniarum*, consule Diaria Brocharti apud laudatum Carasium.

Inter potissimas etiam Liturgiæ Palatinæ partes merito censetur I. Regalis mensæ *benedictio*, quæ de antiquo tum Græcorum, tum Latinorum Imperatorum, Regumque more a Cappellano majore fit. II. Ritus Coronationis Regum nostrorum, qui quamquam a Cappellano Majore minime ex antiqua consuetudine perficiatur, ad ritus nihilominus Liturgicos Aulæ pertinet. III. Ritus solemnisi Baptismi Prolis Regiæ, qui in Capella Regia peculiari apparatu perficitur. IV. Sponsalia, quæ a Regiæ Prolis Principibus fiunt; ea siquidem usque ab Aragoniorum ætate ab ipsius Regiæ Aulæ Majori Cappellano benedicuntur. Vide Brochartum apud eund. Carasium, apud quem habes & integrum ritum benedictionis tum Sponsi, ac Sponsæ, tum

Tom. III. P. II.

R

pro-

pronubi annuli. V. Ordinum Militarium collatio, de quo fufe tum Carafius, tum Bolvitus in MS. hiftoria Ordinum Militum Regni Neapolitani. VI Juramentum Capitulorum, quod in aulica fit Capella a Rege inter Liturgiæ folemnia, adftante Magno etiam Capellano VII. Tandem Ordo funerum, atque funebris pompæ, qui & in Regia fit Capella, & a Capellano Majore potiffimum peculiari ritu perficitur. Hæc de Liturgica re aulicæ, feu Palatinæ Capellæ propria fatis erit dixiffe, ne mantiffæ limites prætergrediamur.

CON.

CONSULUM ROMANORUM FASTI

*Ab Anno primo vulgata Æra Christiana, usque ad
Ann. ejusdem Æra quingentesimum qua-
dragesimum primum.*

Cum rectam sex priorum Æræ Christianæ Sæculorum historiæ intelligentiam, atque lapidum illius ævi ætatem summopere interfit notitia Fastorum Consulum, qui in unoquoque anno processere; operæ prætium duxi heic periocham hanc ex integris Fastis Consularibus excerptam addere, qua undique faciliorem in re Ecclesiastica candidatis viam sternam, eisque in lapidum potissimum intelligendâ ætate præsto sim; quandoquidem constans lapidum nota, ex qua certa illorum ætas dignoscendâ erit, Consulum, qui eo anno processerunt, nominibus stat, ut fusc in Dissertatione de re Christianorum lapidaria dixi.

CONSULES ROMANI

Æræ Vulgaris Sæcul. I.

1. C. Cæsar, & L. Æmil. Paulus.
2. P. Vicinius, & P. Alfenus.
3. L. Æmil. Lamia, & M. Servilius.
4. Sex. Ælius Catus, & C. Sentius Saturninus.
5. L. Valer. Messala Volusianus, & Cn. Cornelius Cina.
6. M. Æmil. Lepidus, & L. Aruntius.
7. A. C. Licinius Nerva Silanus, & Q. Cæcil. Metellus Creticus Silanus.
8. Furius Camillus, & Sex. Nonius Quintilianus.

R 2

2. Q.

9. Q. Sulpicius Camerinus , & C. Poppæus Sallinus .
10. Q. Cornelius Dolabella , & C. Junius Silanus .
11. M. Æmilius Lepidus , & T. Statilius Taurus .
12. Germanicus Cæsar , & C. Fonteius Carito .
13. C. Silius ; & Munacius Plancus .
14. Sex. Pompeius , & Sex. Apuleius .
15. Drusus Cæsar , & C. Norbanus Flaccus .
16. T. Statilius Sisenna Taurus , & L. Scribonius Libo .
17. C. Cæcilius Rufus , & L. Pomponius Flaccus .
18. Tiberius Augustus III. , & Germanicus II. .
19. M. Julius Silanus , & Norbanus Balbus .
20. M. Aurel. Messala , & M. Aurel. Cotta .
21. Tiberius Aug. IV. , & Drusus Cæsar. II. .
22. C. Sulpicius Galba , & D. Haterius Agrippa .
23. C. Asinius Pollio , & C. Antistius Vetus .
24. Cornel. Cethegus , & Visellius Varro .
25. M. Alineus Agrippa , & Cossus Cornelius Lentulus .
26. Lentulus Getulicus , & C. Calvisius .
27. M. Licinius Crassus , & L. Calpurnius Piso .
28. Ap. Junius Silanus , & P. Silius Nerya .
29. C. Fusius Geminus , & L. Rubellius Geminus .
30. L. Cassius Longinus , & M. Vicinius .
31. Tiberius Aug. V. , & L. Ælius Sejanus .
32. Gn. Domitius Ænobarbus , & M. Furius Camillus Scribonianus .
33. Ser. Sulpitius Galba , & L. Sulla Felix .
34. Paulus Fabius Persicus , & L. Vitellius .
35. C. Cestius Gallus , & M. Servilius Nonianus .
36. Sex. Papinius Allienus , & Q. Plantius .
37. Cn. Acerronius Proculus , & C. Pontius Nigrinus .

38. M.

38. M. Aquillius Julianus, & P. Nonius Aspre-
nas .
39. C. August. II. & L. Apronius Cæsius.
40. Cajus Augustus III. solus .
41. Cajus Aug. IV. , & Cn. Sentius Saturninus ,
42. Claudius Aug. II. & C. Cæcina Largus .
43. Claudius Aug. III. & L. Vitellius II.
44. L. Quinctius Crispinus II. , & M. Statilius
Taurus .
45. M. Vicinius II. , & Taurus Statilius Cor-
vinus .
46. Valerius Asiaticus II. , & M. Julius Silanus ,
47. Claudius Aug. IV. & L. Vitellius III.
48. A. Paullus Vitellius , & L. Vipsanius .
49. C. Pompeus Gallus , & Q. Veranius .
50. C. Antistius Veter , & M. Sullius Nervili-
anus .
51. Claudius Aug. V. & Ser. Cornelius Orfitus .
52. Faustus Sulla , & Salvius Otho .
53. D. Junius , & Q. Haterius .
54. M. Asinius Marcellus , & M. Acilius Aviola ,
55. Nero Aug. & Lucius Antistius Verus .
56. Q. Volusius Saturninus , & P. Cornelius Scipio .
57. Nero Aug. II. , & L. Piso .
58. Nero Aug. III. , & Valerius Messala .
59. Vipsanius Apronianus , & L. Fonteius Ca-
pito .
60. Nero Aug. IV. & Cossus Cornelius .
61. Cæsonius Pætus , & Petronius Turpilianus ,
62. P. Marius Celsus , & L. Asinius .
63. C. Memmius Regulus , & L. Verginius Ru-
fus .
64. Iecanius Bassus , & M. Licinius Crassus .
65. A. Licinius Nerva Silianus , & M. Vestinus
Atticus .
66. C. Lucius Telesinus , & C. Svetonius Pau-
linus .

67. L. Fonteius Capito , & C. Julius Rufus .
68. C. Silius Italicus , & M. Galerius Trachalus.
69. Ser. Sulpicius Galba Aug. , & T. Vinius Rufinus .
70. Fl. Vespasianus Aug. II. , & Titus Cæsar I.
71. Vespasianus Aug. III. & M. Cocceius Nerva.
72. Vespasianus Aug. IV. & T. Cæsar II.
73. Domitianus Cæsar II. , & M. Valerius Messalinus .
74. Vespasianus Aug. V. & Titus Cæsar III.
75. Vespasianus Aug. VI. & T. Cæsar. V.
76. Vespasianus Aug. VII. & Tit. Cæsar. V.
77. Vespasianus Aug. VIII. & T. Cæsar. VI.
78. L. Ceionus Commodus , & D. Novius Priscus .
79. Vespasianus Aug. IX. & T. Cæsar VII.
80. Titus Aug. VIII. , & Domitianus Cæsar VII.
81. Sex. Annius Silvanus , & T. Venus Zollio
82. Domitianus Aug. VIII. , & T. Flavius Sabinus .
83. Domitianus Aug. IX. & Q. Petilius Rufus II.
84. Domitianus Aug. X. & Appius Sabinus .
85. Domitianus Aug. XI. & T. Aurelius Fulvus.
86. Domitianus Aug. XII. , & Ser. Cornelius Dolabella .
87. Domitianus Aug. XIII. & A. Vohefius Saturninus .
88. Domitianus Aug. XIV. & L. Minucius Rufus.
89. T. Aurelius Fulvus II. & A. Sempronius Atratinus .
90. Domitianus Aug. XV. & M. Cocceius Nerva II.
91. M. Ulpius Trajanus , & M. Acilius Glabrio .
92. Domitianus Aug. XVI. & Q. Volusius Saturninus .

93. Pompejus Collega , & Cornelius Priscus .
94. L. Nonius Asprenas , & M. Aurelius Clemens .
95. Domitianus Aug. XVII. & T. Flavius Clemens .
96. C. Fulvius Valcus , & C. Antistius Vetus.
97. Nerva Aug. III. & L. Verginius Rufus .
98. Nerva Aug. IV. & M. Ulpius Trajanus Cæsar II.
99. C. Sossius Senecio II. & Cornelius Palma.
100. Trajanus Aug. III. & M. Julius Fronto .

Sæc. II.

1. Trajanus Aug. IV. & Sex. Articulæus Pæ-
tus .
2. C. Sossius Senecio III. & L. Licinius Sura .
3. Trajanus Aug. V. & L. Appius Maximus II.
4. Lucius Licinius Sura II. & Marcellus .
5. Tiberius Julius Candidus II. & A. Junius Qua-
dratus .
6. L. Cejonius Commodus Verus , & L. Tutius
Cerealis .
7. C. Sossius Senecio IV. & L. Licinius Sura III.
8. Ap. Annius Trebonianus Gallus , & M. At-
tilius Metilius Bradua .
9. A. Cornelius Palma II. & C. Calvisius Tul-
lius II.
10. Crispinus Priscianus , & Solenus Orfitus .
11. Cajus Calpurnius Piso , & M. Vettius Bo-
lanus .
12. Trajanus Aug. VI. & T. Sextius Africanus .
13. L. Publius Celsus II. & C. Clodius Crispi-
nus .
14. Q. Ninius Hasta , & P. Manilius Vopiscus.
15. Vipstanus Messula , & Vergilianus Peditus .

16. L. Ælius Lamia, & Ælianus Veter.
17. Quinctius Niger, & C. Vipstanus Apronianus.
18. Hadrianus Aug. II. & Fuscus Salinator.
19. Hadrianus Aug. III., & Rusticus.
20. L. Catilius Severus, & T. Aurelius Fulvus.
21. M. Annius Verus II., & L. Augur.
22. Acilius Aviola, & Corellius Pansa.
23. Q. Arnius Patinus, & Ventidius Apronianus.
24. M. Acilius Glabrio, & C. Bellicius Torquatus.
25. Cornelius Afaticus II. & Vettius Aquilinus.
26. M. Annius Verus III. & L. Varius Ambululus.
27. Gallicanus, & Cælius Titianus.
28. Torquatus Asprenas, & Annius Libo.
29. P. Juventius Celsus II. & Q. Julius Balbus.
30. Q. Fabius Catullinus, & M. Flavius Aper.
31. Sex. Octavius Lænas Pontianus, & M. Antonius Rufinus.
32. Sentius Augurinus, & Severianus.
33. Hiberus, & Sigenna.
34. C. Julius Servianus III. & C. Vibius Varus.
35. Pontianus, & Attilianus.
36. L. Cejonius Commodus, & Sex. Vetulenus Civica Pompejanus.
37. L. Ælius Cæsar II. & P. Cælius Balbinus Vibullius.
38. Camerinus, & Magnus.
39. Antoninus Pius Aug. II. & Brutius Præfens.
40. Antoninus Pius Aug. III. & M. Aurelius Cæsar.
41. M. Peducæus Syloga Priscinus, & T. Hænius Severus.
42. Cuspius Rufinus, & L. Stadius Quadratus.

43. C. Bellicius Torquatus, & Tib. Claudius Atticus Herodes.
44. Lollius Avitus, & Claudius Maximus.
45. Antoninus Pius Aug. IV. & M. Aurelius Cæsar II.
46. Sex Erucius Clarus II. & Cn. Claudius Severus.
47. Largus, & Messalinus.
48. C. Bellicius Torquatus II. & Julianus.
49. Ser. Scipio Orfitus, & Q. Nonius Priscus.
50. Gallicanus, & Vetus.
51. Quintilius Condianus, & Quintilius Maximus.
52. Sex. Acilius Glabrio, & C. Valerius Omullus Verianus.
53. C. Bruttius Præfens, & A. Junius Rufinus.
54. J. Aurelius Commodus, & T. Sextius Lateranus.
55. C. Julius Severus, & M. Rufinus Sabinianus.
56. M. Cejonius Silvanus, & C. Serius Augerinus.
57. Barbarus, & Regulus.
58. Tertullus, & Claudius Sacerdos.
59. Plautinus Quintillus, & Stadius Priscus.
60. Titus Vibius Barus, & Annus Bradua.
61. M. Ælius Aurelius Verus Cæsar III., & L. Ælius Commodus II.
62. L. Junius Rusticus, & C. Vettius Aquilinus.
63. L. Papilius Ælianus, & Junius Pastor.
64. M. Nonius Macrinus, & Celsus.
65. L. Arrius Pudeus, & M. Gavius Orfitus.
66. Servilius Pudens, & L. Fusidius Pollio.
67. L. Aurelius Verus Aug. III., & Quadratus.
68. L. Vettius Paullus, & T. Junius Montanus.
69. Q. Sosius Priscus, & P. Cælius Apollinaris.
70. M. Cornelius Cethegus, & C. Erucius Clarus.
71. L.

71. L. Septius Severus II. & L. Alfidius Herennianus.
 72. Maximus, & Orfitus.
 73. Marcus Aurelius Severus II. & T. Claudius Pompejanus.
 74. Gallus, & Flaccus.
 75. Pifo, & Julianus.
 76. T. Vitrasius Polio II. & M. Flavius Aper II.
 77. L. Aurelius Commodus Aug. & Quintillus.
 78. Julianus Rufus, & Gavius Orfitus.
 79. L. Aurelius Commodus Aug. II. & T. Annus Aurelius Verus II.
 80. L. Fulvius Bruttius Præfens II., & Sex. Quintilius Condianus.
 81. L. Aurelius Commodus Aug. III. & Antistius Burrus.
 82. Petronius Mamertinus, & Trabellius Rufus.
 83. L. Aurelius Commodus Aug. IV. & Victorinus II.
 84. M. Eggius Marullus, & Cn. Papirius Ælianus.
 85. Triarius Maternus, & M. Attilius Metellus Bradua.
 86. Commodus August. V. & M. Aurelius Glabrio II.
 87. Crispinus, & Ælianus.
 88. C. Allius Fuscianus II. & Dullius Silarus II.
 89. Servilius Silanus, & Dullius Silanus.
 90. L. Aurel. Commodus Aug. VI. & Petronius Septimianus.
 91. Cassius Apronianus, & Valerius Bradua Mauricus.
 92. L. Aurel. Commodus Aug. VII. & P. Helvius Pertinax II.
 93. Q. Soffius Falco, & Julius Erutius Clarus.
24. L.

94. L. Septimius Severus Aug. II. & Clodius Se-
primus Albinus Cæsar. II.
95. Scapula Tertullus, & Tinejus Clemens.
96. Cn. Domitius Dexter II., & Lucius Valerius
Messula.
97. Cl. Lateranus, & Tit. Rufinus.
98. Tib. Saturninus, & C. Gallus.
99. P. Cornelius Anullinus II. & M. Aufidius
Fronto.
100. Tiber. Claudius Severus Aug. III. & C. Au-
fidius Victorinus.

Sæc. III.

1. L. Annius Fabianus, & M. Nonius Mucianus.
2. L. Septim. Severus Aug. III. & Aurel. Anto-
ninus Caracalla Aug.
3. L. Fulvius Plautianus, & P. Septimius Geta.
4. Fabius Cilo, & Annii Libo.
5. M. Aurel. Antoninus Caracallus Aug. II. &
P. Septimius Geta Cæsar.
6. Nummius Albinus, & Fulvius Æmilianus.
7. Aper, & Maximus.
8. M. Aurel. Antoninus Caracalla Aug. III., &
P. Septimius Geta Cæsar II.
9. Claudius Pompejanus, & Avitus.
10. M. Acilius Faustinus, & Triarius Rufinus.
11. Lollianus Gentianus, & Pomponius Bassus.
12. Julius Asper, & Julius Asper.
13. Antonin. Caracalla Aug. IV. & D. Cælius Bal-
binus II.
14. Silius Messula, & Sabinus.
15. Æmilius Lætus II. & Anicius Cerealis.
16. C. Attius Sabinus II. & Cornelius Anullinus.
17. C. Bruttius Præfens, & T. Messius Extrica-
tus II.
18. M.

18. M. Opelius Macrinus Aug. II. & Adventus II.
19. M. Aurelius Antoninus Elagabalus Aug. II. & Licinius Sacerdos II.
20. M. Aurel. Antoninus Elagabalus Aug. III. & Eutychianus Comazon II.
21. Gratus Sabinianus, & Claudius Seleucus.
22. M. Aurel. Antoninus Elagabalus IV. & M. Aurel. Severus Alexander Cæsar.
23. L. Marius Maximus II. & L. Roscius Ælianus.
24. Julianus II. & Crispinus.
25. Fuscus II. & Dexter.
26. Alexander Aug. II. & C. Quintilius Marcellus.
27. M. Nummius Albinus, & Maximus.
28. Manilius Modestus, & Sergius Calpurnius Probus.
29. Alexander Aug. III. & Cassius Dio II.
30. L. Virius Agricola, & Sex. Catus Clemens.
31. Pompejanus, & Pelignianus.
32. Lupus, & Maximus.
33. Maximus, & Paternus.
34. Maximus II. & C. Cælius Urbanus.
35. Severus, & Quinctianus.
36. C. Julius Verus Maximus Aug. & Julius Africanus.
37. L. Ovinus Carmelitanus, & P. Titius Perpetuus.
38. An. Pius, & Pontianus Proculus.
39. M. Ant. Gordianus Aug. & M. Acilius Acciola.
40. Sabinus II. & Venustus.
41. M. Ant. Gordianus II. & Pompejan.
42. C. Vettius Atticus & C. Asinius Prætextatus.

43. Arrianus, & Papus.
44. Peregrinus, & Fulvius Æmilianus.
45. M. Julius Philippus Aug. & Fabius Titianus.
46. Bruttius Præfens, & Nummius Albinus.
47. M. Julius Philippus Aug. II. & M. Julius Philippus Cæsar.
48. M. Julius Philippus Aug. III. & M. Julius Philippus Aug. II.
49. Fulvius Æmilianus II. & Vestus Aquilinus.
50. C. Messius Quintus Trajanus Decius Aug. II. & Annius Gratus.
51. C. Trajanus Decius Aug. III. & Q. Herennius Etruscus Decius Cæsar.
52. Vibius Trebonianus Gallus Aug. II. & C. Vibius Volusianus Cæsar.
53. C. Vibius Volusianus Aug. II. & M. Valerius Maximus.
54. P. Iricinius Valerianus Aug. II. & P. Licinius Gallienus Aug.
55. P. Licin. Valerianus Aug. III. & P. Licin. Gallienus Aug. II.
56. Valerius Maximus & M. Acilius Glabrio.
57. P. Licin. Valerianus Aug. IV. & P. Licinius Gallienus Aug. III.
58. M. Aurel. Memmius Tuscus, & Pomponius Bassus.
59. Fulvius Æmilianus & Pomponius Bassus II.
60. Cornelius Sæcularis II. & Julius Donatus.
61. Gallienus Aug. IV. & Petronius Volusianus.
62. P. Licin. Gallienus Aug. V. & Faustinus.
63. M. Mummius Albinus II. & Maximus Dexter.
64. Gallienus Aug. VI. & Saturninus.
65. P. Licinius Valerianus II. & Lucillus Macer Rufinianus.

66. Gal.

66. Gallientus Aug. VII. & Sabinillus.
67. Paternus, & Arcefilaus.
68. Paternus II. & Marianus.
68. M. Aurel. Claudius Aug. II. & Paternus.
70. Flavius Antiochianus, & Furius Orfitus.
71. L. Domitius Aurelianus Aug. II. & M. Ce-
jonius Virius Bassus.
72. Quietus, & Voldumianus.
73. M. Claudius Tacitus, & Placidianus.
74. Aurelianus Aug. III. & C. Julius Capitolinus.
75. L. Domitius Aurelianus Aug. IV. & Tit. A-
vonius Marcellinus.
78. M. Claudius Tacitus Aug. II. & Fulvius Æ-
milianus.
77. M. Aurel. Probus Aug. & M. Aurel. Pau-
linus.
78. Probus Aug. II. & Furius Lupus.
79. M. Aurel. Probus August. III. & Ovinus Pa-
ternus.
80. Messala & Gratus.
81. M. Aurel. Probus Aug. IV. & C. Junius Ti-
berianus.
82. M. Aurel. Probus Aug. V. & Pomponius Vi-
ctorinus.
83. M. Aurel. Cæsar. Aug. II. & M. Aurel. Ca-
rinus Cæsar.
84. M. Aurel. Carinus Aug. II. & M. Aurel.
Numerianus Aug.
85. C. Valerius Diocletianus Aug. II. & Aristo-
bulus.
86. M. Junius Maximus II. & Vettius Aquilinus.
87. C. Valerius Diocletianus Aug. III. & M. Au-
rel. Valerius Maximianus Herculus Aug.
88. M. Aurel. Valer. Maximianus Herculus Aug.
II. & Pomponius Januarius.
89. Bassus II. & Quintianus, 90. Dio-

90. Diocletianus Aug. IV. & Maximianus Hercules Aug. III.
91. Junius Tiberianus II. & Cassius Dio.
92. Annibalianus, & Asclepiodotus.
93. Diocletianus Aug. V. & Maximianus Hercules Aug. IV.
94. Fl. Valerius Constantinus Cæsar, & Galerius Valerius Maximianus Cæsar.
95. Nummius Tuscus, & Annius Annulinus.
96. Diocletianus Aug. VI. & Constantius Cæsar. II.
97. Maximianus Hercules Aug. V. & Galerius Maximianus Cæsar II.
98. Anicius Faustus II. & Severus Gallus.
99. Diocletianus Aug. VII. & Maximianus Hercules Aug. VI.
100. Constantius Cæsar IV. & Galerius Maximianus Cæsar III.

Sæc. IV.

1. Titianus II. & Nepotianus.
2. Constantius Cæsar IV. & Maximianus Hercules Cæsar IV.
3. Diocletianus Aug. VIII. & Maximianus Hercules Aug. VII.
4. Diocletianus Aug. IX. & Maximianus Hercules Aug. VIII.
5. Constantius Cæsar V. & Galerius Maximianus Cæsar V.
6. Galerius Maximianus Aug. VI. & Constantius Aug. VI.

Ab Anno CCCVII. ad An. CCCXII. Fasti Consulares maxima laborant obscuritate, cum alii in Italia, alii cetero in Romano Orbe processerint Consules, cujus rei potissima causa fuit Imperatorum discordia; Hinc consule Antonium Cagium, qui dissidentes fastus, quo ad fieri potest, hisce Annis componere studuit in sua Critica ad Annales Baronianos Anno CCCVII.

13. Constantinus Aug. III. & Licinius Aug. III.
14. Rufinus Volusianus II. & Annianus.
15. Constantinus Aug. IV. & Lucinius Aug. IV.
16. Fl. Cejonius Sabinus, & Rufinus.
17. Ovinus Gallicanus, & Septimius Bassus.
18. Licinius Aug. V. & Crispus Cæsar.
19. Constantinus Aug. V. & Licinius Cæsar.
20. Constantinus Aug. VI. & Constantinus Cæsar.
21. Crispus Cæsar II. & Constantinus Cæsar II.
22. Petronius Probianus, & Anicius Julianus.
23. Severus, & Rufinus.
24. Crispus Cæsar III. & Constantinus Cæsar III.
25. Anicius Paulinus, & Anicius Julianus.
26. Constantinus Aug. VII. & Constantius Cæsar.
27. Flavius Valerius Constantinus, & Maximus.
28. Januarius, & Justus.
29. Constantinus Aug. VIII. & Constantinus Cæsar IV.
30. Gallicanus, & Symmachus.
31. Bassus & Ablavius.
32. Pacatianus, & Hilarianus.

33. Fl.

33. Fl. Valerius Julius Delmatus, & M. Aurel. Zenophilus.
34. L. Acontius Optatus, & Anicius Paulinus Junior.
35. Julius Constantius, & Cejonius Rufinus Albinus.
36. Nepotianus, & Facundus.
37. Tib. Fabius Titianus, & Felicianus.
38. Ursus, & Polemius.
39. Constantius Aug. II. & Constans Aug.
40. Acindynus, & Proculus.
41. Marcellinus, & Probinus.
42. Constantius Aug. III. & Constans Aug. II.
43. M. Mæcius Memmius Furius Placidus, & Fl. Pisidius Romulus.
44. Leontius, & Salustius.
45. Amantius, & Albinus.
46. Constantius Aug. IV. & Constans Aug. III.
47. Eusebius & Rufinus.
48. Fl. Philippus, & Fl. Salia.
49. Ulpius Limenius, & Aco. Fabius Catullinus.
50. Sergius, & Nigrinianus.

Anno CCCLI. cum Consul nemo processerit, formula illa obtinuit : *Post Consulatum Sergii, & Nigriniani.*

Anno autem secuto in Galliis.

Italia, Africa, & aliis Provinciis, quæ Tyranni Magnentii partes sectabantur, *Magnentius, & Gaiso*, Consules anno CCCLI. processere.

Secuto itidem anno CCCLII. eo loci, quo Magnentius imperabat, Consules processere : *Decentius, & Paulus*. In reliquo autem Romano Orbe : *Constantius Aug. V. & Constantius Gallus Caesar.*

Tom. III. P. II.

30. Con-

53. Constantius Aug. VI. & Constantius Gallus Cæsar. II.
54. Constantius Aug. VII. & Constantius Gallus Cæsar. III.
55. Arbëtio, & Lollianus.
56. Constantius Aug. VIII. & Julianus Cæsar.
57. Constantius Aug. IX. & Julianus Cæsar. II.
58. Neratius Cærealis, & Datianus.
59. Fl. Eusebius, & Hypatius.
60. Constantius Aug. X. & Julianus Cæsar. III.
61. Taurus, & Florentius.
62. Mamertinus, & Nevitta.
63. Julianus Aug. IV. & Salustius.
64. Jovianus Aug. & Varronianus Nobilissimus Puer.
65. Valentinianus Aug. & Valens Aug.
66. Gratianus Nobilissimus Puer, & Dagalaiphus.
67. Lupicinus, & Jovinus.
68. Valentinianus Aug. II. & Valens Aug. III.
69. Valentinianus Nobilissimus Puer, & Victor.
70. Valentinianus Aug. III. & Valerius Aug. III.
71. Gratianus Aug. II. & Sex. Petronius Probus.
72. Modestus, & Arintheus.
73. Valentinianus Aug. IV. & Valens Aug. IV.
74. Gratianus Aug. III. & Equitius.
75. Hoc anno nemo Consul processit, hinc adhibita est formula : *Post Consulatum Gratiani Aug. III. & Equitii.*
76. Valens Aug. V. & Valentinianus Junior Aug.
77. Gratianus Aug. IV. & Merobaudes.
78. Valens Aug. VI. & Valentinianus Junior Aug. II.
79. Autonius, & Q. Clodius Hermogenianus Olybrius.
80. Gratianus Aug. V. & Theodosius Aug.

81. Fl.

81. Fl. Eucherius, & Fl. Syagrius.
82. Antonius, & Syagrius.
83. Merobaudes II. & Saturninus.
84. Clearchus, & Richomerus.
85. Fl. Arcadius Aug. & Bauto.
86. Honorius Nobilissimus Puer, & Evodius.
87. Valentinianus Aug. III. & Eutropius.
88. Theodosius Aug. II. & Cynegius.
89. Fl. Timasius, & Fl. Promotus.
90. Valentinianus Aug. IV. & Neoterius.
91. Tatianus, & Q. Aurel. Symmachus.
92. Arcadius Aug. II. & Rufinus.
93. Theodosius Aug. III. & Abundantius.
94. Arcadius Aug. III. & Honorius Aug. II.
95. Olybrius, & Probinus.
96. Arcadius Aug. IV. & Honorius Aug. III.
97. Caesarius, & Atticus.
98. Honorius Aug. IV. & Eutychianus.
99. Fl. Mallius Theodorus, & Eutropius.
100. Fl. Stilico, & Aurelianus.

Sæc. V.

1. Vincentius, & Fravita.
2. Arcadius Aug. V. & Honorius Aug. V.
3. Theodosius Junior Aug. & Fl. Rumoridus.
4. Honorius Aug. VI. & Aristenetus.
5. Flavius Stilico II. & Anthemius.
6. Arcad. Aug. VI. & Anicius Probinus.
7. Honorius Aug. VII. & Theodosius Junior Aug. II.
8. Anicius Bassus, & Fl. Philippus.
9. Honorius Aug. VIII. & Theodos. Aug. III.
10. Fl. Varanes, & Tertullus.
11. Theodosius Aug. IV. absque Collega.

12. Honorius Aug. IX. & Theodosius Aug. V.
13. Lucius, & Heraclianus .
14. Fl. Constantius , & Constans .
15. Honorius Aug. X. & Theodof. Aug. VI.
16. Theodosius Aug. VII. & Junius Quartus Pal-
ladius .
17. Honorius Aug. XI. & Fl. Constantius II.
18. Honorius Aug. XII. & Theodosius Aug. VIII.
19. Monaxius , & Plinta .
20. Theodof. Aug. IX. & Fl. Constantius III.
21. Agricola & Eustatius .
22. Honorius Aug. XIII. & Theodof. Aug. X.
23. Asclepiodotus , & Marinianus .
24. Castinus , & Victor .
25. Theodof. Aug. XI. & Valentinianus Cæs. II.
26. Theodof. Aug. XII. & Valentin, Aug. II.
27. Hierius , & Ardaburius .
28. Felix , & Thaurus .
29. Florentius , & Dionysius .
30. Theodof. Aug. XIII. & Valentin. Aug. III.
31. Anicius Bassus , & Fl. Antiochus .
32. Fl. Aëtius , & Valerius .
33. Theodof. Aug. XIV. & Fl. Anicius Petro-
nius Maximus .
34. Anicobindus , & Aspar .
35. Theod. Aug. XV. & Valentin. Aug. IV.
36. Fl. Anthemius Isidorus , & Senator .
37. Fl. Aëtius II. & Sigisvultus .
38. Theod. Aug. XVI. & Anicius Acilius Gla-
brio Faustus .
39. Theodof. Aug. XVII. & Festus ,
40. Valentinianus Aug. V. & Anatolinus ,
41. Cyrus absque Collega .
42. Eudoxius , & Dioscorus .
43. Fl. Anic. Petronius Maxim. II. , & Pate-
rius ,
44. Theo-

44. Theod. Aug. XVIII. & Cæcilia Decius Albinus .
45. Valentinian. Aug. VI. & Nomus .
46. Fl. Ætius III. & V. Aurelius Symmachus.
47. Alipius , & Ardaburius .
48. Flavius Zeno , & Ruffius Prætextatus Postumianus .
49. Fl. Asturius , & Fl. Protogenes .
50. Valentin. Aug. VII. & Gennadius Avienus.
51. Marcianus Aug. , & Fl. Adelphus .
52. Sporatius , & Fl. Herculanus.
53. Vincomulus , & Opilia .
54. Studius , & Ætius .
55. Valentini. Aug. VIII. & Anthemius .
56. Varannes , & Joannes in Oriente — Avitus Imp. in Occid.
57. Constantius , & Rufus .
58. Leo Aug. , & Julius Majorianus Aug.
59. Patricius , & Fl. Ricimer.
60. Magnus , & Apollonius.
61. Severinus , & Dagalaiphus .
62. Leo Aug. & Vibius Sever. Aug.
63. Fl. Cæcilia Basilis , & Vivianus .
64. Rusticus , & Fl. Anicius Olybrius .
65. Fl. Basiliscus , & Hermenericus .
66. Leo Aug. III. & Tatianus .
67. Pusanus , & Johannes .
68. Anthemius Aug. sine Collega .
69. Zeno , & Marcianus .
70. Severus , & Jordanus .
71. Leo Aug. & Probianus .
72. Marcianus , & Festus .
73. Severus , & Jordanus .
74. Leo Junior Aug. sine Collega .
75. Zeno Aug. II. sine Collega .

76. Basiliscus II. & Armatus .
77. *Nemo Consul processit.*
78. Illus sine Collega .
79. Zeno Aug. III. sine Collega .
80. Basilis Junior sine Collega .
81. Placidus sine Collega .
82. Irocondus , & Severinus Junior.
83. Faustus sine Collega .
84. Theodoricus , & Venantius .
85. Q. Aurel. Mem. Symmach. Junior.
86. Longinus , & Decius .
87. Boetius absque Collega .
88. Dinamius , & Fidisius .
89. Eusebius , & Probinus .
90. Longinus II. & Fl. Faust. Junior.
91. Olybrius Junior absq. Collega .
92. Anastas. Aug. & Rufus .
93. Eusebius II. & Albinus Junior.
94. Turcius Rufin. Apron. Aster. , & Præsidius.
95. Fl. Viator sine Collega .
96. Paullus sine Collega .
97. Anastas. Aug. II. sine Collega .
98. Joannes Scythia , & Paulinus Decius .
99. Joannes Gibbus sine Collega .
100. Fl. Hypatius , & Patricius .

Sæc. VI.

1. Rufinus Magnus Faust. Avien. & Fl. Pompejus .
2. Fl. Avienus Jun. & Probus.
3. Dexierates , & Volusianus .
4. Cethegus sine Collega .
5. Sabianus , & Theodorus .
6. Areobindus Jun. & Messala .

7. Theo-

7. Anastas. Aug. III. & Venantius.
8. Celer , & Venant. Junior.
9. Basilus Importunus sine Collega.
10. Anic. Munli. Severin. Boetius solus .
11. Secundinus , & Felix .
12. Paulus , & Muschianus .
13. Probus , & Clementinus .
14. Senator solus .
15. Anthemius , & Florentius .
16. Petrus absq. Collega .
17. Fl. Anastasius , & Asapitus .
18. Magnus absque Collega .
19. Justin. Aug. & Eutharicus .
20. Vitalianus , & Rusticus .
21. Justinianus , & Valerius .
22. Symmachus , & Boetius .
23. Fl. Anic. Maxim. solus .
24. Justinus Aug. II. & Opilio .
35. Fl. Philoxenus , & Prob. Junior.
26. Olybrius absque Collega .
27. Manortius absque Collega .
28. Justinian. Aug. II. solus .
29. Decius Junior. absque Collega .
30. Lampadius , & Orestes.
31. & 32. nulli Consules processere ; quare dictum
est anno 31. *Post Consulatum Lampadii &c.*
Anno vero 32. : *Iterum post Consulatum Lam-*
padii &c.
33. Justinian. Aug. III. solus .
34. Justinian. Aug. IV. & Fl. Decius Theodorus
Paulinus Junius ultimus Consul in Occidente.
35. Fl. Belisarius solus ,
36. 37. nulli consules ; hinc consueta formula :
Post Consulatum Paulini I. & II. in Occi-
den-

dente. In Oriente : *post Consulatum Belisarii I. & II.*

38. Fl. Joannes solus .

39. Appio solus .

40. Justinus Junior solus .

41. Basilus Junior, postremus privatorum, qui in Oriente Consul processit.

Ab hoc anno ad Ann. DLXVI. adhibita est formula: *Post Consulatum Basilii Junioris*, cum additione Anni, nimirum I. II. &c. usque Ann. 566., in quo dictum est: *Post Consulat. Basil. Junior. XXV.*

Finis Fastorum Consularium.

I N D E X

RERUM, ET VERBORUM

Qua tomis omnibus continentur.

Numeri Romani tomum indicant, Arabici paginam. Cum autem tertius tomus in primam & secundam partem diviserimus, ea de re, cum numerus Arabicus ante Romanum occurrerit, primam, vel secundam tomii tertii partem indicat, sic: **I.** III., hoc est, tomii tertii pars prima: **2.** III. tomii tertii pars secunda.

A

A Udientes qui	I. 2.
Abrenuntiatio qua methodo facta in	Baptis-
mo	I. 20. 21.
Albæ catechumenorum	I. 25.
Accendite quando dicebatur a Cantore	I. 25.
Albæ qua die a neophytis depositæ	I. 27.
Ανιδωκοι qui	I. 28.
Alapa Confirmatis ab Episcopo tradita	I. 36.
Acoliti qui	I. 43.
Αρχιδιακονος qui	I. 44.
Archicantor qui	I. 47.
Archidiaconus quis	I. 56.
Archidiaconissæ nomen a Sanctimonialium	Abba.
tissa usurpatum	I. 62.
Archipresbyter quis	I. 66.
Αρχι Μοναχου quis	I. 76.
Æditui qui	I. 89.
Archimandrita quis	I. 123.
	Au-

Augustiniani qui	I. 132.
Anima quæ	I. 136.
Abbatissarum medii ævi disciplina, & abusus	I. 142. 43.
Αποκλεισμοι qui	I. 174.
Almutium quid	I. 180.
Αμβων Templi pars	I. 199.
Unde dictum	ibid.
Quibus nominibus inter Latinos	209.
Αμφιθυραι quæ	I. 201.
Abfida Templi	I. 196.
Altare quibus nominibus olim appellatum	I. 203.
Illius materia	204.
Forma	205. ad 207.
Illius piscina	207.
Ανακειμα	209.
Αντιμυρισθ	252.
Amula quodnam vasis genus	I. 119.
Alba quæ	I. 222. 224. ad 226.
Amictus, Romanis <i>Anagolai</i>	I. 224.
Αποστολ codicis nomen	I. 135.
Antiphona, & Antiphonarium	I. 265.
Amen. quo sensu in Liturgia dictum	I. 293.
Alleluja	I. 296.
Aquæ benedictio	I. 359.
Cujus antiquitatis	360. 361.
Annus quot mensibus constaret apud Orientales	II. 2.
apud Græcos, & Romanos.	ibid. 3. ad 6.
Annuntiationis festum num Apostolicum.	II. 60.
Hômilla hujus festi, quæ in Breviario legitur,	Ib. 61.
Augustino supposita.	II. 67. 68.
S. Annæ, & Joachimi festum quantæ vetustatis	II. 69.
Assumptionis B. Mariæ Virg. festum.	II. 70.
Natiuitatis ejusdem.	Ib. 73.
Præsentationis.	C. n.

Conceptionis.	<i>Ib.</i> 74.
Ascensionis festum.	<i>Ile</i> 1011
Annus Jubilæus quis apud Christianos	<i>II.</i> 104.
Quot illius vicissitudines.	<i>Ib.</i> 105. 106.
Apotheosis Ss. quando apud Christianos obtine-	<i>II.</i> 112.
rit.	
Quæ apud antiquos.	<i>Ib.</i> 112. 114.
Quæ media, ac novissima ætate.	<i>Ib.</i> 115. ad 117.
Absolutio alia Sacramentalis, alia Canonica	<i>II.</i> 209.
ad 219.	
Arenaria apud Ciceronem quæ.	<i>III. P. II.</i> 9.
Ædificia Neapolitanorum olim fuisse lateritia.	<i>III.</i>
<i>P. II.</i> 11.	
Ala mulieris nomen.	<i>III.</i> 303.
Ara vetus Neapolitanorum quæ.	<i>2. III.</i> 43.
Αἶνον Græcorum quæ.	<i>2. III.</i> 237.
Apinari apud Romanos qui.	<i>2. III.</i> 237.
Agrotes Sacrorum Plaustrorum Auctor.	<i>2. III.</i> 238.

B.

B aptismus	<i>I.</i> 12.
Quo tempore datus olim	<i>ibid.</i>
A quibus	<i>I.</i> 15. 16.
Qua methodo	<i>I.</i> 20. ad 28.
Baptisterium	<i>I.</i> 17.
Birrum	<i>I.</i> 24.
Bandelli qui	<i>I.</i> 36.
Bigami olim a Clericatu remoti	<i>I.</i> 39.
Bibliothecarii	<i>I.</i> 84.
Bibliothecarius R. Pontificis	<i>I.</i> 86.
Basilicani qui	<i>I.</i> 89.
Βίψος quoddam vestimenti genus	<i>I.</i> 178.
Birretum quid	<i>I.</i> 181. 231.
Βήμα Templi pars	<i>I.</i> 198.
Βήμα κειμήλιον	<i>I.</i> 201.
	Belli

Belli Sacri Historia	L. 331. ad 334.
Benedictionum formulæ	I. 353.
Illarum vetustas	354. 355.
Cibariorum, Vestium, &c.	363. ad 365.
Bisoma quæ apud Christianos	III. 237.

C.

C Atechumeni unde dicti	I. 2.
Quot illorum classes	<i>ibid.</i>
Competentes qui	<i>ibid.</i>
Catechumeni dicti <i>πύρρι</i>	I. 3.
Qua methodo instituti	I. 4.
Confessio ante Baptismum	I. 9.
Chrismale	I. 14.
Confirmatio	I. 30.
Quando cum Baptismo collata	<i>ibid.</i>
Quando sejuncta ab illo	<i>ibid.</i>
A quo ministrata	I. 31.
Quo loci	<i>ibid.</i>
Qua hora	I. 33.
Chrismales numi	I. 34.
Chrismalis Missa	I. 35.
Christiani unde dicti	I. 37.
Chrestus, Chresta, & Chrestillus Romanorum, &	I. 37.
Græcorum nomina	<i>ibid.</i>
Christus a Romanis dictus Chrestus	II.
Clinici qui	I. 39.
A clericatu remoti	I. 42.
Circulus & Corona, Tonsuræ nomina	I.
Coronâ Episcopali quæ	I. 46.
Cantores qui	I. 48.
<i>Χερσόνεια</i> in quo a <i>Χερσόνεια</i> differat	I. 63. 69.
Cardinales Presbyteri, & Diaconi cur sic appel-	I. 75.
lati	Char.
Concio Patriarchalis quæ	

Chartularii Episcoporum qui	I. 84.
Capella unde dicta	I. 90.
Capellanus Regis quis	Ibid.
Quibus nominibus appellatus	Ibid.
Illius jura	91. 92.
Chartularius Rom. Imperatoris quis	I. 93.
Clericiones qui	I. 95.
Eorum officia	Ibid.
Corepiscopi qui	I. 114.
Quando orti	I. 115.
Canonici qui	I. 117.
Unde dicti, & quando orti	Ibid. & 118.
Cœnobitæ qui	I. 120.
Cellurarius Monachorum, quis	I. 126.
Carmelitani qui	I. 132.
Canonicissæ quæ	I. 141.
Cardinales qui Romæ	I. 151.
Numerus, Tituli	I. 154.
Insignia	I. 155.
Casula quæ	I. 179., & 221.
Collaria quando obtinuerint	I. 181.
Xpistiani quid	I. 197.
Cantorum Templi	I. 193.
Crux quo loco in Templis	I. 209.
Candelabra quando adhibita in Templis	I. 210.
Corporale	I. 212.
Quæ forma illius olim	I. 213.
Calix	I. 215. ad 217.
Quæ illius forma, & materia	Ibid.
Cholum quid	Ibid. 217.
Cingulum quoddam olim	I. 226.
Colobium quid	I. 230.
Canonis, liber	I. 236.
Campanæ quæ olim	I. 244.
Codices Psalmorum	I. 248. 250.
	Com-

Completorium quando obfinuerit	<u>I. 262.</u>
Capitula in officio quæ	<u>I. 264.</u>
Cantica Psalmodiæ	<u>I. 265.</u>
Confessio Missæ	<u>I. 287.</u>
Collecta Missæ	<u>I. 292.</u>
Canon Missæ	<u>I. 305.</u>
Communio Fidelium in Missa	<u>I. 314. ad 318.</u>
Calendarium quoddam apud Romanos.	<u>II. 7.8.</u>
Apud Christianos ad Sæculum XVI.	<u>Ib. 10.</u>
Qua ratione restitutum.	<u>Ib. 13.</u>
Quæ antiquiora Calendaria apud Latinos.	<u>Ibid.</u>
18. 19	
Apud Græcos.	<u>Ib. 26.</u>
Quid Civile Calendarium; in quo ab Ecclesiastico differret.	<u>Ib. 21.</u>
Circumcisionis festum quando statutum.	<u>II. 54.55.</u>
Cathedræ S. Petri festum	<u>II. 59.</u>
Constantini Magni festum.	<u>II. 63.</u>
A quibus coleretur olim.	<u>Ib. 64.</u>
Etiannum in Regno Neapolitano celebratum.	<u>65.</u>
Commemoratio omnium mortuorum.	<u>II. 71.73.</u>
S. Crucis cultus quantæ sit vetustatis.	<u>II. 119.</u>
Quænam Crucis antiquior forma.	<u>Ib. 120.</u>
Quæ Decussata, Commissa, Immissa.	<u>Ib. 121.</u>
Quando imago Cruci appicta.	<u>Ib. 123.</u>
Quot olim clavi.	<u>Ib. 125.</u>
Quæ suppedanea Crucis Tabella.	<u>Ib. 125.</u>
Quid de illius Titulo senserint Veteres.	<u>Ib. 127.</u>
Quæ Crux Stationalis, deque Draconaria.	<u>Ib.</u>
128. 128.	
Crucis Signum quantæ antiquitatis.	<u>Ib. 131.</u>
Quo modo olim factum.	<u>Ib. 132. & 2. III. 210.</u>
Confessio olim publica.	<u>II. 139.</u>
Qua ratione facta, & cui.	<u>Ib. 140. 141.</u>
Sigillum olim omnes, qui publicæ aderant confessioni, obligasse.	<u>Ib. 142.</u>
Quo	

- Quo tempore Confessio peracta prima, media,
& novissima ætate. *Ib.* 144.
Quo ritu. *Ib.* 146.
Continentia conjugum Christianorum quæ olim
fuerit. *II.* 296.
Cadaverum, lotio, & pollinctura apud Christianos
olim *II.* 331. *ad* 335.
Qua ratione composita, *Ib.* 336.
Quo ritu benedicta. *Ib.* 333. *et* c.
Quo ritu iusta illis persoluta. *Ib.* 343. *ad* 356.
Cur a Christianis numquam cremata. *III.* 5.
Canistra antiquorum quæ, qua forma. *III.* 22.
Communicare in oratione quid apud veteres. *III.* 109.
Chronicon Trojanum. *III.* 345. *ad* 358.
Cimmerii subterraneas vias effodisse *1. III.* 17.
Qui Cimmerii, & unde dicti. *Ib.* 19.
Cimiterium oppidum ubi fuerit. *III.* 29.
Crypta Quartillæ apud Petronium quo fuerit. *2. III.*
37. *et* seq.
Cæmeterii Neapolitani aditus quot. *2. III.* 69.
et seq.
Quot illius ædiculæ. *Ib.* 80. *et* seq.
Quæ illius topographia. *Ib.* 125. *et* seq.
Quæ illius picturæ. *Ib.* 140. *et* seq.
Quæ Inscriptiones. *Ib.* 161. *ad* 202.
Capellanus Major Regni Siciliarum quis. *2. III.*
250. *et* seq.

D.

- D**octor Audientium quis *I.* 4.
Διπλωματος qui *I.* 46.
Diaconi qui *I.* 51.
Qua ratione ordinati *55.*
Diaconissæ quæ *I.* 59.
Qua ætate ordinatæ *ibid.*
Quo *Quo*

Que ritu	61.
Defensores Latinorum qui	I. 37.
Deliciosi qui	I. 88.
Decanus Mouasterii quis	I. 126.
Dominicani qui	I. 131.
Diaconicon Templi pars	I. 201.
Decanum	<i>ibid.</i>
Διακονικόν mensula	I. 214.
Dalmatica quæ olim	I. 230. ad 231.
Decimæ quæ	I. 350.
Quando introductæ	351.
Quantitas	351. 352.
De quibus rebus solutæ	352. 352.
Dies Festus unde dictus.	II. 39.
Qui festus, qui feriatuſ, qui neſaſtuſ.	<i>Ib.</i> 40. 41.
Dominicus dieſ qui apud Chriſtianiſ.	<i>Ib.</i> 42.
Qua ratione illum tolerent Chriſtiani.	<i>Ib.</i> 44.
Num ab operibuſ feriatuſ ea die.	<i>Ib.</i> 49.
Dedicationiſ Templi Garganici feſtuſ.	II. 71.
Dii Manéſ num alii ab Inferiſ.	III. 277. & ſeq.
Illiſ ſacrificatuſ.	<i>Ib.</i>
Qua veſte.	<i>Ib.</i>
Cur Græciſ dicti παπαχοριſ.	<i>Ib.</i> 194. & ſeq.

E.

Eccleſia quæ	I. p. 1.
Exufflare quid	I. 10.
Euchariftia ſub utraque ſpecie neophitiſ tradi-	I. 26.
ta	I. 43.
Exorciſtæ qui	<i>Ibid.</i>
Exorciſmata quæ	I. 74.
Εὐχαριſτικοί qui	I. 80.
Εκκληſιαſτικοί qui	<i>Ibid.</i>
Εκδοί qui	I. 92. 93.
Eleemoſinariſ qui	Epi-

Episcopus quis	I. 66.
Episcoporum nomina	97.
Electio	98. ad 101.
Consecratio	102. ad 105.
Insignia	108. ad 110.
Episcopatum creatio a quo facta	I. 106. 107.
Episcopi Titulares qui	I. 111.
Quando, quave de causa orti	ibid.
Exarchi Orientalium	I. 115.
Evangelii codex quo olim forma esset	I. 233.
Quo cultu illum prosequerentur antiqui	I. 234.
Epistola in Missa	I. 295.
Epiphania quando statuta.	II. 55.
In illius festo die solemne Baptismum ministratum olim.	Ib. 57. & I. 13.
Exaltationis S. Crucis festum.	II. 70.
Εξομολογησις quæ.	II. 143.
Excommunicatio quæ prima ætate.	II. 237.
Quæ media, & novissima ætate.	Ib. 239. ad 242.
Energumeni qui olim inter Christianos dicti.	II. 360.
Inter Pœnitentes recensiti, & quare.	Ib. 362.
Encharistia tribus primis Sæculis in Templis minime servata.	III. 3.
Domi a fidelibus lata, eoque servata.	Ib. 1.
ad 7.	
Quo vase gestata, atque domi servata.	Ib. 10.
ad 36.	
Post Sæc. IV. in Templis servata.	Ib. 37.
In τραπεζοεις, κιβωτοι, & πινυθηραι.	Ib. 38.
ad 50.	
In Pyxide, & Turri.	Ib. 62. ad 69.
A quibus delata infirmis post Sæc. IV.	Ib. 70.
Qua liturgia.	Ib. 71. ad 75.
Qua specie.	Ib. 76.
Tom. III. P. II.	Quæ

- Quænam hæc sit Liturgia apud nuperos Græcos. *Ib. 84.*
 Epitaphi orum sepulchralium quæ olim materia. *III. 216.*
 Episcopos Neapolitanos a primis Sæculis in Catacumba S. Januarii sepultos fuisse. *2. III.*
52. Or seq.
 Expoliti infantes quomodo a Christianis suscepti. *2. III. 28.*

F.

- F**orma Confirmationis *I. 35. 36.*
 Faberii qui *I. 47.*
 Fratres qui *I. 130.*
 Quando exorti *ibid.*
 Quot illorum classes *131. 132.*
 Franciscani qui *I. 132.*
 Flammeum *I. 134.*
 Fratriæ quæ *I. 143.*
 Quando ortæ *142.*
 Quodnam illarum institutum *ibid.*
 Ferula, Templi pars *I. 193.*
 Florum fasciculi in Altari *I. 210.*
 Fistula quæ *I. 218.*
 Festum quodnam Christianis. *11. 40. Or 53.*
 Quot festorum species. *Ib. 53. 54.*
 Forum Ecclesiæ quodnam olim. *11. 134.*
 Quando in internum, & externum distinctum. *Ib. 134.*
 Olim unum fuisse Ecclesiæ forum circa culpas morales tum publicas, tum occultas. *Ib. 135.*
 Fori interni olim unum fuisse judicem Episcopum. *Ib. 137.*
 Flagellationes mediæ ævi quæ. *11. 198. ad 200.*
 For-

Formula epitaphiorum in pace num fuerit adpre-
catoria. III. 281.

G.

G Rationes qui I. 83.
Generales Monachorum quando in Occiden-
te obtinuerunt I. 126.
Gildoniae I. 144.
Papaverum Templi pars I. 194.

H.

H Ama quæ I. 219.
Hymni unde dicti I. 266.
Quot olim 267.
Hymnus Angelicus Missæ I. 290.

I.

I Nstitutor quis I. 5.
Insufflare quid I. 10.
Illuminatoria quæ I. 18.
Inunctio in Baptismo qua methodo facta I. 21.
Immersio quæ I. 23.
Januæ Templorum quæ olim I. 198.
Introitus Missæ I. 286.
Indictio quæ II. 15.
Quot Indictionis species Ib. 16.
Inventionis S. Crucis festum quando institutum II. 62.
Hujus Inventionis historia Ib. 63.
S. Johannis Baptistæ nativitas II. 65.
Olim in hoc festo tres Missæ celebratæ Romæ Ib. 65.
Immagines SS. olim habuisse Christianos II. 106.
T 2 Quan-

- Quandonam publice illas venerati sunt. *Ib.* 103.
 Icones SS. habuisse olim Christianos. *Ib.* III. 112.
 Indulgentiarum Disciplina quæ olim. II. 232.
 Quæ medio ævo. *Ib.* 233. ad 236.
 Jejunium Quadragesimale — Vide Quadragesima.
 Jejunium Quatuor tempestatum quantæ antiquita-
 tis. II. 255.
 Vigiliarum, & Stationum. *Ib.* 255.
 Quæ ratione apud veteres servatum. *Ib.* 257.
 ad 260.
 Infirmorum cura apud Christianos quæ ante Vale-
 tudinariorum constructionem. II. 307. ad 314.
 Inscriptionum Christianarum quis stilus olim. III.
 249.
 Latinæ Græcis characteribus. *Ib.* 258.
 Græcæ Latinis. *Ib.* 259. & 260.
 Quænam illarum interpunctio. *Ib.* 261. ad 265.
 Quæ phraseologia. *Ib.* 266.
 Qua ratione a Christianis dies obitus defuncti in
 illis adnotati. *Ib.* 208. & seq.
 Unde illarum ætas dignoscenda. *Ib.* 300. & seq.
 De forma literarum, unde ætas illarum repeten-
 da. *Ib.* 316. & seq.
 Quæ notæ lapidum Christianorum. *Ib.* 328.
 Juramentum Christianorum super sepulcra Sancto-
 rum medio ævo. 2. III. 229.

K.

- K**αρωτη quis. I. 5.
 Καρχησις *ibid.*
 Κασιδωσος I. 23.
 Καρποφυλαξ quis. I. 77.
 Καθολικος Monachorum quis. I. 126.
 Κελιδας in Templo. I. 200.
 Ku.

Κυριακή Templi
Kyria

I. 203.
I. 289.

L.

L Actis, & mellis poculum neophitis datum I. 27.

Lectores qui I. 44.

Dicti a Græcis *αρχιδυτῆς* Ibid.

Λαυρα quæ I. 121.

Legati R. P. qui I. 173.

Lampades in Templo I. 211.

Quibus nominibus appellatur Ibid.

Lecttionaria quæ olim I. 235.

Librarium, Templi pars I. 235.

Λειτουργία unde dicta I. 243.

Quæ illius partes Ibid.

Quomodo indicta 244.

Psalmodica 247. 248.

Laudes quando obtinuerint I. 258.

Lecttiones in officio quæ I. 263.

Litera Dominicalis quæ. II. 17. 18.

Libelli Martyrum qui. II. 158.

Qua ratione scripti. Ib. 159.

Locus quid sibi velit in sepulcris Christianorum.

III. 202.

Lapides ansati qui. III. 217.

Quæ lapidum ornamenta apud Paganos, & Chri-

stianos. Ib. 218. & seq.

Lingua Latinæ corruptio unde orta. III. 289. &

seq.

Laboriæ nomen unde agro Neapolitano factum.

2. III. 29.

M.

M Atrina	I. 27.
Mansionarii qui	I. 89.
Monachi Palatii qui	I. 94.
Monachi qui	I. 119.
Unde dicti	<i>ibid.</i>
Quando orti	<i>ibid.</i> & 120.
Quæ eorum disciplina	122. <i>ad</i> 128.
Quæ eorum Regulæ	129. 130.
Monasteria quò, & quando ædificata	I. 120. 121.
Monasteria Πατερικὰ quæ	I. 127.
Metropolis quæ	I. 145. 146.
Quæ illarum origo	<i>ibid.</i>
Metropolitani qui	I. 168.
Eorum Jurisdictio	<i>ibid.</i>
Insignia	169. <i>ad</i> 173.
Metatorium, Templi pars	I. 202.
Mappa Altaris quæ	I. 222. 214.
Manuale quid	I. 228.
Manipulum quid	<i>ibid.</i>
Quæ illius nomina	<i>ibid.</i>
Matutinum quid	I. 267.
Unde dictum, & quâ hora olim recitatum	<i>ibid.</i>
Missa unde dicta	I. 271. 72.
Quâ lingua olim recitata	<i>ibid.</i>
Quot illius Ordines, apud Græcos	<i>ib.</i> 273. <i>ad</i> 271.
Quot inter Latinos	<i>ib.</i> 277. <i>ad</i> 280.
Quibus diebus, & horis celebrata	<i>ib.</i> 282. a 286.
A quibus	280. 281.
Missa privata quæ	I. 320. <i>ad</i> 322.
Menses qua ratione distributi apud Veteres.	II. 7.
Martyrologia quæ.	II. 22.
Qua ratione coaluerint.	<i>ib.</i> 23. 24.
Quæ antiquiora, & a quibus scripta.	<i>ib.</i> 25. 26.
Quæ medio ævo exarata.	<i>ib.</i> 27. 28.
Quæ	

- Quæ novissima ætate. *Ib. 29. 30.*
 Martyrum Acta quæ olim. *II. 30.*
 A quibus scripta. *Ib. 31.*
 A Pontifice recognita. *Ib. 32.*
 Publice in Ecclesia lecta. *Ib. 33.*
 Quare pauca Martyr. Acta ad nos pervenerint.
Ib. 39. 35.
 A quibus primo, & medio ævo collecta. *Ib. 35. ad 37.*
 De Collectoribus novissimæ ætatis. *Ib. 38. 39.*
 Mobilia festa unde dicta. *II. 82.*
Μεμνηται quæ Græcis. *II. 133.*
 Monachatus medio ævo Pœnitentiæ genus. *Ib. 202.*
 Morientium Liturgia quæ. *II. 316. ad 318.*
 Monogramma Constantinianum quodnam olim fuerit. *II. 244.*
 Num Constantino antiquius. *Ib. 248.*
 Quot illius significationes. *Ib. 250. & seq.*
 Quid sibi velit hæc nota apud Paganos. *Ib. 248.*
 Quodnam Monogramma nominis Jesu. *Ib. 272.*
 Madracium, & Mandracium quid. *III. & seq.*

N.

- N**ominum mutatio in Baptismo *I. 8.*
Νεοφίτος qui *I. 27.*
 Notarii Episcoporum qui *I. 85.*
 Notariorum Primicerius, & Secundicerius quis *Ibid.*
 Notarii Regionarii *Ibid.*
 Nonni qui *I. 126.*
Νεος Templi pars *I. 198.*
Ναρθηκὴ Templi pars *I. 193.*
 Nymphæum Templi *Ibid.*
 Nona *I. 260.*
 Nativitatis D. N. Jesu Christi festum. *II. 75.*
 Qua die coleretur olim. *Ib. 76.*

- Olim celebratum una cum Epiphania. *Ib.* 77.
 Quæ plurium Missarum illius diei disciplina. *Ib.* 79.
 Quo anno Nativitas D. N. *I.* C. acciderit. *Ib.* 80.
 Quot festa Nativitatis illud sequuntur. *Ib.* 81.
 Nuptiæ qua ratione celebratæ inter Christianos olim. *II.* 283.
 Quo tempore, & quibus diebus. *Ib.* 282. 283.
 Quo ritu. *Ib.* 285. *ad* 296.
 Secundæ Nuptiæ quo ritu peractæ. *Ib.* 301. *ad* 302.
 Nosocomia Christianorum quæ. *II.* 308.
 A quibus gubernata. *Ib.* 312.

O.

- O** Ratio Dominica in Psalmodia *I.* 6.
 Oracula quæ *I.* 18.
 Offerentes qui dicti *I.* 28.
 Oleum Chrismatis *I.* 33.
 Qua methodo a Latinis confectum, & consecratum *Ibid.*
 Qua methodo a Græcis *Ibid.*
 Ostiarii qui *I.* 46.
 Οἰκονομοὶ Græcorum *I.* 75.
 Oeconomi Latinorum qui *I.* 80. 81.
 Ordines Sacri qua ætate collati prima, media, & novissima ætate *I.* 175. *ad* 177.
 Orarium quid olim *I.* 227. 228.
 Oblatio Eucharistica quæ *I.* 339.
 Quando facta *Ibid.* 340.
 Panis, & Vinum Oblationis materia *Ibid.*
 Panis qua ratione confectus *I.* 311.
 Illius forma 342. 343.
 Oblationes diurnæ quæ *I.* 344.
 Obla-

Oblationes pro redemptione Animarum
 Omnium Sanctorum festum.

Ib. 1348.
 II. 72.

P.

P Lebes quæ	I. 18.
Perfuso quando in Baptismo adhibita	I. 24.
Pedes Catechumenorum quando loti	I. 25.
Patrini qui	I. 28.
Quot essent medio ævo	Ibid.
Num Monachi, & Presbyteri eo munere fungi possint	I. 29.
Presbyteri qui	I. 62.
Qua ætate ordinati	63.
Quo ritu	64.
Presbyterium antiquis, quod nostris Capitulum, quid	I. 65.
Προσπαππας quis	I. 66.
Parochi qui	I. 70. ad 74.
Pirochiarum origo quæ	70.
Προπτεδικ quis	I. 79.
Προπσυρκελ quis	I. 87.
Primicerii qui, unde dicti	I. 88. 89.
Πραμοναριοι qui, a <i>προσµαριος</i> diversi	I. 89.
Παππας του Παλαμου quis	I. 90.
Professio quando orta	I. 138.
Pontifex Romanus quis	I. 147. 148.
Qua methodo electus	149. ad 151.
Patriarchæ Græcorum qui, & quot	I. 159. ad 163.
Patriarcha Romanus	I. 157.
Patriarchæ Occidentis qui	I. 163.
Primates Latinorum qui	I. 167.
Pallium quando proprium evaserit Metropolitanor. insigne	I. 171.
Porticus Templi	I. 192.
Προδυρον quid	I. 192.
	Π.

Περαιτεσμονα quæ	I. 208.
Προδρες mensula Altaris	I. 114.
Patena	I. 218. 219.
Duæ illius species	Ibid.
Quæ materia, & forma	Ibid.
Pixis quæ, quæ olim materia apud veteres	I. 219.
Penula quæ	I. 221. 222.
Planeta, quæ illius nomina	I. 229. ad 230.
Quæ illius forma olim	Ibid.
Psalmodia quæ olim	I. 250.
Quæ Psalmodiæ horæ	251.
Quando alternatim recitata	Ibid.
Quando cantus in illa obtinuerit, ejusque historia	252. ad 256.
Psalmodia quando privatim recitata	I. 267. ad 270.
Prima	I. 258.
Προσφορα dictum Sacrificium	I. 271.
Peregrinationes Christianor.	I. 329.
Quando ortæ	Ibid.
Quæ in Oriente, & Occidente	330.
Panis benedictio quæ	I. 356.
Quantæ vetustatis	357.
Quæ Liturgica, quæ privata	358. 359.
Purificationis festum quando statutum.	II. 57. 58.
Hujus festi Liturgia quantæ vetustatis.	Ib. 59.
Ss. Petri, & Pauli Martyrium quando celebratum.	II. 65.
Paschatis festum qua ratione celebratum.	II. 98.
ad 100.	
Pentecostes, quæ hujus diei Liturgia.	II. 102. 103.
Pictura musiva quæ, & quotuplex.	II. 110. 111.
Pœnitentia canonica quæ olim dicta.	II. 149.
Quot illius gradus.	Ib. 165. ad 173.
Quot peccatorum species Pœnitentia sequeretur olim.	Ib. 153. 154.
Qua	

- Qua ratione imposita ab Ecclesia condita ad Novatum usque. *Ib. 155.*
 Publicæ illam exolevisse tum Clericos, tum Laicos olim. *Ib. 161. ad 163. Q. 154. ad 191.*
 Illius disciplina post Novatum immutata. *Ib. 164.*
 Pœnitentiæ classes ad VII. usque Sæculum in Occidente. *Ib. 176. 177.*
 Pœnitentiæ leges quæ olim. *Ib. 179. ad 183.*
 Quæ medio ævo. *Ib. 192. ad 195.*
 Quænam Pœnitentia a Pontifice Romano imposita, & quare. *Ib. 196.*
 Quæ Pœnitentiæ Disciplina post Sæc. XII. apud Latinos. *Ib. 224. ad 228.*
 Quæ novissima ætate apud Græcos. *Ib. ad 231.*
 Peregrinationes medii ævi quæ. II. 200. *ad 202.*
 Purgationes medii ævi quæ. II. 261.
 Quot Canonicæ. *Ib. ad 268.*
 Quot, ac quæ vulgares. *Ib. 269. ad 276.*

Q.

- Quadragesima unde dicta. II. 82.
 Quæ illius Liturgia. *Ib. 82. ad 85.*
 Quæ & in postrema, sive majori Quadragesimæ hebdomada. *Ib. 85. ad 98.*
 Quando instituta. *Ib. 243.*
 Quænam jejunii Quadragesimalis antiquæ leges. *Ib. 245. ad 251.*

R

- Rota idem ac Tonsura. I. 42.
 Remobothi qui. I. 121.
 Ritualia quæ olim. I. 236.
 Quot illa inter Græcos. 236. *ad 237.*
 Quot inter Latinos. 138. 239.
 Ref-

Responsorialia in Psalmidia quæ I. 263.
 Rogationes quæ, & a quando institutæ. II. 100.
 Reconciliatio Pœnitentium a quo olim facta. II.

203.

Numquam a Diaconis. Ib. 205. ad 207.

Quando publice peracta. Ib. 219.

Quo ritu. Ib. 221. ad 224.

Ῥημῶν Græcorum LXX. Interpretum quæ. 2.III.

240.

S

SUBstrati qui I. 2.
 Scrutinium I. 9.

Quando obseleverit ibid.

Servi manus mortuæ inter Clericos injussu Domini non adscribendi I. 39.

Sudiaconi, Græcis ὑποδιακονοὶ qui I. 49.

Subdiaconus συνοικῶν, Latinis Oblationarius quis 50.

Σακελλᾶριος quis I. 76.

Σκευοφυλάξ quis I. 77.

Σακελλῆς quis I. 78.

Saccularius quis I. 79.

Syncelli qui I. 87. 88.

Scholastici qui I. 118.

Sanctimonialia quæ I. 131.

Quando exortæ Ibid.

Quæ illarum Disciplina 136. ad 138.

Quo ritu consecratæ 139. 140.

Σισυρά quæ I. 178.

Sagum quid I. 179.

Saluatorium, Templi pars I. 202.

Senatorium Templi I. 195.

Stola quæ in Sacris I. 227.

Secretum, Missæ Canon I. 235.

Sexta I. 259.

Sa-

Salutatio populi in Missa	<u>I. 291. 92.</u>
Supplicationes Christianor.	<u>I. 323.</u>
A Stationibus minime diversæ	<u>Ibid.</u>
Quæ preces in illis recitaræ	<u>Ibid.</u>
Quibus de causis factæ	<u>Ibid. 326.</u>
Quo ordine	<u>327. 328.</u>
Sanctorum Confessorum cultus quantæ sit vetustatis in Ecclesia,	<u>II. 117. 118.</u>
Sponsalia quæ olim dicta.	<u>II. 178.</u>
Qua ratione inter Chirianos inita.	<u>Ib. 173.</u>
Quæ Sponsaliorum Tabulæ.	<u>Ib. 284.</u>
Sepulcra Christianorum quæ olim.	<u>II. 356.</u>
Quæ medio ævo.	<u>Ib. 358.</u>
Stemmata in pompa funebri quando gestari cœperint.	<u>II. 366.</u>
Quænam illorum antiquior forma.	<u>Ib. 367.</u>
Sigla D. M. & O. K. quæ apud Latinos, & Græcos.	<u>III. 266. & seq.</u>
Sepulcrorum mensura cur apud Paganos Epitaphiis adnotata.	<u>III. 28. & seq. & 241.</u>
Sepeliri in Templis quando nostri cœperint.	<u>2.</u>
	<u>III. 63.</u>

T

Itali Baptismales	<u>I. 18.</u>
Tonsura	<u>I. 40.</u>
Græcis dicta <i>σπαργισ</i>	<u>Ibid.</u>
Quæ erat prima ætate	<u>Ibid.</u>
Quæ post Sæc. VIII.	<u>Ibid.</u>
Quæ in Galliis Sæculo V.	<u>41.</u>
Quæ inter Græcos	<u>Ibid.</u>
Tonsurati quando Clerici dicti	<u>43.</u>
<i>σπαργισ</i> qui	<u>I. 46.</u>
Templa Christianorum a I. ad III. Sæc. quæ	<u>I. 183.</u>
<u>ad 186.</u>	

Quæ

Quæ post Sæc. iv.	<i>ibid.</i> 187. <i>ad</i> 189.
Quæ illorum nomina	<i>Ibid.</i>
Quo ritu consecrata	<i>ibid.</i> 189.
Illorum Iconographia	192. <i>ad</i> 197.
Qua religione Christiani illa persecuti	239. 241.
Illorum immunitas	241. 242.
Tintinnabulum	I. 245.
Tertia	I. 259.
Tabellæ Votivæ Christianor.	I. 335.
Transfigurationis Dominicæ festum.	II. 68.
Titulus quid apud veteres.	III. 58.
Templis olim caruisse veteres.	III. 122. <i>ad</i> 125.
Quare Domi Deos coluere.	<i>Ib.</i> 219. <i>ad</i> 241.
Etiâ Christiani primis Sæculis domi Sacra fecisse, atque Ædículas habuisse.	<i>Ib.</i> 242.
S. Triphonis Brachium Tramunti inventum.	III. 358. & <i>seq.</i>
Talismanorum origo quæ.	2. III. 223.

V

Vicedomini, & Viscdomini qui	I. 83.
Vassi dominici qui	I. 93.
Vicarii Episcoporum qui	I. 116.
Eorum officia	<i>ibid.</i> & 117.
Virgines Sacræ quæ	I. 133.
Quæ earum vestis	134.
Quæ earum consecratio	<i>Ibid.</i>
Vestis Clericorum antiqua quæ	I. 177.
Quæ medio ævo	<i>Ibid.</i> 179. <i>ad</i> 181.
Vestes Sacræ quæ olim	I. 222. <i>ad</i> 224.
Num a civilibus diversæ	<i>ibid.</i>
Quæ illarum materia	<i>ibid.</i>
Vespera	I. 260. 261.
Quot illius nomina	<i>Ibid.</i>
Verius in Psalmodia qui	I. 263.

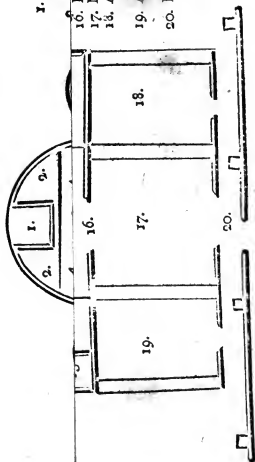
- Unctionis Extremæ Sacramentum. II. 319.
 Quando olim ministraretur. Ib. 321.
 Quo ritu. Ib. 223. ad 325.
 Viaticum unde dictum. III. 89. & 90.
 Græcis Epodior. Ib. 91.
 Moribundis etiam pœnitentibus semper concessum.
Ib. 92. & seq.
 Mortuis num traditum. Ib. 95.

ARA 2966

ANTIQUA TEMPLI FIGURA:

ORIENS

1. Cathedra Epi-

scopt.

2. Sakellia, N.

16. Portæ Navium.

17. Nartex.

18. Atrium Mulie-

rum.

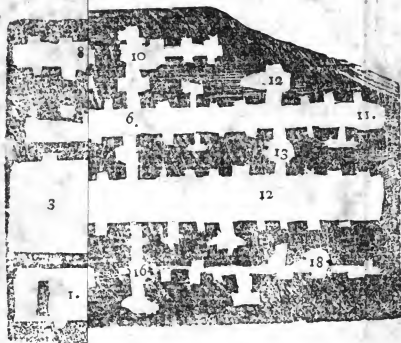
19. Atrium Viro-

rum.

20. Paradisum, Gra-

cis Παροισα-

τιον.

1. Chieffetta, si va a quelle di sopra.
2. Altare e
3. Luogo do si va alle Catacombe di sotto.
4. Parte per che arrivano, e communicano con gli aditi del-
5. Luogo do Severo.
6. Catacombrata nello stesso Monte.
verso Se s' andava alle dette Chiese della Sanità, e
7. Adito peraffava più oltre ora impedito.
8. Latiboli u si fale alle Catacombe di sopra.
9. Adito chehe si trovano nelle mura delle Catacombe che
10. Luoghi etc.
11. Luogo cl
teta dall

ch

